

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER DOKTORA
PROGRAMI

1914-1924 YILLARI ARASINDA HAKKÂRİ'DEKİ NASTURİ OLAYLARININ
SOSYO-POLİTİK ANALİZİ

DOKTORA TEZİ

HAZIRLAYAN
ENGİN KORKMAZ

GAZİANTEP-2021

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER DOKTORA
PROGRAMI

1914-1924 YILLARI ARASINDA HAKKÂRİ'DEKİ NASTURİ OLAYLARININ
SOSYO-POLİTİK ANALİZİ

DOKTORA TEZİ

HAZIRLAYAN
ENGİN KORKMAZ

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. EMEL TOPÇU

GAZİANTEP-2021

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Doktora Tezi olarak sunduğum “1914-1924 Yılları Arasında Hakkâri’deki Nasturi Olaylarının Sosyo-Politik Analizi” başlıklı çalışmanın, tarafımca bilimsel ahlak ve geleneklere uygun bir şekilde yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım.
25.06.2021

Engin KORKMAZ

ÖNSÖZ

Öncelikle, doktora başladığım ilk günden itibaren bana verdiği her türlü akademik destekten dolayı danışman hocam sayın Prof. Dr. Emel TOPÇU'ya şükranlarımı ve hürmetlerimi arz ederim. Kendilerine çok şey borçluyum. Benden akademik desteklerini esirgemeyen, her aradığımda anında bana cevap veren ve beni bir dost edası ile karşılayan sayın Doç. Dr. Ekrem Yaşar AKÇAY hocama tüm samimiyetimle teşekkür ederim. Tez İzleme Kurulunda yer alıp çalışmada bana destek veren sayın Prof. Dr. Şakir DİNÇŞAHİN hocama teşekkür ederim. Saha araştırmasında bilgi birikiminden ziyadesi ile faydalandığım değerli Abdülkadir KIZILKAYA'ya şükran ve minnetlerimi sunarım. Bu çalışmaların tüm bölümlerini okuyarak, çalışmaya çok değerli akademik katkılar katan Dr. Öğr. Üyesi Güzin AĞCA VAROĞLU hocama minnet ve şükranlarımı sunarım. Aynı şekilde doktora başladığım günden itibaren hep yanımda olan, akademik görüş ve düşüncelerine kıymet verdiğim değerli dostum Salih Aydemir'e teşekkür ederim. Doktora başladığım günden itibaren benden desteklerini esirgemeyen HKU Lisansüstü Eğitim Enstitüsü sekreteri Pelin Fadıloğlu'na teşekkür ederim. Saha araştırması boyunca yurtiçi ve yurtdışında bana yardımcı olan ve şu anda isimlerini sayamadığım nice şahsiyete şükranlarımı sunarım. Arşiv belgelerinin transkript edilmesinde benden yardımını esirgemeyen Güven Turgut hocaya teşekkür ederim. Kuzey Irak Kürt Bölgesinde saha araştırması yaparken beni evinde ağırlayan ve gittiğim her yere benimle gelen değerli Ömer amcama (Emer Giravi) ve ayrıca Iraklı Asuri dostum Lawrence Nadır, Zaho Üniversitesinden Dr. Hoger Tahir, Dr. Macit Muhammed ve Dr. Nizar Hasan Guli'ye şükran ve minnetlerimi sunarım. Tezimi okuyup kıymetli önerilerde bulunan sayın Doç. Dr. Ferhat Tekin'e sonsuz teşekkür ederim. Aynı şekilde sahada, bilgilerinden çokça yararlandığım yazar Vasfi Ak beye teşekkür ederim. Ve özel bir teşekkür: Sabır, saygı, sevgi ile beni her zaman yüreklendiren, akademik maceraya başladığım ilk günden itibaren bana olan manevi desteğini esirgemeyen, çocuklarımızın eğitiminde öncü rol oynayan, kahrımı her daim çeken, kimi zaman küçük çocuklarla günlerce yalnız kalıp yolumu gözleyen sevgili eşim, can yoldaşım Nurcan, sevgi ve muhabbetlerimle sana çok teşekkür ederim. Son olarak bebekliklerinde zaman zaman yalnız bırakmak zorunda kaldığım, derslerine çok zaman ayıramadığım sevgili kızlarım Perla ve Nisa ve ayrıca evimizin paşası oğlum Barış, sizleri seviyorum.

Gaziantep, 2021

Engin KORKMAZ

ÖZET

Nasturiler üzerinde literatürde çok sayıda çalışma yapılmıştır fakat bu çalışmaların çoğunluğunda Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Hakkâri’de meydana gelen olaylar yabancı devlet görevlileri ve yazarlar tarafından sadece Nasturiler ön plana alınarak yazılmıştır. Bu çalışmasının temel amacı, söz konusu çalışmalarda eksik bırakılan ve Nasturilerin yanında Kürtlerin de gözünden anılan olayları karşılaştırıp sosyo-politik olarak incelemektir.

Çalışmadaki veriler literatür, Osmanlı Devleti arşiv belgeleri ve saha araştırması ile toplanmıştır. Söz konusu verilerden elde edilen bulgular, konstrüktivizm ve naratif teorisinin ilkeleri doğrultusunda tartışılıp analiz edilmiştir.

Çalışmada tarih boyunca Hakkâri’de yaşayan Nasturi ve Kürt ilişkilerinin komşuluk ve dostluğa dayandığı tespit edilmiştir. XIX. yüzyılda bölgede faaliyet yürüten misyonerlerin etkisi ile söz konusu ilişkiler bozulmuş ve daha sonra Birinci Dünya Savaşı ile iki halk arasında çatışmalar başlamıştır. Söz konusu ilişkilerin bozulmasının arkasında dinî ve etnik yapıların etkili olduğu bulgularına rastlanmıştır.

Sonuç olarak, Birinci Dünya Savaşı’nda Hakkâri’de meydana gelen olaylar siyasal ve sosyal yönleri ile ön plana çıkmıştır. Bu anlamda çalışmada kimlik, etnik yapı, milliyetçilik, fikir ve anlam gibi kavramlar çalışmanın teorileri ile harmanlandırılarak konuya farklı bir bakış açısı kazandırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Nasturi, Kürt, Misyoner, Konstrüktivizm, Anlatı.

ABSTRACT

There have been many studies in the literature on the Nestorians, but in most of these studies, the events that took place in Hakkâri after the First World War and afterwards have been written by foreign government officials and writers, with only the Nestorians in the foreground. The main purpose of this doctoral study, however, is to compare and examine socio-politically the events of the time not only from the eyes of the Nestorians, but also those of the Kurds.

The data in the study have been collected from the existing literature, Ottoman State archive documents and field research. The findings obtained from the obtained data have been discussed and analyzed in line with the principles of *constructivism* and *narrative theory*.

In the study, it has been observed that the relations between Nestorians and Kurds living in Hakkâri throughout history have been based on neighbourly relations and friendship. At the XIX. these relations deteriorated with the influence of the missionaries operating in the region, and then clashes between the two peoples started with the First World War. It has been found that religious and ethnic structures have been influential in the deterioration of these relations.

As a result, the events that took place in Hakkâri during the First World War came to the foreground with their political and social aspects. In this sense, concepts such as *identity*, *ethnicity*, *nationalism*, *idea* and *meaning* have been blended with the theories of the study and a different perspective has been formulated on the subject.

Keywords: Nestorian, Kurd, Missionary, Constructivism, Narrative.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
BİRİNCİ BÖLÜM	
ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	1
GİRİŞ.....	1
1.1.Araştırma Konusu.....	7
1.1.1.Araştırmanın Soru Cümlesi.....	8
1.1.2. Araştırmanın Alt Soruları	8
1.2. Sayıtlılar.....	9
1.3.Araştırmanın Amacı.....	9
1.4. Literatür Taraması	10
1.5. Araştırmanın Önemi.....	13
1.6. Araştırmanın Sınırlılıkları	15
1.7. Araştırmanın Yöntemi.....	15
1.7.1. Veri Toplama Teknikleri	16
1.7.2. Veri Analiz Teknikleri	18
İKİNCİ BÖLÜM	
KAVRAMSAL/TEORİK ÇERÇEVE KONSTRÜKTİVİZM (SOSYAL İNŞACILIK) VE NARATİF TEORİ.....	20
2.1. Konstrüktivizm Teorisi.....	22
2.1.1. Konstrüktivistin Tarihsel Gelişimi ve Temel İddiası.....	22
2.1.2. Konstrüktivistin Temel Kavramları.....	28
2.1.2.1. Konstrüktivist’de Yapı-Aktör İlişkisi (Structure-Actor Relationship in Constructivism)	31
2.1.2.2. Konstrüktivistin Kimlik, Güç ve Çıkar Tanımlaması (Definition of Identity, Power and Interest)	32
2.1.2.3. Konstrüktivistizm ve Anarşi (Constructivism and Anarchy).....	36
2.1.2.4. Konstrüktivistizm ve Kültür (Constructivism and Culture).....	38
2.2. Naratif Teori	40
2.2.1. Naratif Teorinin Tarihsel Arka Planı	40

2.2.2. Naratif Teorinin Sistematik Konumu.....	41
2.2.3. Naratif Teorinin Temel Argümanları.....	42
2.2.4. Söylemsel Bağlamda Naratif Teori	44
2.2.5. Politik Olarak Naratif Teori	45
2.2.6. Naratif Teori ile Aktarılan Bilginin Entegrasyonu	47
2.2.7. Yöntemsel Olarak Naratif Teori	48
Sonuç	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİHSEL ÇERÇEVE.....	51
3.1. Tarihsel Arka Plan	53
3.1.1. Hakkâri Tarihi.....	53
3.1.2. Nasturi Mezhebinin Doğuşu.....	56
3.1.2.1. Nasturilerin Akraba Toplulukları.....	58
3.1.2.1.1. Keldaniler.....	59
3.1.2.1.2. Yakubiler ya da Batı Süryanileri.....	60
3.1.2.1.3. Melkitler (Melkoyê).....	62
3.1.2.1.4. Maruniler.....	62
3.1.3. Asurilik	63
3.1.3.1. Asur Kimliği Altında Nasturiler	65
3.1.4. Nasturilerin Hakkâri'ye Yerleşmeleri	68
3.1.5. Kürt Mirlerinin İdaresinde Nasturiler	69
3.1.6. Osmanlı Devleti Millet Sistemi Altında Nasturiler	73
3.1.7. Nasturiler Üzerinde Misyonerlik Faaliyetleri.....	76
3.1.7.1. İngiliz Misyonerleri	79
3.1.7.2. Rus Misyonerleri.....	81
3.1.7.3. Amerikan Misyonerleri	83
3.1.8. Nasturi Göçleri.....	84
3.1.9. Nasturi Milliyetçiliği.....	85
3.1.10. Nasturi Olayları'nın Uluslararası Yansımaları	88
3.1.10.1. 1919-1921 Yılları Arası Siyasi Arayışlar	88
3.1.10.1.1. Paris Konferansı (18 Ocak 1919).....	88
3.1.10.1.2. San Remo Konferansı (18-26 Nisan 1920).....	89
3.1.10.1.3. Sevr Antlaşması (10 Ağustos 1920).....	90
3.1.10.2. Nasturilerin 1922-1924 Yılları Arası Özerklik Talepleri	91

3.1.10.2.1. Lozan Konferansı.....	91
3.1.10.2.2. Musul Meselesi.....	94
3.1.10.2.4. Milletler Cemiyeti'nin Nasturi Haklarına Yaklaşımı.....	95
3.1.11. Nasturilere Yönelik Politika Değişimi	96
Sonuç	98

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NASTURİ TOPLUMUNA GENEL BİR BAKIŞ.....100

4.1. Sosyal Bağlamda Nasturiler	100
4.1.1. Nasturilerde Dinî Uygulama	101
4.1.1.1. Ruhanî ve Dünyevî Lider (Patrik ya da Katolikos).....	103
4.1.1.2. Başpiskoposluk (Metropolit).....	104
4.1.1.3. Papaz (Qaşe).....	105
4.1.2. Nasturi Kutsal Mekânı Olarak Kilise.....	106
4.1.3. Nasturilerde İnanç ve İbadet	108
4.1.4. Nasturilerde Ayin ve Önemli Günler.....	109
4.1.4.1. Ayinler.....	109
4.1.4.2. Özel Günler	110
4.1.5. Nasturilerde Dil ve Eğitim	111
4.1.6. Nasturilerde Geleneksel İnanç	113
4.1.7. Nasturilerde Aile ve Evlilik	114
4.1.8. Hakkâri Nasturi Aşiretleri.....	115
4.1.8.1. Aşiret Olgusu.....	115
4.1.8.1.1. Nasturilerde Aşiret Kimliği ve Nasturi Aşiretleri.....	117
4.1.8.1.1.1. Tiyar Aşireti.....	118
4.1.8.1.1.2. Tuhup (Tuxup veya Tıxoma) Aşireti.....	120
4.1.8.1.1.3. Cilo Aşireti.....	122
4.1.8.1.1.4. Dêz Aşireti.....	123
4.1.8.1.1.5. Baz Aşireti.....	124
4.1.9. Karşılaştırmalı Olarak Son Dönem (1850-1915) Nasturi Nüfusu	126
4.1.10. Nasturilerin Ekonomisi.....	131
4.1.11. Nasturilerin Kürtlerle Sosyal İlişkileri	132
Sonuç	137

BEŞİNCİ BÖLÜM BULGULAR

SEBEP VE SONUÇLARI BAĞLAMINDA BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN HAKKÂRİ'DEKİ YANSIMASI VE NASTURİ GÖÇLERİ.....138

5.1. Birinci Dünya Savaşı'nda Hakkâri'deki Nasturi Olayları ve Sonuçları.....	139
5.1.1. Hakkâri Penceresinden Genel Olarak Birinci Dünya Savaşı	139
5.1.2. Savaş Öncesinde Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Nasturi ve Kürt Aşiretlerinin Hakkâri'deki Faaliyetleri	142
5.1.3. Birinci Dünya Savaşından Önce Nasturi Faaliyetleri İle İlgili Sahadan Elde Edilen Bulgular	1477
5.1.4. Birinci Dünya Savaşında Hakkâri'deki Nasturi-Kürt Çatışmaları ve Sonuçları	153
5.2. Hakkâri'den Göç Serüveninin Başlaması	159
5.2.1. 1915 Yılında Başlayan Nasturi Göçleri	159
5.2.1.1. Urmiye'ye Göç	159
5.2.1.2. Hemedan'a Göç	162
5.2.1.3. Bakuba'ya Göç	163
5.2.1.4. Mindan'a Göç.....	165
5.2.2. Kürt Göçü.....	166
5.2.2.1. Hakkâri Merkez Göçü.....	166
5.2.2.2. Yüksekova ve Şemdinli Göçü	169
5.2.2.3. Çukurca Göçü.....	1711
5.3. Göçmen Kamplarında Oluşturulan Nasturi Levi Birlikleri	173
Sonuç	175

ALTINCI BÖLÜM

KONSTRÜKTİVİZM VE NARATİF TEORİ BAĞLAMINDA 1914-1924 NASTURİ OLAYLARININ TARTIŞMASI VE ANALİZİ177

6.1. Konstrüktivist Teori Bağlamında Nasturi Olaylarının Analizi.....	177
6.1.1. Yapı-Aktör	178
6.1.2. Etnik Kimlik ve Milliyet.....	181
6.1.3. Güç ve Çıkar.....	185
6.1.4. Kültür ve Söylem	191
6.1.5. Ortak Fikir ve Değerler	192
6.1.6. Sosyal Gerçeklik	194
6.2. Naratif Teori Bağlamında Nasturi Olaylarının Analizi.....	197
6.2.1. Nasturi ve Kürt Mülakatçılarından Toplanan Bulguların Analizi	198

6.2.1.1. Naratif Teori Bağlamında Misyon Faaliyetleri	198
6.2.1.2. Naratif Teori Bağlamında Birinci Dünya Savaşı'nda Hakkâri'de Yaşanmış Olaylar	199
6.2.1.3. Naratif Teori Bağlamında Asuri Kimliği	206
6.2.1.4. Naratif Teori Bağlamında Nasturi ve Kürt Göçlerinin Sonuçları.....	209
6.2.1.5. Hakkâri'de Nasturi Katliamı Oldu mu?	213

YEDİNCİ BÖLÜM

Genel Değerlendirme ve Sonuç	216
7.1. Sonuç	217
7.2. Öneriler	228
KAYNAKÇA	230
MÜLAKAT YAPILANLARIN LİSTESİ.....	258
EKLER.....	262
EK-1: Etik Kurulu Raporu	262
Ek-2: Mülakat Soruları	263
EK-3: Fotoğraflar	265

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1. 1890’de Hakkâri Nüfus İstatistiği.....	70
Tablo 2. Hakkârili Kürt Aşiret Konfederasyonları.....	72
Tablo 3. Tiyar Aşireti.....	119
Tablo 4. Tuhup Aşireti.....	121
Tablo 5. Cilo Aşireti	123
Tablo 6. Josef Nacim’in Nüfus İstatistiği.....	128
Tablo 7. Gabriele Yonan’ın Nüfus İstatistiği.....	128
Tablo 8. David Magie’nin Nüfus İstatistiği.....	129
Tablo 9. Saha Araştırmasına Göre Hakkâri’deki Nasturi Nüfusu.....	129
Tablo 10. 1850-1915 Yılları Arasında Hakkâri’deki Nasturi Nüfusu.....	195

KISALTMALAR LİSTESİ

ABCFM	: Board of Commissioner for Foreign Missions (Yabancı Misyonlar için Komiserler Kurulu)
Ark.	: Arkadaşları
Bkz.	: Bakınız
Ç.N.	: Çeviricinin notu
Çev.	: Çeviren
DEAŞ	: Irak ve Şam İslam Devleti
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
GKB	: Genel Kurmay Başkanlığı
İVM	: İsmi Veremeyen Mülakatçı
S.S.	: Sayfa sayısı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Trans.	: Çeviren
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Uİ	: Uluslararası ilişkiler
Ve. Diğr.	: Ve diğerleri

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

GİRİŞ

Nasturiler, uzun bir zaman diliminde Osmanlı Devleti'nin yönetiminde yaşamış Hristiyanlık dinine bağlı bir halktır. Söz konusu halk üzerine çok sayıda kitap, makale, tez vb. yayınlar mevcuttur (Aprim, 2008; Yonan, 1999; Albayrak, 1997; Grant, 2015; Dalyan, 2009; Arvas, 2015). Bu yayınlarda, Nasturiler konusu dinî ve tarihsel yönleri ile açıklanmıştır. Bu çalışmada ise mevcut literatürde eksik kaldığı düşünülen noktalardan hareket ile Nasturilerin tarihi ve toplumsal ilişkileri sosyo-politik olarak incelenmiştir. Çalışmanın konusu Nasturiler olmakla birlikte onlarla benzer sosyal yaşam formuna sahip Hakkârîli Kürtlerin de anlatılması ile konunun ayrıcalıklı kılınması amaçlanmıştır. Nasturi ve Kürt sosyal ilişkilerinin yanında, Birinci Dünya Savaşı'nda Hakkârî'de vuku bulan Nasturi olaylarının Kürtlere yansısı ve sonuçları açıklanmıştır. Nasturilerin; din, kültür, kimlik, aşiretsel örüntüleri ve Kürtlerle olan sosyal ilişkileri genel olarak açıklanmıştır. Sosyo-politik bir temel üzerine inşa edilen bu çalışmada, Nasturi toplumunun yaşam şartları, Kürtlerle ilişkileri ve siyasal talepleri saha araştırması ve mevcut literatür ile harmanlanarak aslında var olanın farklı bir yöntemle anlatılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda, 1914-1924 yılları arasında Hakkârî sancağındaki Nasturi olayları konstrüktivizm ve naratif teori bağlamında işlenerek konuya bilimsel anlamda farklı bir perspektif kazandırılmıştır. Çalışma bu ana tema ile kısaca tanıtıldıktan sonra, aşağıda giriş bağlamında Nasturi toplumu anlatılmıştır.

Hristiyanlığın doğuşu sırasında Mezopotamya'nın kuzeyinde yani Hristiyanlığın doğduğu topraklarda yaşayan halkın "Aramî" olduğu kabul edilmiştir (Parpola, 2001:11). Buna göre Aramilerin kökeni, Hz. Nuh'un torunu Aram'dan gelmiştir. MS I. yüzyılda Aramilerin büyük bir bölümü Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Zaman içerisinde Hristiyanlığı kabul eden Aramilere, "Süryani" denilmeye başlanmıştır. Söz konusu Aramiler, günümüz Nasturilerinin atası olarak kabul edilmiştir (Arvas, 2010:16; Izady, 2007:290-291). Yukarı Mezopotamya'da yaşayan Süryaniler, kendilerini "*Suroyu, Suryaya, Suraya, Surayi veya Sutrayi*" (çoğul hali "Suryoye") olarak tanımlamaktadır. Arap ve Türk toplumları tarafından bu halka Süryani denilirken, Kürt toplumu tarafından ise gayrimüslim anlamında kullanılan "*file*" ve bazen de "Sıryan" kelimeleri kullanılmıştır. Bununla birlikte, Hz. İsa'nın doğduğu köy olan Nasıra'ya istinaden bu halka "Nasrani" de denilmiştir (Iboco, 1998:10). Hristiyanlığın Anadolu topraklarına

yayılmasından belli bir süre sonra Süryani Hristiyan Kiliseleri arasında, Hz. İsa'nın dünyevî ve uhrevî yönü üzerinde tartışmalar başlamıştır. Bu dönemde İskenderiye Patriği Kyrillos (ölümü:444) ve İstanbul Patriği Nasturyos (Ölümü: 451) arasındaki fikir ayrılıkları, 431'de Roma Kilisesi'nin araya girmesiyle mezhepsel bölünmeye kadar varmıştır (Şer, 2006:14-15). Bu düşünsel akımlardan etkilenen Antakya Süryani Kilisesi, Doğu ve Batı Süryanileri olarak ikiye bölünmüştür. Hz. İsa'nın nitelikleri ya da doğası konusunda ilgili çıkan tartışmalarda, Papaz Kyrillos'a karşı yürüttüğü mücadeleyle tanınan Nasturyos, Doğu Süryanilerinin yani Nasturilerin başını çekmiştir (Kaya, 2007:32). Nasturyos'a göre Hz. İsa, ikili (düalist ya da diyofizit) bir doğaya sahiptir ve Tanrı özelliklerini taşıyan bir insandır. Bu anlamda annesi Meryem de Tanrı annesi değildir. Öte taraftan Batı Süryanilerine göre Hz. İsa, Tanrı'dır, Meryem ise bu Tanrı'nın annesidir. Yani bu görüşe göre Hz. İsa, tek (monofizit) bir doğaya sahip olmuştur. Ayrıca Batı Süryanilerine göre Nasturyos'un görüşleri sapkındır. Onun için Nasturyos'u takip edenlere yani Doğu Süryanilerine "Nasturiler" adı verilmiştir (Akyüz, 2005:206). Ortaya çıkan tartışmalar üzerine 431'de I. Efes Ekümenik¹ Konsili toplanmış ve Nasturyos hakkındaki kararını vermiştir. Bu karar üzerine I. Efes Ekümenik Konsili, 434'te Nasturyos'u aforoz ederek Mısır'a sürmüştür ve Nasturyos'un 451'de burada öldüğü sanılmaktadır (Aprim, 2008:43-44). Nasturiler, 451 yılından itibaren Eddesa'yı (Urfa) mezheplerinin merkezi olarak belirlemişlerdir. 482 yılında İmparator Zenon tarafından Eddesa Okulu kapatılınca Nasturiler İran'a sığınmışlardır (Albayrak, 1997:75). Dönemin İran Şahı Firuz'a (Piroz) sığınan Nasturyos'un öğrencileri, burada okullar açarak ve mezheplerini burada canlandırarak bu mezhebin günümüze kadar gelmesini sağlamışlardır (Kaplan, 2021:99; Sadini, 2020).

Nasturilerin, Hakkâri dağlarına ne zaman yerleştiğine dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklar, Nasturilerin Hakkâri'ye yerleşmeleriyle ilgili üç farklı tarih vermektedir. Bir görüşe göre Nasturiler, MS V. yüzyılda Hakkâri'deki Ribat Kilisesi'ni inşa etmiş ve Hakkâri'ye göç etmişlerdir (Surma Hanım, 2015:16). Bir başka görüşe göre 1258 yılında Moğolların Bağdat'ı istilasıyla oradan kaçan Nasturiler, Hakkâri dağlarına sığınmışlardır. Son olarak 1400 yılındaki Timur istilası ile Nasturiler, Hakkâri ve Urmiye'nin dağlık alanlarına sığınmışlardır (Heckmann, 2012:53; Arvas, 2010:23; Kaplan, 2020:254). XV. yüzyılda Timur'un saldırıları

¹ Ekümenik ya da Ökümenik Konsili, Hristiyanlık üzerine çıkan tartışmaları, dinsel sorunları araştırarak herkes tarafından makul bulunacak çözümler üreten din adamları topluluğudur. Aslında buna Osmanlı'daki Meşveret Meclisi ya da günümüzdeki Danışma Meclisi de denilebilmektedir. Ekümenik veya Ökümenik Konsilleri "Havariler" kitabında Hz. İsa'nın dirilişinden birkaç yıl sonra havariler konsilinde ve havarilerle beraber çalışacak kişilerden söz edilmiştir. Hristiyanlık inancında bazen sapkınlıklar, anlaşmazlıklar görülürdü. Bunlara çözüm için kilise Episkoposları bir araya gelmiştir. Bu konsillerden ilki 325'te toplanan İznik Konsilidir. Sonuncusu ise 1962'den 1965 yılına dek süren İkinci Vatikan Konsilidir (Iannitto, 1994:160).

sonucu sarp ve dağlık olan Hakkâri bölgesine yerleşen Nasturiler, XVII. yüzyılın sonunda patriklik merkezinin Musul'dan (Alkoş veya Elkoş) Hakkâri²'ye (Koçanis Köyü) taşınmasıyla birlikte Hakkâri, Nasturiler için dinî ve dünyevî liderliğin merkezi olmuştur (Kaplan, 2020:250-253).

Nasturilerin etnik kökeni konusunda Asuri, Arami vb. görüşler ortaya atılmıştır. Asuri tabiri, XIX. yüzyılda daha sık kullanılmaya başlanmıştır (Kaplan, 2021:24). Asuri tabirinin kullanılmasının arkasındaki gerçek, Nasturilere yeni bir kimlik verip bu kimlik üzerinden onların tanınmasını sağlamaktır. Öte yandan Asuri tabiri, Hakkâri Koçanis köyünde ikamet etmiş Nasturi Patriği (Katalikos) Mar Şimun Benyamin'in ablası Surma Hanım,³ tarafından yazdırılan "Ninova'nın Yakarışı" adlı kitapta, Nasturilerin Asur kökeninden geldikleri bazı delillerle kanıtlanmaya çalışılmıştır (Surma Hanım, 2015:15). Misyonerler ise, Nasturiliğin Batı'da sapkın bir mezhep olarak görülmesinden dolayı, "Asuri" tanımlamasını daha uygun bulmuşlardır. Bu halk, mezhepsel anlamda Nasturidir ve konu ile ilgili yazılan tez ve kitaplarda Nasturilerin kökeni ve etnik yapısı konusunda net bir tanımlamaya rastlanılmamıştır. Onların kökeni yaşadıkları bölge ve zaman itibarı ile Asuri, Süryani, Yahudi, Kürt gibi farklı halklara dayandırılmıştır.

Hakkâri bölgesinde yaşayan Nasturiler de tıpkı komşuları olan Kürtler gibi, aşiretsel sosyal yaşam formlarına sahip olmuşlardır. Aşiret liderliğini melikler yürütmesine rağmen mezhebin dinî ve dünyevî liderliğini patrikler yapmıştır (Satılmış, 2006:89). Dini yaşamda patrik ve metropolitlerden sonra kilisenin en yüksek rütbesi, papaz (qeşe) olup bu İslam'daki cami imamlarına karşılık gelmektedir. Melik⁴ ise sadece bulunduğu köyün ve idaresindeki aşiretin ileri gelenidir ki bu Kürt aşiretlerindeki "ağa" sıfatına denk gelmiştir.

Osmanlı Devleti, yönetsel anlamda Nasturilerden vergi almıştır, fakat yörenin sarp dağlarla çevrili olmasından ve devlet görevlilerinin Nasturilerin yaşam alanlarına ulaşamamasından dolayı toplanan bu vergi çok cüzi miktarlarda olmuştur. Aslında devletin Nasturilerden vergi toplamasının en önemli gerekçesi, Nasturilerin devletle ilişkilerini düzenli hale getirmek olmuştur (Dalyan, 2009a:177). Nasturiler, dağlık alanlarda yaşadıklarından

² Hakkâri, çalışmanın sınırları olan 1914-1924 yılları arasında sancak pozisyonunda yönetilmiştir. Fakat çalışma boyunca sadece "Hakkâri" ifadesi kullanılmıştır.

³ Surma Hanım, 27 Ocak 1883'te Koçanis'te doğmuş, Patrik Mar Şimun Benyamin'in ablasıdır (Nicholas Al Jeloo, 09.10.2019 tarihli mülakat). 1918 yılında Patrik öldürülünce, kardeşi Paulus (Powles) patrik olarak seçilmiştir; fakat 1920 yılında Paulus da vefat edince ailenin yönetimi, bir yerde ulusun temsiliyeti de, Surma Hanım'ın eline geçmiştir. Hakkârililer kendisini "Sûrmexan" diye çağırışlardır. Surma Hanım, İngilizce'yi iyi derecede bilen kültürlü bir kadındır. Mar Şimun Benyamin'e en çok danışmanlık yapan da Surma Hanım olmuştur. Surma Hanım kendisini kiliseye adanmış bir rahibe olup tüm ibadet ve ayinlerde hazır bulunan tam doğulu bir kadın görünümünde olmuştur (Wigram, 2004:330-31). Surma Hanım, 7 Aralık 1975 yılında ölmüştür (Theodore, 1990).

⁴ Melik kelimesi, sıfattır. Çünkü bu kelime Melik Berxu, Melik Xewşabe, Melik Şahin vb. şekilde kullanılmıştır.

eğitim-öğretim faaliyetlerinden mahrum olmuşlardır. Kilisenin temel görevi, dinî eğitim vermek olsa da diğer eğitim disiplinleri de kilisede verilmiştir. Eğitim kilise dışında, XIX. yüzyıldan itibaren misyonerler tarafından açılan okullar vasıtası ile verilmeye başlanmıştır. Diğer halklar gibi Nasturilerin de yönetimi altında yaşadığı Osmanlı Devleti; farklı kültür, din ve dillere bağlı insanların yaşadığı bir coğrafyaya asırlarca hükmetmiştir. Osmanlı Devleti'nde uygulanan millet sistemi farklı dil, kültür ve dinden olan insanların bir arada yaşamasını kolaylaştırmıştır (Özcoşar, 2006:5-20). Türk-İslâm yönetim geleneğinin etkisinde ve İslâm'ın Zımmî hukuku çerçevesinde gelişen Osmanlı millet sistemi, çok farklı etnik ve dinsel gruplardan oluşan insanların imparatorluk yapısına uydurulmasıyla kendine has bir toplumsal yapılanma sistemi olmuştur. Millet sisteminde din ve mezhepsel bölünmeler hoş görülmüş, belirli bir vergi karşılığında farklı din ve etnik yapıya mensup gruplar himaye edilmiştir. Bu farklı etnik ve dinî gruplara Osmanlı Devletince kendilerini yönetme hakkı tanınmıştır. Avrupa merkezli büyük siyasi ve toplumsal değişimlerin etkisi ile XIX. yüzyılda Osmanlı millet sistemi de bozulmaya başlamıştır (Kurtaran, 2011:1).

Osmanlı Devleti'nin 1839'da ilan ettiği Tanzimat Fermanı ile Müslim ve gayrimüslimlerin devlete uyumunu sağlamak için mal, can, namus gibi hususlar yasal güvenceye kavuşturulmuştur. Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı'na müteakiben Rus, Fransız ve İngiliz gibi devletlerin kendi iç işlerine karışmasını engellemek ve 1856 yılında sadece gayrimüslimlerin haklarını genişletmek amacı ile Islahat Fermanı'nı yürürlüğe koymuştur (Sarı, 2011:159). Bu ferman ile vergide eşitlik, ruhani liderlerin yetkilerindeki kısıtlama, tüm tebaanın mahkemeler önündeki eşitliği gibi yeni idari düzenlemeler getirilmiştir. Fakat misyonerler ve Osmanlı Devleti'nde resmi görevle bulunan yabancıların dinî ve etnik arayış faaliyetleri sonucu Nasturiler, önce Kürtlere sonrasında da Osmanlı Devleti'ne karşı başkaldırı faaliyetleri içine girmişlerdir. XX. yüzyıl başından itibaren Nasturiler, özellikle İngiliz ve Rusların kışkırtmaları sonucu toplu olaylar içine girmişlerdir. Sonuç olarak Birinci Dünya Savaşı'nda Nasturiler açıkça Osmanlı Devleti'ne karşı Ruslardan yana tavır almışlardır (Arvas, 2015; Yılmaz, 2015).

Fransız İhtilali sonucunda oluşan milliyetçilik akımı ve diğer devletlerin etkileri ile Osmanlı Devleti içindeki milletler isyan etmeye başlamışlardır. Mesela Rusya, Osmanlı ülkesinde yaşayan gayrimüslimler üzerinden dinî propaganda yaparak Doğu Anadolu Bölgesi'ni eline geçirmek suretiyle bölgede söz sahibi olmak istemiştir. Rusya'nın diğer bir amacı, bölgede bulunan azınlıkların dinî duygularını harekete geçirerek özellikle de "Hristiyan Ortodoks Mezhebi" üzerinden hâkimiyet kurmaktır. XIX. yüzyılın sonunda Rusya binlerce Nasturiyi Rus Ortodoks Mezhebi'ne geçirmiştir (Yonan, 1999:36-37). Aynı şekilde İngiltere, Orta Doğu üzerindeki

hâkimiyet alanlarını genişletmek için Osmanlı Devleti'nin idaresi altındaki alanlara doğru emperyalist politikalar gütmüştür. Öte yandan Fransızlar da Suriye topraklarında kendisine bağlı bir halk topluluğu yaratmak için hareket etmişlerdir. Bunların ötesinde Amerika'nın misyonerlik faaliyetleri de Nasturilerin ayaklanmalarında etkili olmuştur. Söz konusu devletler bu amaçları için Anadolu'nun doğusunda yaşayan Ermeni ve Nasturi gibi milletlere bağımsızlık, özerk yaşam vb. vaatlerde bulunarak bu kesimleri devlete karşı kıskırtmışlardır (Şenoğlu, 2015:87; Örnek, 2017:99-117; Duman, 2010).

Çalışmanın temel konusu Nasturiler olmakla birlikte, Nasturi-Kürt sosyal benzerlikleri ve farklılıkları bağlamında Hakkâri'de yaşayan Kürtler de sosyo-politik olarak açıklanmıştır. Hakkâri, birden çok devletin işgalinde kalmış ve son olarak Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde (1548) kalan bir bölge olmuştur. Hakkâri'de; Kürt, Türk, Nasturi, Yezidi, Yahudi vb. milletler dil, din, gibi farklılıklara rağmen yüzyıllarca bir mozaik şeklinde beraber yaşamışlardır.

Çalışma yedi bölümden oluşmaktadır: birinci bölümde: “*Araştırmanın Metodolojisi*” başlığı altında çalışmanın problemi, amacı, literatür taraması, önemi, sayıltıları, sınırlılıkları ve yöntemi vb. hususlar bağlamında çalışma boyunca izlenecek yol ve yöntemler açıklanmıştır.

İkinci bölümde: “*Kavramsal/Teorik Çerçeve: Konstrüktivizm ve Naratif Teori*” başlığı altında, çalışmanın kavramsal ve teorik temelini teşkil eden konstrüktivizm ve naratif teori, temel kaynaklardan okumalar yapılarak açıklanmıştır. Bölümde, konstrüktivizm teorisinin tarihsel arka planı, temel kavramları ve siyasal olaylara yaptığı vurgular açıklanmıştır. Aynı şekilde naratif teorisinin tarihsel arka planı, temel ilkeleri ve bu çalışmada kullanılmasının amacı anlatılmıştır. Saha araştırması ile elde edilen verilerin toplanması ve bilimsel dille yazılmasında naratif teorisinin ilkelerinden faydalanılmıştır. Çalışmada konstrüktivizm ve naratif teori arasında hacimsel farklılıklar vardır. Bunun temel nedeni çalışmada incelenen kimlik, çıkar, yapı-aktör, etnik yapı, kültür, sosyal ilişkiler vb. kavramlar ayrı ayrı konstrüktivizm bağlamında analiz edilmiştir. Naratif teori ise sadece saha verilerinin toplanması ve analiz edilmesinde kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular, her iki teorisinin ilkeleri bağlamında analize tabi tutulmuştur.

Üçüncü bölümde: “*Tarihsel Çerçeve*” başlığı altında Nasturilerin ve Asurilerin tarihsel geçmişleri mevcut literatür bağlamında açıklanmıştır. Nasturi konusunun anlaşılabilmesi için Hakkâri ve burada yaşayan Kürtlerin tarihi de çalışmanın sınırlarına riayet edilerek ortak noktalar bağlamında açıklanmıştır. Bu bakımdan Nasturiler ve Kürtler ortak tarihe ve kültüre sahip olduklarından, üçüncü bölümde her iki halkın toplumsal yapıları, yaşayış benzerliklerini ve farklılıklarını açıklığa kavuşturmak için tarihsel arka planın açıklanması önem arz etmektedir.

Ayrıca bu bölümde Osmanlı Devleti millet sistemi, misyonerlik faaliyetleri, Nasturi olaylarının uluslararası yansımaları ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan Nasturi milliyetçiliği konusu anlatılmıştır.

Dördüncü bölümde: “*Nasturi Toplumuna Genel Bir Bakış*” başlığı altında, Nasturiler sosyal bağlamda anlatılmıştır. Bunun yanında, Nasturilerin yüzyıllarca Kürtlerle beraber inşa ettikleri aşiret yapısı, evlilik adetleri, gelenekleri başta olmak üzere insani ve sosyal yaşam formlarının da ayrıntılı incelenmesi gerekmektedir. Özellikle Nasturilerin Kürtlerle birlikte yaşadıkları köyler, sadece Nasturilerin yaşadıkları köyler, Nasturi aşiretlerinin bölgedeki etkinlikleri, Nasturilerin nüfusu gibi hususlar çalışmanın iyice anlaşılması ve literatürünün zenginleştirilmesi bakımından önem taşımaktadır. Bunun yanında, Nasturilerin dini inançları, kiliseleri ve akraba topluluklarının sahadan elde edilen verilerle desteklenerek nitel araştırma bağlamında açıklanması çalışmayı özgün kılmıştır. Böylece, Birinci Dünya Savaşı’ndan önce ve sonra Hakkâri’deki Nasturi ve Kürt sosyal/siyasal ilişkilerinin geçirdikleri değişim ve dönüşümün sebep ve sonuçlarının daha iyi anlaşılması sağlanmıştır.

Beşinci bölümde: “*Sebep ile Sonuçları Bağlamında Birinci Dünya Savaşı’nın Hakkâri’deki Yansıması ve Nasturi Göçleri*” başlığı altında: Birinci Dünya Savaşı’ndan önceki Nasturi ve Kürt aşiretlerinin faaliyetleri, savaş esnasındaki çatışmalar ile 1915 yılında Hakkâri’de başlayan Nasturi göçleri sebepleri ve sonuçları ile ilgili bulgular yazılmıştır. Çalışmanın konusu Nasturiler olmakla birlikte, Birinci Dünya Savaşı sürecinde her iki halk topluluğunun karşılıklı çatışması sonucunda Hakkâri’de Kürt göçü de olmuştur. Bu bakımdan birbiri ile olan bağlantısından dolayı Kürt göçleri de anlatılmıştır. Konu, göç olgusunun kavramsal çerçevesi bağlamında anlatılmıştır. Nasturilerin göçü üzerinde bazı yayınlar mevcuttur; fakat Hakkâri Kürtlerin 1915 yılında başlayan göçü üzerinde Osmanlı arşiv belgelerinde ve mevcut literatürde herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Bir istisna olarak arşivde 1341 tarihli, Dâhiliye Vekâleti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyetinden alınan bir belgede, Irak’a göç etmiş Hakkâri Kürtlerin kadın-erkek sayıları ve geri dönüşleri ile ilgili bir belgeye rastlanmıştır. Bu malumat göç kısmının ilgili yerine yazılmıştır. Söz konusu veri eksikliğinden dolayı Hakkâri Kürtlerin göç süreci ile ilgili veriler tamamen saha araştırması ile elde edilmiş ve naratif teori ile analiz edilmiştir.

Altıncı bölümde: “*Konstrüktivizm ve Naratif Teori Bağlamında 1914-1924 Nasturi Olaylarının Tartışması ve Analizi*” başlığı altında, önceki tüm bölümlerde elde edilen bulgular, konstrüktivizm ve naratif teorileri bağlamında tartışılıp analiz edilmiştir. Konstrüktivizm teorisinin yapı-aktör, kimlik, güç, çıkar, sosyal gerçeklik, kültür gibi temel kavramları esas alınarak

Osmanlı Devleti yönetiminde yaşayan Nasturilerin Birinci Dünya Savaşı'nda giriştikleri olayların sebep ve sonuçları analiz edilmiştir. Çalışmanın temel teorisi, konstrüktivizm olmakla beraber, sahadan elde edilen politik dönütler naratif teori ile analiz edilmiştir. Nasturiler üzerine yazılan eserlerin çoğunluğu çalışma konusunun dönemini (1914-1924) sadece Nasturilerin penceresinden açıklamıştır. Bu çalışmanın temel iddialarından birisi de söz konusu olayları Hakkârili Kürtlerin penceresinden de açıklayabilmektir. Bundaki amaç, çalışmanın sınırlarını kapsayan dönemde meydana gelen olayları hem Nasturi hem de Kürtler açısından karşılaştırarak objektif verilere ulaşmak olmuştur.

Çalışmanın yedinci bölümünde: “*Genel Değerlendirme ve Sonuç*” başlığı altında, konu araştırmanın soruları bağlamında değerlendirilip, görüş ve öneriler sıralanmıştır.

Çalışmanın odak noktası olan Nasturiler için Batılı yazarlar ve Nasturilerin kendilerinin de yazdığı eserlerde “*Nasturi*” yerine “*Asuri*” kelimesi kullanılmıştır. Bu çalışmada her iki kelimenin de aynı anlama geldiği varsayılarak çalışma ilerletilmiştir. Dolayısıyla çalışma bağlamında bazen Nasturi ve bazen Asuri kelimeleri kullanılmış olsa da her iki kelime aynı halkı anlatmaktadır. Söz konusu eserlerde kullanılan “*Asuri*” tabiri, MÖ 612’de yıkılan Asur İmparatorluğuna atfen yazılmıştır.

“1914-1924 Yılları Arasında Hakkârî’deki Nasturi Olaylarının Sosyo-Politik Analizi” başlıklı bu araştırma, yukarıda kısaca tanıtıldıktan sonra çalışmanın metodolojik çerçevesi çizilerek bu çalışmada izlenecek yol ve yöntemler açıklanmıştır.

1.1.Araştırma Konusu

Bu çalışmanın konusu, 1914-1924 yılları arasında Hakkârî’de meydana gelen Nasturi olaylarının sosyo-politik olarak incelenmesidir. Çalışmada, geniş bir zaman diliminde Hakkârî sınırları içinde yaşayan Nasturilerin sosyal yaşam formları, beraber yaşadıkları Kürtlerle olan sosyal ve siyasal ilişkilerinin nasıl bir zeminde ilerlediği anlatılmıştır. Çalışmanın sınırlarındaki olaylar anlatılmadan önce Nasturi ve Kürtlerin toplumsal yaşamlarının sadece mevcut literatüre göre değil aynı zamanda onların eski yaşam alanları olan Hakkârî ve çevresinde yapılan saha araştırması ile konunun araştırılması gerekmektedir. Nasturilerin dinsel yaşamları, etnik kimlikleri, aşiretsel yaşam formları, dil ve kültür gibi yapılarının sahadan elde edilen verilerle sosyolojik ve siyasal anlamda incelenmemiş olması akademik anlamda bir boşluk olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanında çalışmanın başlığı bağlamında 1914-1924 yılları arasında Hakkârî’de meydana gelen Nasturi olayları, bunların iç ve dış sebepleri ile sonuçları geniş bir perspektifte

değerlendirilmelidir. Çalışmanın temel konusu olan Birinci Dünya Savaşı sürecinde Hakkâri’de meydana gelmiş olaylarla ilgili yapılan araştırmalarda, Kürtlerin bakış açısı ile herhangi bir araştırmanın yapılmaması ve bu dönemde meydana gelen Nasturi ve Kürt göçlerinin anlatılması önemli bir problem olarak görülmüştür.

1.1.1. Araştırmanın Soru Cümlesi

Yukarıdaki tespitler ve geniş literatür taraması sonucunda araştırmanın temel soru cümlesi şöyle yazılmıştır: **Birinci Dünya Savaşı’ndan önce Nasturi ve Kürt ilişkileri nasıldı, savaş ile gerçekleşen Nasturi olayları sosyo-politik olarak nasıl değerlendirilebilir, savaş döneminde yaşanan göçün sosyo-politik yansımaları neler olmuştur, yaşanan bu olaylar sosyal bir çözülme mi yoksa yeni bir siyasal kimlik inşasının sonucu mudur, yoksa bütün bunlar bir katliam mı?** Bu temel sorular kapsamında veriler toplanıp analiz edilmiştir. Soru cümlesindeki alt maddeler ayrı birer konuymuş gibi görülmekle birlikte aslında tümü, çalışmanın amacına hizmet etmektedir.

1.1.2. Araştırmanın Alt Soruları

Yukarıda özetle açıklanan araştırmada, 1914-1924 yılları arasında Hakkâri’deki Nasturi olaylarının sosyo-politik analizi yapılmıştır. Çalışmada cevap aranan alt sorular aşağıya alınmıştır.

- Nasturiler toplumsal (din, dil, edebiyat, nüfus, aşiretsel vb. aidiyetler bakımından) olarak nasıl tanımlanmıştır?
- Nasturilerin Osmanlı İmparatorluğu içindeki konumları nasıl tanımlanmıştır?
- Birinci Dünya Savaşı’ndaki Nasturi olayları sebep ve sonuçları bağlamında nasıl değerlendirilmektedir?
- 1915 yılında ve sonrasında Hakkâri’de meydana gelen Nasturi ve Kürt göçünün yönü ve sonuçları nasıl olmuştur?
- Konstrüktivizm ve naratif teorisinin ilkeleri bağlamında Birinci Dünya Savaşı’ndan önce Hakkâri bölgesinde çalışma yürüten Rusya ve İngiltere gibi devletlerin misyoner faaliyetleri sebep ve sonuçları nasıl değerlendirilmektedir?
- Nasturi olayları yapı-aktör, kimlik, milliyet, güç, çıkar, kültür, söylem, ortak fikirler, sosyal gerçeklik bağlamında nasıl değerlendirilmektedir?

Yukarıdaki verilen araştırmanın soru cümlesi ve alt sorular bağlamında 1914-1924 yılları arasında gerçekleşen Nasturi olayları, konstrüktivizm teorisi ve naratif teori ile analiz edilmiştir.

1.2. Sayıtlılar

Sayıtlılar, bilimsel çalışmaların temel önceliklerinden biridir. Bilimsel çalışmalarda sayıtlı, araştırmacının hipotez gibi teste tabi tutmadığı ve başta doğru kabul ettiği araştırma araçlarıdır (Fraenkel, Wallen & Hyun, 2012). Dolayısıyla bir araştırmanın güçlü sayıtlılara dayanması, bu çalışmanın doğru bir menzilde ilerlemesini sağlamaktadır. Pozitif bilimlerde olduğu gibi sosyal bilimlerde de olaylar hakkında önceden bazı değerlendirmeler yapma ya da tahminlerde bulunma zorunluluğu bulunmaktadır. Bu anlamda sayıtlılar, test edilmeyen, muhtemel çözümlemeleri içeren önermelerdir. Yani neyi araştırmakta olduğumuzu anlatır ve araştırmadan beklentilerimizi belirtmektedir (Baloğlu, 2005). Bu açıklamalar doğrultusunda araştırmanın sayıtlıları aşağıya yazılmıştır.

Veri toplama araçlarının araştırmanın soru cümlesinde ifade edilen soruya cevap oluşturması bakımından uygun olduğu varsayılmıştır. Çalışmaya temel oluşturacak birincil ve ikincil kaynaklardan elde edilen veriler aşağıdaki nedenlerden dolayı doğru olarak kabul edilmiştir. Birincil kaynaklar, çalışmanın sınırlarını teşkil eden dönemde yaşayan insanlardan edinilen bilgiler ve bu insanların sorulan soruları doğru algılayıp mantıklı ve doğru cevaplar vermeleri olarak varsayılmıştır. İkincil kaynaklardan elde edilen veriler, saha araştırması neticesinde teyit edilerek doğrulanmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında görüşülen Kürtlerin çoğu, atalarının Nasturilerin komşuları olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca KBY'de (Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nde⁵) kendileri ile görüşme yapılan şahıslar, bir nesil önceki Nasturilerin torunlarından seçilmiştir. Dolayısıyla elde edilen verilerin farklı kişilerden de teyit ettirilerek doğrulanacağı varsayılmıştır. Mülakata katılanların samimi oldukları ve verdikleri bilgilerin doğru olduğu varsayılmıştır.

1.3. Araştırmanın Amacı

XVI. yüzyılın ortalarından (1548) itibaren Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine giren Hakkâri bölgesi, devletin genel coğrafyasında olduğu gibi çok etnikli (Kürt, Asuri, Yahudi),

⁵ 2005 tarihli Irak Anayasası'na göre Kürdistan Bölgesel Yönetimi, federe bir yönetsel birim haline gelmiştir. O tarihten itibaren Kürtlerin yaşadığı topraklar KBY olarak anılmıştır (Tüysüzoğlu, 2015:74).

çok dilli (Kürtçe, Arapça, Aramice) ve çok dinli (Müslüman, Hristiyan, Êzidi) insanların yaşadıkları bir yer olmuştur. Bu dönemle beraber Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlıklar görünür olmaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti hâkimiyetindeki farklı özelliklere sahip milletler, XIX. yüzyıla kadar millet sistemi altında sorunsuzca yaşamaya devam etmişlerdir. Fakat anılan yüzyıl ile beraber bu huzur ortamı ve birliktelik, yerini isyanlara ve kargaşaya bırakmıştır.

Hakkâri bölgesi, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girdiğinden XIX. yüzyıl ortalarına kadar bu yöredeki yerel mir veya beyler tarafından idare edilmiştir. Tanzimat Fermanı ile beraber söz konusu beylerin yetkileri elinden alınmış ve mahalli yönetimler merkezileştirilmiştir. Bu dönemde çalkantılar sürerken aynı zamanda Nasturiler ile Kürtlerin arası bozulmuş ve Nasturileri korumak amacıyla İngiltere, Rusya, Amerika gibi devletler harekete geçmişlerdir. Yapılan literatür araştırmasına göre, söz konusu devletler Hakkâri bölgesinde kurdukları misyon merkezleri ve okullar vasıtası ile Nasturiler üzerinde etkili olmaya başlamışlardır (Dalyan, 2009a:17; Satılmış, 2006:113).

Bu çalışmadaki temel amaç, 1914-1924 yılları arasında kalan dönemde gerçekleşen siyasi atmosferin sonucunda oluşan Nasturi olaylarının sosyo-politik analizini konstrüktivizm teorisi ve naratif teori ışığında yapmaktır. Çalışmanın hedefi; Nasturi kimliği, kültürü, yaşam alanları, dini yapısı, nüfusu, dil ve edebiyatı gibi sosyolojik unsurlarını literatür taraması, arşiv belgeleri ve sahadan elde edilen verilerle, araştırmanın temel sorusu ve alt soruları bağlamında analiz etmektir. XIX. yüzyılda İngiltere ve Rusya gibi devletlerin Nasturilerin yaşam alanlarına gönderdiği misyonerlerin yaptığı çalışmalar, konstrüktivizmin temel kavramları olan yapı, aktör, güç, çıkar, kimlik ve kültür anlam bakımından analiz edilmiştir. Sosyal bilginin kaynağı; belge, eser incelemesi, rapor, tez, kitap vb. olduğu gibi sosyal bilgi bireylerin tutum, kanaat ve görüşlerine de dayanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın amaçlarından bir başkası da çalışmanın dönemi (1914-1924) hakkında malumatı olan kişilerle yapılan mülakatlar sonucu Hakkâri Nasturileri hakkında veri elde edip literatürü zenginleştirmektir. Çalışmanın mühim amaçlarından bir diğeri ise gayrimüslim bir grubun, yönetimi altında yüzyıllarca yaşadıkları devlete karşı giriştiği isyanları ve sonuçlarının iç ve dış politikadaki yansımalarını kuramsal olarak inceleyerek örnek bir çalışmayı literatüre kazandırmaktır.

1.4. Literatür Taraması

Çalışma için yapılan literatür taramasında, Nasturiler üzerine akademik çalışmaların olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalar, genelde tarih alanında yazıldığından kronolojik sıra

izlenmiş ve olaylar arasındaki nedensellik bağı üzerinde durulmuştur. Bu çalışmanın temel iddiası, yukarıdaki çalışmalardan farklı olarak Hakkâri’de yaşayan Nasturiler ile komşuları olan Kürtler arasındaki ilişkileri sosyo-politik olarak analiz etmektir. Ayrıca, yıllarca barışçıl bir temelde sürmüş Nasturi ve Kürt ilişkilerinin nasıl çatışmalara dönüştüğü ve sonuçları, konstrüktivizm ve naratif teori bağlamında açıklanmıştır. Bu anlamda, ulusal tez merkezinden yapılan tarama neticesinde yaptığımız çalışma ile ilgili birkaç tez tespit edilmiştir. Murat Gökhan Dalgan (2009) tarafından Süleyman Demirel Üniversitesinde yazılan, “19. Yüzyılda Nasturiler” adlı doktora çalışmasında Nasturilerin idari, sosyal, ekonomik ilişkileri üzerinde durulmasının yanında; Kürtler, Ruslar, Fransızlar, İngilizler ile olan ilişkileri ve misyonerlik faaliyetleri üzerine de durulmuştur. Yazar, XIX. yüzyıldaki Nasturi olaylarının, Osmanlı Devleti’nin bozulan iktidarının da etkisi ile İngiltere ve Rusya gibi devletlerin kışkırtmalarıyla çıktığı bulgusuna ulaşmıştır. Gülseren Duman (2010) tarafından Boğaziçi Üniversitesinde yazılan “*The Formations of The Kurdish Movement, 1908-1914: Exploring The Footprints of Kurdish Nationalism*” adlı yüksek lisans çalışmasında; 1908’de Meşrutiyet’in yeniden ilânından, Birinci Dünya Savaşı’nın başlangıcına kadar olan dönemdeki Kürt hareketlerini, heterojenliği ve çeşitliliği vurgulanarak incelenmiş ve Kürt hareketleri dönemsel olarak sorunsallaştırılmıştır. Ayrıca çalışmada Kürtlerin kurduğu cemiyetler ve çıkardıkları gazetelerin milliyetçiliğe etkileri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışma, dönemin arşiv belgelerinden ve Kürtlerin açmış olduğu derneklerin basılı materyallerinden yararlanarak ilerletilmiştir. Adnan Menderes Kaya (2007) tarafından Erciyes Üniversitesinde yazılan, “*Sosyal ve Kültürel Yönleri İle Hakkâri*” adlı yüksek lisans çalışmasında; Hakkâri ili sosyal, kültürel, aşiretsel, coğrafik, idari, tarihsel ve dini ritüeller bağlamında ele alınmış fakat Nasturi konusuna özet olarak değinilmiştir. Fatih Gencer (2010) tarafından Ankara Üniversitesinde yazılan, “*Merkeziyetçi İdari Düzenlemeler Bağlamında Bedirhan Bey Olayı*” adlı doktora çalışmasında, XIX. yüzyılda Hakkâri Bey’i Nurullah ile Botanlı Bedirhan Bey’in Nasturiler ile olan çatışmaları ve akabinde gelen sonuçlar anlatılmıştır. Çalışmanın yöntemi, arşiv belgelerine dayanan bir literatür taramasıdır. Ayrıca bu çalışmada, Bedirhan Bey’in Tanzimat Fermanına karşı olan tepkisi, bu dönemdeki siyasi faaliyetler ile Kürt isyanları üzerinde de durulmuştur. Yaptığımız çalışma ile benzerlik oluşturulabileceği düşünülen çalışma, Tarık Ziya Arvas (2010) tarafından Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde yazılan “*Hakkâri Nasturileri (1836-1936)*” adlı yüksek lisans çalışmasıdır. Yazar bu çalışmada, XIX. yüzyılda Osmanlı himayesindeki Nasturilerin faaliyetlerini ayrıntılı olarak ele almıştır. Özellikle Rus, İngiliz ve Amerikan misyonerlerinin faaliyetlerine de yer vermiştir. Söz konusu çalışmanın tarih aralığı 100 yıldır ve çalışmada XIX. yüzyıldaki siyasi olaylara ağırlık verilmiştir. Koçalı Özipek (2016) tarafından Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde yazılan “*Hakkâri Nasturi*

Kiliseleri” başlıklı yüksek lisans çalışmasında, Hakkâri ve Nasturilerin tarihi kısaca aktarıldıktan sonra çalışmanın yoğunluğu Nasturi kiliselerine verilmiştir. Bu kiliselerin kimlikleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca söz konusu kiliselerin mimari ve sanatsal yönleri ele alınmıştır. Selahattin Satılmış (2006) tarafından Balıkesir Üniversitesinde yazılan “*I. Dünya Savaşı Öncesinde Nesturiler ve Misyonerlik Faaliyetleri*” isimli yüksek lisans çalışmasında, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan halklar üzerindeki misyonerlik faaliyetleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Yazar, Nasturiler üzerindeki misyonerlik faaliyetlerinin dinsel, kültürel temele dayalı olduğunu ve bunların çoğunun Rusya ve diğer devletlerin etkileri ile gerçekleştiğini vurgulamıştır. Yazar ayrıca, Bedirhan Bey Olayı neticesinde misyonerlik faaliyetlerinin arttığı sonucuna varmıştır. Yonca Anzerlioğlu (1996) tarafından Hacettepe Üniversitesinde yazılan “*Nasturiler ve 1924 İsyanı*” adlı yüksek lisans çalışmasında, Birinci Dünya Savaşı’ndan Osmanlı Devleti’nin yenik çıkması ve akabinde imzalanan antlaşmaların ortaya koyduğu yeni durumlardan yararlanarak tekrar direnmeye başlayan Nasturilerin durumu analiz edilmiştir. Bu bağlamda meydana gelen isyanın Türkiye Cumhuriyeti ve İngiltere arasında başlayan Musul görüşmelerinden ilham alarak gerçekleştiği bulgusuna varılmıştır.

Yukarıdaki çalışmaların dışında, Nasturiler üzerinde yazılan kitaplar da mevcuttur. Çalışma açısından önemli bulduğumuz kitaplar şunlardır: Komisyon tarafından (2005) yazılan “*Türkiye’nin Parçalanması ve İngiliz Politikası 1900-1920 (İngiliz Devlet Arşivi Gizli Belgeleri)*” adlı çalışmada, anılan dönemin olayları Osmanlı Devleti ve İngiltere tarafından yazılan belgelerle karşılaştırılmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti üzerindeki dış güçlerin emelleri sonucunda Osmanlı Devleti’ndeki azınlıkların yaptığı hareketler anlatılmıştır. Salahi Sonyel (2001) tarafından yazılan “*The Assyrians of Turkey Victims of Major Power Policy*” adlı Türk Tarih Kurumundan çıkan eserde, ırkçılık ve Nasturiler üzerindeki dış etkiler üzerine durulmuştur. Bülent Özdemir (2004) “*Assyrian And Great War*” adlı eserinde, Birinci Dünya Savaşı’ndaki olayları, Asuri Kimliği ve Asurilerin devlete karşı isyanı üzerine durmuştur. Suat Akgül (2004) “*Musul Sorunu ve Nasturiler*” adlı çalışmasında, 1924 yılı içerisinde gerçekleşen Nasturi isyanını incelemeye çalışmıştır. Öncelikle, Musul ve Musul’daki Türk varlığı ile ilgili bilgilere yer verildikten sonra Osmanlı idaresi öncesi ve sonrasında Nasturilerin durumu incelenmiştir. Ayrıca batılı devletlerle olan temaslara değinilerek Cumhuriyet döneminde gerçekleşen isyanın Türkiye Cumhuriyeti içerisindeki önemi üzerinde durulmuştur. Başka bir çalışma Abraham Yohanna’nın (2006) “*Mezopotamya’nın Kayıp Halkı*” adlı eseridir. Bu çalışmada yazar, “*Modern çağ tarihinde en büyük ve en acımasız vahşete tanık oluyoruz.*” demektedir. Yazar, Ermeni ve Asurlulardan oluşan Hristiyan halkların, birtakım vahşi yöntemlerle yok edilme sürecinden geçtiklerini belirtmiştir. Ayrıca Türkiye ve İran’da söz konusu zararsız ve çaresiz Hristiyanlara karşı uygulanan

zulmün eskiden beri süregeldiği iddia edilmiştir. Gabriele Yonan’a (1999) ait “*Asur Soykırımı: Unutulan Bir Holocaust*” adıyla Pencere Yayınları’ndan çıkan kitapta, 1915 yılından sonra çıkan olayların müsebbibi olarak Osmanlı Devleti görülmüş ve bu dönem olaylarının dış faktörleri göz ardı edilmiştir. Asahel Grant (2015) “*Nasturiler ya da Kayıp Kabileler*” isimli eserinde, 1800’lerin başında Doğu Anadolu’ya bir misyoner olarak seyahat yapıp, kayıp kabilelerin peşine düşmek suretiyle birçok yer dolaşarak elde ettiği gözlemlerini kitaplaştırmıştır. 2015 yılında Meral Barış tarafından Türkçeye çevrilen Surma Hanım’ın “*Ninovanın Yakarışı*” adlı eserinde, Hakkâri Koçanis (Konak) son patriği Mar Şimun Benyamin’in ablası Surma Hanım’ın biyografisi, anıları ve 1915 yılında başlayan olaylar birinci elden aktarılmıştır. Aynı zamanda Nasturilerin inanç yönleri, Kürtlerle olan ilişkileri aktarılmıştır. İhsan Çölemerikli (2006) tarafından yazılan “*Mezopotamya Uygarlığında Hakkâri*” adlı kitapta yazar, Kürtlerin kökenlerinden başlayarak, Hakkâri tarihi, Hakkâri beyleri, Hakkâri bölgesinin karşı karşıya kaldığı yıkımları, Hakkâri’de yaşayan halklardan Nasturileri ve Nasturilerin Birinci Dünya Savaşı’ndan sonraki durumlarını tarihsel çerçevede anlatmıştır. Bu bağlamda Nasturiler üzerinde, yukarıdaki eserlerin dışında da çalışmalar mevcuttur. Fakat önemli olan yapılacak yeni bir çalışmayla diğer çalışmalarda değinilmeyen hususların ortaya konulup açıklanmasıdır. Bu araştırma bağlamında yaptığımız çalışmanın yukarıdaki çalışmalardan önemli farkı, Birinci Dünya Savaşı’nda Hakkâri’de ortaya çıkan olayların modern teoriler ile açıklanmış olmasıdır. Ayrıca çalışma bağlamında, dönemin (1914-1924) tanıklığını yapabilecek kişiler ile mülakatlar yapılmıştır. Özellikle mülakat sonuçları ile elde edilen bulguların çalışmaya farklılık katacağı umulmuştur. Bu çalışmanın referans noktası, akademik çalışmalar ve objektif eserlerin yanında resmi arşiv belgeleri olacaktır; fakat söz konusu dönemde bölgede yaşayan Nasturilerin ve aynı zamanda Nasturilerle komşu olan Kürtlerin torunlarına yöneltilen soruların neticesinde elde edilen bulgular karşılaştırılacaktır. Yapılan saha araştırmasında elde edilen bulgular yorumlayıcı yaklaşım ile açıklanacak, görüş ve önerilerle konu neticelendirilecektir.

1.5. Araştırmanın Önemi

Osmanlı Devleti’nin yönetiminde yaşayan gayrimüslimler; siyasi, ekonomik, kültürel ve toplumsal olarak farklı disiplinlerin üzerinde çalışma yapılmasına kapı aralaması bakımından önem arz etmektedir. Bu çalışmanın en önemli özelliklerden birisi de Hakkâri’deki Nasturi olaylarının sosyolojik ve siyasi (sosyo-politik) yönünün diğer çalışmalarda çok fazla incelenmemiş olmasıdır. Osmanlı Devleti yönetimi altında yaşamış Nasturilerin yaşamı, komşuları Kürtlerle sosyo-politik ilişkilerinin modern teorilerle açıklanması konuya özgün bir boyut kazandırılması bakımından önem arz etmektedir. Bunun yanında İngiltere, Rusya, Amerika gibi

batılı devletlerin Nasturiler üzerindeki amaçları ve Osmanlı Devleti'nin aldığı önlemlerin konstrüktivizm ve naratif teori ile analiz edilmesi konuyu ayrıcalıklı kılmaktadır. Nasturilerin zulme uğradığı ve katliamlara maruz kaldığı gibi iddialar zaman zaman dillendirilmektedir. Fakat olaya tersinden bakıldığında, “Kürtler de aynı şekilde Nasturiler tarafından katliama uğratıldı mı?” sorusu ortaya çıkmaktadır. Her iki insan topluluğunun birbirlerine karşı katliama varan faaliyetleri olmuş mudur? sorusuna verilen cevap(lar) bu çalışmayı önemli kılan başka bir etken olarak değerlendirilmiştir. Bu araştırma, salt mevcut literatüre (kitap, makale, tez, arşiv belgesi) dayanmayıp ayrıca saha araştırması ile toplanan verilerin analiz edilmesi bakımından da önem arz etmektedir. Hakkâri Nasturileri üzerinde XX. yüzyıldan itibaren akademik olarak yapılmış saha araştırmasına rastlanmamıştır. Fakat bu dönemden önce saha araştırmasına dayalı birkaç çalışmanın (W. A. Wigram, 2004; A. Grant, 2015; H. Layard, 2000) yapıldığı görülmüştür. Söz konusu çalışmalar dönemsel ve paradigmatik olarak yaptığımız çalışmadan farklı olmuştur. Sözü edilen çalışmalar XIX. yüzyılda Nasturilerin içinde çalışma yapan misyoner ve bilim adamlarının elde ettiği bulgulara dayanmıştır. Literatür taraması başlığı altında söz konusu çalışmalardan detaylı bahsedilmiştir. Saha araştırmasının en önemli amacı, bugünkü bakış açısı ile yüz yıl önceki bir olayın algısını tespit etmektir. Araştırmacı, olayların geçtiği mahallin bir mensubu olarak Nasturilerin yaşam alanlarını tek tek gezmiş, onların aşiretsel yönetim alanları, dinî ve sosyolojik yapıları hakkında birinci elden veriler toplamıştır. Bu yönüyle bu çalışmada, daha önce hiçbir çalışmada geçmeyen orijinal veriler (*data*) elde edilmiştir. Ayrıca, Nasturiler ve Kürtler arasındaki ortak yaşanmışlıkla ortaya çıkan örf ve adetler, diğer toplumsal kural ve uygulamalar üzerinde durulmuştur. Siyasal olarak, iki halk (Nasturi ve Kürt) arasındaki “biz duygusunun” daha sonraki zamanlarda siyasal çatışmaya dönüşmesinin arkasındaki gerçekler araştırılmıştır. Çalışmayı önemli kılan en önemli hususlardan biri de disiplinler arası bir çalışma olmasıdır. Çalışma; Siyaset bilimi, tarih, sosyoloji gibi disiplinlerin ilkelerini içinde barındırmaktadır.

Yapılan çalışmanın sonunda, yukarıda bahsedilen farklı yaklaşımlarından dolayı ilginç bulgulara ulaşılmıştır. Sonuç olarak yüz beş yıl öncesinde Osmanlı Devleti'nin tebaası olan Nasturiler üzerinde yapılan sosyo-politik bir çalışmanın, bu alanda farklı çalışmalara örnek teşkil edileceği düşünülmektedir.

1.6. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, konu bakımından 1914-1924 yılları arasında Hakkâri’de meydana gelen Nasturi olayları ile sınırlandırılmıştır. Söz konusu olaylar sosyo-politik olarak analiz edilmiştir. 431’de Hristiyan kiliseleri; Batı Kilisesi (Süryani Antakya Kilisesi) ve Doğu Kilisesi (Nasturi Kilisesi) olarak ayrıldığından beri Urfa’dan (yabancı kaynaklarda ve Aramice Urhay diye geçmektedir) Irak-İran’a ve sonrasında Batı ülkelerine kadar Nasturiler yayılmışlardır. Dolayısıyla yapılan çalışmalarda Nasturilerden söz edildiğinde, Hakkâri ismi ön plana çıksa da diğer yerlerde de (Amerika, Hindistan, Avrupa ülkeleri vb.) yaşayan Nasturiler bulunmaktadır. Fakat bu çalışmanın politik yönü Hakkâri Nasturilerini teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın evreni “Nasturiler”dir, örnekleme ise “Hakkâri Nasturileri”dir. Çalışmanın evreninin “Nasturiler” olarak seçilmesinin temel nedeni; din, kilise, dil, köken vb. unsurlar bağlamında elde edilen verilerin tüm Nasturileri kapsamasıdır. Örneklemin Hakkâri Nasturilerini kapsamamasının sebebi 1914-1924 yılları arasında Hakkâri özelinde vuku bulmuş Nasturi olaylarını analiz etmek amacını taşımıştır.

Çalışmada yapılan saha araştırması, mekânsal olarak Hakkâri, Hakkâri’nin ilçeleri ve KBY ile sınırlandırılmıştır. Söz konusu mekânsal sınırlandırmanın sebebi, Hakkâri ve çevresinde yoğun olarak yaşayan Nasturilerin 1915’ten sonra ağırlıklı olarak Kuzey Irak’a göç etmiş olmalarıdır.

1.7. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma özü itibari ile literatür okumasına ve saha araştırmasına dayanan nitel bir çalışmadır. Nitel araştırmanın amacı, birey ve toplum ilişkilerini kendi doğası içinde gerçekçi ve bütüncül bir şekilde incelemektir. Bu anlamda nitel çalışmada esas olan olgu, toplumsal yaşamın oluşma koşulları ile bu koşulların insan ve toplum için vermiş oldukları anlamı açıklamaktır. Bu açıklama doğrultusunda Hakkâri’de yaşamış Nasturilerin kendi ortamındaki toplumsal ilişkileri açıklamak gerekmektedir. Aynı zamanda Nasturilerin diğer insanlarla olan politik ilişkilerinin tespit edilip açıklanması da önem arz etmektedir.

Çalışma üç ayak üzerinden ileriye sürülmüştür. Çalışmanın birinci ayağını kitap, tez ve makalelerin okunması; ikinci ayağı ise bu çalışma geçmişte yaşanan bir olayı analiz ettiği için aynı

zamanda tarihsel bir yöne sahip olmuştur. Dolayısıyla çalışma, Osmanlı Devleti arşiv belgelerinin incelenmesini gerektirmiştir. Son olarak ise Hakkâri merkez ve ilçelerinde, KBY’de Nasturi ve Kürtler ile konu hakkında yapılan mülakat çalışmaları ile araştırma yürütülmüştür.

1.7.1. Veri Toplama Teknikleri

Çalışmada, bu alanda yazılan tezler ve kitaplar okunarak konu hakkında karşılaştırmalı bilgilere ulaşılmış ve bu bilgiler neticesinde alanyazındaki eksiklikler tespit edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu kaynaklara ek olarak arşiv belgelerinin transkripti neticesinde çalışma ile ilişkili kısımlar tasnif edilip, ilgili kısma işlenerek referans olarak kabul edilmiştir. İki yılı aşkın süreçte (Eylül 2018 ile Kasım 2020 tarihleri arasında) okunan literatür ile elde edilen bulgular arasında ilişkisel sınıflandırmalar yapılmıştır. Söz konusu bulgular “neden” ve “nasıl” soruları çerçevesinde toplanmıştır. Çalışma ile ilgili arşiv taraması için, 31.08.2019-10.09.2019 tarihlerinde İstanbul Kâğıthane’de bulunan Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivine gidilmiştir. Arşivde “Nasturi”, “Hakkâri”, “1915 Hakkâri” vb. anahtar kavramlar kullanılarak tarama yapılmıştır. Söz konusu anahtar kavramlarla bulunan belgeler, sanal ortamdan alınarak zamana yayılıp transkribe edilmiştir. Transkribe edilen arşiv belgeleri tek tek okunduktan sonra bu çalışma ile ilgili olanları kullanılmıştır. Ayrıca, arşiv belgelerindeki Rumi ve Hicri takvime dayalı tarihler, Miladi takvime dönüştürülmüştür⁶. Literatür okuması ve arşiv taraması ile eşzamanlı olarak, belirlenen sahada yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmıştır.

Araştırmada yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlarda (semi-structured interview) incelenmek istenen konu ile ilgili katılımcılardan aynı türden bilgi toplanabilmesi amacıyla görüşme sorularını itiva eden bir form⁷ hazırlanmıştır. Formdaki soruların çalışmayı kapsayan, araştırma temel sorusuna uygun ve araştırmacıya rehberlik edecek nitelikte olmasına dikkat edilmiştir. Görüşme veya mülakat, araştırmacının çalışma amacına uygun olarak sorular sorup aldığı cevaplarla bilgi toplamasıdır (Balaban Salı, 2012:150-153). Bu doğrultuda yapılan çalışma boyunca hangi kişi veya kurumlarla mülakat yapılacağı arayışına girilmiş ve nihayetinde çalışma hakkında malumatı olan kişiler (şuhudu’l-eyam), kurumlar, dernekler, din adamları, eğitimci ve siyasi parti temsilcileri gibi çevrelerden kişiler tespit edilmiştir. Çalışmanın hemen başında söz konusu sorular, belirli bir kategori halinde pilot bir uygulama olarak belirlenen bir gruba sorulmuş ancak istenilen verimlilikte bilgi toplanamadığı tespit edilince mülakat

⁶ Söz konusu tarih dönüşümleri, Türk Tarih Kurumunun çeviri klavuzuna göre yapılmıştır, <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu>.

⁷ Yarı yapılandırılmış mülakatlardaki soruları oluşturan form, çalışmanın sonunda bulunan EK-2’de gösterilmiştir.

usulünde değişiklik yapılmaya karar verilmiştir. Dolayısıyla aynı sorular sistematik olarak değil de dağınık ve rahat bir atmosferde sorulmuş ve böylece istenilen cevapları alabilme şansı yakalanmıştır. Sonraki süreçlerde de yapılan mülakatlar, karşılıklı hoşgörü, sohbet havasında ve toplumsal hassasiyetler göz önünde tutularak ilerletilmiştir. Araştırma mülakatlarının hedefi; Hakkâri merkezinde ve ilçelerinde yaşayan her toplumsal sınıfa (köylü, şehirli, memur, işçi vb.) mensup Kürtler ile KBY’de yaşayan Nasturiler ve Kürtler olarak belirlenmiştir. İlk etapta altmış kişi ile mülakat yapılması hedeflenmiş ve geline nokta kırk yedi kişi ile görüşme gerçekleştirilebilmiştir. Hedefin altında kişi ile görüşülmesinin birkaç nedeni vardır. Bunlardan birincisi, Covid-19 hastalığının getirmiş olduğu kısıtlamalardır; ikincisi ise konu ile ilgili bilgisi bulunan insan sayısının tespit edilmesinin yarattığı güçlüklerdir. Üçüncüsü, bazı Nasturi ve Kürtlerin, konuda bilgisi olmakla birlikte, görüşme yapmak istememeleridir. Mülakat yapılan kişilerin yaş aralıkları 40-100 arasında olmuştur. Mülakat yapılan kişilerden cinsiyet dağılımı bakımından eşitlik sağlanamamıştır. Bu anlamda sadece bir kadın ile görüşme yapılmıştır. Kadın mülakatçının sadece bir kişi olmasının iki nedeni vardır: Birincisi, çalışmanın dönemini hatırlayan veya büyüklerinden duyduklarını söyleyen kadınların tespit edilmesinin zor olmasıdır. İkinci neden ise özellikle de Nasturi kadınların yabancılarla mülakat yapmak istememeleridir. Çalışma ile ilgili mülakat yapılan kadın, Hakkâri merkezde oturup 83 yaşındadır. Söz konusu kadın, 1915 olaylarını anne ve babasından duyduğu kadarıyla aktarmıştır.

Mülakata katılanların içinde okuma ve yazma bilmeyen olduğu gibi üniversitede Profesör kadrosunda bulunanı da olmuştur. Mülakata katılanların isimleri (yazar ve akademisyen olanlar hariç), bilim etiği açısından değiştirilip gerçek isim yerine mahlas kullanılmıştır. Çalışmada kullandığımız mahlaslar, çoğunlukla mülakatçılar tarafından belirlenmiştir. Öte yandan KBY’de kendileri ile mülakat yapılan Nasturiler ile tekrar iletişime geçilip onların hangi mahlası tercih ettikleri sorulmadığı için onların isimlerinin önüne “Asuri” kelimesi konulmak sureti ile gerçek isimleri değiştirilerek yazılmıştır. Mülakatlar birinci aşamada Hakkâri merkeze bağlı köyler ile Yüksekova, Şemdinli ve Çukurca ilçelerinde yaşamış/yaşayan Kürtlerle yapılmıştır. İkinci aşamada ise KBY’de yaşayan ve bu konuda bilgi sahibi olan kişilerle yapılmıştır. İlk mülakatlara, Hakkâri merkezde 2018 yılının Eylül ayında başlanmış ve konu hakkında ön hazırlıklar yapılmıştır. Mülakatlar özellikle Hakkâri’nin Çukurca ilçesine bağlı köylerde yoğunlukla yapılmıştır. Bunun temel sebebi, Çukurca ilçesinin Nasturilerin en büyük aşiretleri olan Tiyar ve Tuhup aşiretlerinin eski yaşam alanlarının olmasıdır. Hakkâri ve ilçelerindeki mülakatlar geniş zamanda ve belirli aralıklarla yapılmıştır. Eylül 2019 tarihinde KBY’ye gidilip 15 gün Zaho ve Duhok kentlerinin merkezinde ve bağlı köylerde yapılan mülakatlar, isimlerini çalışmanın “önsöz” kısmında belirttiğimiz akademisyenlerin desteği ile gerçekleştirilmiştir.

KBY'nin Zaho, Duhok kent merkezileri ile buralara bağı köylerde Nasturi ve Kürtlerle mülakatlar yapılmıştır. KBY'nin diğer kentlerinde (Erbil, Süleymaniye) yaşayan Nasturiler ile Covid-19'un dünya genelinde yayılması nedeniyle mülakat yapılamamıştır. Yarı yapılandırılmış mülakatlara, önce kendimizi tanıtip, çalışmanın amacını belirtip gerekli izin alındıktan sonra başlanmıştır. Mülakatlarda önceden belirli sorular hazırlanmıştır; fakat mülakatın gidişatına göre soruların muhtevası değişebilmiştir. Saha araştırmasında gerçekleştirdiğimiz yarı yapılandırılmış görüşmelerde, öncelikle konu hakkında bilgi verilip araştırma dönemi hakkında mülakata katılan kişinin zihni (yönlendirme yapmamak kaydı ile) canlandırılmaya çalışılmıştır. Aksi takdirde mülakata katılan kişinin atalarından duyduğu ve yüz yıl öncesine ait bir olayı hatırlaması kolay olmamıştır. Saha araştırması için belirlenen katılımcılar, yapılan ön araştırma ile bu konuda bilgisi olabileceği varsayımı ile seçilmiştir. Mülakatın başında eğer katılımcının araştırma ile ilgili malumatı tespit edilmediyse mülakata son verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ile yapılan mülakatlar 30 dakika ile 1 saat arası sürdürülmüştür. Araştırma sürecinde, yüz beş yıl önceki olaylar hakkında mülakat yapmanın zorlukları ile karşılaşmıştır. Bu zorluklar; kendileri ile mülakat yapılan insanların büyüklerinden duydukları olayları hatırlamalarının zor olması, mülakat yapılan kişilerin bu konuyu tekrar açmak istememeleri, özellikle de Nasturi katılımcıların kafasında geçmişe yönelik olumsuz düşüncelerin olması ve bu düşüncelerin dışına çıkmamaları tarzında olmuştur. Yukarıda ifade edilen zorluklar, mülakatın başında konu hakkında bilgi verilip konuya giriş yapılmak suretiyle aşmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışmanın amacı ve tarihe olan katkısı belirtilince mülakatçıların bu anlamda desteği sağlanmaya çalışılmıştır.

1.7.2. Veri Analiz Teknikleri

Bilimsel bir çalışmaya başlanıldığı zaman bu çalışmanın literatüre katkısının, dolduracağı boşlukların neler olduğunu tespit etmek önem taşımaktadır. Bu anlamda toplanan verilerin analizi, söz konusu eksikliklerin de göz önünde tutularak yapılması gerekmektedir. Araştırmacı topladığı verilerin üzerinde ayrıntılı düşünerek eksik ve fazlalarını tespit edip gerekli düzenlemeleri yapmalıdır. Dolayısıyla araştırmacı, veriler neticesinde elde ettiği bulguları hangi yöntem veya sıraya göre işleyeceğine karar vermelidir (Balaban Salı, 2012:193). Bu araştırma, konstrüktivizm ve naratif teori çerçevesinde, konu ile ilgili olaylar kendi koşulları içinde olduğu gibi alınarak yorumlayıcı yaklaşım modeli ile analiz edilmiştir. Nitel araştırma ile karmaşık

olan toplumsal ilişkiler, farklı rol ve konumlarda olup kendilerini ifade etme imkânına kavuşmamış kişi veya çevrelere imkân tanıyarak bazı politik olayları onların bakış açısı ile analiz etmeyi mümkün kılmaktadır.

Toplanan verilerin analizi aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. Tezler, kitaplar ve makalelerden elde edilen verilerin çalışmayı ilgilendiren kısımları not alındıktan sonra arşiv belgelerinin transkripti⁸ yapıp, literatürden ve arşiv belgelerinden elde edilen verilerin uyumu sağlanmıştır. Araştırma soruları bağlamında çalışmanın tematik çerçevesi çizilerek bölüm ve başlıklar tasarlanmıştır. Toplanan verilerin içerik analizi ile hangi verilerin hangi başlıkların altına yazılması gerektiği basit kodlama (göç, kimlik, aşiret, ilişki vb. ipuçları) sistemi ile sınıflandırılmıştır. Bu kodlama sayesinde verilerin sistematik olarak işlenmesi, çalışmanın mantıklı ve tutarlı yürütülmesini sağlamıştır.

Çalışmanın referansları belirli öncelikler dâhilinde değerlendirilmiştir. Mülakat yapılan kişiler direkt birincil kaynak olmamasına rağmen, aktaracakları bilgileri birincil kaynaklardan (büyükbaba, büyükanne, köylülerinden, konunun ilgililerinden) dinledikleri için birincil kaynak olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca birincil kaynak olarak Osmanlı arşiv belgeleri, varsa dönemin mektupları, raporlar olarak kabul edilmiştir. İkincil kaynaklar: tezler, akademik makaleler ve konu ile ilgili yazılmış kitaplardan müteşekkil olmuştur. Tezler ve kitaplardan elde edilen veriler birbirleri ile mukayese edilerek yazılmıştır. Arşiv belgelerindeki bilgiler, kitap, makale ve tezlerden alınan verileri destekler ve tenkit eder boyutta çalışmaya dayanak yapılmıştır.

Mülakat soruları hem Kürtlere hem de Nasturilere sorularak alınan cevaplar karşılaştırılmıştır. Mülakatlarda elde edilen veriler ses kaydı olarak alınıp sonradan yazıya geçirilerek kitap ve tezlerden alınan verilerle beraber çalışmanın ilgili yerlerine ilişkilendirilip yazılmıştır. Mülakatlarla elde edilen veriler nitel olarak naratif teorisinin ilkeleri doğrultusunda analiz edilmiştir. Bu çerçevede yaşları kırk üzerinde olan çoğu insana yöneltilen sorular ve alınan dönütlerin geçmişte yaşananlarla ne derece örtüştüğü tespit edilmeye çalışılmıştır.

⁸ Arşiv belgelerinin transkript edilmesinde uzman desteği alınmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL/TEORİK ÇERÇEVE

KONSTRÜKTİVİZM (SOSYAL İNŞACILIK) VE NARATİF TEORİ

Bu bölümde çalışmanın temel teorileri olan konstrüktivizm ve naratif teori açıklanmıştır. Çalışmanın ana başlığı olan “**1914-1924 Yılları Arasında Hakkâri’deki Nasturi Olaylarının Sosyo-Politik Analizi**” konstrüktivizm teorisinin; kimlik, anlam, yapı-aktör, çıkar gibi kavramları ışığında anlatılacağından bu bölümde teori tarihsel çerçeve ve temel ilkeleri bağlamında açıklanmıştır. Aynı şekilde bölümde, naratif teorisinin temel ilkeleri de anlatılmıştır. Naratif teori ile sahadan elde edilen verilerin nasıl işlenip konu ile bağlantısının nasıl sağlandığı açıklanmıştır. Ayrıca söz konusu teori aracılığıyla geçmişte yaşanmış olayların anlatı aracılığıyla bilimsel çalışmalara yapmış olduğu katkılar ifade edilmiştir.

Soğuk Savaş’ın bitmesine müteakip ana akım Uİ (Uluslararası İlişkiler) teorilerinin (realizm, liberalizm gibi) rasyonalist bakış açıları sorgulanmaya başlanmıştır. Uluslararası siyasetin yalnız güç, ekonomi, güvenlik üzerinden yürütülemeyeceği ön kabulleri dillendirilmeye çalışılmıştır. Bu konuda farklı fikir çatışmaları ortaya çıkmış ve bu fikir çatışmalarının genel çerçevesini çizen teori, sosyal inşa ya da konstrüktivist teori olmuştur. Bu bakımdan konstrüktivizm, pozitivizm ve post-pozitivizm arasında “orta yol”, “üçüncü tartışma” gibi adlarla anılmıştır. Teorinin en önemli kurucuları Alexander Wendt, Nicholas Onuf, Stephen Walt’tur (Emeklier, 2011:141). Konstrüktivizm, toplumsal alan ve devletlerarasındaki ilişkiler bağlamında realizme alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim Walt’a göre devletler arasındaki ilişkiler sadece güç, anarşi ve çıkarlar üzerinden değerlendirilemez. Bunlara ek olarak; fikirler, kimlikler, kültürler, değerlerin de yukarıda sözü edilen ilişkilerde önemli katkıları olmaktadır (Walt, 1998:42). Konstrüktivistler, uluslararası ilişkilerin güç, çıkar veya anarşi gibi kavramların yanında kimlik, söylem, kültür ve fikirlerin de etkili olduğunu ifade etmektedirler. Uluslararası alanda kimliğin önemi üzerinde duran konstrüktivist teori, toplumlar arasındaki “biz” ve “onlar” algısının toplumlararası ilişkilerin yönünü belirlediğini iddia etmektedir. Konstrüktivizm, sosyal ontolojiyi benimseyerek, sosyal varlık olarak kabul edilen birey ve toplum ile onların çevrelerinin ve kimliklerinin normatif bir bakış açısı ile analiz edilebileceğini benimseyen bir teoridir. Konstrüktivistler, sosyal gerçekliğin salt maddi varlıklardan hareket ederek değil, ayrıca onlara atfedilen anlam ve değerlerden ilerlenerek anlaşılabilirliğini savunmaktadır. Nasıl maddi olarak sadece bir kâğıt parçası olan para, insanların ortak anlayışları sonucu kurulan

finansal piyasalar ve kurumlar vasıtasıyla değer kazanıyorsa devletler ve toplumlar da egemenlik ve münhasır hükümlerlik gibi ortak anlayışlar sonucu var olmaktadır (Rumelili, 2014). Devlet, sosyal grup veya bireyler arasındaki ilişkiler sadece maddi olmadığı gibi sadece normatif değerlere bağlı olarak da anlaşılmazlar. Dolayısıyla konstrüktivist teori maddi ve manevi anlamlar arasında dengenin kurularak olayların ifade edilmesini sağlayan bir teori olarak ortaya çıkmıştır.

Bu araştırmanın konusu olan Nasturilere XIX. yüzyıldan itibaren ulaşan Batılı devletler, onlar üzerindeki amaçlarını konstrüktivizmin etnik kimlik, güç, çıkar, yapı-aktör gibi temel kavramları üzerinden gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla Nasturilerin Birinci Dünya Savaşı'ndaki faaliyetleri salt güç, çıkar vb. materyalist olgulara dayanmadığını, bunun yanında söz konusu faaliyetlerin devletlerin tarihsel, kültürel ve fikirsel arka planlarının olduğunu anlatmak için konstrüktivist teori kullanılmıştır. Bu bölümde, konstrüktivizmin tarihsel temelleri, bu teorinin önde gelen düşünürlerinin fikirleri ve teorinin temel kavramları açıklanmıştır. Söz konusu kavramlar çalışmanın "Tartışma ve Analiz" bölümünde mevcut bulgular neticesinde tartışırılıp analiz edilmiştir. Konstrüktivizmin yanında, bu çalışmanın saha araştırması kısmında kendileri ile mülakat yapılan kişilerin toplumsal hafızalarını yansıtan verileri içeren bulguların analizini yapmak için naratif teori de anlatılmıştır. Geçmişte kalmış olayların aydınlatılması ve bilime kazandırılması önem arz etmektedir. Naratif teori, geçmişte yaşanmış siyasi ve otobiyografik olayların hikâye(ler) üzerinden bir mantığa oturtulmasıdır (Demirci, 2019:69). Naratifin amacı, belirli bir olay hakkında anlatıcı tarafından dinleyiciye geniş bir bakış açısı kazandırıp, bu bakış açısı üzerinden geçmişte yaşanmış olay veya olayların ortaya çıkartılıp anlaşılmasını sağlamaktır. Dolayısıyla amaç, sadece kısa sorulara kısa cevaplar vermek değil aksine sözü edilen sorulara detaylı cevaplar verebilmektir (Patterson ve Monroe, 1998:326). Naratif teori ile hisler ve tarihsel olaylar bütünleştirilerek bunlar arasında illiyet bağı kurulup anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu teori, özellikle yazına geçirilmemiş tarihsel olayları ve dilden dile aktararak getirilen bilgilerin bilimsel olarak değer kazanmasını sağlamaktadır. Sadece görünen olaylar değil aynı zamanda onların altında gizlenmiş olayların da açıklığa kavuşturulması önem arz etmektedir. Dolayısıyla bazı tarihsel olaylar belirli kesimlerin istediği biçimde yazılmıştır. Fakat bu olaylarla ilgili yazılmayan bazı gerçekler var ki bunlar anlatılan meselenin diğer yarısını oluşturmaktadır. İşte bu noktada naratif teori, yazılmayan/yazdırılmayan fakat gerçekte mevcut olan tarihsel olayların yazıya geçirilmesini sağlamıştır (Ellis ve Buchner, 2016). Özellikle bazı tarihsel olaylar tek bir bakış açısı ile yazılarak insanların zihninde bu ba-

kısa bağı olarak monolitik bir algı yaratılmıştır. Dolayısıyla Hakkâri’de yaşanmış Nasturi olaylarının söz konusu monolit bakış açısından kurtarılıp Kürtlerin gözünden de yazılması önem arz etmektedir. Malumdur ki yüz beş yıl önce yaşanmış hadiselerin saha araştırmasına dayanarak tekrar yazılması güçtür. Fakat bu olayların dilden dile aktarılması bilim için önemli bulguların toplanmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada mülakatlarla elde edilen veriler de hikâye tarzında günümüze kadar ulaşmıştır. Bu verilerin sistematik olarak yazılması ve bilime kazandırılması için naratif teori seçilmiştir. Bu anlamda naratif teori, mülakatlarla elde edilen veriler arasında neden-sonuç bağının kurulup onların bütünlleştirilmesini sağlayarak bu verileri kuramsal tarza oturtan bir teoridir. Dolayısıyla çalışmanın önemli bir kısmını oluşturan ve saha araştırması ile elde edilen veriler, naratif teorisinin ilkeleri ile açıklanmıştır.

2.1. Konstrüktivizm Teorisi

2.1.1. Konstrüktivizmin Tarihsel Gelişimi ve Temel İddiası

Sosyal inşa ya da konstrüktivizmin tarihi, XVIII. yüzyıla yani Hegel, Vico ve Kant’a dayandırılabilir. Hegel ve Kant gibi düşünürler bilginin sosyal olarak inşa edildiğini söylemişlerdir. Bilgi, felsefik ve kuramsal bağlamda değil de ontolojik olarak ön plana çıkmaktadır. Bu ontoloji de mana, norm, yapı-aktör, fikir, kimlik gibi olgulara dayanmaktadır (Büyüktanır, 2015). G.Vico (1668-1744) düşüncesini: “*Tabii dünya, yaratan ya da Tanrı inşasıdır, tarihe dayalı dünya ise insanların inşasıdır*” ifadesine dayandırmıştır. 1710 yılında bilginin yapısı üzerine bir deneme yayımlayan Vico, bilginin bilen tarafından oluşturulmuş bir şey olduğunu söylemiştir. Vico’nun sloganı, “*İnsan aklı sadece insan aklının yaptığı bilir*” şeklindedir (Kıran ve Arı, 2011:7). Vico’nun belirlemesi doğrultusunda, tarih, insanların yaptıklarının dışında bir şey değildir. İnsanlar kendi tarihlerini yapmanın yanında tarihsel yapılar olarak devletleri de oluşturmuşlardır. Devletler suni oluşumlardır, bu bakımdan devletler sistemi de sunidir, insanlar tarafından inşa edilmiştir (Jackson & Sorensen, 2007:211). Bu bağlamda, devletler ve toplumlar arasındaki ilişkilerin sosyal olarak inşa edildiği iddiası ile ön plana çıkan konstrüktivizm, 1917 yılında Kazimir Malivich tarafından Alexander Rodchenko’nun çalışmalarından esinlenilerek keşfedilmiştir. Sonrasında Naum Gabo and Alexei Gan’nın 1920-1922 yılları arasında yaptıkları çalışmalar ile bu terim tanımlanmaya başlanmıştır (Soltani, Jawan ve Ahmat, 2014). Temel felsefesi insanlar arasındaki sosyal ilişkiler olan konstrüktivist teori, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra eğitim, sanat, mimari ve tasarım gibi disiplinlerde kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Sonraki süreçte konstrüktivizm Nicholas Onuf, Martha Finnemore, Peter

Katzenstein, Alexander Wendt, Christian Reus-Smit ve Gerard Ruggie gibi yazarlar tarafından geliştirilerek günümüze ulaşmış bir teoridir (Soltani, Jawan ve Ahmat, 2014). Onuf'a göre konstrüktivizmin temel varsayımı, insanların sosyal varlık olması ve bu insanların sosyal ilişkiler kurarak yaşamlarını sürdürmeleri olmuştur (Onuf, 1989: 58-59). Finnemore'ye göre konstrüktivizm, olayların arkasındaki sosyal nedenlere yoğunlaşmıştır (Finnemore, 1996:16). Katzenstein'e göre toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde kültür, norm ve kimlik gibi unsurlar önemli bir rol oynamakta ve bu unsurlar ulusal ile uluslararası politikaya yön vermektedir (Katzenstein, 1996). Wendt, toplumlar arasındaki siyasal ve sosyal olayların arkasındaki güç ve çıkardan önce onlara öncülük eden fikir ve düşüncelerin olduğunu söylemiştir. Bu bakımdan konstrüktivizm fikir, düşünce, anlam gibi unsurlara dayalı bir teoridir (Wendt, 2016: 127). Reus-Smit de Wendt ile aynı çizgide ilerleyerek konstrüktivizmin fikir, anlam ve söylemler üzerinden oluştuğunu ve devletlerin kimliklerinin belirlenmesinde önemli görev üstlendiğini söylemiştir (Reus-Smit, 2013:294). Ruggie'ye göre konstrüktivizm, toplumsal ilişkileri düzenleyen kurallar vasıtası ile öne çıkmaktadır. Bu kurallar genel anlamda; eğitici (instraction), yönlendirici (directive) ve vaat veren (commitment) olarak gruplandırılmaktadır (Ruggie, 1998).

Birinci Dünya Savaşından sonraki süreçte idealizm, realizm ve liberalizm gibi teorilerin dünya siyasetinde eksik bıraktığı noktalar konstrüktivizm tarafından doldurulmuştur. Bu bağlamda sözü edilen teorilerin özet mahiyetinde açıklanması önem arz etmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra idealizm ve realizm arasındaki tartışmalar başlamıştır. Bu tartışmalarda, *“devletler arasındaki büyük savaşların çıkmasını engellemek”* ve *“barış nasıl sağlanır”* teması ön plana çıksa da bunlar İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasını engelleyememiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren bu tartışmaların yerini idealist/normatif yaklaşımlar almış olsa bile bu dönem realist teorinin zaferi ile sonuçlanmıştır. Dolayısıyla bu dönemde realizm, anarşi ve güç birikimi üzerinden kendisine zemin bulmuştur. Realist teorinin kurucu kadrosu Thucydides, Machiavelli ve Hobbes'a kadar geriye götürülebilir; fakat bu yaklaşımın çağdaş temsilcisi E. Hallett Carr'dır. Carr'a göre, realizmin temel felsefesi güç ve çıkar üzerine bina edilmiştir. Uluslararası alan anarşiktir ve bu anarşinin getirdiği belirsizlikte devletler çıkarlarını ve güvenliklerini sağlamak için gücü ön plana çıkartmaktadır (Smith, 1999; Arı, 2006; Ekici, 2018:19-21).

1920'li yıllar ve sonrası akademik camia, bir dizi fikir çatışmalarına sahne olmuştur. Smith'in (1997) “Büyük Tartışmalar” (Great Discussion) kavramı bu sürecin başlangıcıdır. Büyük Tartışmalar kavramı ile Uİ teorilerinin gelişimi üç şekilde ele alınmıştır. Birinci büyük

tartışma, 1940’larda realizm ve idealizm arasında yaşanmıştır. Bu tartışmanın ana fikri, devletler arası barışın hangi yöntemlerle sağlanacağı problematiğine yoğunlaşmıştır. Bu tartışma, realistlerin idealistlerden daha üstün bir konumda olduğu tezi üzerinden yürütülmüştür. İnsan doğasına ilişkin temel bazı faraziyelerden hareket edilen bu tartışmada, realizmin uluslararası politikayı güç ve çıkar üzerinden değerlendirip insan doğasını “kötü” olarak görmesi realizmin, idealizme üstün geldiğinin ön kabulü olmuştur. İdealizm ise realizme alternatif okumalarla ön plana çıkmıştır. İdealizme göre ortak güvenlik ulusal çıkar ile özdeşleştirilip, ortak devamlılık varsayımı ile devletin kendisinin ve diğer insanların çıkarlarını koruyacağı yaklaşımını sergilemiştir. İdealist görüşün dış politikaya bakışı, devletin temel analiz birimi olduğu üzerinde olmuştur; fakat devlet dışı aktörlerin mevcudiyeti yadsınmamaktadır (Ekici, 2018:13). İkinci büyük tartışma, geleneksel realizm ve davranışsalcılar arasında 1950-1960 yılları arasında yaşanmıştır. Söz konusu tartışmanın hedefi ise Uİ teorilerinin nasıl bilimsel bir temele konumlandırılacağıdır. Burada ampirizmin, tarihsel yeniden inşaya üstün olduğuna dair metodolojik varsayım kabul edilmektedir. 1970’lerde Hedley Bull, Martin Wight gibi düşünürlerin başını çektiği İngiliz okulu ise devletlerin anarşik ortamda bile egemen üst otoriteye ihtiyaç duymadan uluslararası toplum inşa edilebileceğini söylemişlerdir (Arı, 2013:512). İngiliz Okuluna göre uluslararası toplumun temel dinamiği, egemen devletler tarafından oluşturulan anarşik düzen olmuştur (Linklater, 2013:123-124). Üçüncü büyük tartışma olarak kabul edilen tartışma ise 1980’lerde pozitivistler ile post-pozitivistler arasında yaşanmıştır ve bu tartışma esas itibarıyla hâkim Uİ teorilerinin geçerliliğinin sorgulanmasının yanında farklı okumaları da beraberinde getirmiştir (Kaya, 2008). Bu çalışmanın teorik temelini oluşturan konstrüktivizm, Uİ’nin üçüncü tartışması olan pozitivism-post pozitivism arasında üçüncü bir yol veya yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır (Ekici, 2018:11).

Michael Banks (1985), 1980 sonrası Uİ’de eleştirel ve post teoriler arasındaki tartışma sürecini paradigmalar arası dönem (inter-paradigm debate) olarak tanımlamıştır. Banks ile aynı çizgiyi takip eden Mark Hoffman’a göre toplumsal ve uluslararası olaylar, pozitivism ve ampirizmin açıklamalarının yanında eleştirme ve yorumlamanın gerekliliği üzerinde durmuştur (Hoffman, 1989). Paradigmalar arası tartışmalarda, rasyonalist teorilerin eski katı kurallarının “neo” eksende revize edilmesi ve mevcut paradigmaların kesişen yönleri üzerinde durulmuştur.

Yukarıda anlatılan akademik tartışmalar sürerken devletler veya toplumlar arasındaki ilişkilerin sadece güç, çıkar vb. kavramlar üzerinde değerlendirmenin mümkün olmadığı sonucuna varılmıştır. 1980’li yılların sonuna doğru söz konusu ilişkiler Alexander Wendt’in öncülüğünde sosyal inşa veya konstrüktivizm tartışması üzerinden ilerletilmiştir. Konstrüktivizm

tartışmasının temel çıkış noktası, önceki yaklaşımların üzerinden yükselen ve bunları farklı bir mecraya çeken bir yaklaşım sergilemesidir. Alexander Went’in “Social Theory of International Politics” (Uluslararası İlişkilerin Sosyal Teorisi) isimli kitabında yazar, “güç”, “çıkar” ve “kimlik” konuları üzerinde hassasiyetle durup, bu kavramların sosyal inşa süreçlerinde önemli yer edindiğini vurgulamıştır (Wendt, 1999:92-120). Wendt’in çalışmalarının odağında yer alan kimlik, çıkarı önceleyen bir kavramdır; çünkü önemli olan bireyin “kim” ya da “ne” olduğudur. Birey önce kendini tanıtacak/tanımlayacak ondan sonra “çıkar”, “güç” gibi kavramları tanımlamaya başlayacaktır. Bundan dolayı, uluslararası sistemde bir aktörün bazı politikalara kanaat getirmesi için bir kimliğinin olmasının yanında bu kimliğe uygun çıkar tanımlaması gerekmektedir. Kimliğin ve çıkarların tespit edilmesi bir süreç işidir ki bu süreç beraberinde “sosyal inşa” kavramını getirmiştir (Wendt, 1999:372).

Wendt’e göre 1960-1980’lerden itibaren Uİ gündemine giren postmodernist, konstrüktivist, neo-marksist, feminist teorilerin hepsi yapısal (teoriler ailesi) olarak birbirine yakın olmuştur. Bu teorilerin birleştiği nokta, dünya siyasetinin sırf materyalist olarak incelenemeyeceği ve bunların yanında dil, kimlik, kültür gibi sosyal unsurların da etkili olduğu sonucuna varılmıştır (Adler, 1997: 322-325; Wendt, 1995:72). Bu anlamı ile Alexander Wendt ile beraber popüler hale gelen konstrüktivizm, kimlik ve dış politika ilişkisinin kuramsal bir temele oturmasına yol açmıştır. Wendt tarafından geliştirilen, uluslararası toplumsal yapıların ve devletlerin kimliğinin karşılıklı olarak inşa edildiği ve bu durumun dış politikada çıkarları etkilediğini varsayan konstrüktivist teori, onun selefi olarak adlandırabileceğimiz neo-realizmin yapısalcılığından oldukça farklı olmuştur. Çünkü neo-realizm’e göre, merkezi bir otoritenin bulunmadığı uluslararası yapının anarşik özelliği, devletlerin güvenlik endişelerine ve dolayısıyla devletlerin güç merkezli bir politika izlemelerine yol açmıştır. Oysa Wendt tarafından merkezi otoritenin olmadığı bir alan olarak kabul edilen uluslararası yapı, sosyal olarak inşa edilmiştir (Wendt, 1992:407-410). J. S. Barkin’e göre de konstrüktivizmin en belirgin yönü, uluslararası siyasetin sosyal olarak dizayn edilmiş olmasıdır. Bu bakış ile uluslararası toplumun çıkarları ve etkileşim halinde oldukları yapı, maddi ve nesnel koşullarla tanımlamak yerine sosyal normlar ve fikirler üzerinde tanımlanmıştır (Barkin, 2003:326).

Konstrüktivist düşüncenin ayırt edici yönü maddiyatı kısmen reddetmemesinin yanında sosyal yönünün ağır basmış olmasıdır. Doğa ile sosyal dünyayı ve pozitivizmin savunduğu doğal yöntemlerle araştırma ve sosyolojideki tamamen yorumlayıcı (hermenotik) bakış açılarını birbirinden ayırmıştır. Ontolojik olarak konstrüktivizm, sosyal gerçekliğin yapılandırılmasıdır. Somut

gerçekliğin dışında onun vermiş olduğu anlam üzerine odaklanmıştır. Örneğin, altın bir madendir; fakat onun değeri ve prestiji, dünyaca kabul edilebilirliği apayrı bir anlam ifade etmektedir. Bu bakımdan konstrüktivizm, insanların bu madene yüklemiş oldukları değer örneğindeki gibi anlamsal bir kültür üzerinde bina edilmiştir (Wendt, 1999:142). Dolayısıyla kuram, birbiri ile bağlantısız görünen konuları kuramsallaştırmayı mümkün kılan genel bir şema çizmektedir.

Konstrüktivizmin en önemli ve bu çalışmanın analizinde kullanılacak iki kavramı aktör (actor) ve yapıdır (structure). Bu iki kavram karşılıklı olarak birbirini tamamlamıştır. Aktörler, birer birey manasında maddi dünyayı kendileri için bir sosyal realiteye dönüştürmüştür. Yapı ise maddi ve ideal elementlerin birleşimi olan uluslararası sistemi ifade etmektedir. Wendt'e göre insanların yapıp ettikleri, material unsurlardan çok fikir ve düşüncelere bağlı olarak inşa edilmişlerdir. Aynı şekilde yazar, aktörlerin kimlik ve çıkarlarının doğa tarafından değil fikirler üzerinden oluşturulduğunu söylemiştir (Wendt, 1992). Öte yandan aktörler ile yapılar arasında iki taraflı bir ilişki vardır yani yapılar aktörlerin; aktörler de yapıların inşacısı olduğu için konstrüktivizmde aktörler ile yapılar arasında tamamlayıcı bir bağ vardır. Yapılar, insanların dünyada yaşamını idare etmesini ve faaliyette bulunmasını sağlayarak aktörleri oluşturmuştur. Faaliyetler sonucunda aktörler, birey olarak materyal dünyayı kendileri için sosyal bir realite haline getirmişlerdir. Yapılar ise dünyanın maddi yanlarını aktörlerin kullanımına açık hale getiren düzenlemeler olarak düşünülebilmektedir (Onuf, 1989: 110).

Bütün konstrüktivistler toplumsal yaşama dair üç temel ontolojik açıklamada bulunmuştur. Birincisi, yapıların toplumsal ve siyasal aktörlerin (birey ve devletlerin) davranışlarını şekillendirdiği varsayımdır. Bunlara göre öznel ve anlamsal yapılar nesnel yapılar kadar önemlidir. Bunun yanında konstrüktivistler paylaşılan fikirler (düşünceler), inanç ve değerlerden oluşan sistemin yapısal nitelikte olduğunu ve bu niteliklerin toplumsal, siyasal eylemi etkilediğini ileri sürmektedir (Reus-Smit, 2013:294). İkincisi konstrüktivistler; fikir, anlam ve söylemlerin devletlerin kimliklerinin belirlenmesinde önemli misyon üstlendiğini ve dolayısıyla bu kimliklerin de çıkarları oluşturduğunu kabul etmişlerdir. Üçüncüsü, konstrüktivistlere göre aktör ile yapı birbirini iki taraflı olarak inşa etmiştir. Sonuçta öznel ve düşünsel yapılar aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını tahayyül (imagination), iletişim ve sınırlama gibi üç temel mekanizma ile belirlemiştir. Tahayyül, maddi olmayan unsurların aktörün bir şeyi nasıl tanımlayacağını, faaliyetlerinin sınırlarını ve izleyeceği stratejiyi belirlediği varsayımına dayanmaktadır. Normatif ve düşünsel yapıların etkisi iletişim yoluyla da gündeme gelmiştir. Öte yandan sınırlama mekanizması ise davranışlarını meşrulaştırmak isteyen herhangi bir birey ya da devlet, öncelikle mevcut meşrulaştırıcı normlara başvurmaktadır (Arı, 2013:507).

Konstrüktivizm fikir ve kimliklere yoğunlaşan bir teori olmakla birlikte güç ve çıkar ilişkilerinin de öne çıkarıldığı materyalist unsurlara da ağırlık vermiştir (Walt, 1998:41). Ayrıca kimliğin ve fikirlerin güç ve çıkar üzerindeki rolü konstrüktivist teoriyi, rasyonalist teorilerle ortak paydada buluşturmuştur. Bu bakımdan Ruggie’ye göre konstrüktivist görüş üçe ayrılmıştır. Birincisi, pragmatizm ile epistemolojik benzerlikleri bulunan neoklasik konstrüktivizmdir ki bu sujeler-arası manaları açıklama uğraşında olmuştur. İkincisi, postmodernist konstrüktivizm’dir ki bu türün entelektüel kökleri Nietzsche, Foucault, Jacques Derrida (Kıran ve Arı, 2011:5) vb. düşünörlere dayanmıştır. Bu akımın günümüzdeki önemli temsilcileri ise Richard Ashley, David Campbell, Der Derian ve RBJ Walker’dır. Bu düşünörlerin temel iddiaları toplumdaki hegemonik söylemin disipliner güçler aracılığı ile bir “doğrular rejimi” yaratmasıdır. Üçüncüsü, ilk iki grup arasında yer almakla beraber ana akımın kimi görüşlerine daha yakındır. Konstrüktivist akımın öncülerinden sayılan Wendt, bilimsel realizmin felsefi doktrinine vurgu yapmıştır. Wendt, realizmin aksine gözlemlenemeyen bir sosyal dünyanın olduğunu kabul etmiştir (Kaya, 2013:85). Konstrüktivizm türlerine benzer bir ayrımı da Checkel yapmıştır. Checkel’e göre (2003:2-3) üç tür konstrüktivizm vardır: Bunlar geleneksel, yorumsamacı ve eleştirel/radikal konstrüktivizmdir. Geleneksel konstrüktivizm, uluslararası politikada vuku bulan olayların şekillenmesinde ağırlıklı olarak normların rolüne önem vermektedir. Yorumsamacı konstrüktivizm, devlet-aktör kimliğinin baştan inşasını hedefleyen derin bir tümevarımsal araştırma yöntemine sahip söylem analizi gibi araştırma tekniklerini kullanmıştır. Eleştirel konstrüktivizm ise yine söylem analizi gibi kuramsal bir yöntem benimsemekle beraber dil içindeki güç ve hâkimiyet/egemenlik vb. öze ilişkin hususlara daha büyük bir önem vermiştir (Katzenstein, Keohane ve Krasner, 1998).

Tüm sosyal olgu alanlarına uygulanabilir bir kuram olarak konstrüktivizmin Uİ disiplini içinde karmaşık bir düşünme biçimi önerdiği söylenebilmektedir. Uİ’de ana-akımdan (rasyonalist) farklı bir yaklaşıma sahip olan konstrüktivizm, bu haliyle sosyal gerçekliğin kuramsal açıdan değerlendirmesini ve bunların dünya siyasetindeki rollerinin tartışılmasını olanaklı kılmaktadır (Wiener, 2003:257-259).

Konstrüktivizm açısından Uİ, kendine ait kuralları olan sosyal bir düzendir ve dolayısıyla uluslararası sistemin yapısı da ana-akım kuramların söylediği gibi kuralsızlık anlamında bir anarşiye dayanmamaktadır (Kaya, 2013:79). Bunun yanında konstrüktivizme göre insan, çevresi ve doğası ile etkileşim süreci içinde olan sosyal bir varlık olmuştur. Bu süreç, sosyal bir yapı içinde ve bazı kurallara bağlı olarak kurumlar ile aktörler aracılığıyla gerçekleşmiştir (Kaya, 2008).

Konstrüktivizmin Uİ'ye kattığı önemli husus; kimlik, fikir, kültür, söylem gibi birden çok unsurun Uİ analizlerine dâhil edilmesini sağlamasıdır. Buradan çıkan sonuç, konstrüktivizmi en sade şekliyle insan bilinci ve onun uluslararası alandaki rolü ile ilgili bir kavram olarak tanımlanmasıdır (Ruggie, 1998: 878-883). Konstrüktivizm, klasik Uİ yaklaşımlarının temel vurgusu olan güç ve çıkarı tamamen reddetmemekle beraber kimlik ve fikirlerin nasıl oluşturulduğu ve değişim geçirdikleri ve devlet faaliyetlerini anlamada ne tür etkileri olduğu gibi konular üzerine odaklanmıştır (Walt, 1998: 25). Bu bakımdan konstrüktivizm, realizm ve liberalizmin savunduğu güç, çıkar, ticaret kavramlarının yerine fikirleri ve bu fikirlerin uluslararası dolaşımdaki rolleri ve karşılıkları üzerinde durmaktadır. Fakat şu hususu kesinlikle belirtmek gerekir ki konstrüktivizm maddi ya da materyal olguları tamamen göz ardı etmemiştir. Mesela devletler kendi aralarında hem fikirsel hem de fiziksel ilişkileri bir arada yürütebilmektedir (Wendt, 1996: 49).

2.1.2. Konstrüktivizmin Temel Kavramları

Bu başlık altında çalışma bağlamında, konstrüktivizmin önemli olan kavramları anlatılmıştır. Bu kavramlar: yapı-aktör, kimlik, güç, çıkar, anarşi, devlet ve kültürdür. Fakat bu kavramlar incelenmeden önce sosyal insanın direkt olarak referans aldığı sosyal yapılandırma, sosyal etkileşim, sosyal gerçeklik, ortak fikir ve ortak değer gibi kavramlar açıklanmıştır.

Sosyal Yapılandırma (Social Construction): Sosyal yapılandırmacılık, sosyal psikoloji yaklaşımı içinde gelişmiştir. Sosyal yapılandırmacılara göre gerçek ancak sosyal olarak kavranabilmiştir (Şahin, 2001). Sosyal yapılandırmacı görüş Giambattista Vico, Friedrich Nietzsche, Immanuel Kant ve Karl Marx gibi filozofların; Jean Piaget, George Kelly ve Lev Vigotsky gibi psikologların çalışmalarına dayanarak ortaya çıkmıştır (Okan Özdemir, kişisel site, erişim: 12.08.2020). Sosyal yapılandırmacı yaklaşım, Peter Berger ve Thomas Luckmann'ın "The Social Construction of Reality" adlı eserle gelişme göstermiştir. Söz konusu eserde bilgi, insanların muhakeme gücü ve düşüncelerine göre insan davranışlarına rehberlik etmektedir. Gerçekliğe ulaşabilmek için gerçekliği oluşturan sosyal süreçlere odaklanmak gerekmektedir. Bilimsel araştırmalarda da araştırılan konu, araştırmacının değerleri, fikirleri ve sosyal bakış açısına göre sosyal bağlamda inşa edilmiştir. Berger ve Luckmann'a göre sosyal yaşam, insanlar tarafından tutarlı bir şekilde yorumlanan ve insanlara kendisini sübjektif sunan bir olgudur. Günlük hayat-taki gerçekler, felsefedeki gibi yerli yerine konulmaz; aksine gerçeklik fikir ve değerlerin süzgecinden ya da sosyolojik analizden geçerek yeniden oluşturulmaktadır (Berger ve Luckmann,

1991:33). Dünyadaki nesneler, ne kadar objektif ve büyük görünseler de belirli bir anlam üzerinden inşa edilmişlerdir. Kurumsal dünya nesneleştirilmiş insan faaliyetidir. Bu nedenle her nesne aynı zamanda bir sosyal yapılanmanın neticesinde oluşmuştur. Bu anlamda, insan ve onun ortaya koyduğu bir ürün olarak sosyal dünya arasında bir diyalektik vardır. Fakat şu husus da önemlidir ki insan ve sosyal dünya arasında devamlı bir ilişki söz konusudur. Yani ürün dışsallaşsa da üreticisine geri dönmektedir (Berger ve Luckmann, 1991:78). Berger ve Luckmann'a göre sosyal gerçekliğin inşasında dilin payı büyük olmuştur. Bir ses ve göstergeler sistemi olarak dil, insanın içsel kapasitesinin dışavurumu olmuştur. Dil, sosyal yaşamın paylaşmasının yanında sosyal gerçekliğin kavramasının da bir aracı olmaktadır. Böylelikle dil, geniş anlam ve deneyim birikimlerinin nesnel bir deposu haline gelebilmektedir. Dil bu anlam ve deneyimleri zaman içinde koruyup sonraki nesillere aktarabilmektedir. Sosyal dünyada da nesneler insanların fikir süzgecinden geçerek dil ile dışa vurulmuştur (Berger ve Luckmann, 1991:50-51). Sonuç olarak sosyal yapılandırma ile doğal ve toplumsal gerçeklik, insanlar tarafından onun nasıl anlamlandırılıp ifade edildiği ile oluşmuştur. Bireyin kendilerine ait düşünceleri ile anlamlandırdığı bir gerçeklik vardır. Bu gerçeklik tarihsel, kültürel ve fikrî bağlam içinde oluşmaktadır.

Sosyal Etkileşim (Social Interaction): Sosyal etkileşim, bireylerin ve toplumların birbirlerinden etkilenmesi, birbirlerine bilgi, kültür vb. aktarmasıdır. Sosyal etkileşim, insan davranışının oluşması ve değişmesinde önemli etkenlerden biridir. İnsan davranışı da büyük ölçüde diğerlerini örnek alma ve onlardan etkilenme yoluyla şekillenmiştir. Sosyal etkileşim olumlu olduğu gibi olumsuz anlamda da seyredebilmektedir (Bandura, 1977:197). Onuf'un yapılandırma kuramına göre, aktör ve yapı karşılıklı olarak birbirini inşa etmektedir ve bunlardan herhangi biri diğerinden önce gelmemektedir (Onuf, 1989:36-43). Bu anlamıyla insanlar arasındaki iyilik, güzellik, iş birliği gibi kavramlar sosyal etkileşimin sonucu olarak karşılıklı şekilde oluşmuştur (Weber, 2005:52). İnsanlar toplumsallaşmak suretiyle yaşamlarını idame etmek mecburiyetinde kaldıklarından zamanla ortak fikir ve düşüncelerde de buluşabilmektedir. Konstrüktivist teorinin de vurgu yaptığı temel nokta, insanların sosyal etkileşimleri sonucu oluşturdukları ortak anlayışlardır.

Sosyal Gerçeklik (Social Reality): Sosyal gerçeklik; insan yaşamını tanımlayan siyasal sistemleri, kültürleri, karşılıklı etkileşim biçimlerini ve sosyal oluşumları açıklamaktadır. Konstrüktivizmde sosyal gerçekler din, kültür, din, gelenek, görenek, felsefe gibi sistemlerle güçlendirilmektedir (Akbaş ve Arslan, 2012). Onuf'a göre sosyal gerçeklik, insanların eylemlerinin sonucunda oluşmuştur. Bu yönüyle konstrüktivizm, diğer uluslararası teorilere de bir temel

oluşturmaktadır (Srinivasan, 2019). Sosyal gerçekliğe ulaşmak hususunda ise sadece nesneleri değil, özneleri de merkeze alan konstrüktivizm, sosyal dünyanın ana dinamiklerinden biri olan Uİ'nin, insanlar tarafından inşa edildiğini varsaymıştır (Emeklier, 2011:160). Konstrüktivizm bağlamında sosyal gerçekliğin toplumsal ilişkiler, çıkar ve siyasal münasebetlere göre değiştiğini görebilmekteyiz. Konstrüktivizmin birey ve topluma sosyal gerçeklik penceresinden yaklaşması, toplumun içinde yaşadığı ontolojik çevrenin bir ürünü olduğunu göstermiştir (Urkan, 2016:61). Bu bakımdan sosyal gerçeklik normatif unsurların sonucu inşa edilmiş dinamik bir yapıdadır.

Ortak Fikir ve Değerler (Common Ideas and Values): Wendt'e göre sosyal olarak paylaşılan bilgi, bireyler arasında hem ortak hem de birbiri ile bağlantılı olan bilgidir. İnsan birlikteliğinin yapıları, maddi güçlerden ziyade paylaşılan fikirlere dayanmıştır (Wendt, 1999:141). Ortak fikir belirli bir zaman ve mekândaki insanların çoğunluğunun üzerinde mutabık olduğu düşüncelerdir. Bauman'a göre *“hepimizin bildiği gibi”* ya da *“hepimizin hemfikir olduğu gibi”* ifadeleri kullanılmışsa fark gözetmeksizin herkesin kendimiz ile aynı düşündüğünü anlamaktayız. Ortak fikirler; cemaat, grup ve toplulukların ortaklaştırdıkları sınırları belirlenmemiş ortak düşünme şekilleridir. Fikir birliği içinde olmak aynı zamanda grup veya cemaatin asli ve doğal gerçekliklerinin olduğu anlamına gelmektedir (Bauman, 2014:83-84). Henry Mendras'a göre ortak veya kolektif fikir, belli bir sosyal grubun bütün üyeleri arasında kabul görüyorsa bu düşüncenin ortak bir düşünce olduğundan söz edilebilmektedir. Yazar, ortak fikirde olmayanların ortak düşüncede birleşemeyeceğinden söz etmiştir (Mendras, 2014:83-85). Ortak değerler, toplumların bir arada yaşamasından ileri gelen kolektif uygulamalardır. Bu değerler, grup kültürünün temel bileşenlerindendir ve ayrıca ideolojik sistemlerin önemli sembollerindendir. Belirli bir grubun üyesi olmak aynı zamanda o grubun belirlemiş olduğu ortak değerlere bağlılıkla ölçülebilmektedir. Söz konusu değerler, sosyal grupları etnik, dini ve kültürel açılardan diğer gruplardan farklı kılar (Smolicz, 1981:75). Znaniecki'ye (1939:808) göre ortak değerler; bir sosyal grubun paylaşılan his, arzu ve fikirlerin ortak temsilleridir. Örneğin Avrupa Birliğinin ortak değerleri özgürlük, insan hakları, barışı koruma, bulaşıcı hastalıklara karşı birlikte hareket etme gibi olgular iken; Doğu toplumları için ortak değerler din, kültür, ırk, aşiret, ortak tarih olabilir (Smolicz, 1981:78).

2.1.2.1. Konstrüktivizm’de Yapı-Aktör İlişkisi (Structure-Actor Relationship in Constructivism)

İngilizce anlamı ile “Agent” ya da “aktör” (yapan) kavramının Türkçe karşılığı, “eyleyen, amili olan, yapan, eden, fail” gibi anlamlara gelmektedir. Yapı ise toplumda organize olmuş ilişkiler bütünü, parçaların bütünde gösterimi olarak ifade edilebilmektedir. Yapı, toplum içerisinde bireylerin bağımsız düşünme ile hareket etme kabiliyetlerini sınırlandıran/etkileyen kalıplaşmış unsurlar bütünüdür. Yapı, üzerinde konsensüsün sağlandığı bir kavram olmamakla beraber işlevselci ve Marksçı okullardaki tanımları vardır. İşlevselci okulda yapı, “*toplumsal ilişki veya görüngülerin bir tür kalıplaması*” olarak anlatılmaktadır. Buradaki tanım özne ve nesnenin birleşiminden ibarettir. Yapıyı oluşturan unsurlar tek tek olmayıp düzenli ve sistematik bir bütünü ifade etmektedir (Metkin, 2014:17). Örneğin bir devletin eğitim, sağlık, güvenlik vb. ayrı ayrı kurumlarının bütünü devlet yapısını oluşturmaktadır. Marksçı okulda ise yapı kavramının yalnızca görünen yüzüyle eşleştirilmesine karşı çıkmış ve bu yönüyle işlevsellikten ayrılmıştır. Diğer yandan Marksizm, yapısalcılık ile benzer biçimde yapı kavramının gözlemlenemeyen toplumsal ilişkilerden oluştuğunu açıklamıştır. Marksizm toplumsal bütünlüğün anlaşılmasında sadece görünürdeki toplumsal formasyonların değil, aynı zamanda bunları ortaya çıkaran diğer toplumsal ilişkilerin de anlaşılmasını gerektirmektedir (Yalvaç, 2004:134).

Toplum ve birey ilişkileri verili değildir. Bunlar karşılıklı etkileşim sonucu oluşmuştur. Bu bakımdan birey ve toplumun karşılıklı ilişkisi yapıyı oluşturmaktadır. Söz konusu yapının değişim ve dönüşümüne neden olan da aktörlerdir (Onuf, 1989; Wendt, 1992). İnsanlar toplumu, toplum da insanı karşılıklı olarak oluşturur. Diğer bir anlatımla “aktör” ve “yapı” birbirini karşılıklı olarak oluşturmaktadır (Giddens, 1999:461-462).

Konstrüktivistlere göre, Uluslararası yapı ve aktörler arasındaki ilişki çıkarılara bağlı olarak değişmektedir. Konstrüktivistler, sadece uluslararası alandaki aktörler ve onların etkilerine bakmazlar; bunun yanında normların kökeni ve dinamikliğine, bu alandaki uğraşlara yoğunlaşırlar (Finnemore, 1996:137).

Üİ biliminde aktör-yapı arasında bunlardan hangisinin ontolojik olarak diğerinden önde olduğu üzerine kurulan tartışma, “üçüncü büyük tartışma” olan “eleştirel dönem” ile başlamıştır. Konstrüktivizm bu bakımdan yapı ve aktör hususunda bir öncelik-sonralık sıralamasının olmadığını, tersine bunların karşılıklı birbirini inşa ettiği varsayımına dayanmıştır. Sonuç olarak, sosyal inşa veya konstrüktivizm, yapı-aktör arasında orta yol olmaya en yakın olan kuram

olmuştur (Ereker, 2010:11). Waltz, yapı-aktör ilişkisinin ast-üst ilişkisi mi yoksa eşitlikçi mi-dir? sorusuna karşılık, yapının parçalardan oluşan bir mekanizma olduğunu ve eğer sözü edilen parçaların düzeninde değişiklik olursa yapının değişebildiğini söylemiştir (Waltz ve Quester, 1982:53). Yapıyı oluşturan unsurların işlevleri farklıdır: Bir kısmı savunma ile meşgul olurken, diğerleri refah veya ekonomik büyüme ile meşgul olmaktadır (Wendt, 2016:131). Geline aşamada yapı, birimlerin birbiri ile olan ilişkilerinin karşılıklı etkilenmesi üzerinden şekillenmiştir.

Onuf'a göre aktörler, ihtiyaç ve isteklerini gerçekleştirmek için kurallar bağlamında hareket etmektedir. Kurallar aktörlerin çıkarlarına göre şekillenmektedir. Dolayısıyla bu kurallara uyup uymamak aktörlerin tercihidir. Fakat genel eğilim aktörlerin bu kurallara uyması yönündedir. Eğer kurallar çıkarlara uygun değilse onu yapmamak yerine o kuralı değiştirmek daha akıllıca-dır. Bu anlamda dezavantajdan, avantaj yaratılmış olmaktadır (Onuf, 1998:67-70).

Konstrüktivizm'in rasyonel teorilerden farkı, sosyolojik olarak inşa edilmesidir. Bu bakımdan konstrüktivizm aktörlerinin çıkarları, sosyal çevre ile ilişkili olup çevrenin aktörlerin çıkar ve kimliklerini belirlediği kabulüne dayanmaktadır. İnsanların davranışları içinde yaşadıkları çevre, norm, inançlar tarafından şekillendirilmektedir. Aynı zamanda insanlar da çevreyi ve çevrenin içindekilerini etkilemektedir (Karacasulu, 2012:117-118). Konstrüktivizm hem aktörlerin nitelikleri üzerindeki nedensel etkilere bakmamıza hem de davranış ve nitelikler üzerindeki kurucu etkiler üzerine düşünmemize yardımcı olmaktadır (Wendt, 2016:211). Sonuç olarak yapı ve aktörün karşılaşması ve neticede oluşan sosyalleşme süreci, eski düzenin yeni bir düzen ile değiştirilmesine neden olmaktadır. Potansiyel bir aktör olarak devletler, farklı insan topluluklarının davranış şekillerini değiştirmek için farklı argümanlar kullanmaktadır. Bunlar; dini yapı, etnik bağ, kimlik, çıkar gibi hususlardır. Aktörler, yukarıdaki hususların hepsi veya herhangi birisinin aracılığıyla yapı üzerinde etkili olabilmektedir.

2.1.2.2. Konstrüktivizmin Kimlik, Güç ve Çıkar Tanımlaması (Definition of Identity, Power and Interest)

Kimlik: Kelime kökeni bakımından kimlik, ortak aidiyetlerden başka isteklerimiz, ütopyalarımız, kendimizi hayal etme, yaşam ile ilişki kurma-tanınma biçimimiz gibi toplumdaki yerimizi bildiren niteliklerin hepsini temsil etmektedir (Bostancı, 1998: 42). Latince'de "idem", Türkçede ise "aynı" olma kökünden türetilen "kimlik" sözcüğü; tanımlama, adlandırma, aynılaştırma anlamlarına gelmektedir (Kılıçbay, 2003). Etnik olarak kimlik, bireyin veya bir grubun

kendilerini aynı ataya, dile, kültüre veya coğrafyaya bağladığı; milliyetçilikten önce bilinmeyen, ortak kültürün sonucu olan ve bazen de tahayyül edilen bir topluma ait olma hissidir (Yanmış ve Kahraman, 2013). Kimlik de sosyal etkileşim sonucu oluşmuş güç ve çıkarı etkileyen bir kavramdır (Akdemir, 2012:30-31). Bu kavram, toplumsal kurumlar içinde vuku bulan sosyal ilişkilerin sonucu olarak oluşmuştur. Sosyolojik bir gerçek olarak bireyin kendini ve diğerini tanımlamasının araçlarından biri olan kimlik, modern toplumla beraber farklı kapsamlar içerisinde inşa edilmiştir. Bu durum, kişinin “ben kimim?” veya “biz kimiz?” sorusuna verdiği cevap ve sosyal aidiyetlerin çoğul belirtisi olarak “kolektif kimlik” olarak da ifade edilebilmektedir (Alpman, 2018).

Wendt’e göre kimlik üç türdür: Birincisi kişinin kendisini diğerlerinden ayırt eden bireysel kimlik, ikincisi kişinin karakteri, kişiliği, fikirleri, tutumları ve bilgi düzeyini belirleyen kimlik, üçüncüsü ise kişinin toplum içindeki rolünü belirleyen kimliktir ki buna sosyal kimlik de denilmektedir (Wendt, 2013b). Konstrüktivizme göre kimlik, uluslararası yapının zorlaması ile değil aktörlerin karşılıklı etkileşimlerinin sağlanması yolu ile oluşmaktadır. Devletin kimliği, aynı zamanda onun tercihleri, arzuları ve eylemleri anlamına da gelmektedir (Ekici, 2018:49-51). Konstrüktivistlere göre kimlik, icat edilen değil devamlı olarak oluşturulan bir kavramdır. Bu devamlılığı sağlayan unsur ise farklı kimlikler arasındaki etkileşim ve iletişimin her zaman sürüyor olmasıdır (Armstrong, 1982:284).

Kimlikler bir toplumda üç işlevi yerine getirmektedir bunlardan birincisi, sizin başkasının nezdinde “kim” olduğunuzu açıklar, ikincisi size göre başkalarının “kim” olduğunu söylemektedir. Son olarak kimlikler, size kim olduğunuzu söylerken belli alanlardaki eylem seçimleriyle ve aktörlerle ilgili olarak belirli bir ilgi alanı veya tercih grubunu kuvvetle belirtmektedir (Srinivasan, 2019:6). Konstrüktivizm’e göre devletlerin ya da sosyal grupların çıkarları, kimliklerine göre şekil alır. Diğer bir ifade ile kimlik çıkarın dayanağıdır. Bu durum mantıksal olarak kimliğin “ne istediğimize” veya “kim olduğumuza” bağlı olduğu anlamına gelir. Yani istek, ihtiyaç ve arzularımız kimliğimize göre şekillenmektedir. Dolayısıyla konstrüktivizmde kimlikler, analitik bakımdan çıkarlara göre öncelikli görülmektedir (Wendt, 2013b:9).

Wendt’e göre aktörlerin veya devletlerin kimlikleri başka bir aktörü ya da devleti olumlu/olumsuz etkileyebilmektedir. ABD’ye göre “Kuzey Kore’nin beş nükleer silahının etkisi, beş yüz İngiliz nükleer silahının etkisinden daha tehlikelidir” (Wendt, 1992). Bu durum “İngiltere’nin dost, Kore’nin ise düşman” olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. İngiltere’nin dost olarak görülmesi, kimlik bakımından ABD’ye yakın olması ve dahası çıkarlarının da ortak bir zeminde buluşabilme ihtimalinden kaynaklanmaktadır (Sınır, 2019).

Güç: Konstrüktivizm açısından güç, siyasal olarak iktidar olma anlamına gelmektedir. Gücün iktidara bakışı ise istenen sonuca ulaşma becerisi olup kimi zaman bir şeyi yapma yetisine (*power to do*) referans edilmiştir. Siyasal bağlamda güç, diğer insanların tercihlerini farklı bir yönde etkileme becerisidir. Yani bu beceri, diğer bireyler üzerinde güç sahibi olabilme becerisidir. Fiziki ya da mekanik gücü, kendi fikir ve eylemlerini başkası üzerinden yürütebilme iradesi teşkil etmektedir. Keith Boulding (1989), kararları etkilemenin ya da gücünü uygulamanın üç yolu olduğunu vurgulamıştır: Bunlar zor kullanma ya da gözdağı verme (sopa), karşılıklı çıkar sağlayan üretken değişim (mübadele) ve yükümlülük, sadakat ve bağlılık yaratmaktır (öpücük) şeklinde sıralanabilir (Heywood, 2012:44). Heywood'un belirlemesi ile güç, şu manalara gelir: Birincisi direnmeye karşı gücün uygulanma kabiliyetidir, ikincisi gücün menfaat için bir araç olarak kullanmasıdır, üçüncüsü ise güce itaatin içten gelen bir zorunluluk olarak görülmesidir.

Uİ'de tüm politikalar gerçekte güç politikalarıdır ve gücü ihtiva etmektedir. Güç, bir devletin menfaatlerini koruma veya taleplerini diğerlerine kabul ettirme konusunda sahip olunan maddi ve manevi yetenek olarak tanımlanmıştır. Bir devletin gücünün en büyük belirteçleri coğrafya, tarih, kültür gibi unsurlardır. Ekonomik üstünlük, yetişmiş insan, askerî kapasite ve teknolojik yapılanma gibi unsurlar da gücün potansiyel faktörlerini oluşturmaktadır. Güç ile oluşan kuvvet her zaman zora dayanmaz. Psikolojik engelleme de büyük oranda bir güç göstergesi olarak kabul edilebilmektedir (Sağlam, 2014). Holtsi'ye (1964:179) göre güç, bir devletin elindeki olanakları ve yetenekleri; zorlama, ödül, ikna ve ceza gibi farklı stratejiler kullanarak diğer tarafın davranışlarını kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme ve etkileme iradesi olarak kabul edilmektedir. Konstrüktivizmin güce yaklaşımında, bazı devletlerin diğer devletlere karşı kimlik, fikir ve algıları önem kazanmaktadır (Heywood, 2013: 323). Mesela devletlerin üzerinde yaşadığı coğrafyanın, sahip olduğu doğal kaynakların ya da ulusal ordusunun bir güç faktörü mü ya da bir zayıflık belirtisi mi olduğu, o ülkenin komşusu olan ülkelerin sorunlarını fark etmesine bağlıdır. Ayrıca bu durum onlara ilişkin fikirler, algılamalar ve ilişkiler çerçevesinde bir anlam bulmaktadır. Gücün faktörleri, tanımlanan çıkarların korunması ve ilerletilmesine dair saptanan politika bağlamında anlam kazanmaktadır. Devletlerin güce bakışı, gücü algılaması, gücü kullanma niyeti, fikirler ve bu doğrultuda belirlenen çıkarlar çerçevesinde anlam kazanmıştır. Devletler, tarihsel tecrübelerinin ve öteki aktörler hakkındaki algılarının bir sonucu olarak diğer aktörleri ve onların takındıkları politikaları tarafsız bir biçimde algılayamamaktadır. Bu, devletlerin kimlik ve çıkarı gereğince bazı devletleri dost görürken diğerlerini ise düşman görme eğiliminin bir tezahürüdür. Dolayısıyla güç arayışı, realistlerin

öngördüğü şekilde her zaman için çatışmaya değil, bazen de iş birliği üzerinden kurulmuştur. Bu bakış açısıyla konstrüktivizmin güç anlayışı, Neo-liberallerin “isteklerinin duyurulması” olarak tanımladıkları güç anlayışı ile de benzerlikler göstermektedir (Özdemir, 2008:22).

Konstrüktivizm devletler arasındaki güç asimetrilerini, güç dengesi ile açıklamaktadır. Güç dengesi, iki yöntem ile sağlanabilir: Birinci yöntem, bir devletin diğerlerine oranla daha fazla güç toplayıp Uİ’de hâkim rol almaya başlaması ile diğer devletlerin bu gücü kendilerine bir tehdit olarak görmeleri ve bu tehdide karşı birleşip tehdidi bertaraf edene kadar birlik oluşturmalarıdır. İkinci yöntem, ortaya çıkan büyük bir tehdit karşısında devletlerin diğer devletler ile birleşip bir birlik oluşturmamadan askeri güçlerini arttırma yolu ile güç dengesini yakalamayı tercih etmeleridir. Bu durum Uİ’de silahlanma yarışı ile güvenlik ikileminin önemli sebebi olarak görülmektedir (Urkan, 2016:58). Güvenlik ikilemi, John Herz’in tabiriyle bir devletin diğerinin gücünden kaçınmasıdır. Bu söylemi basitleştirirsek A devletinin silahlanması durumunda B devleti, A devletini bir tehdit olarak görüp, güvenliği için temkinli davranıp bazı askeri tedbirler alması sonucu bu sefer de A devletinin aynı tedbirleri alması sonucu oluşan kısır döngü olarak tanımlanmıştır (Elman ve Jensen, 2014:190).

Çıkar: Konstrüktivizm gücü ve çıkarı esas alan bir teoridir. Sosyal inşacılar, aktörlerin sosyal kimlikleri ile çıkarları üzerine yoğunlaşmıştır. Çıkarlar ve sosyal kimlikler değişkendir. Çıkarlar, aktörlerin sosyal kimlikleri ve normları ile belirlenmiştir. Değişen kimlik ile yeni çıkarlar tanımlanır. Öte yandan, rasyonel (yeni gerçekçi ve yeni liberal) yaklaşımçılar ise kimlikleri ve çıkarları değişmez görmüşlerdir (Karacasulu, 2012:136). Konstrüktivizm, çalışmalarının orta yerine kimlik ve çıkarı koymaktadır. Bunun temel amacı ise kimlik ve çıkarların ne şekilde ve nasıl vücut bulduğunu göstermektir. Neorealistlerdeki genel inanç, devletlerin kimlik ve çıkarlarının kesin ve değişmez olduğu yönünde olmuştur. Oysa konstrüktivistler, bireysel aktörler düzleminde aktörlerin kimliksel faktörlerini etkileyen, görüş ve davranışlarını şekillendiren söylem, ideoloji, kültür, istem ve temel inançların karar alma süreçlerini nasıl etkilediklerini çözümlemeye çalışmaktadır (Ruggie, 1998:33; Kıran & Arı, 2011). Kimlik ve çıkarlar, Uİ’de istikrarlı olmadığı gibi önceden de tanımlanmaz. Bu iki kavram devletlerin karşılıklı ilişkilerine göre şekillenmektedirler (Weber, 2005:60).

Konstrüktivistlere göre uluslararası yapı ve aktörler arasındaki ilişki çıkarlara bağlı olarak değişmektedir. Konstrüktivistler sadece uluslararası alandaki aktörler ve onların etkilerine bakmamışlar, ayrıca normların kökeni ve dinamikliği ile bu alandaki uğraşlara yoğunlaşmışlardır

(Finnemore, 1996:137). Konstrüktivist yaklaşımın devletler arasındaki temel belirleyicileri fikir, kimlik, söylem gibi kırılma noktaları (*critical juncture*) olmuştur. Kimlikler çıkarın temelini oluşturmuş, fakat çıkar objektif olarak ele alınmamıştır. Reus-Smit'e göre kişinin akademisyen olması bazı çıkarları elde etmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla yayın yapmak, araştırma yapmak ve bunların karşılığında elde edilen çıkar kişiye akademisyen kimliği kazandırmıştır (Reus-Smit, 2013:295). Çıkara maddiyat üzerinden yaklaşan realizmin tersine, konstrüktivizm fikirler ve söylemler üzerinden ilerlemektedir. Konstrüktivizme göre çıkarlar bazı fikir ve algılarca; güç ise gayrimaddi unsurların oluşturduğu çıkarlar etrafında şekillenmiştir. Güç ancak sosyal inşanın temel değerleri olan fikir, algılama, söylem ve kimliklerin oluşturduğu çıkarlar doğrultusunda ifade edilebilmektedir (Wendt, 1999: 96-120). Özneler arası anlamlar ve pratikler yolu ile inşa edilen kimlik, aynı zamanda çıkarlarla da özdeşleştirilmektedir. Böylelikle kimlik ve çıkar ilişkisi de birbirine bağlanmakta ve kimliğe çıkarlar üzerinde bir belirleyicilik rolü verilmektedir (Kiraz, 2014:114). Bu bakımdan kimlik, güç ve çıkar birbirlerini tamamlayan unsurlar olarak ele alınabilmektedir. Kimlik ve çıkar karşılıklı oluşturulmuşken, güç ise çıkarın sağlanmasını kimlik üzerinden mümkün kılmaktadır.

2.1.2.3. Konstrüktivizm ve Anarşi (Constructivism and Anarchy)

(*“anarchy is what states make of it”*, Alexander Wendt, 1992).

Uluslararası alanda “anarşi” kavramı bağlamında konstrüktivizmin selefleri farklı görüşler taşımışlardır. Dolayısıyla realizm ve neorealizm'e göre Uİ'de etkin, dengeleyici ve hükmedici bir mekanizma (üst kurum, yapı) olmadığı için anarşi oluşmuştur. Savaşları, çatışmaları ve krizleri önleyecek üst bir yapı bulunamadığından uluslararası sistemde anarşi hâkimdir. “Anarşi” söylemine temkinli yaklaşan Wendt, anarşinin olup olmadığını dönemselsel olarak ele almıştır. Ona göre üç çeşit anarşi vardır: Hobbesçu anarşi (düşmanca), Lockeçu anarşi (rakip) ve Kantien (ortak) anarşidir (Kiraz, 2014:117). Anarşi, devletlerin onu nasıl algıladığıyla ilgili bir kavramdır. Dolayısıyla bu, kendi kendini idare edebilen bir sistemdir. Bu anarşi, kimliğe bağlı olarak “ben” ve “öteki” arasındaki algılama düzeyine bağlı olmuştur. Eğer devlet, karşılaştığı aktörleri düşman görürse hemen bundan gelecek tehlikeye karşı savunma mekanizmalarını devreye koyacaktır. Yok, eğer devlet karşıdakini dost olarak belirlerse önceki durumun tersine bir pozisyon alacaktır (Wendt, 2013a: 688). Weber'e göre anarşi, ne savaşa ne de iş

birliğine ihtiyaç duymuş, nasıl algılanırsa o olmuştur. Eğer devletler birbirine karşı savaş pozisyonu alırlarsa anarşinin doğasını savaş oluşturacaktır. Aksine eğer devletlerin ilişkileri barış ya da iş birliği üzerinde olursa anarşinin doğası da barış üzerine kurulucaktır (Weber, 2005:60).

Thomas Hobbes'un "*insan insanın kurdudur*" bakışının ötesinde devletler arasında bir düzen yoktur. Hobbes'a göre anarşi, düşmanlık ve rekabet üzerinde durduğu gibi norm, savaş ve güç kullanımı üzerine de duran bir kavramdır. Dolayısıyla realist olan bu yaklaşımda, devletler arasında herhangi bir kural, norm, kimlik ve her şeyden önemlisi sosyal olgular oluşmamıştır. Doğal durumda her devlet diğerini düşman olarak görmektedir. 1648 tarihli Westphalia Antlaşması'ndan XX. yüzyılın sonuna kadar olan dönemde John Locke'yu yaklaşımı etkili olmuştur. Bu sistemde devletler birbirini düşman görme politikasından vazgeçip birbirlerinin egemenliğine saygı çerçevesinde rekabet etmişlerdir. Diğer bir ifade ile bu yaklaşım müşterek çıkarların ve devletler arası gruplaşmaların önem kazandığı bir düzendir ve bu düzen modern devletin temel karakterini oluşturmuştur. XX. yüzyılın sonunda Locke'yu politika yerini Kantçı ya da Kantien anarşi tanımına bırakmıştır. Bu sistemde uluslararası sistemin aktörleri arasında ortak kimlik oluşturulması neticesinde "dost" ve "ortak" tanımlamaları öne çıkarmıştır. Bu tür anarşide her devlet, kazancı veya çıkarı bağlamında ötekini değerlendirmiştir (Wendt, 1999:18-19; Ekici, 2018:47; Kıran ve Arı, 2011:10).

Weber'e göre anarşi üç sebepten çıkar. Birincisi, uluslararası alanın ulus-devletlerden oluşması ve bu devletlerin birbirinden kopuk olmasıdır. İkincisi, kuralları belirleyen bir dünya hükümeti ya da devletin olmamasının uluslararası düzensizliği oluşturmasıdır. Üçüncüsü ise bu dünya devletinin yokluğunun beraberinde anarşiyi getirmesidir (Weber, 2005:37). Konstrüktivizm için mantıklı olan şey anarşi altında farklı sosyal yapı ve düzenlemelerde kooperatif ve çatışmacı aktörlerin sosyal kimlikleri temelinde ve buna göre kendi ulusal çıkarlarını inşa etme biçimlerine dayanarak oluşturulabilmeleri ve tanımlanabilmeleridir. Sosyal kimliklerin güven altına alınmaları gerekmektedir. Başka bir deyişle Wendt'in dediği gibi *anarşi, devletlerin yaptığı şeydir*. Yani uluslararası anarşinin doğası, eğer devletler birbirleriyle çelişkili bir davranış sergilerlerse çatışmalı; iş birliğine açık davranırlarsa iş birliği içinde olmaktadır. Bu nedenle, uluslararası alanda anarşinin önceden tanımlanmış bir doğasının olmadığını iddia etmek zordur. Bu anlamda anarşinin doğasını belirleyen devletlerin kimliğidir. Öyleyse uluslararası politikada çatışmayı ve işbirliğini anlamak için devletlerin kim olduğu ve ne yaptıklarına odaklanma zorunluluğu vardır (Srinivasan, 2019).

Konstrüktivizm, anarşinin değişken karakterine vurgu yaparken devletlerin uluslararası politikadaki kimlikleri ve çıkarlarının da değişebileceği görüşündedir. Konstrüktivistler, bir

grup devletin koşulunu kabul etmek veya kabul etmemek için anarşi yapmamaktadır. Tam tersine devletlerin kimlikleri ve çıkarlarının nasıl oluşturulduğu konusunda en önemli şey belirli uluslararası etkileşimlerin oynadığı rolü incelemek olmaktadır (Wendt, 1998:416-418). Anarşik kuramlar, UI'yi anarşik bir yapı olarak ele almaktadır. Konstrüktivist mantığa göre anarşi, hiçbir devlet ya da devletler grubunun ötekiler üzerinde hâkim olmadığı bir duruma işaret etmektedir. Aslında anarşi bile bir kural olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözü edilen kural, devletler üstü ve onlara egemen olacak bir kurumun bulunmadığı manasına gelmektedir. Anarşi, esasında hiç kimseye ait olmayan ve bu sebeple herkesin içinde beraber yer aldığı, koordine edilemeyen çok sayıdaki faaliyetin istenmeyen sonucu olarak ortaya çıkmış bir kural durumudur. Bu nedenle UI de hâkim kuramların dediği manada anarşik değildir. Kuralsızlık anarşi değil, kaos durumudur. Bu anarşiyi devletlerin kendileri yaratmaktadır (Wendt, 1992:395). Öte yandan devlet davranışı neo-realistlerin ifade ettiği gibi uluslararası sistemin yapısı tarafından değil, özel olarak devletlerin anarşiye bakışları tarafından belirlenmiştir. Bazı devletler anarşiyi tehlikeli ve tehditkâr olarak görürken, diğerleri özgürlük ve fırsatların temeli olarak görebilmektedir. Burada önemli olan devletlerin anarşiye yaklaşımını belirleyen unsur, yani kimliktir (Heywood, 2014:105).

2.1.2.4. Konstrüktivizm ve Kültür (Constructivism and Culture)

Mendenhall ve diğ. (1995: 70), İngilizce “culture” kelimesinin karşılığı olan kültürün, Latince de “cultura” kelimesinden türediğini iddia etmiştir. “Cultura” sözcüğü de “cultus” kelimesiyle ilişkilidir. “Cultus” kelimesi de “cult ve worship” yani kült ve ibadet anlamlarına gelmektedir. Mendenhall ve diğ. (1995), mezhep veya grup sözcüğünün kültürü daha fazla yansıttığını belirtmişlerdir. Raymond Williams’a göre kültür, birden çok kelimenin tanımladığı bir kavram olmakla birlikte; herkesin anladığı, fakat hakkında kimsenin kesin bir şey bilmediği bir kavramdır. Amerika kültürü, İngiliz kültürü, din kültürü vb. çeşitli adlar altında farklı kültür tanımları bulunmaktadır. Bu kültürler zaman ve mekâna bağlı olarak farklı anlamlar içermektedirler. Dolayısıyla kültürü herhangi bir şey veya yer ile sabitlemek anlamsızdır. Kültürün en spesifik özelliği karşılaştığımız olay ve olguların nasıl anlamlandırması gerektiğidir (Weber, 2005:2-3). Türk Dil Kurumu kültürü, tarihsel ve toplumsal gelişme süreci içinde ortaya çıkan bütün maddi ve manevi değerlerle birlikte; bu değerlerin ortaya çıkmasında ve sonraki kuşaklara iletilmesinde kullanılan, insanın toplumsal ve doğal çevresine egemenliğinin ölçütünü göstermeye yarayan araçların tümü olarak tanımlamaktadır (Oyur, 2019:56). Tayeb (1992) ise kültürü, “Bir insan topluluğu tarafından öğrenilmiş ve paylaşılmış, söz konusu topluluğun maddi

ve gayrimaddi yaşam tarzlarını etkileyen ve tarih boyunca gelişmiş değerler, tutumlar ve anlamlar bütünü.” olarak tanımlamaktadır (Yeşil, 2013). Kültür, insanın duygusal, inançsal, düşünsel aktiviteleri sonucunda ortaya çıkan değerler olup kuşaktan kuşağa aktarılan davranışların bütünüdür. Kültürel değerlerin yeni kuşaklara aktarılmasında ailenin rolü büyüktür. Bunun yanında aile; sosyal, ekonomik ve psikolojik bir birliktelik olarak kabul edilmektedir. Kültür maddi ve manevi olmak üzere iki türdür. İnsanoğlunun yarattığı ve ürettiği her türlü şey maddi kültürü oluşturmuşken; manevi kültürü inançlar, değerler, kurallar, kısaca gelenek ve görenek dediğimiz topluma biçim veren davranışlar oluşturmuştur (Gümüştekin, 2007). Öte yandan siyasi kültür kavramı, farklı şekillerde tanımlanmıştır. Mesela bir ülkenin ya da bir milletin tarihi birikimleri ve gelenekleri siyasi kültür olarak nitelenmektedir. Siyasi kültür, hem bir siyasal sistemin kolektif tarihinin hem de sistemi oluşturan bireylerin yaşam geçmişlerinin bir ürünüdür. Bu nedenle, kamusal olaylarda ve özel deneyimlerde eşit derecede kök salmıştır (Pye and Verba, 1965:8). Verba’ya göre kültür, bir insan topluluğunun siyasi faaliyetlerinin içinde gerçekleştiği bütünsel çerçeveyi içeren tecrübe, inanç, sembol ve diğerlerinin oluşturduğu sistem olarak tanımlanmaktadır. Siyasi kültürü birkaç düşünürün ifadesi ile verirsek: D. Easton, nesnel kavramsallaştırma, G. Almond, B. Powel ve S. Verba psikolojik veya öznel kavram, L. W. Pye “bulgusal” kavramsallaştırma, R.R. Fagen ve R.C. Tucker ise “kapsayıcı” kavramsallaştırma olarak tanımlamaktadırlar (Türköne, 2011:229). Siyasi kültür, birey veya toplumların siyasal alanda oluşturdukları ve gelecek nesillere aktardıkları tutum ve davranışları itiva eden siyasal sistem olarak tanımlanabilir.

Uİ ve dış politika analizinde kültür, başka hiçbir şey tarafından açıklanamayan her şeyin açıklaması olarak görülen bir kavram olarak görülmüştür (Bayar, 2018). Uİ kültürel bir uygulama olarak değerlendirilmiştir. Çünkü Uİ bir topluluktur ve bu topluluğun siyaset dünyasına anlattığı bir dizi öykü kültürü bulunmaktadır. Uİ’nin dayandığı meseleler kültürel bir inşadır (Weber, 2005:54. Konstrüktivizm ise kültürün manevi yönü olan inançlar, normlar, değerler, gelenek ve göreneklerin devletler arasındaki ilişkileri düzenleme şekline yoğunlaşmıştır. Wendt (2016:180-182), kültürün tanımını bireyler arasında çatışmalı ya da uzlaştırmacı yönde sosyal olarak paylaşılan müşterek fikirler olarak yapmıştır. Yazar aynı şekilde kültürün kural, norm, kurumsallaşma, ideoloji, örgütler vb. formlara dönüşebileceğini de ifade etmiştir. Bu bakımdan kültür, bireyler için olduğu gibi Uİ için de geçerli bir olgu olarak kabul edilebilmektedir.

Sosyal gerçekliğe ulaşmak hususunda ise sadece nesneleri değil, özneleri de merkeze alan konstrüktivizm sosyal dünyanın ana dinamiklerinden biri olan Uİ’nin, “insanlar tarafından inşa

edildiği” varsayımı ile teoriyi başlatmaktadır (Emeklier, 2011:160). Urkan’a göre uluslararası sistemi oluşturan devletler, örgütler ve toplumlar birer kurgudan ibaret olmuştur. Bu kurgu maddi olmayan yapılar üzerine inşa edilmiştir. Uluslararası sistemin temel analiz birimi olan devlet, yıllarca birikerek gelen kültür birleşenlerinin yol göstericiliğinde ilerlemiş ve dolayısıyla devletler arasındaki ilişkiler kültürel miras çerçevesinde şekillenmiştir. Ulus-devlet en güzel sosyal inşa örneğidir. Zira o; yüzlerce yıldır aynı dili, kültürü, toprakları paylaşan halkın oluşturduğu sosyal etkileşimler bütünüdür (Urkan, 2016:77).

2.2. Naratif Teori

Bu başlık altında çalışmanın ikinci teroisi olan naratif teori veya anlatının tarihsel geçmişi temel argümanları açıklanmıştır. Naratif teori geçmişte yaşanmış toplumsal ve siyasal olayların insan zihninde kaldığı kadarı ile aktarılmasını sağlayan ve mülakatlara dayalı verilerin belirli bir sistem içinde toplanmasını sağlayan bir teoridir. Bu bakımdan mevcut çalışma için yapılan saha araştırmasında elde edilen verilerin bilimsel değer kazanabilmesi için bunların belirli bir format ile yazılması önem taşımaktadır. Dolayısıyla naratif teori, sahadan toplanan anlatıların analiz edilmesinde çalışmaya önemli bir bakış açısı kazandırmıştır.

2.2.1. Naratif Teorinin Tarihsel Arka Planı

Naratif çalışmalar, XX. yüzyılın başında ortaya çıkmıştır. Naratif teori, 1960’tan sonra uluslararası çalışmalara konu olmuş fakat sadece edebi ve bilimsel sınırlar içinde kalmıştır. Naratif teori sonraki dönemde disiplinler arası bir konu haline gelmiştir. Söz konusu yaklaşımı savunanlar, rasyonel bilginin monolitik bakış açısı sunduğunu, bunun yerine farklı teori ve yapısal modellerin kullanılması gerektiği üzerine durmuşlardır (Martin, 1986:23). Bu teori 1970’lerde feministlerin kadınların yaşamlarını hikâyeleştirmesi ile ilerleyerek günümüzde cinsiyetçi politikaların engellenmesine öncülük etmiştir (Shenhav, 2006; Graef, Silva ve Hebert, 2018; Zarri, 2009:12). Naratif teori ya da anlatı kuramı, esas olarak Fransa’da yapısalcı kuramların gelişmesiyle Tzvetan Todorov, Roland Barthes, Claude Bremond, Gerard Genette ve Mieke Bal gibi yapısalcı teorisyenlerin çalışmaları ile ivme kazanmıştır. Naratif teoriyi medya ve diğer alanlarda öykülerin analizi için kullanılabileceğini iddia eden Barthes ve arkadaşları aynı zamanda naratifin bireysel sohbetler, mahkemeler, sanat, dans vb. alanlarda da bilişsel faaliyetleri destekleyebileceğini söylemişlerdir (Herman ve diğ., 2005:4). Todorov’a göre eşsiz bir var-

lık olarak insan, tarihsel geçmişini ve tecrübelerini anlatı aracılığıyla aktarmak suretiyle varlığını kanıtlamaktadır (Todorov, 2002:128). Genette'ye göre bir anlatıda anlatıcının temel amacı, anlattığı olay vasıtası ile dinleyiciyi anlatının geçtiği zamana götürmek ve anlatıyı gerçek olmasından çok varsayımsal fakat belirli bir kronolojik düzen içinde sunmaktır (Genette, 1980:37). Bal'a göre naratif, disiplinler arası bir kavram olup daha çok kültür çalışmaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu bakımdan anlatı veya naratif bir tür değil bir model veya kültür içindeki bir güç olarak anılmalıdır (Bal, 1990:728).

2.2.2. Naratif Teorinin Sistemik Konumu

Naratif teori genelde postyapısalcı teorilerle ilişkilendirilmektedir. Postyapısalcılar yerel, özel ve popüler bilgiyi referans vererek; büyük, evrensel, bütünleştirici teorileri yıkmaya çalışmaktadır. Yerel, gündelik ve popüler bilgilerle ilgilenen naratif teori de evrensel kuramlara meydan okuması ile postyapısalcı teorilere yakın durmaktadır (Patterson ve Monroe, 1998:318). Bu bakımdan naratif teori geleneksel ve keskin çizgileri olan teorilerden farklı olarak gündelik, yerel hayatın normal rutinlerinin anlatımı ile şekillenen bir teoridir. Naratif teori içinde bulunan dönemin yorumlayıcı yaklaşımı, postmodernizm ve postyapısalcılık yaklaşımlarından etkilenerek anlam, dil, kimlik gibi gayrimaddi unsurlar üzerinden inşa edilmiştir (Kararın ve Bugay, 2010). Bu bakımdan naratif teori tıpkı konstrüktivist teorinin üzerine bina olduğu araçlardan beslenip, hikâyeleri nesnel doğrular yerine değişik bakış açılarıyla anlatarak bilime farklı bir bakış açısı katmaktadır. Anlatı bilimcilerin (naratolog) ifadesi ile bir hikâye veya anlatıda nesnel anlatım imkânsızdır. Çünkü anlatıcının sesi ve öznel tavırları bunu kısıtlamaktadır (Bal, 1990: 732). Naratif teorinin temelini oluşturan faktörlerden biri de post-yapısalcı edebiyat yaklaşımlarıdır. Bu yaklaşımlar daha çok dilin çeşitliliği ile alakadar olmuşlardır. Konstrüktivizm, stabil bir manayı reddederek eser sahibinin metin üzerindeki gücü ile şekillenen ve söyleme yorum katarak daima tekrar üretilen değişken bir metin anlayışını ön plana çıkartmıştır. Bu açıdan yaklaşıldığında, yapılan her yeni okumanın da bunda etkili olduğu varsayılmıştır. Dolayısıyla aynı olayın farklı şekillerde okunması kişisel ve kültürel farklılığa göre değişmektedir. Hermenotik'te ise her nesne veya olay insanların onu anlamlandırdığı ya da yorumladığı şekilde ortaya çıkmaktadır. Tabi bu anlamlandırmada yazılan dil ve dönem önem kazanmaktadır. Aynı şekilde anlatılar da insanın geçmişi ve içinde bulunduğu zamandan etkilenerek oluşturulmuştur. Anlatı ile bireyin yaşamı birbirlerini karşılıklı etkiler. Diğer bir husus da anlatı bireyin kültüründen etkilenmiştir (Demirci, 2019: 72-73). Olayların birebir içinde olan

insanlar meseleleri derli toplu anlatabilmektedirler. Fakat olayın dışındaki insanlar, içinde yaşadığı zaman ve mekânın etkisi ile olayın farklı anlaşılmasına neden olabilmektedirler. Geline nokta eski bir olayın anılması veya anlatılması “süre sapımı” olarak nitelendirilir ve böylece anlatıcı söz konusu olayı kendi özgül bilgisi ile harmanlanarak anlatır (Yücel, 1993:29-42). Ayrıca naratif teori, sözü edilen olay veya olayların süre sapımına uğramasını engellemektedir. Dolayısıyla naratif teori, rasyonel teorilerdeki gibi keskin sınırları olmayan, esnek, zamana ve mekâna uyarlanabilir bir teoridir. Tayyar Arı’ya göre postyapısalcı teoriler dil, söylem, yapı sökümleri gibi kavramlara yoğunlaşarak pozitivist geleneğin epistemolojik statikliğine karşı duruş sergilemişlerdir. Oysa dünyadaki olayları sadece realist bakış açılarıyla değerlendirmenin yanında meydana gelen sosyal olaylar sübjektif olarak da ele alınmalıdır. Anlatılan olaylar, dile getirilme biçimine göre anlam kazanmaktadır (Arı, 2013:478-481). Naratif teori ile mevcut okumaların dışında, meydana gelen olaylara alternatif bakışlar da kazandırılmaktadır. Richard Devetak’a göre postyapısalcılık da mevcut kavrayışı tersine çevirerek yapılan okumadır. Yerleşik veya alışık düşünce karşıtlığı üzerinden metnin, kurumsal düşünce ya da söylemin alternatif yönünü ortaya çıkartmayı ve onu yapı söküme uğratmayı amaçlamaktadır (Devetak, 2005: 169-170; Devetak, 2013:257-259).

2.2.3. Naratif Teorinin Temel Argümanları

İnsanlar geçmiş olayları öyküleştirecek edindiği tecrübelerle mevcut şartlardaki problemlerine çözüm bulabilmişlerdir. Dolayısıyla, birey veya toplumlar bu şekilde sosyal davranışlarına hükmedebilmiştir (Ellis ve Bochner, 2016:313). Geçmişin doğru algılanıp bilinmesi geleceğin sağlam bir zemine oturtulmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda, tarihsel olayların farklı bakış açıları ile anlatılması ve onlar arasında olgusal ilişkilerin kurulması önem arz etmektedir. Naratifin amacı, anlatılan olayın zamanı, oluşma biçimi ve amacı arasındaki güçlü bağların ortaya çıkarılmasıdır. Hayat, sadece analiz edilip kategorilere ayrılamaz aynı zamanda o bir yordama ve düşünceden de ibarettir. Dr. Ludwig, “*more story, less theory*” yani çok hikâyeye anlatılıp az teoriye yer verilmelidir demiştir. Hikâyeler sayesinde teorik soyutlamalar yapılabildiği gibi aynı zamanda yaşam koşullarının çapraz sorgulamaları da yapılabilmektedir (Bochner, 2001).

Somers ve Gibson’a göre naratif, sosyal bilimlerle ilişkili bir teori olup dört özellik taşımaktadır. Birincisi, parçaların ilişkiselliğidir. Parçalar tek başına anlamlı olmamaktadır. Bu bakımdan parçalar birbiri ile nedensel olarak birleşince anlamlı mesajlar vermektedir. İkincisi,

nedensel yerleştirmedir ki bu da parçalar arasındaki ayrıntıların anlamlı hale gelmesini sağlamaktadır. Üçüncüsü, seçici sahiplenme olup anlatıcı, anlatıya bazı yeni bilgiler katar ve daha az ilgili olanları veya gereksiz olanları çıkartır. Dördüncüsü olayların yer, zaman bakımından birbirleri ile ilişkilendirilip birlikte anlatılması, aktarılmak istenen olay(lar) arasındaki örgünün oluşmasını sağlamaktadır (Somers ve Gibson, 1994:60). Günlük konuşmalarda da insanlar bir dizi amaç için hikâye anlatma ile meşgul olmaktadır. Genelde konuşmacı, bir hikâye anlatıcısı olurken, diğerkleri dinleyici olmaktadır. Anlatıcı dinleyicinin ilgisini güvence altına almak, mekân kontrolünü ele geçirmek ve anlamayı sağlamak için ilk etapta anlatıyı tanıtmaktadır. Daha sonra dinleyici hafızadaki bilgileri sözlü performansla dönüştürmektedir. Bu durum, anlatıcıdan gelen kesintileri ve yorumları da içerebilmektedir. Aslında, dinleyiciler anlatıyı yeniden yönlendirmeyi, amacına göre yeniden biçimlendirmeyi ve hatta anlatının tam teşekküllü ortak anlatıcıları olmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla naratif, dinleyicinin bilişsel süzgecinden geçerek bütünlüklü bir anlama dönüşmektedir (Herman ve diğ. 2005:145). Naratif, insan hafızası ve algısının gerçekliğı anlaması ve organize etmesi üzerinde merkezi bir rol oynamaktadır. Bu anlamda, hayat bir naratiften ibarettir ve bu hayatın yorumlamasında naratif önemli bir misyon yüklenmektedir. İnsanlar kendi hikayelerini anlatmaktan geri durmazlar. Çünkü onlar dünyada yer edinen bir varlık olarak geçmişini, geleceğini, kariyerini düşünüp hayal etmek suretiyle devamlı onları anlatmak mecburiyetindedir (Patterson ve Monroe, 1998:319-320). Somers ve Gibson'un belirlemesi ile naratif teori, hisleri ve tarihsel olayları bütünleştirerek ve bunlar arasında illiyet bağı kurarak anlatan bir yaklaşımdır. Anlatıcı neyin anlatılacağını ve neyin dışarıda bırakılacağını iyice hesap edip ona göre bir bağlam oluşturmaktadır. şu bir gerçek ki sosyal olayların anlaşılmasında iyi bir anlatım olmadan iyi bir mana çıkarılamaz (Ivic, 2019). Naratif, herhangi bir olayın anlamını sadece diğerk olaylarla zamansal ve mekânsal ilişki içinde ayırt etmemizi talep etmez. Bunun yanında olayları yalnızca parçaları inşa edilmiş bir konfigürasyona ya da sembolik, kurumsal ve bütünsel uygulamalar içinde aktarmaktadır (Somers ve Gibson'un 1994). Bruner, bu teoriyi anlam taşıyan ve normal veya beklenenin ne olduğunu ihlal ettiğı gerçeğı ile haklı çıkarılan olaylar dizisi olarak tanımlamıştır. Bruner naratif için, *“Hiçbir koşulun tüm ayrıntılarını anlatmıyoruz; anlatmak istediklerimiz genellikle dikkat çekici olanlardır. Anlatının amacı, sorunun dengesizliğini veya belirsizliğini gidermek ve dengeyi yeniden sağlamaktır”* demiştir. Dolayısıyla anlatının sesi iyi gizlendiğinde bile tüm anlatılar esasen normatiftir (Bruner, 1996:90). Wallace Martin'e göre roman, kurgu, hikâye vb. edebi metinlerin hepsi naratife dayanmaktadır. Söz konusu metinler insan hafızasında bulunan parçaların bir araya getirilmesi ile bütünleştirilip aralarında birlik sağlanarak naratifi sosyal bilimlere katkı yapan bir yaklaşım haline getirmektedir (Martin, 1986).

2.2.4. Söylemsel Bağlamda Naratif Teori

Naratif teori dinleyicinin anlatıcıdan aldığı söylemleri kategorize eden bir yaklaşımdır. Bal'a göre naratif, söyleme bağlı sistematik bir dildir ve bu dil soyut olayları somut bir şekilde aktarabilmektedir. Bu anlamda bilim insanları, naratif vasıtası ile insanlar arasında gizli ve açık ilişkileri anlatmaktadır (Bal, 1990: 738). Naratifte öykü anlatıldığı zaman, anlatılan hikâyenin anlatıcı ve dinleyici algısı üzerindeki etkisi ve kullanılan söylem dili etkili olmaktadır. Bu hususlar bir anlatının anlamlı olmasını sağlamaktadır (Genette, 1980:29). Dolayısıyla söylemsel olarak anlatıda önemli olan iki temel nokta ahenk (uyum, tutarlılık) ve güvenirliliktir. Anlatıda ahenk ve güvenirlilik, anlatının içten ve dıştan tutarlı olmasıdır. Tutarlılık, öykünün inandırıcı bir mantık üzerinden inşa edildiğini göstermektedir. Tutarlı anlatılarda anlatıcılar, güçlü sebepler üzerinden mantıklı doneler ortaya atmaktadırlar. Anlatıda güvenirlilik ise tutarlılıkla paralellik gösterir ve anlatının gerçekleşebilme ihtimaline ve doğruluğuna odaklanmıştır. Bunun için anlatılan öykünün kurulumu, ana düşüncesi, karakterleri rasyonel ve akılcı bir mantık sunmak zorundadır. Anlatı düşüncesi, olayları zamansal boyut açısından organize etmektedir ayrıca anlatıda olaylar sade ve belirli bir zaman diliminde anlatılmaktadır. Eğer güçlü bir zamansal vurgu yapılamazsa anlatı, hikâye veya kurgulama olarak değerlendirilmektedir (Şardağı ve Yılmaz, 2017:91).

Mehmet Rifat'a göre anlatıcı hem bir şey anlatır hem de bu anlatı ile yeni bir anlam üretir. Bunu göstergebilimsel olarak el-kol hareketi, ses, görüntü ve yazı gibi vasıtalarla aslına uygun sunabileceği gibi bazı durumlarda gerçeği manipüle ederek veya gizleyerek de sunulabilmektedir. Böyle anlatılar, insan veya insanların olguları kafalarında anlamlandırdığı biçimde söyleme dökme ya da ifade etme imkânı sunmaktadır. Böylece çözümleme, kavrama, açıklama, yorumlama ve eleştiri bu söylemle yeni bir aşamaya taşınmış olmaktadır. Yani söylemde bütün mesele anlatı üretme ve bunu çözümlemedir (Rifat, 2009: 19-21). Anlatı çözülmesi ya da söylem, olayların vuku bulma şeklini ortaya çıkarma ve bunu dile getirme biçimi yani “neden bu olay anlatıldı?” üzerinden anlam bulmaktadır.

2.2.5. Politik Olarak Naratif Teori

Weber'e göre uluslararası politika veya devletler arasındaki ilişkiler biriktirilmiş ve anlatılan hikâyeler ile mitler üzerine inşa edilmiştir (Weber, 2005:2-5). Naratif aslında tutarlı aktarılan bir öyküdür ve bu kavram politik olmaktan çok kurgular üzerinde oluşturulmuştur fakat anlatıcılar, politik gerçeklik algısını etkileyip onları anlamak için naratları yaratıp kullanmaktadır. Anlatılan hikâye, bir yapı gerektirmektedir ve bu yapıyı da şekillendiren insanoğlu, sözü edilen hikâye içinde yer alan bir aktör olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanında ulus ve kimlik tanımlamaları da nesiller arası aktararak gelen anlatıların ürünüdür. Bir ulusun gelişimi ve kökeni hakkında aktarılan anlatılar, kim olduğumuza, nereden geldiğimize ve nasıl bir araya geldiğimize dair ortak bir anlayış sağlamaktadır. Bu anlatılar, kültüre nüfuz eder ve her türlü kolektif etkileşim için gereklidir (Patterson ve Monroe, 1998:315-322). Buna rağmen ulus veya millet söylemsel bir ifadedir, fakat bunu indirgemeci bir yaklaşımla ele alamayız. Ulus, gerçek ile anlatı arasında konumlanan bir yerdedir. Gerçekçi bir anlatı, bir ulusun hikâyesini anlattığında hikâyenin bir yerden başlaması ile köken sorgulaması ve modern ulusu tekil şeyin sonucu gören bir noktayı işaret etmektedir. Bu durum genelde etnik temizlik, soykırım gibi acı hadiselerin anlatımı ile ön plana çıksa da durum genellenemez (Currie, 1998:92). Naratifin en önemli unsurları anlatıcı, anlatı, olayın aktörleridir ki naratif bu üç unsurun da bir arada olduğu kodlardır (Herman ve diğ. 2005:122). Öte yandan anlatı metaforik olarak iki görüş içinde değerlendirilebilmektedir. Birincisi anlatılan görüş veya fikrin kaynağı bir özne veya konuşmacıdır. İkincisi, aktarılan mesajın içinde barındırdığı gizli anlamı ortaya çıkarabilme becerisidir. Esasen naratif teori bir olaydaki ana aktörlerin kim olduğunu, olayın arkasındaki temel sebepleri doğrusal ve örgüsel olarak soruşturup ortaya çıkmasını sağlayan bir dedektiflik faaliyetine benzetilmektedir (Herman ve diğ. 2005:168). Böylece naratif teoriyi daha iyi anlamak için “sen kimsin?” sorusuna cevap verebilecek bir söylem ya da anlatı veya icat edilmiş hikâye bulunmalıdır. İşte tam olarak bu rolü naratif teori yerine getirmektedir. Kişinin tarihsel bağlamda kendisini anlatması aynı zamanda kendisini anlatırken bunu hikâyeleştirmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu hikâyeleştirmenin dinleyici veya okuyucunun zihninde illiyet bağı ve akıcı bir şekilde oturması gerekmektedir. Çağdaş teori sistemleri, ideal sosyal gerçeğin inşasını bireysel ve toplumsal problemlerin aktarılmasında naratif teoriyi ön plana almaktadır. Bu yöntem psikolog ve terapistlerin başvurduğu önemli bir yöntem olarak kabul edilmiştir (Acuna, 2011:130). Öte yandan naratif, insanların siyasal olayları kafalarında nasıl anlamlandırdığını, farklı gerçekleri nasıl inşa ettikleri ve parçalı bilgileri nasıl bütünleştirdikleri noktasında sosyal bilimlere önemli bir arka plan oluşturmaktadır (Patterson ve Monroe, 1998:315).

Toplumların ortak geçmişine yönelik anlatılar, politik gelişmelerin odağına oturmaktadır. Naratif, politik söylemin analizinde kullanılan önemli bir yaklaşımdır ve politik söylem, anlatılan bir şeyin ortaya çıkmasında ve değerinin anlaşılmasında etkili bir yöntemdir (Polleta ve Callahan, 2017). Meta-anlatılar⁹, siyasal olayları hikâyeleştirdiğinden politik anlatıların önemli birleşeni olmuşlardır. Politik naratif çalışmalar da tarihin hikâyeler üzerinden inşa edildiğini ve bu durumun da siyaset biliminin önemli birleşeni olduğunu kabul etmiştir. Bu bakımdan söz konusu teori, kültürümüzde olan düşünceleri, hisleri dışa aktarmada önemli olduğu kadar siyasal olayların anlatılmasında da önemli görülmüştür (Peterson ve diğerleri, 1998). Şunu da söylemek gerekir ki naratif siyaset teorisi, sadece anlatıya dayalı bir kavram değildir. Aynı zamanda insanların çevrelerindeki grup ve bireylerle olan ilişkilerini inşa etmede de kullanılmaktadır (Zarri, 2009:12).

Politik olarak münferit olaylar ancak diğerleri yani toplumsal olaylarla karşılaştırıldığında anlam kazanır. Bu süreç de naratif ya da anlatının sonucu olarak okunabilmektedir. Bu bakımdan münferit ve sosyal olaylar geçmiş, bugün ve gelecek üzerine konumlandırılmıştır. Dolayısıyla siyasal şiddet, terörizm gibi kavramları da naratif üzerinden keşfetmek bireysel ve kolektif yapının insan hayatının karmaşık ve dağınık gerçekliğinden, siyasi kurumlar üzerindeki etkilerinin yanı sıra tutarlı öyküler oluşturarak sosyal insanın yaratıcısı olmuştur. Başka bir deyişle sosyal ve politik değişim, aktörlerin hikayelerini formüle etme ve anlatma mücadelesi ile açıklanabilmektedir (Graef, Silva ve Hebert, 2018). Örneğin, devletlerin terör ile mücadelelerinde kullandıkları tüm yöntemler, alınan önlemler; o devletin halkı için makul, haklı ve gerekli olduğuna inanılmaktadır. Bu inanç, devletin terör ile mücadelesini normalleştiren bir söylemsel gerçeklik olarak kayıt edilebilmektedir. Dolayısıyla bu mücadelede elde edilen kayıtlar, mülakatlar, filmler gibi veriler bilimsel bilginin yaratılmasına önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Örneğin, 9/11 saldırıları sonrasında Danimarka'nın Orta Doğu'daki tüm Müslümanları tehlikeli ve radikal olarak göstermesi, medyanın da etkisi ile bu saldırının insanların algısı ve anlatımında bıraktığı etkiye bağlanmaktadır (Graef, Silva ve Hebert, 2018).

⁹ Meta-anlatı, bir toplumu veya tarihi özselci, indirgeyici ve genelleyici kuramsal ilkeler çerçevesinde açıklamaya çalışan global söylem, büyük tarih felsefeleri ve toplum kuramlarıdır. Tüm toplumların evrim ve değişimini açıklayabilmek için yeterli ve geçerli açıklamalar sunan büyük teori olmakla yetinmeyen, buna ek olarak insan deneyiminin hakikati konusunda nihai ve destansı öyküler anlatan teorilerdir. Örneğin, sosyalizm ezen ve ezilen ilişkisinin tüm insanlığın hikâyesini özetlediğini ileri sürmekle meta-anlatı niteliği taşımaktadır. <http://omer-demir.net/sosyalbilimlersozlugu/meta-anlati/> erişim: 03.12.2019.

2.2.6. Naratif Teori ile Aktarılan Bilginin Entegrasyonu

Rimmon-Kenan naratif teoriiyi anlatılan olayları belirleyen, yazıdaki düzeninden soyutlayan ve bu olaylardaki katılımcılarla birlikte kronolojik sırayla yeniden oluşturulan hikâye biçimi olarak açıklamaktadır. Anlatıda ilk etapta dağınık olan bilgiler tespit edilir ve zamansal ile mekânsal durumuna göre bu bilgiler belirli bir sıraya konulur. Sonraki aşamada, sıraya konulan bilgilerin ilettikleri sözlü veya yazılı söylemler metine dönüştürülür. Son aşamada ise anlatı, mesaj olarak alıcının adrese ilettiği iletişim sürecini ifade eden bir forma dönüştürülür (Rimmon-Kenan, 1983/2002:16). Söz konusu mesaj, dil aracılığıyla ilgili aktörler tarafından aktarılır. Anlatıcı bir yazar değil sadece yazarın işine yarayan mesajları aktaran (narrator) kişidir (Bal, 1985:6).

Bir anlatı, içerisinde bir dizi merkezi konsept barındırmaktadır. Bunlar birbiri ile mantıksal ve kronolojik olarak ilişkili aktör, yapı, zaman, mekân gibi farklı unsurlardır. Fakat aynı anlatı, farklı anlatıcılar tarafından değişik muhtevalarda sunulmaktadır. Örneğin çoğu Avrupalı “Tom Thumb” hikâyesinin farkındadır, fakat her birisi bu hikâyeyi farklı metinlerden okumuştur. Aynı hikâye farklı anlatıcılar tarafından farklı versiyonlarda sunulmuştur. Bu bakımdan naratif metinlerde aynı konu anlatılmasına rağmen bunun dile getirilme biçimi birbirinden farklı olabilmektedir (Bal, 1985:5). Kürtler arasında da Rüstemê Zal efsanesi anlatılmaktadır, fakat bu efsane farklı anlatıcılar tarafından farklı detay ve anlamlarda sunulmaktadır. Kimisi Rüstem’in bir dev olduğunu, kimisi ise onun insanüstü niteliklere sahip bir varlık olduğunu anlatmıştır. Bu bakımdan anlatılar, anlatıcıların söylemine göre farklı olabilmektedir. Önemli olan söz konusu hikâyelerle ilgili verilen parçalı bilgilerin, belirli bir sistem içinde anlatılıp dinleyicinin kafasında olayı canlandırabilmektir. American Colleague Dictionary’e göre naratif teori dört husus üzerine odaklanmıştır: Bunlar söylem analizi, açıklama, tartışma ve yorumlamadır (Chatman, 1990:15). Söylem ile veriler mülakata katılanlardan alınır. Bu verilerin ne olduğu açıklandıktan sonra başka verilerle karşılaştırılır. Böylece elde edilen sonuçlar analiz edilip yorumlanarak politik bilim literatürüne kazandırılır. Naratif, veri analizi için önemli olmasının yanında söz konusu veriler, anlatıcının perspektifinde günlük hayat ve tecrübeler ışığında aktarılmaktadır (Patterson ve Monroe, 1998:316).

Naratif teori ile hikâye, masal veya efsane gibi unsurlar sabit ve değişebilir materyaller üzerinde inşa edilebilmiştir ki bunlar nesneler ve süreçlerdir. Nesneler sabit olup az çok aktörlerden ziyade mekân ve düşünceler üzerinden anlaşılmıştır. Süreçler ise olayların gelişim aşamalarına göre değişken bir doğaya sahiptir. Ayrıca değişken olan süreçler, olaylar arası ilişki-

lerin gelişim aşamalarına göre de şekillenmektedir. İster değişken isterse de sabit olsun, materyaller bir siyasal veya sosyal olayın anlatılma süreçlerinde önemli elemanlar olarak görülmektedir (Bal, 1985:13). Bu anlamda naratif olayların evveliyatı, sonraki süreçleri, sebep ve sonuçları dinleyicinin hayal dünyasında canlandırarak toplumsal gerçeklerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

2.2.7. Yöntemsel Olarak Naratif Teori

Bir araştırma yöntemi olarak naratif, belirli olayların anlatılmasında anlatıcıya geniş bir serbestlik vermektedir. Araştırmacı sorular sorarken, anlatıcı da neyi anlatacağına ve neyi dışarda bırakacağına dair serbest hareket etmektedir. Bu nedenle naratif teori, spesifik sorulara görece kısa yanıtlar arayan ya da anlatıcı tarafından verilen yanıtları yakından yapılandıran görüşme yöntemlerinden farklı olup daha geniş cevaplara imkân sunan bir teori olmuştur (Patterson ve Monroe, 1998:326). Bu bakımdan naratif, araştırmacıya daha geniş analiz yapma imkânı sağlamaktadır. Naratif teori ile toplanan ve analiz edilen verilerde, sebep ve sonuçların birbirleri ile ilişkilendirilmesi onlar arasındaki tutarlılığı sağlamaktadır.

Naratif teori beş temel delil sunmaktadır ve bu delillere göre bilimsel yöntemini çizmektedir. Bunlar: (a) İnsanlar genel olarak anlatıcıdır. (b) İnsanlar aralarındaki iletişimi genelde anlatılar üzerinden sağlamaktadır. (c) İnsanlar anlatılarını inandırıcı bir şekilde sunmaktadır. (d) İnsanlar iletişim değerlendirmelerini yönlendiren doğal bir anlatı mantığı kullanmaktadır. (e) Dünya, insanın kafasındaki gerçekleri inşa etmeye ve uygulamaya olanak veren birçok hikâye sunmaktadır (Fisher, 1987:64). Anlatı, insanların konuşma, düşünme ve hareket etme biçimleri için önemli bir husus olarak görülmüştür. Bu anlamda iletişim araştırmacıları homo sapiens'i "homo anlatılar" olarak adlandırmışlardır (Fisher, 1987: xi).

Yukarıda teorik olarak naratif teori (anlatı) için derlenen veriler bağlamında anlatıda aşağıdaki temel sorulara mantıklı cevaplar verilmesi önem arz etmektedir.

- Bir anlatıda yer alan aktör(ler) kim veya kimlerdir?
- Anlatıdaki aktörlerin fonksiyonları nedir?
- Anlatının mekânı ve zamanı neresidir?
- Anlatıcıların aktardıkları, diğer anlatıcıların anlattıkları ile tutarlı mıdır?
- Anlatıcının aktardıkları hangi kaynaklardan alınmıştır?
- Anlatıcı rasyonel mi yoksa hissi mi davranıyor?
- Anlatıda geçen olay ve insanlar ilmi çalışmalarla destekleniyor mu?

- Anlatılan olaylar sebep-sonuç ilişkisi içinde ve belirli bir kronolojik sıraya göre anlatılmış mıdır?

Bu çalışmanın konusu olan Nasturiler üzerinde yapılan mülakatlar naratif teorisinin ilkeleri ve yukarıda verilen sorular bağlamında analiz edilip tartışılmıştır. Nitekim Wilhelm Dilthey, sosyal bilimin insan tecrübeleri ve anlayışına dayandığı tespitinde bulunmaktadır. Aynı şekilde doğa bilimlerinde kullanılan yöntem ve kavramlar varsayımsal kabullere dayanabilmektedir. Ricoeur'a göre naratif teori, zihnin bir şeyi söylemesinde itici güçtür. Yani bu teori kelimelerin yeniden yaratılması ve bu kelimeler arasında bütünlük oluşturulması bakımından bilime önemli katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla insanın gerçekliği (bilinç, kimlik, bilgi, kültür) hikâye ve kurgular üzerinden oluşmuştur (Ivic, 2019). Araştırmacı mülakat soruları aracılığıyla anlatıları ortaya çıkararak, bu tür anlatıların içinde yer aldığı etkileşimsel bağlamı etkili bir şekilde ele almaktadır. Buna karşılık, hem konuşma analizi hem de dil antropolojisindeki çağdaş çalışma anlatıları izole edilebilir, bu anlatılar kendi kendine yeten nesneler olarak değil, hem daha geniş etkinlik çerçevelerine hem de sıralı olarak organize edilmiş bir konuşma sıraları dizisine göre gömülü hikâyeler olarak ele alınmaktadır. (Herman ve diğ. 2005:132). Sonuç olarak naratif insanların geçmiş olaylar ve günlük yaşamlarını nasıl anlamlandırdıkları, bununla ilgili verileri nasıl bir araya getirip ilişkilendirdikleri noktasında araştırmacıya zengin bilgi sunmaktadır. Ayrıca naratif, deneyimlerin yanında belirli bir kültürde sunulan deneyimlerin yorumlamasına da imkân sunmaktadır.

Sonuç

Bu bölümde çalışmanın üzerinde inşa edildiği konstrüktivizm ve naratif teori anlatılmıştır. Konstrüktivizmin tarihsel yönü, sosyal gerçeklik, sosyal yapılandırma, kimlik, yapı-aktör, güç, çıkar, kültür vb. kavramlar açıklanmıştır. Materyalist düşünen teoriler, uluslararası alanda normlar ve değerlerin önemli olmadığını varsaymaktadır. Rasyonalist teoriler ise sosyal olanı indirgeyerek kimlik, çıkar gibi olguları reddetmektedir. Konstrüktivizm bu yaklaşımların tersine sosyolojik analize merkezi bir önem atfetmektedir. Konstrüktivizm, İngiliz Okulunun temel argümanı olan "Üİ toplumlar arasındaki ilişkilere dayanır." söyleminin tamamlayıcısıdır. Sosyal inşa ya da konstrüktivizm, uluslararası normların ve kuralların, söylemlerin siyasi çıktılarını nasıl etkilediğini, kimliklerin çıkarları nasıl şekillendirdiğini anlatmaya çalışmıştır. Halkların tarihsel geçmişleri, dil, din gibi olguların dışında kültürel yakınlıkları Üİ'yi etkileyen temel unsurlardır. Buradaki unsurlar önemli olmakla beraber özellikle dilin rolü, kimlik gibi ön

plana çıkmaktadır. Dil, pozitivistizmin öne sürdüğü veya genel olarak kabul ettiği gibi yalnız bir iletişim aracı değildir. O, aynı zamanda sosyal ilişkilerin inşa edilmesinde önemli bir misyon edinmiştir (Onuf, 2002). Konstrüktivistizme göre toplumsal ve siyasal ilişkilerin sosyal yönü, materyalist ilişkilerden önceliklidir. Toplumsal arasındaki söz konusu ilişkiler, politik ilişkilerin de yönünü belirlemektedir. Toplumsal ilişkiler sosyal inşa teorisinin anlam, fikir, söylem, kimlik gibi unsurlarının etkisi ile oluşmaktadır. Çalışmanın konusu olan Birinci Dünya Savaşı'nda Hakkâri'de meydana gelen Nasturi olayları; Osmanlı Devleti, Kürtler ve dış devletler bağlamında güç, çıkar, kimlik, anarşi vb. konstrüktivistizmin vurgu yaptığı kavramlarla açıklanmıştır.

Öte taraftan çalışmanın önemli bir kısmını oluşturan saha araştırmasından elde edilen bulguların işlenmesi için naratif teorisinin ilkelerinden yararlanılmıştır. Geçmişte kalmış toplumsal ve siyasal olayların insan zihninde kaldığı kadarı tespit edilip bilimsel bir formata dönüştürülmesinde naratif teori önemli rol almaktadır. Bu bakımdan çalışma sonucunda mülakat verilerinin nasıl bir düzlemde toplandığı ve nasıl analiz edileceği naratif teorisinin ilkelerine göre bu bölümde açıklanmış ve altıncı bölümde analiz edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİHSEL ÇERÇEVE

Nasturilik, Hristiyan dinine bağlı bir mezheptir, fakat XIX. yüzyıldan itibaren Layard ve Wigram gibi yazarların çalışmaları ile bu mezhebe bağlı insanların etnik kökeni MÖ 612 yılında Babilliler ve Medler tarafından yıkılan Asur İmparatorluğuna dayandırılmıştır. Mezopotamya bölgesinde Hristiyanlığı MS 35'te kabul edenler: Asuri Havari Petrus, arkadaşı Thomas ve onun karısı Adday ile şakirtleri Mari ve Aga'dır. Bu Havariler Antakya'yı mesken tutmuş ve bunların hepsine birden Süryani denilmiştir (Malek, 1935:14; Winkler, 2003:14; Albayrak, 1997:8). İnanca göre başkenti Edessa (Urfa) olan Osrohonne'de, III. yüzyılda hüküm süren kral IX. Abgar, Hristiyanlığı resmi din olarak kabul eden ilk Asuri mirasçısı hükümdardır. Asurilerin mirasçısı halk için Hristiyanlık inancı, dinî ve dili birleştirilen bir unsur olmuştur (Galletti, 2016:30; Atiya, 2005:68). Asurlular da diğer Süryani Kiliseleri gibi Hristiyanlığa bağlı olmuşlardır. IV ve V. yüzyıllardaki politik arenanın karışık olması nedeniyle Asurlar, ulusal kilise kuramamışlardır. Bütün Doğu'nun ve Antakya Süryani Kadim Kilisesi olarak adlandırılan Antakya (sonradan Yakubi ya da Batı Süryani Kilisesi denilmiştir) Kilisesi, Bizans İmparatorluğu sınırları içerisinde olmuştur. Önce Antakya sonrasında Urfa merkezli olan Süryani Kilisesi aynı zamanda Süryani dilinin önemli kültür merkezi durumuna geçmiştir (Yonan, 1999:24). IV. ve V. yüzyılda mevcut Kristolojik tartışmaların neticesinde Süryani Kilisesi, Batı Kilisesi ve Doğu (Nasturi) Kilisesi olarak ikiye ayrılmıştır. Bu çalışmaya esas olan Nasturilerin kökeni; Yakındoğu ve Ortadoğu ülkeleri, Batı Avrupa, ABD ve Avusturalya'da yaşayan eski Doğu halklarından olan Asur, Kaldeliler ve Aramlara dayanmaktadır. Bu halklar binlerce yıldır Mezopotamya ve Suriye bölgelerine yerleşmişlerdir.

Nasturi mezhebini açıklamadan önce bu mezhebin bağlı olduğu Hristiyanlık dini hakkında bilgi vermek gerekmektedir. İki milyara yakın müntesibi ile dünyanın en büyük dini olan Hristiyanlık, insanları ve dünyayı yaratıp ona hükmeden bir yüce iradenin varlığına olan inanca dayanmaktadır. Hristiyanlık; Ortodoks, Katolik ve Protestan kiliselerinden oluşan üç temel mezhep ile daha küçük çaptaki birçok mezhepten veya tarikattan meydana gelen bir dindir (Woodhead, 2004:2-46). Doktrinel kaynakları göz önüne alındığında Hristiyanlığın özü, Hz. İsa'nın anlayışı üzerine temellenen bir inanca dayanmaktadır. Hristiyanlığın ana fikri, Yeni Ahid'de (Ahd-i Cedîd) belirtildiği gibi, Hz. İsa hem "*Tanrı'nın oğlu*" hem de insanlığın kurta-

rıcısıdır. İnanca göre Tanrı, insanlığı içinde bulunduğu günahlardan kurtarmak için oğlunu yer yüzüne göndermiştir. Hz. İsa'nın ilahi olarak görevi, insanlığı kurtarışının sembolü olarak önce çarmıha gerilmek, sonra da “dirilerek” babanın yanındaki yerini almış olmasıdır. Hristiyanlık inancının merkezinde kendine yer bulan bu doktrin, Hristiyan teolojisi içerisinde işlenerek değişik görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bununla birlikte Hz. İsa ve onun getirdiğine inanılan mesaj, bütün Hristiyanları birbirine bağlayan ortak bir bağ olarak varlığını sürdürmektedir (Wilken, 2012:23-44-89; Woodhead, 2004:14-25; Brock, 1992:74). Hristiyanlık, Hz. İsa döneminde eşitlik ve adalet düzeni üzerine bina edilmiştir. Hz. İsa vefat ettikten sonra onun havarisi olan Aziz Pavlus söz konusu düzeni tersine çevirmiştir. Aziz Pavlus' un yönlendirmesi ile Hristiyanlık, kitleleri peşinden sürüklemek için elitlerin tekeline düşerek eşitsizliğin ve sınıfsal bölünmenin nedeni olarak görülmüştür. Din, elitlerin tekeline geçince 378'de Roma İmparatorluğu, İstanbul Konsili ile Hristiyanlığı resmi din olarak kabul etmiştir. Böylece imparatorluk eliyle bu dinin yayıcısı dört kentte kilise açılmıştır. Bu kiliseler; Roma, Konstantinopolis (İstanbul), Antakya ve İskenderiye (Mısır) Kiliseleridir. Sonrasında Roma, diğer üç kilisenin temsilcisi sıfatıyla “Baş Patrikhane” olarak öne çıkmıştır ve hepsinin babası “Papa” diye açıklanmıştır. 451 yılında toplanan Kadıköy Konsilinde, İstanbul Patrikliğine Roma'dakine benzer yetkiler verilerek ve bu patriklik Roma ile eşit bir pozisyona getirilmiş; fakat bu durum, iki kilise arasındaki tartışmaları daha da arttırmıştır. 476'da Batı Roma İmparatorluğu yıkılınca dört kilisenin birbirleriyle olan bağları kopmuş ve bu kiliseler bağımsız kiliseler olarak ortaya çıkmışlardır. Bunlar Roma Kilisesi (Batı Katolik Kilisesi), İstanbul Kilisesi (Doğu Ortodoks Kilisesi), İskenderiye Kilisesi (Kıpti Ortodoks Kilisesi), Antakya Kilisesidir (Süryani Ortodoks Kilisesi). Roma Kilisesi dışındaki kiliseler, Bizans İmparatorluğunun etkisinde kalmışlardır (Luke, 2007:60; Kaymaz, 2009; Günel, 1970; Stafford, 1935:13-14; Osirogorsky, 1991:42; Winkler and Baum, 2003:3; Sever, 2008:168-175; Kaplan, 2021:82). Bu kiliselerin dışında Rus Ortodoks Kilisesi olan Moskova Kilisesi de 1589'da beşinci patriklik olarak Hristiyan teolojik dünyasındaki yerini almıştır (Znamensky, 2000:144).

Hristiyanlık tarihinde önemli meselelerin (itikadi, kutsal metinleri anlamak vb.) konuşulduğu ve tartışıldığı konsiller (meclisler) ortaya çıkmıştır. Bunlardan birinci konsil, İmparator I. Konstantinos'un daveti üzerine 325 yılında toplanan İznik Ekümenik Konsili'dir, ikinci konsil 381 yılında toplanan İstanbul Konsili'dir, üçüncü konsil 431 yılında toplanan Efes Konsili'dir ve dördüncü konsil ise 451 yılında toplanan Kadıköy Konsili'dir (Aprim, 2008:43-44;

Sever, 2008:168-175; Yohannan, 1916:15-19; Winkler, 2003:21-35; Butts, 2017:607-616; Moken, 2003:45). 451'den sonra da konsiller toplanmıştır¹⁰, fakat bu çalışma bağlamında önemli olan konsil, Nasturyos'un aforoz edildiği Efes Konsili'dir. Bunların dışında Doğu Hristiyanlığında önemli meselelerin konuşulduğu yerel konsil veya Sinodlar da vardır (Winkler, 2003:21).

3.1. Tarihsel Arka Plan

Bu ana başlık altında tarihsel olarak Hakkâri tarihi, Nasturi ve Asuri kavramları açıklanmıştır. Bunu yanında Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren Nasturilerin uluslararası platformlardaki arayışları ve sonuçta Nasturilerin lehine ve aleyhine gelişen politik durum açıklanmıştır.

3.1.1. Hakkâri Tarihi

İran ve Irak ile sınır olan ve Türkiye'nin güneydoğusunun en uç noktasında yer alan Hakkâri; doğası, tarihi, sosyal ve kültürel dokusu, doğal kaynakları, jeopolitik konumu, coğrafik yapısı ve tarihte farklı din ve milletlere mesken olması ile dikkatleri üzerine çekebilmiş bir şehirdir. İslam kültür ve medeniyetinin izlerini taşıyan çok sayıda esere de ev sahipliği yapan Hakkâri, gerek coğrafya gerekse tarihte oynadığı roller açısından stratejik bir öneme sahip olmuştur. Hakkâri'nin çok erken dönemde İslamlaşması, Yezidilik inancının çıkış yeri olması, tarihte iz bırakmış önemli şahsiyetleri yetiştirmesi, Hristiyanlığın Nasturilik mezhebinin patriklik merkezi olması gibi hususlar kent üzerinde araştırma yapmayı önemli kılmaktadır (Akın, 2019:4; Kaya, 2007:15). Hakkâri ismi “her-kari” kelimesinden gelmektedir; yani devamlı güç yettiren, güçlü, savaşçı ve çalışan gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca Hakkâri isminin ziraatçı, ırgat, köylü manasında “akkare/ikkare”den geldiği, bu ismin Arapça karşılığının “fella¹¹” olduğundan söz edilmektedir. Bölgedeki Kürtler, Hakkâri'de yaşamış Nasturiler için “*fele veya file*” Türkçesi çalışan, çiftçi gibi kavramlar kullanmışlardır. Hakkâri ve ilçelerinin tamamına “Hekar” denilirken Hakkâri merkeze için “Culemêrg, Çolemerik veya Julemerg” vb. adlar kullanılmıştır. Ayrıca Hakkâri ismine Nasturiler, “Gularmak” ismini de vermişlerdir (Jeloo, 2014:47; Kaplan, 2014:109).

Hakkâri'ye tarihsel olarak bakıldığında, Milattan önce on binli yıllara kadar varan çok eski bir yerleşim yeri olduğuna dair deliller vardır, fakat burada asıl konumuza ışık tutması bağlamında

¹⁰ Nasturilikten önce de Doğu Hristiyan Kilisesinin kendi içinde Mar İshak Konsili (410), Mar Yahballaha Konsili (420), Mar Dadišo (424) gibi konsilleri olmuştur (Kaplan, 2021:87-97).

¹¹ Fella kelimesi, çiftçi, çalışan, köylü anlamlarına gelmektedir (TDK, sozluk.gov.tr, erişim: 31.01.2021).

bu konuya kısaca değinilmiştir. Hakkâri bölgesinde yapılan çalışmalarda daha Orta Paleolitik zamandan başlayarak, Hakkâri’de kısa süreli yerleşimlerin olduğunu görmekteyiz. Bunun delili ise 1961 yılında Yüksekova’da çıkarılan Volkanik Cam (Obsidyen) tarihi eserlerdir (Akalin ve diğ., 1982). Diğer bir delil de Hakkâri Tirişin (Yeşil Ok) ve Geverok yaylalarında bulunan hayvan başlı kaya resimleridir. Bu resimlerin, MÖ 9000-4000 yıllarına ait olduğu tahmin edilmiştir (Belli, 2008:2-9). Aynı şekilde Hakkâri şehir merkezinde bulunan Mir Kalesi’nin dibinde 2005’te yapılan kazılarda Erken Demir Çağı’na ait Steller (dikilitaş) bulunmuştur (Belli, 2008). İhsan Akın’ın (2019:9) aktardığına göre Hakkâri hakkında İlk Çağ’a ait yazılı bilgiler Asur yazıtlarında bulunmuştur. MÖ 1280-1261 yıllarında hüküm sürmüş Asur Kralı I. Salmanassar’ın dönemine ait bir yazıtta Hakkâri bölgesine “Uriatri” (Urartu) denilmiştir. Asur dilinde veya Aramice’de Uriatri “dağlık bölge” anlamına gelmektedir. Uriatri, Asur kralının işgal ettiği sekiz bölgeden biri olmuştur. Bir başka Asur kralı Ninurta-Tukulti Ashur dönemindeki (M.Ö. 1133) yazıtta, akarsuları ile ünlü olan bölgeye Nairi (nehir anlamına gelir) ülkesi denilmiştir. Asur krallarının isimlerinin arkasında “Nairi”ye benzer “Nirari” lakabı da olmuştur. Örneğin; Ashur Nirari IV, Adad Nirari vb. Bu bölgedeki Urartular, MÖ 1000 yılına kadar beylikler şeklinde yaşamışlardır, fakat sonrasında güneyden gelen Asur saldırılarına karşı zayıflayıp MÖ 560 yılında Medlerin saldırıları ile ortadan kalkmışlardır (Minorsky ve Bois, 2008:69-90). Yukarıdaki paragrafta verilen “Akkare, Hekar veya Hakkâri” gibi isimler, bölgesel olarak kullanılmıştır. Çünkü Hakkâri bölgesinin sınırları, MS XIII. yüzyılın ortasına kadar Irak’ın Duhok iline bağlı olan İmadiye (Amedi) ilçesine kadar uzanmıştır. Kâtip Çelebi’nin belirlemesi ile Hakkâri; İmadiye, Bitlis, Van, Şehrizar ve Kızılbaşların doğu sınırlarına kadar uzanmıştır (Akın, 2019:7; Kaplan, 2014:12).

Hakkâri’ye egemen olan halklara baktığımızda ise Hakkâri ili, tarihten beri Med, Pers, Babil, Asur, Oğuz, İlhanlı, Selçuklu gibi uygarlıkların egemenliği altına girmiştir. Hakkâri; 1054 yılında Selçukluların, 1127’de Musul Atabeylerinin, 1262 yılında İlhanlıların, 1387’de Timurların, 1468’de ise Akkoyunluların hâkimiyeti altına girmiştir (Kodaman, 1987:96). Nihayetinde Osmanlıların egemenliğinde (1548) kalan Hakkâri şehri (Özgen, 2016:38-40), 1262 yılından 1847 yılına kadar soyları Hz. Muhammed’in amcası Hz. Abbas’a dayandırılan Şembu Mirleri tarafından yönetilmiştir. Sayılarının kırka yakın olduğu bilinen bu mirlerden ilki, Mir Seyfettin Mengelan b. Ali el-Hakkâri (?-1262) (Kaplan, 2014:118) olup son olarak Mir Nurullah Bey’dir (Nizar Hasan Guli, 2016:295). Söz konusu mirler, kenti yarı özerk bir statüde 585 yıl yönetmişlerdir. Çaldıran Savaşı’ndan (1514) sonra bölgenin Osmanlı Devleti’ne katılmasıyla yeni bir idare teşkilatı kurulmuştur. Bu dönemden itibaren Hakkâri Beyliği, bir ailenin elinde olmak

üzere yurtluk-ocaklık sancağı şeklinde yönetilmeye başlanmıştır (Kaplan, 2014:119). 1548 yılında Van'ın Osmanlı Devleti tarafından alınmasıyla beraber Hakkâri resmen Osmanlı yönetimine geçmiştir ve Hakkâri, sancak statüsünde Hakkâri beylerinin yönetimine verilmiştir (Ülke, 2018:474). 1737'de "Hükümet-i Hakkâri" ismi ile Tahvil Kaleminde kayıtlı olan Hakkâri sancağı, 1827 yılında yurtluk-ocaklık olarak tanımlanmıştır (Gencer, 2010:24). 1847 yılına kadar Hakkâri'nin hükümet statüsü devam etmiştir. Tanzimat'ın ilan edilmesi ile başlayan merkezileştirme sürecinde Hakkâri, yurtluk-ocaklık olarak yeniden teşkilatlandırılmıştır. Bu amaçla öncelikle doğu eyaletlerindeki Hakkâri, Botan, Müküs gibi güçlü beyliklerin (mirlik) yönetimine son verilmiştir ve bu beylikler merkeze bağlanılmışlardır. Bölgede tekrar asayiş sağlandıktan sonra Diyarbakır ile Van eyaletleri, Muş, Hakkâri sancakları ve Cizre, Botan, Mardin kazaları birleştirilerek Aralık 1847'de Kürdistan eyaleti kurulmuştur (BOA, İ.MSM, 51/1310, 26 Şubat 1263, 09 Mart 1848¹²). Musul Valisi Esad Muhlis Paşa, merkezi Ahlat olan Kürdistan valisi olarak atanmıştır (Hakan, 2007:253-257). Kaplan'ın aktardığına göre Van, Mardin ve Cizre 1852'de "Hakkâri eyaletleri" adı altında teşkilatlandırılmıştır. 1855 yılında ise Van eyaleti kurulunca Hakkâri, sancak olarak Van'a bağlanmıştır. XIX. yüzyıl boyunca Hakkâri'nin idari statüsü sürekli değiştirilmiştir. 1864 yılında Van-Hakkâri sancakları Erzurum vilayetine bağlanmış, 1877'de ise Van ve Hakkâri iki ayrı vilayet olarak teşkilatlanmıştır. 1 Mart 1888 tarihinde Hakkâri'nin vilayet statüsü kaldırılarak Hakkâri, Van vilayetinin ikinci sancağı yapılmıştır. Bu tarihten 1916 yılına kadar Hakkâri Van'a bağlı bir sancak olarak kalmıştır (Kaplan, 2014:123-124). Hakkâri'nin sınırları, 5 Haziran 1926 tarihinde Türkiye ile İngilizler arasında imzalanan Ankara Antlaşması kapsamında Musul vilayetine kadar uzanmıştır. Bu antlaşma ile Hakkâri'nin mevcut sınırları çizilmiştir. 1936 yılında Hakkâri il olduktan sonra Hakkâri'nin ilçeleri; Uludere, Beytüşşebap, Şemdinli, Yüksekova, Çukurca olmuştur. Yalnız 1990 yılında Şırnak il olmuş Uludere ve Beytüşşebap Şırnak'a bağlanmıştır. 2018 yılında yapılan idari düzenleme ile Derecik ilçe statüsü kazanarak Hakkâri'ye bağlanmıştır ve bununla birlikte hali hazırda söz konusu ilin dört ilçesi mevcuttur. Hakkâri tarihi yukarıda verildikten sonra, burada uzun yıllar hüküm süren/sürmüş Hristiyanlığın Nasturi mezhebinin nasıl doğduğu ve bu mezhebin temel dayanakları anlatılmıştır.

¹² Çalışmada kullanılan Hicri ve Rumi tarihli belgeler, TTK'nın web sitesinde yer alan, tarih çevirme kılavuzuna göre Miladi Takvim'e çevrilmiştir. <https://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu>, erişim: 22.10.2020.

3.1.2. Nasturi Mezhebinin Doğuşu

Aşağıda ayrıntılı sözü edilecek olan Nasturyos¹³ ve onun ismine nispetle ortaya çıkan Nasturilik mezhebinden önce, Mısır’da çıkan Ariusçu¹⁴ görüş mevcut olmuştur. Bu görüş mahkûm edilmesine rağmen İskenderiye, Roma ve Antakya Patriklikleri arasında teolojik tartışmalar sürmüştür. “Tanrı” ya da “Hz. İsa” ve “onun varlığı” üzerinde süren bu tartışmalara son vermek için İmparator Teodosius, 381’de İstanbul’da ikinci Ekümenik Konsilini toplatmıştır. Bu konsilde Yeni Platonculuk’un görüşlerine uyularak “iki kişiliği olan bir Tanrı” ve “bir varlıkta iki kişilik” kalıpları kabul edilmiştir (Wilken, 2012:96-202; Bilge, 1996:65-76; Sever, 2008:168). Bunun üzerine Hristiyan bilginler, İncil’de yazılı olan görüş ve kuralları tartışmaya açmışlardır. Merkezi Antakya olan bu bölgedeki Hristiyanlara “Süryani” denilmiştir. Bunların Hristiyanlık kurumu ise “Süryani Kadim Kilisesi” adını almıştır. Zamanla Asurlar gibi bir etnik toplumu tanımlamak için kullanılan kavram, Hristiyanlık öncesi çok tanrıcı ve puta taparlar için de kullanılmıştır. Daha sonra Hristiyanlığa geçen Asurların hepsine “Süryani” ya da “Mşihaye” denilmeye başlanmıştır (Turgut, 2016:21; Sever, 2008:162). Bu görüş farklılıkları sürerken V. yüzyılda Hristiyan dünyasında Hz. İsa’nın doğası üzerine bazı yeni tartışmalar ortaya çıkmıştır. 428’de Antakyalı Piskopos Nasturyos’un İstanbul Patrikliğine seçilmesi sonucu Nasturyos ile İskenderiye Patriği Kyrillos arasında Hz. İsa’nın doğası üzerine tartışmalar ortaya çıkmıştır. İstanbul Patriği Nasturyos’un, Hz.İsa’nın çift doğalı (Diyofizit) olduğu ve Tanrı’nın oğlu olmadığı yönündeki görüşleri neticesinde “Nasturilik” mezhebi oluşmaya başlamıştır. Nasturyos’a göre “İsa, 30 yaşında vaftiz edilirken tanrısal öğeye sahip olmuştur. Meryem Tanrı anası (Theotokos¹⁵) değil sadece insan olan İsa’nın anasıdır (Christotokos). Nasturyos’a göre insan nitelikleri ile tanrı nitelikleri tek kişilikte birleşemez. Dolayısıyla Hz. İsa’nın tek bedende iki ayrı kişiliği (Diyofizit) vardır. Diğer taraftan Batı Süryanilerine göre “Hz. İsa Tanrı’dır, Meryem bu Tanrı’nın annesidir” yani Hz. İsa tek doğalı (Monofizit) olmuştur. Ayrıca Batı Süryanilerine göre “Nasturyos’un görüşleri sapkındır” onun için Doğu Süryanilerine bu tarihten itibaren Nasturyos’un ismine nispetle “Nasturiler” adı verilmiştir. Hz. İsa’nın doğası üzerinde tartışmalar

¹³ Nasturi mezhebinin koruyucusu olarak öne çıkan Nasturyos, 382 yılında Germanica ‘da (Kahramanmaraş) dünyaya gelmiş ve eğitimini Antakya İlahiyat Okulunda tamamlayarak İstanbul Patriği olmuştur (Aprim, 208:44; Yılmaz, 2013). Nasturyos, fikirlerinden dolayı Efes Ruhani Meclisi (Efes Konsili) tarafından lanetlenmiş ve Mısır’a sürülmüştür. Bazı yazarlara göre Nasturyos 451’de Libya’da ölmüştür.

¹⁴ Arius IV. yüzyılda yaşamış Hristiyan din adamıdır. Arius’a göre “Baba” ya da “Tanrı” sonsuz olup doğrulanmıştır, “Oğul” veya Hz. İsa, “Baba” tarafından yaratılmıştır. Yani her ikisi birbirlerinden ayrı cevherlere sahiptir. Dolayısıyla Arius, Hz. İsa’nın tanrı olduğu inancını reddetmiştir (Aydın, 1985; Kaplan, 2021:81).

¹⁵ Theotokos kelimesinin kökeni Grekçe olup bunun Süryanice karşılığı “Yaldath Alaha” olan kelimeyi Nasturiler, kullanmaktan imtina edip bunun yerine “Bakire Meryem” anlamına gelen “Yaldath M’shikah” kelimesini kullanmışlardır (Atiya, 2005:306).

devam ettiği sırada 431 yılında Efes Ekümenik Konsili toplanmıştır. Hristiyanlığın üçüncü konsili olan Efes'te Bizans Sarayı'nın ısrarlarına rağmen Nasturyos, fikirlerinden dolayı haksız bulunup Mısır'a sürgün edilmiştir (Brock, 2011a; Albayrak, 1997:8-9; Keleş, 2009:60-61). Nasturyos sürgün edildikten sonra taraftarları önce Nisibis (Nusaybin) ve daha sonra Urfa (Edessa) Okulunda onun düşünceleri doğrultusunda; Theodorus, Narsay ve Abrohom Bet-rabban gibi bilginlerin önderliğinde çalışmalarına devam etmişlerdir (Şer, 2006:12-13). İmparator Zenon, 482 yılında Urfa Okulunu kapattırmıştır. Urfa Okulu kapatıldıktan sonra o sırada Episkopos olan Mor Bar Şawmo'nun da yardımı ile Nusaybin Akademisi açılmıştır. Nusaybin Akademisi bu süreçten sonra felsefe alanında Urfa Okulunun devamı niteliğine bürünmüştür. Ancak diğer akademilere nazaran burada felsefi bilimlere, din bilimlerine, mantık bilimine ve Süryani gramerine daha fazla önem verilmiştir (Şer, 2006:12; Winkler, 2003:21). Nasturyos'un taraftarları belli bir süre Nusaybin Akademisinde kaldıktan sonra Perslerin (İran) başkenti olan Seleucia-Ctesiphon'a (el-Medain) taşınmışlardır (Erdost, 2016:59; Atiya, 2005:277; Turgut, 2016:21). Sever'e göre ise Nasturiler, İran'dan sonra Irak'a geçmişlerdir (Sever, 2008:171). MS 480'de Batı Kilisesi, Nasturyos'u suçlayıp rütbelerinin alınmasını istemiştir; fakat Kadıköy Konsili yaptığı inceleme ile Nasturyos'un İsa bilimindeki yerini incelemiş ve onu kusursuz bulmuştur. Sonuçta Kadıköy Konsili Diyofizit görüşü onaylayarak bu görüşü kurumsallaştırmıştır (Wilken, 2012:201-202).

Nasturiler için en önemli mekân baş kilisenin bulunduğu patriklik merkezidir. Patriklik merkezinin Hakkâri'ye taşınması hususunda farklı iddialar ortaya atılmıştır. Asuri devleti yıkıldıktan sonra geri kalan halkın patriklik merkezi farklı yerlere taşınmıştır. Patriklik merkezi MÖ 779'da Bağdat'a taşınmış, 1257'de Erbil, 1320'de Alkoş (Rabban Hurmizd), 1480'de Marağ'a, 1590'da Xosrav'a (Salamas), 1600'lerde Hakkâri'ye taşınmış ve 1915'e kadar burada kalmıştır (Malek, 1935:15; Galletti, 2016:81; Yonan, 1999:30; Baum, 2003:118). Şimun Eliyah XII döneminde (1600-1638) Koçanis'a taşınmadan önce bu bölgenin yaklaşık 10 km güneyinde bulunan Xenanis (Otluca) köyü belirli bir süre için patriklik merkezi olarak kullanılmıştır (Coakley, 2011; Berg and Murre 1999:254). Theodore'a göre Patriklik merkezi ilk etapta Hakkâri'nin Dizan (Dêz) bölgesine taşınmış, Patrik Eshayouw burada ölmüştür. Mar Şimun Yawala XIV döneminde (1690-1692) patriklik merkezi Terkonis'e bağlı Girse köyüne nakle edilmiştir. Birkaç yıl burada kalan patriklik merkezi; bölgenin güvenli olmaması (Terkonis, vadi içinde bulunup tehlikelere açık bir alandır) nedeniyle Koçanis'a taşınmıştır (Theodore, 1990:29-34). Kanaatimizce patriklik merkezi, Theodore'un dediği gibi sırayla Hakkâri'nin Dêz, Terkonis, Xenanis ve sonrasında Koçanis köylerine taşınmıştır. Bu iddianın doğruluk payı vardır, çünkü Mar Şimun ailesinin akrabaları olan D'bet Nemrut ailesi Xenanis'e yerleşmiştir.

1918 yılında İran'dan Irak'a göç eden Mar Şimun ailesi, 1933 yılında Irak'ta gerçekleştirilen Sêmil katliamından sonra Kıbrıs'a göç ettirilmişlerdir. 1955 yılından sonra Patrik ve ailesi Amerika'nın San Francisco eyaletine göç etmişlerdir. Ailenin kalan bireyleri orada hayatlarına devam etmektedirler (Theodore¹⁶, 1990). 1964 yılında Gegoryen Takvimi ve bazı sosyal düzenlemeler (evlilik, Paskalya Bayramı, oruç vb.) üzerine çıkan tartışmalar neticesinde 1968'de Doğu Kilisesi ikiye ayrılmıştır (Coakley, 1996:191-192; Winkler, 2003:147-148; Brock, 2011; Kaplan, 2021:22). Günümüzde öne çıkan Patrik, Bağdat'a bağlı Enkava bölgesinde yaşayan Mar Gevargis Siliwa'dır. İkinci patrik ise Erbil'de ikamet etmektedir (Papaz İşu, 21.09.2019 tarihli mülakat).

Nasturilik, MS 428'de İsa'nın doğası ile düşüncelerini ifade eden İstanbul Patriği Nasturyos'un fikirlerine dayansa da Nasturilerin çoğunluğu kendilerinin bu isimle anılmasını istemezler. Nasturyos, Hz. İsa'nın çift doğalı olduğunu yani Tanrı olmadığını ifade etmiş, bundan dolayı bu mezhebe bağlı Asur mirasçısı halk Nasturyos'a saygı duymuştur. Batı Süryanilerinin dediği gibi "Meryem" Tanrı annesi ise İsa'nın beşeriyeti ve Tanrı ile olan aracılığı ortadan kalkmış olurdu. Oysa Hz. İsa tek bir kişilikte ilahi ve beşerî özellikleri kendisinde toplamıştır (Grant, 2015:136). Aprim'e göre önemli olan husus şudur: Nasturyos, Doğu Kilisesi'ni kurmadı. Bu kilisenin Nasturyos'un düşüncesi ile ilgisi yoktur ve dahası çoğu Nasturi, Nasturyos ile anılmak istemiyor; çünkü Nasturyos, Antakya veya diğer kiliselerden yüzlerce yıl sonra doğmuştur (Aprim, 2008:45). Kuzey Irak'ın Zaho (Zaxo) ilçesine bağlı Levo köyünde oturan ve ismini vermek istemeyen bir mülakatçı şu ifadelerde bulunmuştur: "*Biz Nasturilik ile anılmak istemiyoruz. Nasturyos sadece bir patrik'tir. Eğer biz Nasturiliğe tabi olsak binlerce yıllık tarihimiz Nasturyos'un düşünceleri ile başlamış olurdu. Oysa bizim medeniyetimizin tarihi MÖ 3000 yılına kadar gitmiştir.*" (İVM-1, 22.09.2019 tarihli mülakat).

3.1.2.1. Nasturilerin Akraba Toplulukları

431'den sonraki Kristolojik (Hristoloji veya Mesih bilimi) ya da dinî tartışmaların sonucunda Süryani Hristiyan Kilisesi; Batı Süryanileri Kilisesi (Yakubiler veya Kadimler) ve Doğu Süryani Kilisesi (Nasturiler) şeklinde ikiye ayrılmıştır. Bu ayrımın dışında 1553 yılında Nasturiler arasında Mar Şimun'un seçimi noktasında oluşan görüş ayrılıkları neticesinde Kato-

¹⁶Theodore, Mar Şimun ailesinden olup 1906-2001 yılları arasında yaşamıştır. Ailesinin başından geçenleri el yazmalarından derleyip kitaplaştırmıştır. Theodore, Surma Hanım'ın yeğeni David Bey'in oğludur.

likliğı kabul eden Nasturilere Keldani denilmeye başlanmıştır. Bunların dışında Melkit ve Maruni denilen topluluklar da mevcuttur (Surma Hanım, 2015; Iboco, 1998; Albayrak, 1997; Butts, 2017:607). Surma Hanım, bu ayrımları şu şekilde ifade etmiştir:

“Asur ulusunun nüfusu, Timur saldırılarından beridir devam eden baskı ve zulümlerle milyonlardan binlere inmiştir. Halkımız; Amerika, Beyrut, Musul, Urmiye ve Van Gölü çevresine dağılmıştır. Bu ulusu sadece düşmanları dağıtmamıştır. Mezhap kavgaları da halkı Keldani, Maruni, Yakubi, Nasturi, Melkit diyerek farklı fraksiyonlara ayırmıştır. Hakkâri dağlarında yaşayan Nasturiler: Dez, Tuhup, Cilo, Baz, Tiyar ve Ştazin¹⁷ olmak üzere altı aşiretten müteşekkildir.” (Surma Hanım, 2015:73).

Zamanla Süryani Ortodoks (Ana Kilise) Kilisesi yedi kiliseye ayrılmıştır. Bu kiliseler: Süryani Ortodoks (Antakya), Nasturi (Doğu Kilisesi), Maruni, Melkit (Rum Ortodoks Kilisesi), Keldani (Babil Kilisesi), Protestan Süryani, Katolik Süryani (Antakya Kilisesi) kiliseleridir. Bu dini öğretilerin hepsi Süryani Kilisesi içinden çıkmışlardır (Albayrak, 1997:70-71; Bilge, 1996:77). Bu çalışma bağlamında önemli bulunan Keldani, Yakubi, Melkit ve Maruniler açıklanmıştır.

3.1.2.1.1. Keldaniler

Keldanilerin kiliselerinde uygulanan inanç, ibadet ve gelenekler Nasturilerle aynı olmuştur. İlk dönem Hristiyan konsillerinde Keldani diye bir kilise yoktur. Ama bunlar Nasturi Kilisesi içinde varlığını sürdürmüşlerdir. 431 yılında Efes Konsili ile aforoz edilen Nasturyos'un kötü imajıyla da Keldani Kilisesi ortaya çıkmaya başlamıştır; fakat çok görünür olmamıştır. Daha sonraki süreçte ise ilk defa Roma papalığına bağlanan bir kilise olmuştur (Keleş, 2009:61). Keldani Kilisesi, etnik ve dinî olarak iki şekilde açıklanabilmektedir: Birincisi tarih sahnesine ilk çıktıkları dönemde, etnik yönlerini öne çıkarmışlardır; ikincisi XVI. yüzyıldaki tartışmalardan sonra da yine dinî yönleri ağırlık kazanmıştır. Keldanilerin yaşadığı bölge; Babil, Asur ve Cezire olmuştur. Keldanilik kelimesi kökensel olarak: astrolog, münecim, kâhin ve sihirbaz anlamlarına gelir. Keldanilerin yaşadıkları bölgeye de “Kalde” denilmiştir. Keldani ismi, XIII. yüzyılda Bar Hebraeus (Ebul Farac) tarafından verilmiştir (Albayrak, 1997:22-23;

¹⁷ Surma Hanım'ın verdiği bilgiler birinci elden kaynaklardır fakat sahada yapılan araştırmaya göre Ştazin bir aşiret ismi değildir. Ştazin Nasturi Cilo ve Kürt Oramar (Kürt) aşireti arasında yaşayan Mehini denilen bir grup Nasturidir (Xet Nezan, 17.04.2019 tarihli mülakat).

Bulut, 2009:85). Keldanilik, XVI. yüzyıldan itibaren mezhep ismi olarak kullanılmaya başlanmıştır (Albayrak, 1997: 22).

1551’de Şimun V (Denha Koryal Ferec) öldükten sonra bazı Nasturiler, o zamanki patriğin yeğeni Şimun İşoyab’ı yaşının küçük olması gerekçesi ile patrik olarak görmek istemişlerdir (Kaplan, 2020:252). Şimun Denha, muhalifleri (Bar Mama ailesi), Rabban Hormizd (Kuzey Irak Alkoş yakınlarında) Manastırında (Berg and Murre, 1999:237) Yuhanna Sulaka adlı bir rahibi Roma’ya göndermişlerdir. Yuhanna Sulaka, 23 Nisan 1553 tarihinde patrikliği, Papa III. Julius’tan alarak Diyarbakır’a Doğu Asurilerin patriği olarak geri dönmüştür. Kısa bir süre sonra bu patriğin ismi “Doğu Keldanileri Patriği” olarak değişmiştir. Bunun sebebi kiliseler arasındaki tutarlılığı sağlamak olmuştur. Sulaka’nın patrikliği Osmanlı padişahı tarafından onaylanmadığı gibi patrik, Diyarbakır’da yakalanıp öldürülmüştür (Aprim, 2008:51; Atiya, 2005:307; Turgut, 2016:23; Özcoşar, 2016). Keldani Patrikleri “Babil Patriği” unvanını almış ve Babil Patrikliği, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren “Batı Süryani Kilisesi” adını almıştır (Yonan, 1999:25-26; Berg and Murre, 1999:237-238).

Sonuç olarak Nasturiler, Roma’ya bağlanmayı reddeden Keldaniler iken; Keldaniler ise Roma’ya bağlılıklarını gösteren Nasturiler olarak kabul edilebilmektedirler. Aslında her iki dinî bölüm de aynı ırka dayanmakla birlikte Irak Nasturilerinin deyimi ile araya düşen inşikak (ayrışma) XVI. yüzyıldaki patrik seçimleri ile başlamıştır. Böylece Nasturiler ile Keldaniler hem dinî birlik hem de imanî birlik bakımından farklılaşmışlardır (Albayrak, 1997:81).

3.1.2.1.2. Yakubiler ya da Batı Süryanileri

Süryani Hristiyanlığının temeli, Kudüs’te Havariler Çağı’nda atılmıştır. Aziz Petrus, Mar Adday ve Aziz Thomas’ın çalışmaları sonucu Hristiyanlık geniş alana yayılmıştır (Atiya, 2005:192-265; Xemgin, 2005:212). Süryaniler Hristiyanlığı ilk kabul eden halklardan olmuştur ve İncil doğrultusunda hareket etmeleri Havari Thomas çalışmaları ile olmuştur (Galletti, 2016:30). Özcoşar’a göre Hristiyanlığın Kudüs’te gelişip teşkilatlanması ve ilk kilisenin kurulması Hz. İsa’nın kardeşi Yakup zamanında olmuştur (Özcoşar, 2009:34-35). Süryanilik, Hristiyanlıktan sonra Sami kökenli ırkların kullandığı, *Surayi*, *Suryoyo*, *Suryayi* vb. kelimelerden türetilmiştir. İngilizcede ise bu isim *Syrian*, *Syriac* olarak geçmektedir. Süryanilik; Asuri, Nasturi, Arami, Keldani halkların hepsi için kullanılmaktadır (Coakley, 2011; Shedd, 1903; Aprim, 2008:32-37; Donabed and Mako, 2009:83-85). Hassaten Süryani kelimesi, Hristiyanlığın ka-

bulünden önce Kalde, Arami, Asur, Nebati ve Babil gibi Suriye bölgesinde yaşayan ve sonrasında Hristiyanlığı kabul eden halklar için kullanılmıştır (Işık, 2003:26). Yakup Bilge'ye (1996:102) göre Asur ve Süryani kelimeleri aynı anlamı taşımaktadır. Bunun birinci sebebi, Hristiyanlık öncesi Mezopotamya kavimlerinin iç içe olmasıdır. İkinci sebebi ise Hristiyanlıktan sonra bunların aynı coğrafyada yaşayan topluluklar olmasıdır. Başka bir düşünceye göre iç içe yaşayan bu halklardan olan Süryaniler, dünya tarihinde önemli işlevleri olan Asur soyundan gelmektedirler. Asur İmparatorluğunun, MÖ 612'de yıkılmasından sonra Asur ileri gelenleri 2500 yıldır yaşadıkları Kürdistan'daki başkentleri Kuzey Ninova'ya (bugünkü Musul) sığınmışlardır. Burası, onlar için emin bir yer olmuştur (Şimun, 1991:12; Frahm, 2017: 192). Aziz Günel'e göre Süryanilere aynı zamanda Aramiler de denilmektedir. Söylenceye göre Hz. Nuh, dünyayı üç oğlu (Sam, Ham, Yafes) arasında bölüştürmüştür. Hz. Nuh; Filistin, Şam, Mezopotamya, Asur, Babil, Sümer ve Hicaz bölgelerini oğlu Sam'a vermiştir. Sam'ın soyuna "Samiler" denilmiştir. Bunlar da kendi aralarında Aramiler, Kenaniler ve Amuriler olarak ayrılmıştır (Günel, 1970:30-32).

Asur Nasturiler ve Asur Yakubiler, Asur topluluğunun çekirdeğini oluşturmuştur. Bu halklar birlikte kendilerine "Surayê" demektedirler. İngilizce'de bu sözcüğün karşılığı Asur ya da Süryani olmaktadır (Aprim, 2008:196). "Yakubiler" olarak da anılan Batı Süryanileri, bu adı VI. yüzyılda yaşamış, Mezopotamya ve Kuzey Suriye'deki Monofizit Kilisesi'nin kurucusu olan Yakup Baraday'dan (Jakop Baradous) almışlardır (Luke, 2007:117). 543'te Yakup Baraday'a atfen Süryanilere verilen "Yakubî" ismi, Süryaniler tarafından reddedilmektedir ve kendilerinin diğer Ortodoks Kiliselerinden farklı olarak ilk Hristiyan (Süryani Kadim) olduklarını söylemişlerdir. Dolayısıyla "Yakubîlik" tanımlaması, Süryani Ortodoks Kilisesi'ni küçümsemek için Oryantalistler, Katolikler ve rakip Ortodoks kiliseler tarafından verilmiş bir isim olduğu iddia edilmektedir (Günel, 1970:35; Sarı, 2011:72). Batı Kilisesi, Kristolojik ayrımlardan sonra Filistin ve Tur-Abdin Patrikleri Yakup Baraday'ın önderliğinde kilise bürokrasilerini kurmuşlardır. Yakubî olarak tanınan bu kilisenin temsilcileri Antakya Kilisesi'nde birleşip özellikle Ermeniler arasında yayılmış ve resmi adlarını "Antakya ve Bütün Doğu'nun Kilisesi" yapmışlardır. Antakya Bizans'ın eline geçince Süryani Kadim Kilisesi önce Malatya, sonra Diyarbakır'a taşınmış, son olarak da Mardin'deki Deyr-el Zafaran Manastırı patriklik merkezi olarak seçilmiştir. Kendilerine Ortodoks Süryanileri de diyen bu kilise günümüzde Şam'daki patriklik merkezinden yönetilmektedir (Sever, 2008:175; Özcoşar, 2006:56). Nasturiler için kullanılan "Süryanilik" tabiri, Süryani komünyonları kullanılmasından ve daha muhtemel olarak Antakya Kilisesi'nin bir dalı olmalarından kaynaklanıyor olabilir. Farklı gruplara ayrılan (Doğu-Batı

Kiliseleri) ve her grubun kendi görüşlerini üstün gördüğü kiliselerin kökeni aynı olmuştur (Grant, 2015:135).

3.1.2.1.3. Melkitler (Melkoyê)

Melkitler, Süryani toplumunun bir alt koludur. Kudüs, İskenderiye ve Antakya Patrikhanesi'ne bağlı olarak yaşayıp Katolik olan ve Katolik olmayanları içine alan bir topluluktur. Melkitler, Bizans ibadet şeklini benimsemişlerdir ve Arapça konuşan Hristiyanlar olarak tanımlanmışlardır (Örnek, 2017:56).

Bizans İmparatoru'nun baskıları ve zulümleri sonucu Kadıköy Konsili'nin kararlarını onaylayan Süryanilerden oluşan ve "Kralın Yandaşları" olarak tanınan (Fortescue, 1996:2; Brock, 2011a) Melkit topluluğu, VI. yüzyılda Antakya Patriklik merkezinden bağımsız bir patrikliğe kavuşmuştur. XVIII. yüzyıl başlarında kiliseleri içinde gelişen olaylardan dolayı bir grup Süryani, Papa'ya bağlanarak 1824'te 'Rum-Katolik Kilisesi' adıyla bir patriklik merkezi kurmuştur (Bilge, 1996:77; Sarı, 2011:112-114). Melkitler; Filistin, İsrail, Suriye, Küçük Asya, Ürdün, Lübnan, İran ve Irak gibi ülkelerde yaşamaktadırlar. Melkit adı bir taraftan Roma merkezli Katolikler ve öte taraftan da İstanbul'daki Doğu Hristiyanları için kullanılmaktadır. Bununla birlikte çoğunlukla Doğu Kilisesi geleneğinden gelen Katolikler için de kullanılmaktadır. Bunun yanında söz konusu isim; Suriye, Filistin, İsrail, Anadolu, Ürdün, Lübnan, Irak, İran ve Mısır'da yaşayan ve bugün hepsi de Arapça konuşan Hristiyanlar için kullanılmaktadır. İstanbul merkezli Doğu Kilisesi inananları ise yalnızca 'Ortodoks' veya 'Rum' olarak da adlandırılmıştır (Fortescue, 1996: 2-3).

Kiliselerin doğu-batı olarak bölünmesi söz konusu kiliselerin Roma'dan bağımsız hareket etmelerine neden olmuştur. Melkit grubu, VII. yüzyıldan itibaren yeni teolojik tartışmalar ile Maruni Patrikliği denilen bağımsız bir patriklik ortaya çıkartmış, XIII. yüzyılda sözü edilen grup Papa'ya bağlanmıştır (Olgun, 2008).

3.1.2.1.4. Marunîler

Süryaniler ile aynı gelenekten gelen Marunit veya Marunîler, Antakya'nın Asi Nehri kenarında, Suriye ve Lübnan'da yaşayan bir topluluktur. Maruni kelimesi "Maran veya rabbimiz İsa" anlamına gelmektedir (Işık, 2003:20-21; Amar, 2011). Marunîler, Süryani adetlerine göre ibadet eden ve ana dilleri Arapça olan; fakat Süryani harflerini kullanarak yazı yazan bir gruptur. Maruniler, V. yüzyılda, Antakya bölgesinde bir cemaatin başında olan Aziz Marun'un öğretisi etrafında toplanan ve Ortodoks Kilisesi'ne bağlı olmayan insanlardır (Fortescue,

1996:10). Ramazan Işık'ın aktardığına göre Marunî tabirinin anılan yüzyılda yaşamış bir rahipten geldiği tabiri doğru değildir. İki Marun vardır: Birisi V. yüzyılda yaşamış Zahid Marun, diğeri de VII. yüzyılda yaşamış John Marun'dur. Esasen Marunî ismi, V. yüzyıldan beri var olan bir manastırın ismidir (Işık, 2003:21-23). Marunîler, soylarının Lübnan kıyılarında yaşayan Arami, Akad, Kenan gibi semitik halkların birleşimi olduğunu iddia etmişlerdir (Rabah, 2020:36). Marunî Kilise'nin üyelerinin çoğu Lübnan'da yaşamaktadır. Marunî Kilisesi, 1182 tarihinden beri Roma Katolik Kilisesi'yle (Papalık ile) inanç birliği içinde olmuştur ve bütünüyle Katolik olan tek Doğu Kilisesi'dir. Vatikan'a bağlı bir kurum olan Marunî Kilisesi'nin kendisine has ayini vardır ki bu ayin köken olarak Batı Süryanice dilinde yapılan Antakya ayini olmuştur (Fortescue, 1996:13). 451'de Kadıköy Konsili'nin Hz. İsa'nın ikili doğasını kabul etmesi ile Maruni Kilisesi diyofizit anlayışı kabul etmiştir (Amar, 2011; Işık, 2003:50).

3.1.3. Asurilik

Çalışmanın konusu Nasturiler olmakla birlikte Nasturilerin kendilerini Asuri olarak görmeleri ve bu konuda yazılmış kitaplarda da onların Asuri kökenli olduğunun iddia edilmesi üzerine Asurilerin açıklanması çalışma bağlamında önemli bulunmuştur. Asuriler, MÖ 2000-612 yılları arasında Mezopotamya'ya yerleşmiş, Sami ırkından yarı göçebe bir halktır (Yamada, 2000:324; Staffurd, 1935:10-11). “Asur” kelimesi yukarıda anılan dönemde yaşamış “Ashur” denilen bir tanrıdan gelmiştir ve bu isim de onlara Romalılarca verilmiştir (Kaymaz, 2009:110). Asur sözcüğünün kökeni, Hz. İbrahim'in soyundan olan Dadanoğlu Asuri ya da Asur'a da dayandırılmaktadır. Başka bir söylem ise Asur isminin Hristiyanlığın ortaya çıkmasından sonra Mezopotamya bölgesinde kullanıldığıdır. Asurlular, dilleri olan Aramice'de “s” harfi olmadığı için onun yerine “ş” harfini kullanarak kendilerini “Aşur” diye tanımlarken, Yunanlılar da onları, alfabelerinde “ş” harfi olmamasından kaynaklı olarak “s” harfini kullanarak “Asur” diye tanımlamıştır (Bilge, 1996: 21-23; Bulut, 2009:52).

Asuristan; Mezopotamya, İran ve Suriye'yi hükümdarlığı altına almış, Sam'ın oğulları tarafından kurulmuş ve Fırat ve Dicle Nehirleri arasında yerleşik bir medeniyettir. Asuri tarihi MÖ 3500'e kadar gitmektedir, Asurlular o dönem Babillilerin güçlü bir vasalı olmuştur. Başkentleri Asur, Yukarı Mezopotamya'daki Dicle Nehri'nin sol kıyısında olmuştur. MÖ 1740'tan itibaren Asur güçlü ve bağımsız bir pozisyona gelmiştir (Malek, 1935:10; Griselle, 2016:75). Asur İmparatorluğu'nun 115 kralı vardır. Bu krallar Tudiya'dan başlamış, son kral Ashur Ubalit II'ye

kadar devam etmiştir. Bu liste (List of Assyrian Kings), Dr. Odisho Melko'dan alınmıştır (Kuzey Irak'ın Duhok Kenti, 18.09.2019). Asuri kaynakları, Asur İmparatorluğu'nun tarihi konusunda üç dönemden söz etmektedir. Birinci dönem, MÖ 2000 yılı başında Asurlu tüccarların Anadolu'ya yaptıkları çıkarmalara dayanmaktadır. İkinci dönem yani Orta Asur Çağı (MÖ 1350-722) denilen Aşur Ubalit, Tiglath Pileser I, Asur Nasirpal gibi kralların dönemidir. Bu dönemde Hitit, Babil, Mısır uygarlıkları kadar güçlü bir Asur İmparatorluğu olmuştur. Üçüncü dönem, MÖ 722 yılında Kral II. Sargon dönemindeki başarılı askeri faaliyetlerle başlamıştır. İmparatorluğun en canlı dönemi, MÖ 1272-1243 yılları arasında I. Salmanaşar dönemidir. Asur İmparatorluğu, MÖ 2000-612 yılları arasında Kuzey Mezopotamya'yı, Suriye'yi, ve Mısır'ı içine alan büyük bir imparatorluk olmuştur. Yazılı tabletlere göre Asur İmparatorluğu; Subaru, Subartu, Ur ve Kuf hanedanlıklarının kültürü ve otoritesi altında kalmıştır. Bu bilgi Kültepe'de elde edilen bulgularla da desteklenmiştir. MÖ 612'de son kralı Asur Ubalit II döneminde, Ahameniş ve Babil ittifakı sonucu Asur İmparatorluğu ortadan kaldırılmıştır. MÖ 606 yılında Haran'daki Asur devletinin son kalıntıları da ortadan kaldırılmıştır (Grayson, 2002:28; Dercksen, 2019; Sever, 1987:421-422; Frahm, 2017: 162-192; Sever, 2008:52-63).

MÖ 1594 yılında Babil'in Hititler tarafından yıkılmasıyla Mezopotamya'nın egemenliği Hitit ve Hurriler yönetimindeki Mitanni krallığı ile Kassitlerin eline geçmiş ve yer yer bu devletler arasında da çekişmeler olmuştur. Asur ülkesi, bir dönem Mitanni krallığının egemenliğine girmişse de bu egemenlik devamlı olmamıştır. Buna rağmen bölgenin güçlü krallığı Mitanni krallığıydı ve Asurlar bunlara bağlı vali pozisyonunda kalmışlardır. MÖ 1400'de Mitanni kralı Şutarnas ve halefi olan kral öldürülmüştür. Onlardan sonra tahta geçen Tuşrata bir çocuktur. Bunu fırsat bilen Hitit kralı Şuppiluliuma Hurrilere saldırıp onları yenerek Mitanni krallığını çöktürmüştür. Asurlular da Mittani krallığının yenilgisinden faydalanıp Eriba-addad'ın oğlu Aşur Ubalit'in önderliğinde ayaklanmışlar ve Hurri boyunduruğundan kurtulmuşlardır (1350). Aşur Ubalit ismi, sonraki yıllarda Asur devletinin 612 yılında yıkılmasına kadar Asur ulusunun sembolü haline gelmiştir. Tıpkı Takulti Ninurta (MÖ 890-884) gibi Aşur Ubalit de Mısır ve Babil devletleri ile ilişkilerinde “Şarru Rabu” yani “büyük kral” mührünü kullanıp kendisini ve devletini meşrulaştırmaya çalışmıştır (Grayson, 2002:183; Sever, 2008:52-59; Liverani:2017:538; Larsen, 2017).

Yonan'a göre günümüzde Ortadoğu ve Yakındoğu ülkelerinde: İran, Irak, Suriye, ABD, Batı Avrupa, Lübnan ve Türkiye'de yaşayan Nasturilerin kökeni eski Asur İmparatorluğu'na, Kaldelilere ve Aramlara dayanmaktadır. Asurlular binlerce yıldan beri Suriye ve Mezopotamya'ya yerleşmiştir. Bu milletlerin dört kiliseleri olmuştur. Bunlar: Keldani Katolik, Süryani

Ortodoks, Süryani Katolik ve Doğu Asur (Nasturi) Kiliseleridir (Yonan, 1999:20; Aprim, 2008:19-23). Asur'un kalıntıları olan halklar ise aşağıda yazılan üç olayın sonucunda erimişlerdir: Birincisi, Kuzey Mezopotamya'nın MS 640 yılındaki Müslüman Araplar tarafından ele geçirilmesi olmuştur, ikincisi Selçuklu Türklerinin XI. yüzyılda Anadolu'ya olan göçü ve akabinde Bizans'ın 1071 Malazgirt Savaşı'nda Selçuklulara yenilmesi ile Türkleştirmenin başlamasıdır, üçüncüsü ise İran'ın Zağros Dağları ve Güney Ermenistan'dan Asurluların anavatanına Kürtlerin yaptığı sürekli göç etkili olmuştur. Sonuç olarak Asur halkı, söz konusu halkların içinde asimile olmuştur (Aprim, 2008:21; Layard, 2000:173).

3.1.3.1. Asur Kimliği Altında Nasturiler

Mevcut literatüre göre Nasturilerin kökeni tam olarak açıklanamamıştır. Irak'ın Duhok kentinde yaşayan Dr. Odisho Melko, *“Asuri dili olan Aramice'yi konuşan ve bunun ritüellerini yerine getiren herkes Asuri kimliğine sahiptir. Asurilik aynı dili, kültürü paylaşan ve aynı dine mensup olan herkesin oluşturduğu bir heware'dir (medeniyet)”* demiştir (Odisho Melko, 18.09.2019 tarihli mülakat). Başka kaynaklarda da Nasturiler-Keldanilerin, milattan önce Dicle-Fırat Vadisi, Yukarı Mezopotamya ve Suriye topraklarında yaşayan kadim Babil, Asur ve Aramilerin soyundan olduklarından söz edilmiştir. Bu halkın kimliği, etnografik yapıları ve bağımsızlık istekleri her zaman yok sayılmıştır (Nayeem, 1920:3; Becker, 2015:24; Doanbed and Mako, 2009:72-75). Surma Hanım da Nasturilerin kesin olarak Asuri soyundan geldiklerini ifade etmiştir: *“Bizler eski Ninova'nın sahipleri olan Asur soyundanız. Gerek yüz ifadesi ve gerek dil ve linguistik benzerlikler de bizim Asuri halkından olduğumuzu doğruluyor”*. Asur İmparatorluğu MÖ 600'lerde yıkılınca onlardan geriye kalan halk yani Nasturilerin ataları, Ninova'nın kuzeyindeki dağlık alanlara yerleşmişlerdir. Buralarda kiliseler inşa etmişler ve kendilerine ait eserler bırakmışlardır. Örnek vermek gerekirse: Tal Vadisi'ndeki Ribat Kalesi, MS V. yüzyılda, Xenanis'teki Mar Gevargis Kilisesi ve Cilo'daki Mar Zeyya (Melik Zorak tarafından inşa edilmiştir) Kiliseleri MS VI. yüzyılda inşa edilmişlerdir (Surma Hanım, 2015:15-16). Aziz Atiya, Doğu Kilisesi mensuplarının, yani Nasturilerin Asurlu olduğuna dair üç delil sunmaktadır: Birincisi, Üç Müneccimin yeni doğmuş İsa'yı ziyaretleri, ikincisi Edessalı (Urfa) Kral Edgar'ın öyküsü, üçüncüsü ise Aziz Thomas'ın öldürülmesi hadisesidir. Nasturiler, Üç Müneccim'in Aramice konuşmalarından dolayı bunların yalnızca Edessa krallığından geldiklerini iddia etmişlerdir. Doğu'da Partlar ve Batı'da Roma İmparatorluğu arasında kalan Edessa krallığı özerkliğini ve dilini koruyabilmiştir. Üçüncüsü, Aziz Thomas şehit edildikten sonra

kemikleri Mezopotamya'ya gömülmüştür. Dolayısıyla bu medeniyetin kalıntıları olarak Nasturiler, Aramice konuşan Asurilerdir (Atiya, 2005:270-273; Becker, 2015:24).

Nasturilerin Hristiyan Kürt olduğuna dair birkaç görüş de vardır. Etnografyacı Mesûdi, on altı büyük Kürt aşiretinin ikisinin tamamen Hristiyan olduklarını yazmaktadır. Bu iki aşiret Jurakan ve Yakubi diye tanımlanmış ve bunlar Musul ile Cudi arasında yaşamış Hristiyan Kürtlerdir (Mesûdi, 2005:97). Mehrdad Izady'e göre Kürtler, İslamiyet'i MS VII. yüzyılda kabul etmişler, Hristiyanlığı ise çok daha önceki bir yüzyılda kabul etmişlerdir. Hristiyanlığın Ortadoğu'da gerilemesinin sonucu olarak Musul'un kuzeyinde ve Cudi Dağı arasında yaşayan Hristiyan Kürtler, Neo-Aramice konuşan Kuzey Mezopotamya'nın Sami topluluğu ile ittifak kurma yoluna giden ve modern Asurilerin atası olan Kürtlerdir (Izady, 2007:290-292). Marco Polo da 1271'de Musul bölgesine yaptığı seyahatinde, Musul'un kuzeyindeki dağlık bölgede Hristiyan olan Kürtlere rastladığını yazmıştır (Polo, 1871:62). Marco Polo'nun ve Mesûdi'nin söz ettiği yerler, Nasturilerin 1915 yılına kadar yaşadıkları yerlerden biri olan Hakkâri dağlarıdır. İngiliz arşiv belgelerinin birinde, Nasturilerin Asuri mi yoksa Kürt mü olduğu konusunun tartışmalı olduğundan söz edilmiştir. Bu belgede Nasturilerin İslamiyet'ten önce Hristiyan olmuş Kürtler olduğu iddia edilmiştir (İngiliz Arşiv Belgesi, 10/781, aktaran Anzerlioğlu, 1996:35). Bazı araştırmacı ve tarihçilere göre ise Nasturiler kesin olarak Kürt'tür (Cebevuk, 1954:28 ve Demloci, 1999:33. Arapçadan aktaran: Macit Muhammad, 2016:97).

Sahadan elde edilen verilere göre de Hakkâri'de yaşamış Nasturilerin Kürt olduğuna dair bulgulara rastlanmıştır.

“Nasturilerin Kürt olma olasılıkları yüksektir. Bu iddianın temel dayanaklarından birisi Nasturilerin dili, kültürü, giyim şekilleri ve geleneklerinin Kürtlerinki ile aynı olmasıdır. Diğer dayanak, Hz. İsa'dan sonra II. yüzyılda Kürtler Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Müslümanlık ile beraber Mezopotamya'da yaşayan Hristiyan Kürtlerin bir kısmının Müslümanlığı kabul etmediklerini tarihî malumatlardan anlamaktayız. Eğer durum bu ise bu bölgede yaşayan Hristiyan Kürtler nerede? gibi bir soru ile karşılaşırız. Aynı şekilde Mezopotamya'da Yahudi, Yezidi Kürt var ama Hristiyan Kürt yoktur. Nasturilerin yaşam tarzının dışında kişisel mizaçları da Kürtlere çok benzemektedir. Örneğin savaşçı olmaları, iyi silah kullanmaları onları (özellikle Cilo ve Baz aşiretleri) Hakkâri Kürt aşiretlerine benzetmiştir. Oysa İran ve Irak gibi yerlerde yaşayan Nasturiler daha sakin bir mizaca sahip olmuşlardır. XIX. yüzyılda Batılı devletler Nasturilerin, siyasi amaçlarına uygun olduğu için,

Asurilerin torunu olduğunu iddia etmişlerdir. (Dr. Macit Muhammed, 18.10.2019 tarihli mülakat).

“Hakkâri’de yaşayan Nasturilerin MÖ 612 yılında yıkılan Asur İmparatorluğu ile bir bağları yoktur. Bu iddianın birbiriyle alakalı iki sebebi vardır. Birincisi, şu soru ile başlamak gerekir: Asuriler bu bölgenin insanı mıdır? Aynı soruyu Fransız bir bilim adamı (Şufali, 1960) şöyle yorumlar: Eğer Nasturiler Hakkâri’de yıllarca yaşamışlarsa bunlar Kürt’tür, eğer Nasturiler Hakkâri’de yaşamamışlarsa ve kendilerini Kürt ırkı dışında tanımlıyorlarsa o durumda ise onlar göçebe aşiretlerdir. İkinci sebep dildir. Bölgenin baskın dili ise Kürtçedir. Nasturilerin kullandığı Aramice, kilise dilidir. Oysa Nasturi olup Kürtçe konuşmayan insan sayısı çok azdır. Nasturilerin yaşam tarzları, giyim tarzları Kürtlere çok benzemektedir. Öte yandan her iki grubun mizaç ile aşiretsel formasyonları birbirine çok yakındır (Hoger Tahir Tewfiq, 18.09.2019 tarihli mülakat).

Asahel Grant’a göre, Asur devleti sınırlarında ve Medya’da yaşayan Nasturilerin kökenleri Yahudiliğin kayıp on kabilesine dayanmaktadır. Yazar’a göre Nasturiler de ellerinde kanıt olmasa da soylarının Yahudilere dayandığını söylemişlerdir. Bu bakımdan Kuzey Mezopotamya’da ve Hakkâri dağlarında yaşayan Nasturiler, Asur kralları tarafından esir alınıp sürülen Yahudi on kabilenin parçası olduklarını her fırsatta dile getirmişlerdir (Grant, 2015:100-106). Her ne kadar Asurilerin Yahudi olduğu iddia edilse de Frederick Aprim bu görüşe karşı çıkmaktadır. Aprim’e göre, Grant iddiasını iki nedene dayandırmıştır: Birincisi, Asurilerin MÖ VIII. yüzyılda İsrail-lileri göç ettirmesidir; ikincisi ise Adiyabenos (Erbil) Yahudilerinin Nasturiler üzerindeki etkisidir. Aprim, Grant’ın iddilarına karşı olan tezini aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

“Asurluların MÖ VIII. yüzyılda Yahudileri sürgüne göndermelerinin anlamı, Asur İmparatorluğu MÖ 612’de yıkıldığında Yahudilerin Asur egemenliği altında yaşamış olmalarıdır. Tüm yerlerde (Mezopotamya) Yahudiler aynı Yahudi olarak yaşamışken nasıl oluyor da Hakkâri Asurileri/Nasturileri Yahudi oluyor? Dolayısıyla Grant’ın iddiasında gerçeklik payı görülmemektedir (Aprim, 2008: 69-70).

Yukarıda sözü edilen on kabile: Reuven, Simon, Dan, Naftali, Gad, Aşer, Zevulun, Yisahar, Efraim ve Menâşe’dır. Bu kabileler Salmanaşar yönetimindeki Asurlular tarafından MÖ 722’de Medya ve Mezopotamya’ya bağlı Halaha ve Habur kıyısındaki Gozan’a sürülmüşlerdir. Buraya sürülen kabileler, Tanrı’nın muhafızlığında yüzyıllarca Ninova’da yaşamışlardır (Grant,

2015:107-109; Şalom Gazetesi, erişim: 23.12.2019). Nasturilerin, Yahudilere benzeyen âdetlerinden bazıları şunlardır: Tanrı'ya adak olarak ilk yetişen meyve ve sütlerin halka dağıtılması, Sebt¹⁸ günü denilen özel bir günün olması ve bugünde seyahat eden ve çalışanların cezalandırılması gibi âdetlerdir (Grant, 2015:142-147). Wigram'a göre de Nasturiler, Asur İmparatorluğunun kalıntılarıdır. Bu bakımdan Wigram, Nasturilerin de Yahudilerin de birbirlerini sevdikleri gibi her iki grubun da "aynı kökenden geldikleri" iddialarına karşı tavır aldığını söylemiştir. Wigram'ın ifadesi ile "*Nasturiler, Yahudilerden nefret etmiş, Nasturi aşiretleri Yahudilerin yaşadığı Hakkâri'deki Yukarı Berwar köylerine devamlı saldırılar düzenlemişlerdir.*". Buna rağmen Berwar bölgesinde bulunan birkaç Yahudi köyü Yahudiliklerini inkâr etmemişlerdir (Wigram, 2004:370-375).

Nasturilerin Asuri, Yahudi veya Kürt olduklarına dair literatürdeki veriler yukarıda açıklanmıştır. Mülakat yapılan Nasturilerin çoğunluğu soylarının Asurlardan geldiğini söylemektedir. Kürt mülakatçıları da Hakkâri bölgesinde yaşamış Nasturilerin, Hristiyan Kürt olduğuna yönelik deliller ortaya atmıştır. Bu delillerin hepsi bir araya getirildiğinde, Hakkâri'deki Nasturilerin bir kısmı denildiği gibi Asuri etnik kimliğine sahip olsa bile bunların bir kısmı antik çağlardan beri Hakkâri'de yaşamış ve Hristiyanlığı kabul etmiş Kürtlerden oluşmuştur. Mamafih Hristiyan Kürtler, Asuri kökenli Nasturilerin içinde yaşadığı için zamanla kendilerini onlardan saymışlardır. Nitekim Misyoner ve seyyahlar Nasturiler için "dağlı Nasturi" ifadesini kullanırken onlar kendilerine sadece "Hristiyan" (Mshihaye) demişler ve etnik arayış içinde olmamışlardır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra misyonerlerce Nasturiler için "Asuri" tanımlaması yapılmıştır (Winkler, 2003:135).

3.1.4. Nasturilerin Hakkâri'ye Yerleşmeleri

Nasturilerin Hakkâri dağlarına ne zaman yerleştikleri konusunda farklı söylemler mevcuttur. Nasturilerin Hakkâri'ye yerleşmeleri ile ilgili Dr. Nicholas Al Jeloo şunu ifade etmiştir:

¹⁸ Sebt Günü", Kürtlerde "Sebat Günü" olarak bilinir. Sebat Günü, Kürtler arasında özel bir gündür. Yazar Vasfi Ak'a (17.05.2020 tarihli mülakat) göre "Sebt Günü"nde, köyde yaşayan bütün ailelerin katılımı ile her evden bir avuç un, dört parmak ölçüsünde yağ ve üç parmak ölçüsünde tuz toplanmıştır. Bu malzemeler ile hamur yoğrulup ve ekmeğin pişirilmesi. Bu ekmeğin köyün tüm sakinleri tarafından yenilmiştir. Bu ekmeğin yenilmesindeki temel amaç köyde oturan tüm halkın birlik ve beraberliğinin sağlanmasıdır. Eğer ki köyden birisi, ileride bir nankörlük yaparsa o insan için şu deyim kullanılmıştır: "çi mirovekî bê nan û xwê ye" yani "yediği ekmeğin ve tuzun kadrini bilmeyen, nankör bir insandır". Aynı şekilde hala Kürtler arasında bu durumun tersi için de "mirovekî bi nan û xwe ye" yani "yediği ekmeğe hürmeti olan asil bir insandır" tabiri kullanılmaktadır (italikler bize aittir). Nasturi veya Asurilerdeki Sebt Günü'nün aynı manaya gelebilme ihtimali yüksektir.

“Kurkh’ta (Diyarbakır, Üçtepe) yapılan kazılarda bulunan bir mezar taşına göre Asuriler, Hakkâri ve çevresine Asurnasirpal II zamanında yerleşmişlerdir. Bu bölgenin orijinal adı Nairi’dir. O dönemde Urartu topraklarında olan Van Gölü’nün ismi Nairi Gölü’ydü. Bu mezar taşının gösterdiği gibi Asuriler, Ninova’dan önce Hakkâri’de yerleşiktir” (Nicholas Al Jeloo ile mülakat, 09.10.2019).

Başka bir görüş ise 1400 yılındaki Timur istilası ile Nasturiler, Hakkâri ve Urmiye’nin dağlık alanlarına sığınmışlardır (Arvas, 2010:23). Sam Parhad’a göre Asur İmparatorluğu’nun kalıntıları olan halklar, Timur saldırıları ile Hakkâri dağlarının sarp ve geçit vermez kısımlarına sığınmışlardır. Hakkâri’de yaşayan Asurlular, bölgenin coğrafik özelliğinden dolayı sert mizaçlı ve özerk aşiretler şeklinde 1915 yılına kadar Hakkâri’de yaşamaya devam etmişlerdir (Parhad, 2009:11-12). James Coakley’e göre, piskoposluk bölgesi olarak bilinen Beth Dasen ve Beth Begash MS V. yüzyıldan beri Hakkâri’de bulunmaktadır. Bu söylemin dayanaklarından biri Nasturi Cilo aşiretinin yaşam alanındaki Mar Zaya gibi yerel azizlerin kültüdür. Bu tarihi kanıt, kilisenin Hakkâri’deki tarihini MS IV. yüzyılın sonlarına kadar götürmektedir; fakat söz konusu kilisenin müntesipleri anılan tarihlerde büyük bir sessizlik içinde olmuştur. Asuriler, 1400’lerde Timur’un Musul’u istilası ile Hakkâri’ye kaçmışlardır (Coakley, 2011:285-286). Grant’a göre Nasturilerin yaşam alanı, Habur ve Gozan bölgeleridir. Habur, Beytüşşebap’ta bir nehirdir; Gozan ise Kürtçe “zozan” yani yayla anlamına gelmektedir. Bu duruma göre Nasturilerin sığındıkları yer, Hakkâri dağları olarak ortaya çıkmaktadır (Grant, 2015:111). Bununla birlikte Gozan kelimesi, Kürtçede cevizlerle ünlü bölgeler için de kullanılmaktadır. Nitekim Nasturilerin yaşadığı köylerden birisinin ismi, siyah ceviz anlamına gelen Güzereş’tir. Dolayısıyla buradaki Gozan kelimesinin bu bölgeden gelme olasılığı da bulunmaktadır. Fakat bu belirleme, Nasturi veya Asuri halkının yukarıda verilen yaşam alanları ile ilgili iddiaları ortaya atan yazarları doğrulamak için verilmemiştir.

3.1.5. Kürt Mirlerinin İdaresinde Nasturiler

Hakkâri Sancağı ve buraya bağlı kazalarda Kürt ve Nasturi aşiretleri bazı yerlerde beraber, bazı yerlerde ise ayrı yaşadıkları köyler mevcuttur. Fakat genel itibari ile Hakkâri çevresinde yaşayan Kürt ve Nasturiler Hakkâri Beyi veya mirinin yönetimi altında olmuştur.

1899 Van Vilayet Salnamesine¹⁹ göre Hakkâri sancağının kazaları, Elbak (Başkale) merkez kazası olmak üzere Elbak’a bağlı: Şkefti, Şivelan, Masiro, Suvartan, Kenarburç (Kınarberoj), Serelbak gibi nahiyelerdir. Bunun dışında Hakkâri sancağında; Ertoşi, Şikaki, Pinyanişi, ve Şivelan gibi Kürt aşiretleri yaşamıştır. Çölemerik ise Çal (Çukurca), Ertuş ve Tiyar nahiyelerinden oluşmuştur. Gever’in (Yüksekova) merkezi Dize olup Bajerge (Akalin), Oramar (Dağlıca) isimli iki nahiyesi bulunuyordu. Şemdinan (Şemdinli) ise 112 köyden meydana gelip merkezi Nehri (Bağlar) olmuştur. Nehri’nin kasaba ve köylerinde cami, mescit, kilise, mektep vb. bulunmuştur. 1916’da Van vilayetine bağlı Hakkâri sancağı; Çölemerik, Gever, Şemdinan, Mamuretür-Reşad, Muradiye (şimdi Van’a bağlı) Beytüşşebap ve Hoşap (günümüzde Van’a bağlı) kazalarından oluşmuştur (Kaplan, 2014:126-127).

Yukarıda da açıklandığı gibi Hakkâri’de birden çok dine ve ırka mensup insan grubu yaşamıştır. Bu insan grupları yüzyıllarca bir arada yaşamıştır, fakat bu çalışma açısından XIX. yüzyıldaki nüfus istatistikleri esastır. Aşağıdaki tabloda 1890 yılında Hakkâri’de yaşamış insan gruplarının nüfus istatistiği verilmiştir.

Tablo 1. 1890’da Hakkâri Nüfus İstatistiği

No	Millet	Nüfusu
1	Kürt	160.000
2	Osmanlı	20.000
3	Yahudi	4.000
4	Nasturi (Aşiret+Reaya)	97.000
5	Yezidi	4.000
6	Ermeni (Gregoryen)	15.000
7	Toplam	300.000

Kaynak: (Cuinet, 1892:719).

Tablo 1’de görüldüğü gibi Kürtlerin nüfusu XIX. yüzyılda tüm diğer milletlerden daha fazlaydı; fakat yukarıda da anlatıldığı gibi Müslim-gayrimüslim tüm Hakkâri halkı 1847’ye kadar Mirlerin yönetimi altında yaşamıştır. Kürt aşiret liderleri veya beyleri Hakkâri Mirlerinin egemenliğini sorgulamadan onlara “büyük kardeş” muamelesi ile bağlıydı ve bölgenin en üst yönetim

¹⁹ Söz konusu salname, Mehmet Halil Evin tarafından 2000 yılında bitirme tezi olarak transkribize edilmiştir.

kademesi söz konusu Mirlerin idaresiydi (Tawfiq, 2016:113). Hakkâri nüfusunun büyük bölümü Kürtlerden oluşmuştur ve Nasturiler de Kürt Mirlerine bağlı olarak yaşamışlardır (Coakley, 2011; Kaplan, 2020:255). İran'da Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan saltanatını sağlamlaştırdı, Türkmen komutanlarından Sofu Halil ve Arapşah eliyle Hakkâri emirliğinin (bu dönemde Mir İzzettinşir'dir) yönetimindeki Çölemerik'i fethetmiştir (1386). Uzun Hasan Hakkâri'nin yönetimini, yine bir Kürt aşireti olan ve Cizre'den gelmiş Dümbililere (Dumili de denilmiştir) bırakmıştır. Dümbililer Hakkâri Mir'ini öldürmüş ve mirin taraftarlarını ise Mısır'a sürmüşlerdir. Belli bir zaman sonra Dêz aşiretine bağlı Nasturi tüccarlar Mısır'a ticaret için gittiklerinde Hakkâri Mir'i ailesinden Asaduddin (Esedüddin Gulabi, Zerinçeng²⁰ gibi lakapları vardır) ile karşılaşmışlardır. Nasturiler, Asaduddin'in Hakkâri'ye geri gelmesini ve yönetimi devralmasını istemişlerdir. Bu dönemde Nasturiler, Dümbililerin Hakkâri'deki yönetim merkezi olan Diz Kalesi için odun taşımakla görevlendirilmişlerdir. Bu vesileyle Nasturiler, Asaduddin'i ve bir grup adamına Nasturi elbiseleri giydiren silahlarını da odunlar içinde Diz Kalesi'ne getirip Dümbililerle çatıştırmışlar ve Diz Kalesi tekrar geri alınmak suretiyle Dümbililerin Hakkâri'deki egemenliğine son verilmiştir (Bruinessen, 2013:222-223; Sevgen, 1982:141). Bu delil, Nasturilerin Hakkâri Mirliğine olan bağlılığının ifadesidir. Söz konusu Mirler, kenti yarı özerk bir statüde (1262-1847 yılları arasında) 585 yıl boyunca yönetmişlerdir. Mirlerin yönetiminden sonra Hakkâri yönetimi, Şemdinli bölgesindeki Nakşibendi Şeyhi Seyit Taha-i Nehri (?-1853)²¹ ve onun oğlu Şeyh Ubeydullah (d.1826 - ö. 1883) Nehri'nin eline geçmiştir. Dinî motifli Seyit Taha ailesi, aşiretler arası birleştirici bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Fakat dinî liderlerin ortaya çıkması ile beraber Kürt aşiretleri de siyasal ve sosyal alanda kendilerine yer edinmişlerdir. Bunun sonucunda, dinî motifli liderler ile Kürt aşiret liderleri arasında oluşan kutuplaşmanın etkisi ile Kürt, Yezidi, Nasturi gibi halklar arasındaki eski hoşgörü ortamı yerini çatışmalara bırakmıştır (Gaunt, 2007:65-66).

Hakkârili Kürt aşiretleri günümüze kadar iki aşiret konfederasyonu (Ertuşi ve Pinyanişi) altında toplanmaktadır. Aşağıdaki tabloda söz konusu konfederasyonlara bağlı aşiretler açıklanmıştır. Tabloda görüldüğü gibi Hakkâri Kürt aşiretleri yerel erklerin çıkarları bağlamında sağ kanat (baska rast) ve sol kanat (baska çep) olarak iki konfederasyon altında toplanmıştır.

²⁰ Asaduddin, Mısır'da Çerkez komutanların yanında "kâfirlere" karşı savaşırken bir kolunu kaybetmiş, sultan ona altından bir kol yaptırttığı için kendisine "Zerinçeng" veya altın kollu denilmiştir (Şerefhan, 2018:140).

²¹ Seyyid Taha-i Hakkâri hazretleri, Anadolu'da yaşayan büyük velilerdendir. Silsile-i aliyenin otuz birincisidir. Hz. Muhammed'in neslinden olup Seyyid Abdülkadir Geylani hazretlerinin on birinci torunudur. Mevlana Halid-i Bağdâdî (ö. 1827) hazretlerinin halifelerindendir ve onun tavsiyesi ile Nehri kasabasına gelmiştir (<https://islam-dini.de/seyyid-taha-yi-hakkari>, erişim: 09.04.2020). 1269/1852 yılında Şemdinli yakınındaki Nehri'de vefat etti. Kabri orada olup ziyaret edilmekte feyz ve bereketlerinden istifade olunmaktadır. Ayrıca Şeyh Abdurrahman-i Taği, mektuplarında bu zat için "İrşad dairesinin kutbu" diye söz etmiştir (Korkmaz, 2018a:106).

Genel anlamda bakıldığında sağ kanat, Pinyanişi Konfederasyonu olarak değerlendirilirken; sol kanat, Ertuşi Konfederasyonu olarak değerlendirilmektedir. Her iki konfederasyona bağlı akraba aşiretler ile akraba olmayan bağımsız köyler ve aşiretler vardır. Mesela, sağ kanat aşiret konfederasyonu altında akraba olan aşiretler olmakla birlikte; akraba olmayıp fakat coğrafik şartların yakınlığından ve toplumsal ilişkilerden gelen bağ ile birbirine yakın olan aşiretler vardır. Örnek vermek gerekirse: Dostki, Oramari ve Diri vb. aşiretler kan bağı ile Pinyanişi aşiretlerine bağlı değildir; fakat toplumsal yaşam formları bağlamında sağ kanatta sayılmışlardır. Aynı şekilde sol kanata bağlı bağımsız köyler de kan bağı ile Ertuşilere konfederasyonuna bağlı değildirler. Mesela sol kanatta yer alan Giravi aşireti ile aynı kanatta bağımsız bir köy olan Marunis arasında gerek komşuluk ilişkileri ve gerekse yıllara dayanan yazısız hukuk kuralları oluşmuştur. Tabloda verilen hem sağ hem de sol kanatta ya da Pinyanişi ve Ertuşi bölümlenmesinin altında bulunan aşiretler arasında hısımlık gibi ilişkiler bulunmaktadır.

Tablo 2. Hakkârili Kürt Aşiret Konfederasyonları

Sağ Kanat (Baska Rast) Konfederasyonu		Sol Kanat (Baska Çep) Konfederasyonu	
Pinyanişi Aşiretleri	Bağımsız Aşiretler	Ertuşi Aşiretleri	Bağımsız Köyler ²²
1- Çukurca Pinyanişileri	1- Dostki	1- Alan 12- Mahmetpiran	1- Marunisi
2- Yüksekova Pinyanişileri	2- Oramari	2- Ezdinan	2- Bêtkari
3- Masiroyi	3- Sati	3- Halılan	3- Markusi
4- Kinarberoji	4- Diri	4- Haviştan	4- Pirozi
5- Keviji (Kabile)	5- Begzade	5- Giraviyan	5- Peyanisi
6- Hakkâri Merkez Pinyanişileri	6- Bayi	6- Şidan	6- Nispasi
	7- Gerdi	7- Şerefan	7- Qevali
	8- Herki	8- Gevdan	
	9- Zerzayi	9- Mamhuran	
		10- Jirki	
		11- Kaşuran	

Kaynak: Xet Nezan, 03.07.2020 tarihli mülakat.

²² Bu kısımdaki bağımsız köylerin hepsi Lêwin denilen bir bölgededir. Bunların dışında ne Ertuşi ne de Pinyanişi aşiret konfederasyonlarına bağlı olmayan Hani (Xani) aşireti mensupları Hakkâri’de yaşamaktadır. Yazar İhsan Colemergi’nin belirlemesi ile Hani aşireti, ne Ertuşi ne de Pinyanişi aşiretlerine kan bağı ile bağlı olmuştur. Eğer Hakkâri toprağı aşiretsel bağlamda bir üçgene benzetilirse; bir köşesinde Ertuşi, birinde Pinyanişi ve diğer köşesinde ise Hani aşireti yer almıştır. Fakat Hakkâri Bey’inin Hakkâri Kürt aşiretleri arasında yaptığı bölümlemenin neticesinde, Haniler de Ertuşi yani sol kanat altında toplanmışlardır. Aşiret konfederasyonları salt kan bağına göre değil aynı zamanda bir çeşit partileşmeye benzetilmektedir. Bu partileşme mevcut iktidarların yönetimini kolaylaştırmıştır. Aslında aşiret konfederasyonları Urartu dönemine kadar geri gidebilmektedir. Hiçbir yönetici üç grup ya da konfederasyon oluşturmamıştır. Söz konusu yöneticilerin amacı, iki kanat oluşturup bunların çatışması üzerinden iktidarını sürdürebilmektir (İhsan Colemergi, 26.06.2020 tarihli mülakat).

Şu hususu dile getirmek lazımdır, Kürt aşiretsel konfederasyonlarındaki sağ-sol ayrımları ideolojik değildir. Hakkârî’de yapılan genel araştırmaya göre aşiret konfederasyonları arasındaki sağ-sol ayrımları Hakkârî Mir’i Zeynel Bey (1557-1585) döneminde ortaya çıkmıştır. Zeynel Bey zamanında, Hakkârî’deki tüm aşiretler Mirliğin yönetimine karşı birleşmişlerdir. Zeynel Bey, iktidarının sarsılacağını düşünerek Kürt aşiretlerinin birleşmelerini önlemek için aşiretlerin arasına yukarıdaki ayrımı sokmuştur. Ayrıca bu ayrımın Zeynel Bey’in eşi Atiye Hanım’ın (Xanima Bosnayî²³) önerisi ile yapıldığı söylenmektedir. Nasturi aşiretleri arasında da Hakkârî Kürt aşiretleri gibi sağ-sol ayrımları vardır. Nasturi Dêz, Baz ve Tiyar aşiretleri sol kanatta yani Ertuşilerle birlikte iken; Tuhup ve Cilo aşiretleri ise sağ kanatta yani Pinyanişi aşiretleri ile birlikte hareket etmişlerdir. Kürtlerdeki gibi Nasturi aşiretlerindeki kutuplaşma da tamamen coğrafik yakınlık, sosyal ilişkiler ve ortak anlayışların sonucu olmuştur. Tiyar aşiretinin sınırları Ertuşilerin yaşadığı Beytüşşebap’a kadar uzanmıştır. Dolayısıyla her iki aşiret de sürü otlatma merası, su kanallarının yakın olması gibi nedenlerle iç içe yaşamıştır. Tuhup aşireti de hakeza Çukurca Pinyanişileri, özelde de Güzereş ve diğer bölgelerdeki Kürt aşiretleri ile çok sıcak ilişkiler içinde olmuş ve Nasturi meliki ile Müslüman qazileri (dini görevli vb.) kendilerini ilgilendiren hususlarda beraber karar almışlardır. Söz konusu aşiret konfederasyonlarından (sadece Hakkârîli Kürtler bağlamında) sağ kanatın öncülüğünü Çukurca Pinyanişileri yaparken sol kanatın öncülüğünü de Giravi aşireti yapmıştır. Söz konusu aşiretler arasında yukarıda verilen ayrımlar ortadan kalkmakla birlikte tüm aşiretler kendilerini “Hakkârî milleti” olarak görüp aralarına hiçbir zaman katı feodal kurallar koymamışlardır. Ertuşiler, XX. yüzyılın başına kadar yarı göçer aşiretler iken, Pinyanişiler ise yerleşik aşiretlerdir.

3.1.6. Osmanlı Devleti Millet Sistemi Altında Nasturiler

Kök analizi bakımından “millet” kelimesi Arapçada dini bir topluluğu belirtmek için kullanılmasının yanında kimi zaman da bir cemaati ifade etmektedir. Millet kelimesi, bazen aynı dili konuşan insan guruplarını bazen de aynı mabette ibadet eden insanları açıklamak için kullanılmıştır (Eryılmaz, 1996). İlber Ortaylı’ya göre millet sistemi, kavmi ya da lisan esasına göre değil din ve mezhep üzerinden oluşmuştur (Ortaylı, 2002: 216-220). Aynı şekilde Bernard

²³ Zeynel Bey 1576 yılında Hakkârî Kürt aşiretlerinin şikâyeti üzerine Payitaht tarafından Bosna’ya sürgün edilmiştir. Bosna’da bir yıl kalan Zeynel Bey, orada Atiye Hanım adında bir kadın ile tanışmıştır. Zeynel Bey 1577’de Hakkârî’ye döndüğünde Atiye Hanım’ı kendisi ile getirip onunla evlenmiştir. 1580’li yıllarda yukarıda belirtildiği gibi Zeynel Bey tarafından, eşinin önerisi üzerine, Kürt aşiretleri arasına sağ-sol ayrımı yapılmıştır (Xet Nezan, 17.09.2020 tarihli mülakat).

Lewis'e göre Osmanlı millet sistemi; ırk, millet, kan bağı gibi esaslara dayanmamış, dini ayrımlara dayanmıştır. XIX. yüzyılın sonuna kadar Rumlar ve Slavlar aynı şekilde Rum Ortodoks milletinin parçalarını oluştururken, Gregoryen ve Katolik Ermeniler ayrı milletleri oluşturmuşlardır. Yüzyılın sonlarında nispeten dinsel ayrımları aşan milli hisler uyanmaya başlamıştır (Lewis, 2002:454). Osmanlı Devleti millet sistemi resmi karşılığı “İttihad-ı Anasır” (kavimlerin kaynaştırması veya unsurlar birliği) şeklinde formüle edilmektedir (Türköne, 2011:530). Osmanlı Devleti’ndeki bu çok dinli, çok kültürlü yapı, millet sisteminin temelini oluşturmuştur. Söz konusu sistem, bir bölgenin Darü’l-İslam’a dâhil olduktan sonra bu bölgedeki kitap ehlini (Ehl-i Zimmet) himaye eden ve onun hukukunu koruyan bir sözleşme ile İslam idaresine girmesini sağlayan bir yapılanma veya hukuki kişilik olarak değerlendirilmektedir (Ortaylı, 1985:86-87).

Osmanlı Devleti’nin yönetimindeki halkın hepsine tebaa denilmektedir. “Tebaa” ya da “tabiiyet”, “bir devletin tebaası olmak” manasına gelen, günümüz kullanımı ile “vatandaşlık” kavramına denk gelmektedir. Bu kavramların farkı ise tabiiyet, devletin tek taraflı ve bütün şartlarını belirlediği hukuki bir yapı iken; vatandaşlık, devlet ve birey arasında kurulan siyasi ve hukuki bağıdır. Osmanlı Devleti’nde “tebaa” kelimesini her bakımdan içine alan ve Müslim/gayrimüslim esasına dayalı din esaslı bir millet sistemi olmuştur (Koltuk, 2013). Osmanlı Devleti, Fatih Sultan Mehmet Dönemi’nden (1451-1481) itibaren “imparatorluk” unvanını almıştır. Bu unvanın iki özelliği vardı: birincisi, devamlı bir fetih politikası gütmüş olması; ikincisi ise çok milletli olmasıdır. Osmanlı Devleti, fethettiği yerdeki halkları tebaa olarak onların dini yapı ve kültürlerine dokunmadan idare etmiştir. Birden çok etnik ve dini grubun yönetimi altında yaşadığı Osmanlı Devleti’nin bu gruplardan iki beklentisi vardı: Vergilerin zamanında ödenmesi ve padişaha mutlak itaat edilmesidir. Buna karşı tebaanın istekleri ise vergide adaletin sağlanması, ibadet özgürlüğü ve güvenliklerinin sağlanması olmuştur (Adıyeke, 2014). Millet sistemi belirtildiği gibi din üzerinden oluşmuş, genel olarak tüm millet Osmanlı milleti olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla kavram, özerk olan ve merkezi iktidar nezdinde kendilerine bağlı bireylerin yaptıklarından sorumlu olan, dinî liderlerin otoritesi altında toplanmış dini grupları tanımlamaktadır (Abdulla, 2010:119).

Millet sisteminin bir hukuki dayanağının olması gerekmiştir. Bunun için ilk defa Fatih Sultan Mehmet zamanında hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Öncelikle Ortodoks Rumlarına ve sonrasında Galata Zimmilerine bazı adli, idari ve hukuki haklar tanınmıştır. Zimmilik statü olarak İslamî tebliğe uygun, bireyin ya da toplumun kendi dininde ibadet özgürlüğü veren bir kavramdır. Zimmilik, İslam şeriatına göre yönetilen ülkelerde Müslümanların dışında kalan tüm halklar

için kullanılan bir kavramdır. Bunu yanında Yahudi ve Müslümanlar “zimmet ehli” kategorisinde din ve vicdan hürriyetine sahip olarak bağımsız hareket etmişlerdir (Bulut, 2009:30; Kurtaran, 2011). Zimmilik sisteminin sağladığı korumanın karşılığında Zimmilerin haraç, kafa vergisi vermek, onları ayrı gösteren elbiseler giymek gibi zorunlulukları olmuştur. Osmanlı Devleti, bu cemaatlere geniş hareket serbestisi sağlayarak liderlerine yerel düzeyde özerk bir güç sahibi olmalarına ve iç işlerini özgürce idare etmelerine izin vermiştir (Abdulla, 2010:123). Osmanlı sultanı, millet sistemi altında gayrimüslimlerin dini liderlerini atamış, bu kişiler de vergilerin toplanması, devlete sadakatin sağlanması, dinî mahkeme ve okulların gözetilmesini sağlamıştır (Gaunt, 2007:40).

Müslüman-Hristiyan ilişkilerini düzenleyen millet sistemi, aslında İslam’ın dört halifesi dönemine kadar geri götürülebilmektedir. Dört halife devrinden sonra Emeviler ve Abbasiler döneminde, Nasturilerin iç işlerine (Patrik seçimi gibi hususlarda) karışılmışsa da Müslüman-Nasturi ilişkileri iyi temelde ilerletilmiştir. Sonraki süreçte çok sayıda Nasturi Müslümanlığı kabul etmiştir (İleri, 2000:46-47). Abbasiler Dönemi’nde (750-1258) Doğu Süryani Patrik’inin resmi beratı olmasının yanında büyük bir saygınlığı da olmuştur (Yonan, 1999:26). Abbasiler Dönemi’nde Nasturiler halife saraylarında çok sayıda Yunanca eseri, Arapça ve Aramice’ye çevirmişlerdir (Atiya, 2005:298; Günel, 1970:43-44).

Osmanlı Devleti millet sistemi, XVIII. yüzyıldan itibaren bozulmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti millet sisteminin bozulmasının sebeplerinden belki de en önemlisi, Batı tarafından, Fransız İhtilali’nin de etkisiyle, Osmanlı Devleti’ne bağlı etnik ve dinî grupların tarihsel ve toplumsal kökenlerinin araştırılarak bu gruplara bir “etnik-millî kimlik” giydirilmesidir. Dolayısıyla söz konusu etnik ve dinî gruplar Osmanlı Devleti’ne karşı kıskırtılmışlardır. Bu kıskırtmadaki temel amaç, Osmanlı topraklarını zapt etmek ve devletin gücünü kırarak onu Anadolu’ya hapsedmektir. Her ne kadar XIX. yüzyılda söz konusu sistemi devam ettirmek için Tanzimat ve Islahat Fermanları uygulamaya konulmuşsa da bu uygulamalar her iki (Müslim-Gayrimüslim) milleti de tatmin etmemiştir. 1839 Tanzimat Fermanı ile laikleşme konusunda önemli bir adım atılmış ve imparatorluk parçalanana kadar bu süreç devam etmiştir. Ferman bu bağlamda, dinî cemaatlere ayrıcalıklar veren geleneksel millet sistemi prensibini zayıflatmıştır. Tanzimat ve Islahat Fermanlarından tatmin olmayan gayrimüslim azınlıklar bu düzenlemeleri dinî hoşgörü ve eşitlik olarak değil, özellikle de Rusların ve İngilizlerin desteği ile bağımsızlık veya en azından özerklik olarak algılamışlardır. Oysa Babiali, bu düzenlemeleri padişaha ve devlete bağlı olmak üzere dinî serbestlik olarak addetmiştir (Ahmad, 2006:54-56).

Dünyada milliyetçilik akımı yükselince, Osmanlı Devleti'nde de ırkî, dinî, etnik ayrımlar gün yüzüne çıkarak devlete karşı isyanlar başlamıştır. Osmanlı Devleti tebaası olan Nasturiler, XIX. yüzyıla kadar Ermeni cemaatine bağlı olarak Osmanlı Devleti millet sistemine altında yaşamışlardır²⁴. Fakat bu yüzyıldan itibaren misyonerlerin etkisi ile Nasturilerin “Asuri” kimliği ön plana çıkmıştır. XIX. yüzyılda Asurilerin/Nasturilerin din ve etnik yapısının özgürce yaşaması için verilen otonom yapı vaadi bu halkın sözü edilen haklara ulaşması bir yana, yıllarca güven içinde yaşadıkları Osmanlı millet sisteminin çökmesine ve onlar için sonu gelmez trajedilere neden olmuştur (Donabed and Donabed, 2006:35).

3.1.7. Nasturiler Üzerinde Misyonerlik Faaliyetleri

Misyon görev, misyoner ise görevli kişi demektir. Bu görev kilise sistematigi içinde Hristiyanlığı ihtiyaç duyulan yerlere yaymaktır. Misyonerler kendilerini Mesih'in (Hz. İsa) emrinde görüp bu bilinç ile insanlara onun dediklerini müjde olarak götürmektedir (Sailer, 1931:189-201). Bar Mattay'a göre misyonerlerin amaçları sadece toplumlara dinî eğitim vermek değil aynı zamanda onlara Batılı düşünceleri aşılama, onların milli ve etnik duygularını yükseltmek de olmuştur. Rus Ortodoks Kilisesi'ne bağlı Safony Skolaski, R. Tichmen, Y. E. Lalayan ve S. Figin gibi misyonerler Osmanlı Devleti'ne gelmiş ve devletin tebaası olan Hristiyanların kökeni ve sosyo-ekonomik yaşamları üzerinden çalışmalar yapmışlardır (Bar Mattay, 1996:14-15).

Misyonerliğin Anadolu'da başlatılma süreci, Hristiyan dünyasının Haçlı Seferleri ile uğradıkları yenilgi ve bunun sonucunda Akka'nın Müslümanlar tarafından ele geçirilmesi (1291) ile başlamıştır. Bu süreç ile birlikte Papalık, “*ayrılmış kardeşlerini*” özellikle de Yakubî ve Nasturileri ya da Batı ve Doğu Süryanilerini kiliselerine çağırarak için bir arayış içine girmiştir (Galletti, 2016:83). Böylece XIII. yüzyılda Doğu Süryani Kilisesi'nin bulunduğu yerler olan Asya, Arabistan ve Etiyopya'da misyonerler dağılmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti Anadolu ve Mezopotamya'ya gelmeden önce, bölge Arapların ve Bizans'ın elindeydi. Osmanlı bu iki devlete son vermiştir. Bu olay Hristiyan âleminin hafızasında “Şark Meselesi” olarak kalmıştır. Bu olayın iki yönü vardır: Birincisi Osmanlı Devleti'nin fethettiği toprakları geri almak; ikincisi ise geride bıraktıkları dindaşlarına yardım etmektir. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti askeri, siyasi ve ekonomik olarak zayıflayınca Batılı devletler yukarıda sözü edilen ve hafıza-

²⁴ Bazı kaynaklarda Nasturiler, Ermeni kilisesinden sayılmışlardır (Eryılmaz, 1996:34-35). Fakat nihayetinde bağımsız veya Ermeni milleti ile olsun onlarda Osmanlı Devleti millet sistemine bağlı olmuşlardır.

larındaki tarihi amaçlarını gerçekleştirmek için misyonerler aracılığıyla harekete geçmiştir (Kodaman, 1992:60-61). Rus General Mayewsky'ye göre Batılı devletler, görevlileri vasıtası ile Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyan halkları özgürlük, bağımsızlık gibi vaatlerle harekete geçirip onları felakete sürüklemiştir. Özellikle söz konusu faaliyetler Van'daki Ermeniler üzerinde denenmiştir (Mayewsky, 1986:5).

1810 yılında Boston'da kurulan Amerikan Yabancı Ülkeler Misyon Komitesi (ABCFM), İran ve Osmanlı Devleti'ndeki Süryani Hristiyanlarla ilgilenerek buralara bir misyon gönderme kararı almıştır. 1834 yılında Dr. Asahel Grant ve Justin Perkins, C.A. Rassam İran ve Osmanlı ülkesine gönderilmiştir. Perkins, uzun süre İran'da kalmış, kültürel ve dini konularda Nasturilere yönelik eğitim faaliyetlerinde bulunmuştur. Grant ise yaklaşık on yıl Hakkâri bölgesinde kalarak okul, hastane, kolej gibi kurumlar inşa etmeye çalışmıştır. 1840'ta İran'ın Xosrava bölgesinde bir misyon kuran Fransız Lazaristler'in hedefinde de yine Nasturiler olmuştur. İngiliz Canterbury Başpiskoposluğu da 1842 yılında misyoner George Percy Badger'i Türkiye'ye göndermiştir. 1886 yılında Canterbury Başpiskoposu Asur misyonunu kurmuştur. Piskopos A. C. Tait, Doğu Hristiyanları için "Asur" kelimesini ilk defa kullanmıştır (Gaunt, 2007:45; Mooken, 2003:54). Buna rağmen Kürtlerin yaşadığı bölgelere misyoner göndermenin tarihi XV. yüzyıla kadar geri gitmektedir. Sözü edilen tarihten itibaren Kürtlerin yaşadığı bölgelere gelen Amerikalı, Avrupalı misyonerlerin ilk işleri burada din ve dil konusunda çalışmalara başlamak olmuştur (Izady, 2007:292). Verheij'in belirtmesine göre 1829 yılından itibaren Amerikan, Fransız, İngiliz ve Rus olmak üzere 23 misyoner veya buna benzer görevlere sahip kişiler Osmanlı Devleti'nin topraklarını ziyaret etmiştir (Verheij, 2016:79).

1843-1846 yılları arasında Botan Miri Bedirhan Bey iki defa Hakkâri Nasturilerine saldırmıştır. Bu saldırıların arka planında misyoner faaliyetleri görüldüğü için konun kapsamını aşmadan Bedirhan Bey olayı açıklanmıştır. Amerikan misyoner Grant, 1840'ta Hakkâri'ye bağlı Aşıta (Çığlı) köyünde bir misyon evi inşa etmeye başlayınca bu durum Kürtlerin öfke ve gerilimlerini arttırmıştır. Bu iş için Mar Şimun Abraham, Hakkâri Miri Nurullah Bey'e başvurup gerekli izin belgesini almıştır. Bu belgede, Van vilayetinin Çölemerik kazasında bulunan Aşıta karyesinde Dominiken rahiplerinin açacağı misyon evinin inşa edilmesine dair onay 12 Temmuz 1330 yılında 19/50965 numaralı Divan-ı Hümayun Mezkuresi'nde belirtilmiştir (BOA. HR.İD. 1806/34-001, 12 Temmuz 1330, 25 Temmuz 1914). Belgede, söz konusu misyon evinin eğer inşaatına başlanmamış ise bunun men edilmesi, aksi takdirde hükümet nezaretinde bu yapının inşa edilmesine izin verildiği açıklanmıştır. Sonraki süreçte Nurullah Bey'in

adamları, bu misyon merkezinin eğitim amaçlı olmadığını ve bu merkezin siyasi amaçlar taşıdığını Nurullah Bey'e söylemişlerdir. Bu durum da Nasturiler ile Kürtlerin arasının bozulmasına neden olmuştur (Theodore, 1990:35). Bu misyon evinin inşa edilmesi süreci, Bedirhan Bey'in Nasturiler üzerine sefer düzenlemesinin gerekçelerinden birisi olmuştur. Bu arada Nasturi Tiyar aşireti, Osmanlı padişahı adına Hakkâri Miri'ne ödediği vergiyi de kesince ve ayrıca 1843'te Tiyar aşiretinin bir Kürt köyüne saldırarak birkaç Kürt'ü öldürmeleri üzerine Hakkâri Miri Nurullah, Botan Miri Bedirhan Bey'den destek istemiştir (Bruinessen, 2013:276-277-343). Nazmi Sevgen'e göre Nasturiler, Tiyar sınırları içinde olan Serispi köyünde iki seyidi öldürmüşlerdir (Sevgen, 1982:77). Yukarıdaki nedenlerin yanında, Bedirhan Bey Olayı'nın üç önemli nedeni kayıt edilmiştir: Bunlardan birincisi, İngiliz-Amerikan misyonerleri arasındaki çekişmenin buna sebep olması ve bu misyonerlerden bir kısmının Patrik'i diğerlerinin de Nasturi cemaatini destekleyerek onlar arasındaki iç çelişkileri derinleştirmesidir, ikincisi Nasturi aşiretlerinin iç çekişmeleridir. Buna örnek, Mar Şimun ile Aşıta (Çığlı) Şemaşesi Hinno ile Rahip Jindu arasındaki münakaşa olmuştur. Bu iç çatışmalardan sonra Hinno, Bedirhan Bey'e destek sözü vermiş ve aynı zamanda Tuhup aşireti de Bedirhan Bey'in saflarında yer almıştır. Son olarak da Hakkâri Mir'i Nurullah Bey'in amcasının oğlu Süleyman Bey ile yaşadığı iktidar çatışması ve Süleyman Bey'in Patrik tarafında yer alması olmuştur. Bunun üzerine Nurullah Bey, durumu Bedirhan Bey'e bildirmiş ve ikisi Nasturilere karşı birlikte harekete geçmişlerdir (Jwaideh, 2016:142-150; Erdost, 2016:64). Halit Sadini, Bedirhan Bey Olayı'nın sebebinin şu şekilde açıklamaktadır:

“Bedirhan Bey Olayı'ndan önce, Hakkâri Miri Pertev veya diğer adıyla Mustafa Bey'dir (1805-1820). Pertev Bey'in oğlu Nesrihan Bey, babasına karşı mücadele edip Hakkâri Miri olmuştur (1820-1821). Bu mücadelede Nasturiler, Nesrihan Bey'e yardım etmişlerdir ancak Nesrihan Bey başarılı bir yönetim gerçekleştirememiştir. 1821 yılında Nesrihan Bey vefat edince Nurullah Bey (1821-1847) Hakkâri yönetimini eline almıştır; fakat Nasturiler, Nurullah Bey'in yeğeni Süleyman Bey'i desteklemişlerdir. Nasturilerin bu hareketlerinden rahatsız olan Nurullah Bey, Bedirhan Bey'den destek istemiştir ve her iki Mir 1843 yılında Nasturilere sefer düzenlemişlerdir” (Halit Sadini, 15.04.2020 tarihli mülakat).

Nesrihan Bey'in kötü yönetimi, tecrübesizliği ve halkının ona karşı hoşnutsuzluğu üzerine aşağıdaki beyit yazılmıştır.

Mir Nesro bît

Nesrihan mir olsa

Axa Mirzo bît

Mirza ağa olsa

Melik Gilyo bît

Melik Gilyane olsa

Kewtxwe Bijo bît

Qazi Niho bît

De hale me ji hu bît

Muhtar Bijo olsa

Müftü Niho olsa

Bizim de halimiz bu olur

Yukarıdaki beyit Xet Nezan tarafından Hacı Abdurrahman Eshed'den nakledilmiştir (Xet Nezan, 16.04.2020 tarihli mülakat).

Bedirhan Bey Olayı'nda dönemin İngiliz misyoneri Badger'in payı olmuştur. 1842 yılında Hakkâri Mir'i Nurullah Bey, dönemin Patrik'i Mar Şimun Abraham'a bir mektup göndererek kendisi ile görüşme talebinde bulununca, G.P. Badger, Patrik'e "*Nurullah Bey ile görüşmemesini, muhataplarının Osmanlı merkezi hükümeti ve Batılı müttefikler olduğunu*" söylemiştir. Fakat olaylar çıktığında Badger, kendisini tarafsız ilan etmiştir. Bedirhan Bey Olayı'ndan sonra İran'a sürgüne gönderilen Patrik Mar Şimun Abraham, misyonerlerin ve ülkelerinin değişken politikalarını görmüştür ki döndüğünde Cilo, Gever, Bervari'deki din adamlarına misyonerler ile iletişime geçmeme uyarısında bulunmuştur (Yonan, 1999:42-43). Ayrıca Patrik Abraham misyonerleri kurtlara benzetmiştir. Çünkü misyonerler, Nasturileri Papalığa bağlamak için onları bir araç olarak kullanmışlardır. Bazen Osmanlı hükümeti kanalıyla Nasturilere baskı yapmışlar bazen de onları ikna etmek için güzel sözler sarf etmişlerdir (Bar Mattay, 1996:65). Surma Hanım'a göre Bedirhan Bey Olayı'nda Nasturiler birlikte hareket etmeyerek kendi felaketlerini kendileri hazırlamışlardır (Surma Hanım, 2015:79).

3.1.7.1. İngiliz Misyonerleri

İngilizler, 1804 yılında Hindistan'ı işgal ettiklerinde Ortadoğu'nun tamamında emperyal politikalarını sürdürmek için bölgeye misyoner, subay, arkeolog vb. uzmanlarını göndermişlerdir. Bu uzmanlar; Müslüman/Hristiyan ayrımlarının baş aktörleri olmuştur. İngilizler 1842 yılında Canterbury Başpiskoposluğu'nun aracılığıyla Badger'i Nasturileri araştırması için Tuhup ve Tiyar aşiretlerinin yaşam alanlarına göndermiştir. Badger, Bedirhan Bey Olayı'nı ve sonuçlarını değerlendirip durumu İngiltere'nin İstanbul elçisi Caning'e rapor etmiştir. Badger bölgede kültürel faaliyetler yapmanın yanında bölge ile ilgili önemli faaliyetlerin yazıldığı raporları da devletine göndermiştir (Yonan, 1999: 34-35). İngilizlerin temel amacı, Anadolu ve Mezopotamya ile Yakın Doğu gibi stratejik önemi olan bölgeleri elinde tutabilmektir. İngiltere'nin emperyalist amaçlarından olan ham madde ve pazar arayışına ek olarak Hindistan yolunun güvenliği Osmanlı Devleti topraklarından da geçiyordu. Öte yandan Mezopotamya'nın petrol bölgesi olması, İngilizler için buraya ayrı bir önem atfetmiştir. İngilizlerin kuzeye doğru

genişleyerek Kafkasya bölgesini işgal edip Bakü ve Batum'a ulaşarak buradaki petrol bölgelerini denetimlerine almak istemleri de onların başka bir amacı olmuştur (Anzerlioğlu, 1996:116-136).

İngiliz misyonerlerinin Nasturilerle ilk karşılaşmaları Bağdat'taki "İngiliz Doğu Hindistan Şirketi" görevlisi Clauds James Rich'in 1820'li yıllarda Hakkâri'yi ziyareti ile gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra İngiltere misyonerlerini devamlı bölgeye göndermiş, Mar Şimun Abraham ise İngilizlerle ilişkileri sıkı tutmuş ve Kürtlerin kendilerine iyi davranmadığına dair şikâyetle bulunmuştur (Vine, 1937:176-177). İngiliz Anglikan Kilisesi misyonerleri, 1840 yılında Nasturi ve Keldani liderlerle resmi temaslarda bulunarak görevlerini icra etmeye başlamışlardır. Nasturilere "Asur" kimliği tanımlamasını yapanlar İngiliz misyonerleri olmuştur (Gaunt, 2007:43-45). 1850-1860 yılları arasında Hakkâri'ye hiç gezgin gelmemiştir. Bunun en önemli sebebi, Osmanlı Devleti tarafından Mirlerin otoritesine son verilmesi ile oluşan iktidar boşluğunun getirdiği güvensizliktir. 93 Harbi (1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı) ile Osmanlı Devleti'nin Ruslara mağlup olması ile İngilizler Osmanlı topraklarındaki görevlilerini arttırmıştır. Bu dönemde Anglikan Kilisesine bağlı olan E.L. Cutts ve A. Riley'den sonra 1886-1910 arasında William Browne, Koçanis'te Patrik'in konağında kalmıştır. Bu misyonerlerin bölgede olması Nasturiler için emniyetlerinin güvencesi olarak değerlendirilmiştir. Browne, Hakkâri'de olup bitenleri anında Van İngiliz Konsolosuna rapor etmiştir (Verheij, 2016:82-87).

İngiliz gezgin Henry Layard, İngiltere'nin İstanbul Konsolosu Sir H. Canning'in desteği ile Mezopotamya'da görevi olmamakla beraber kazılar yapmıştır (Anzerlioğlu, 1996:124). Bunun yanında Nasturilerin İngilizlere ciddi bir hayranlıkları vardır, çünkü 1840'lı yıllarda Bedirhan Bey'in Nasturiler üzerinde yaptığı saldırılarda, İngiliz Sir Canning Nasturilere çok yararlı faaliyetlerde bulunmuştur. Canning bu olayda, Kürtlerin köle olarak esir aldıkları Nasturi çocukların geri getirilmesi ve hayatlarını kurtarmasından dolayı önemli bir ün kazanmıştır. Wigram'ın mülakat yaptığı Hakkârili bir Nasturi "*Dünyanın en büyük ulusunun İngilizler, ikinci sırada Tiyari aşireti ve son olarak, tabi ki çok gerilerde, Ruslar geldiğini*" diyecek kadar İngilizlere olan hayranlığını ve kendi aşiretinin büyüklüğünü anlatmak istemiştir (Wigram, 2004:333-354).

Osmanlı arşiv belgelerinden birinde İngiliz misyoneri Mister Browne'dan şu şekilde söz edilmiştir: İngiliz William Browne yirmi adet Tiyar köyünü tespit edip bunları haritalandırarak devletine rapor etmiştir. Bu hareketlerin önü alınmaz ise devlet için önemli sonuçları olacaktır. Söz konusu sorunların halledilmesi için bölgenin coğrafik şartları göz önüne alınarak askeri birliklerin oraya sevk edilmesi önem arz etmektedir (Y.PRK.UM.48/69-001, 27 Cemaziye'l-

Ahir 1317, 2 Kasım 1899). Koçanis'te bulunan İngiliz misyoneri Mister Browne ile heyetinin Çölemerik'te yaşayan Nasturilerin arasında dolaşarak onlarla Kürtlerin arasına tefrika soktukları, bu hareketlerin bölgede hoşnutsuzlukla karşılandığı ve bunların o bölgeden ihraç edilmesi gerektiği ifade olunmaktadır. Bu kişi emellerine hızlı ulaşabilmek amacıyla Nasturi dilini (Aramice) öğrenmiştir ve kendisine Kaşelik (Papazlık) rütbesi tevdi edilmiştir. Browne, Nasturileri Protestanlık mezhebine dönüştürüp onları İngilizlere yakınlaştırmayı amaçlamıştır (BEO. 2697/202206-001, 15 Teşrin-i Evvel 1321, 28 Ekim 1905). Browne, 1910'da Koçanis'te ölmüş ve oraya gömülmüştür. Browne'un ölümü ile misyon merkezi Van'dan Amediye'ye taşınmıştır. Bölgedeki son İngiliz misyoneri Rev. Neesan'dır (Yonan, 1999: 34-35). Osmanlı Devleti'ne göre, İngiltere öteden beri Şark Hristiyanlarını himaye etme ve onlar üzerinde geleneksel amaçlarına ulaşma politikasını gütmüştür. Ermeni meselesini yoktan var eden İngiltere'nin, yakın zamanda bir Nasturi meselesi ile de topraklarımızı işgal etmesi muhtemeldir (Y.PRK.DH.9/26/002, 29 Kanunuevvel 1313, 10 Ocak 1898).

3.1.7.2. Rus Misyonerleri

Osmanlı Devleti ve Rusya arasında 1768-1774 yıllarında süren savaşın sonunda 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanmıştır. Söz konusu antlaşma gereğince Rusya'nın, Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan "Ortodoks Hristiyanlarını" himaye etme yetkisi ile başlayan süreç, XIX. yüzyılda doruk noktasına çıkmıştır (Davison, 1981:344). Bu süreçte Hristiyanlar üzerinde hak iddia eden Ruslar, anılan yüzyıl ile beraber bölgede misyoner faaliyetlerini de sıklaştırmıştır. Diğer devletlerin misyonerleri Osmanlı'ya gelip Nasturiler içerisinde faaliyet gösterirken, Rusların XIX. yüzyıl boyunca bölgede yaptığı saldırılar ve elde ettiği başarılar (İran-Rus ve Osmanlı-Rus Savaşları) karşısında Nasturilerin kendisi Ruslara teklif gönderip misyonerlerini içlerine davet etmişlerdir. Rus Sinodu 1897 yılında Urmiye'de dinî temsilcilerinden oluşan bir heyeti Nasturiler üzerine çalışmalar yapmak amacıyla Hakkâri'ye göndermesi ile Rus Ortodoks Kilisesi'nin misyon faaliyetleri başlamıştır. Böylece Rusya, 1898 yılında Urmiye'de Ortodoks misyon derneği olan Kyrill ve Method Kardeşliği misyon merkezini açmıştır. Nasturiler, İngiliz ve Amerikan misyonunun aksine, kitlelerle Rus Ortodoks kiliselerine geçmişlerdir. Sepurgan Piskoposu Yonan'ın 1898'de birkaç papaz ile Petrograd'da yemin ederek Ortodoksluğa geçmesi ile birlikte çok sayıda Nasturi Piskopos da Yonan'ı takip etmiştir (Yonan, 1999:66). Aslında 1826-28 Fars-Rus savaşından beri Nasturiler, Ruslarla hareket etmişlerdir. Kırım Savaşı'nda (1853-56) Mar Şimun Abraham, Rus Ortodoks Kilisesi'ne geçmek için pazarlığa girişmiştir. Abraham, 27 Mayıs 1868'de Rus Çarı'na yazdığı mektupta "*Halkımızı*

Kürt ve Osmanlı baskısından kurtarın!” gibi bir serzenişte bulunmuştur (Abdulla, 2009:394). 1898 yılına kadar Rus Kilisesi’ne bağlanan Nasturi sayısı 20.000’i aşmıştır (Anzerlioğlu, 1996:86-87; Atiya, 2005:311). Rusların amacı, Osmanlı Devleti’nin topraklarına girmek iken Nasturiler de Rusların desteği ile bölgede özerk bir yapı oluşturmayı arzulamışlardır (Bulut, 2009:115). Nasturiler, XIX. yüzyıl boyunca ara ara Rusya’ya göç etmişlerdir ve bu göçün sonucunda Ruslara yaklaştı ve dolayısıyla onları kurtarıcıları olarak görmeye başlamışlardır. 1870’te yazılan bir Osmanlı arşiv belgesinde, 100 kadar Nasturi’nin Rusya’ya göç ettikleri yazılmıştır. Fakat bu göçmenler sonrasında geri dönmüşlerdir (BOA, Y. EE. 131/45, aktaran: Uçar, 2010). 1900’lü yılların başında Hakkâri ’ye gelen Rus misyonerlerinin başında Lalayan ve Mayewski gibi kişiler olmuştur. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Osmanlı Devleti’ne misyoner gelmemiştir (Verheij, 2016:82-87).

Birinci Dünya Savaşı’ndan önceki yıllarda yoksul durumda olan Nasturiler arasında iç çekişmeler artmış ve Patrik’e olan güven azalmıştır. Bu anlamda aşiretler kendi başlarına hareket ederek düşük meblağlar karşılığında Rus Ortodoks mezhebine geçmişlerdir. Aynı zamanda Ruslar, Nasturileri savaşa katabilmek için bağımsızlık vaatlerinde bulunmaya devam etmişlerdir. Urmiye Konsolosu Mahmut Ragıp Efendi tarafından Dâhiliye Komisyonuna yazılan belgede, bir zamanlar (1910) Urmiye fahri şehbenderi (konsolos) Ağa Petrus’un Hakkâri, Yüksekova ve çevresindeki 15.000 Nasturi’yi Rus Ortodoks mezhebine geçirttiğini ve Ağa Petrus’un Ruslara büyük yararlılıklar gösterdiğini ifade etmiştir. Ayrıca söz konusu belgeye göre Ağa Petrus, Nasturi Patrik’i Mar Şimun Benyamin’in Ruslarla irtibatını sağlamış ve Nasturi halkını Osmanlı Devleti’ne karşı kıskırtmıştır. Ayrıca Ağa Petrus, Rus Harbiye Miralayı Gaspodin Andriyafisky ile beraber ahaliyi saptırmak ve aldatmak gibi faaliyetler içinde de bulunarak Rus taraftarlığı yapmıştır (DH.KMS.23/43/002, 29 Mayıs 1330, 11 Haziran 1914). Ayrıca Rusya Birinci Dünya Savaşı’ndan önce, Osmanlı Devleti’nin Hristiyanlara karşı katliamlar yaptığını dünya kamuoyuna yaymaya başlamıştır (Uzman, 2015).

1912 yılında Urmiye’de yaşayan Asurilerin çoğunluğu “Moskova Ortodoks Kilisesine” bağlanmışlardır. Savaş başlamadan önce Mar Şimun Benyamin Tiflis’e giderek Kafkasya’daki Rus birlikleri Başkumandanı ile görüşmüş ve oradan Moskova’ya geçen Mar Şimun, Çar II. Nikola tarafından kabul edilmiştir (Kaymaz, 2009). Bu görüşmelerden sonra eli güçlenen Mar Şimun, Osmanlı’ya karşı daha emin adımlarla ayaklanmıştır. İlhan Erdost’a göre Nasturiler, Rus misyonerlerinin etkisi ile Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı’ya karşı Ruslarla beraber hareket etmiş, Ruslar da buna karşılık olarak onların haklarını koruyup onlara silah desteği vereceğini

taahhüt etmiştir (Erdost, 2016:68-69). Iboco'nun, Rus Konsolosu Termen'in raporundan aktardığına göre Asurlular özellikle de Tiyyar aşireti güçlüydü. Eğer Tiyyar aşireti mensupları isteselerdi Türk hükümetine karşı gelebilirlerdi. Öyle ki Rusların desteği ile Osmanlı'yı yıkabilecek bir güce sahip olmuşlardır. Ayrıca Nasturiler, Ruslar ile birleşerek Musul'a kadar olan alanı işgal edebilme kabiliyetine sahip olmuşlardır. XIX. yüzyılda Mar Şimun Abraham, Rus albayı Çreşatiski'ye yazdığı mektupta “Birlikleriniz yardımımıza gelirlerse doğudan Van'a kadar olan alanı alacağız.” demiştir. Dolayısıyla Van-Musul arasında Rusların egemenliğinde geniş bir alanda hakimiyet sağlanacaktır (Iboco, 1998:24-25).

3.1.7.3. Amerikan Misyonerleri

Anadolu'ya ilk gelen Amerikan misyonerleri Protestan ve ABCFM'ye bağlı Presbiteryen grubudur. Bunlar 1810'dan itibaren gelmeye başlamışlardır. Amerika misyonerleri amaçlarını: “Filistin, Anadolu, Suriye, Gürcistan, Ermenistan ve İran'da binlerce Yahudi ve Hristiyan nüfusu vardır. Bu nüfus derin bir cehalet içinde olup onlara ilahî mesajları vermek gerekmektedir” şeklinde açıklamışlardır (Kieser, 2005:74). Bunun üzerine Bitlis, Harput, Erzurum, Diyarbakır, Mardin gibi yerlerde Amerika'nın, 86 adet Protestan misyoner merkezi açılmıştır. Bu misyon merkezlerinde yerli Hristiyanlar görev yapmış, adlarına “Doğu Türkiye Misyonerliği” denilmiş ve buraların çalışanları da vaiz, öğretmen gibi unvanlarla adlandırılmışlardır (Anzerlioğlu, 1996:80). Amerikalıların kurduğu ilk misyoner örgütü, *American Board of Commissioners for Foreign*'dir (BOARD). Bu örgütün temel amacı geri kalmış Hristiyan halklara dinî anlamda rehberlik etmektir (Kieser, 2005:74). Amerikan misyonerlik teşkilatı BOARD, Nasturilerden haber alınması üzerine harekete geçmiştir. Osmanlı'da faaliyet gösteren Eli Smith ve Harrison Dwight isimli iki misyoner, 1830'da yeni misyonerlik yerleri açmak amacıyla Ortadoğu'da keşif ziyaretleri yapmıştır (Şenoğlugil, 2015:75). Amerikan misyonerlerinin dört amacı olmuş ve bu amaçları gerçekleştirmek için faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bunlardan ilki, İncil'in aydınlatıcı bir kitap olarak tüm dünyaya yayılmasını sağlamaktır. İkinci amaç, Osmanlı Devleti'nin engellenmesine rağmen Yahudilerin Filistin'e dönmelerini sağlamaktır. Üçüncü amaç, Papa'nın etkisizleştirilmesi ve son amaç ise İslam'ın istikrarsızlaştırılmasıdır (Kieser, 2005:76).

Amerika misyoneri Grant gezmiş olduğu topraklarda özellikle de Hakkâri için, “Buralar vaat edilmiş topraklardır ve bu topraklar yüzyıllarca esaret altında olup, bilgisizliğin merkezi olmuşlardır.” demiştir. Dolayısıyla tıpkı öncekilerde (Thomas, Thaddeus, Bartholomew vb.) olduğu gibi şimdi de İncil'in yayıcıları olan misyonerlerin sayesinde bu esaret ve bilgisizliğin

kırılacağını sözlerine eklemiştir. Grant, ayrıca söz konusu toprakların Müslümanlardan geri alınması için savaşmak gerektiğini söylemiştir (Grant, 2015:52-53). Amerikalı misyoner Perkins, 1836 yılında Koçanis'teki Nasturi Patriki'ne mektup yollayarak Amerikan halkının onlara yönelik iyi dileklerini ve iyi niyetlerini ileterek Nasturilere yakınlaşmaya çalışmıştır (Yonan, 1999:39-40). 1830'lu yıllarda Roma Katolik ve Amerikan Protestan misyonerleri Batı'nın edebiyat ve eğitim sistemi ile dinî öğretilerini Nasturilere dayatmışlardır. Hâlbuki bu eğitim Nasturilerin kendine has eğitimini ve dinî kaynaklarını ikinci plana atarak geleneksel mezhep farklılıklarına neden olmuşlardır (Albayrak, 1997:275).

Amerikan, Rus ve İngiliz misyonerlerinin dışında sayıları ve etkileri az olsa da Hakkâri ve diğer bölgelere Fransız misyonerleri de gelmişlerdir. XX. yüzyılın başında Fransız Cizvit misyonerleri, Amerikan BOARD misyonerleri kadar etkili olmasa da, özellikle kız çocuklarının eğitimi üzerinden nüfuz alanlarını geliştirmeye başlamışlardır (Kieser, 2005:265). Fransızlar, diğer devletlerden çok önce misyonerlerini Osmanlı Devleti'ne göndermişlerdir. Doğu Anadolu bölgesine gelen misyonerler Nasturileri Katolik Kilisesi'ne döndürmek için çabalamışlardır. Nitekim 1553 yılında Nasturilerin bir kısmı Roma ile hareket ederek Keldani olmuşlardır (Fraşerli, 2008, :78-79). Öte yandan 1632 yılında Fransa'nın desteklediği Kapuçin Katolikleri Mardin, Amediye ve Musul'da istasyon merkezi kurmuş ve doktorluk başta olmak üzere çeşitli alanlarda faaliyetlerine başlamışlardır (Yonan, 1999:31). XIX. yüzyılda da Katolik misyonerler Fransız korumasında bölgede faaliyetlerine devam etmişlerdir. Hatta yüzyılın sonuna doğru Fransızlar, Patrik'e hediyeler verip onu, kuzeni Nemrut Efendi karşısında Katolikliğe davet etmişlerdir.

3.1.8. Nasturi Göçleri

Göç toplumsal yaşamın her döneminde ortaya çıkabilen bir olgudur. Bu çalışmanın konusunu teşkil eden Hakkâri'de yaşamış Nasturiler de XIX. yüzyıldan itibaren ekonomik, siyasal, sosyal vb. nedenlerle göç etmişlerdir (Olgun, 2008:277). Nasturi göçleri genelde zorunlu göç kategorisinde değerlendirilmektedir. Bu göçler üç döneme ayrılmaktadır: Birincisi, 1870'lerde başlayan ve ekonomik nedenlerle olan göçlerdir. Bazen mevsimlik çalışmak için Cilo, Dêz, Baz aşiretlerinden Asuri erkekleri göç etmişlerdir. Göçlerin yönü genellikle Amerika ve Batı ülkelerine doğru olmuştur (Becker, 2015:48). Göç edenler işçi ve sanatkâr gibi çalışma gruplarından oluşmuştur. Brock'a göre bu dönemdeki göçlerin bir kısmı Kürt baskılarından da olmuştur. İlk dalga Asuri göçleri, siyasal bilinçten yoksun olduğu gibi diaspora aşamasına da

gelememiştir. İkinci göç dalgası, 1914-1933 yılları arasında daha çok siyasal nedenlerle olmuştur. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu kaotik ortam da siyasal kimlik arayışlarına bağlı Nasturi göçlerini hızlandırmıştır (Brock, 2011b, <https://gedsh.bethmardutho.org/Diaspora>, erişim: 15.02.2021; Olgun, 2008:279-281). Birinci Dünya Savaşı'nda Nasturiler; öncelikle Rusya'ya, sonrasında bölgedeki müttefik güçlerin öncüsü olan İngiltere'ye sığınmışlardır. 1914-1918 yılları arasındaki savaş ortamı ve göç sürecinde Nasturilerin büyük can ve mal kayıplarına uğradıkları dile getirilmiştir. Bu kayıp ve baskıların neticesinde kurtulmayı başaran Nasturiler, son çare olarak o dönemde önce Rus denetimindeki İran topraklarına, sonrasında ise İngiliz güçlerinin elinde bulunan Irak'a sığınmışlardır (Benjamin, 1922: 23). Nasturilerin bir kısmı da Sibirya'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Irak'a göç eden Nasturilerin bir kısmı, oradaki beklentileri karşılanmayınca Suriye, Amerika, Kanada vb. ülkelere göç etmişlerdir (Olgun, 2008:279). İngiltere'nin Irak'ta kurduğu kamplarda, Nasturiler çok önemli problemler ile karşılaşmışlardır. İkinci göç dalgası, aile ve akrabalarla beraber olduğu için birinci göçten çok daha kapsamlı olmuştur. Üçüncü göç dalgası ise 1933 yılında Irak'ın Sêmil bölgesinde gerçekleşen Nasturi/Asuri katliamının sonrasında olmuştur. İngiltere'nin 1932 yılında Irak'tan çekilmesi ile Araplar, Asurilere karşı baskı politikası gütmüşlerdir. Gittikçe ağırlaşan baskılar 1933 yılındaki Sêmil katliamı ile sonuçlanmış ve Asuriler bir daha göçe zorlanmışlardır (Coakley and Brock, 2018; Winkler, 2003:143; Coakley, 1996:182). İkinci Dünya Savaşı ve sonraki süreçte de bir kısım Nasturi siyasi sebeplerden dolayı Batı ülkelerine doğru göç etmiştir (Benjamin, 1922:29-30).

Türkiye ve İran'dan, Irak'a göç ettikten sonra Asuri/Nasturi milliyetçi duyguları yükselmiştir. Çünkü yerlerinden göç eden insanların diasporada millî duygularının uyanışı, onları bir arada tutmak için bir yöntem olarak düşünülmüştür. Özellikle Asuri/Nasturi Patriği Mar Şimun Eshai başta olmak üzere Nasturi ileri gelenleri söz konusu millî duygulara öncülük etmişlerdir (Butts, 2017:604:607).

3.1.9. Nasturi Milliyetçiliği

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra göç eden Nasturiler, gittikleri kamplarda uluslararası antlaşmalar vasıtasıyla Hakkâri'de otonom yaşama, haklarının garanti altına alınması, din ve ibadet özgürlüğü gibi taleplerle mücadele vermişlerdir. Bu mücadele aynı zamanda “Asur” kimliği altında milliyetçi bir merhaleye yükselmiştir. 1906 yılında Amerikan Presbiteryen misyonunda eğitim görmüş bir grup Nasturi, Urmiye'de “The Star (Kokhwa)” adında milliyetçi bir

gazete yayınlamışlardır. Bunun dışında 1920’lerde Asuri kimliği ve benliğinin yok olma korkusu ile etnik milliyetçilik yükseltilmiştir (Becker, 2015:20-21). Aşağıda anlatılacağı gibi Rus ve İngilizler çıkarları bittikten sonra Nasturilere verdikleri vaatlerin gereklerini yapmamışlardır. Kürtlerde deyim vardır: “*dirhê ji bîn mizgevtê jî bîn*” yani Nasturiler hem camiden hem de kiliseden olmuşlardır. Bu deyim Türkçedeki karşılığı “*Dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan olmaktadır*”.

Milliyetçiliğin ilkçi, modernist ve etno-sembolist olmak üzere üç önemli paradigması ön plana çıkmaktadır (Uzelac, 2002:35). Nasturi milliyetçiliği, ilkçi (premordialist) yaklaşıma girmektedir. İlkçi yaklaşımda bir toplum milli uyanış içine girdiği zaman; ırkını, kökenini veya atalarının aidiyetini sorgulamaktadır. İlkçi yaklaşımının en önemli temsilcileri: Llobera, Hastings, Van den Berghe’dir. Bu yazarlara göre milliyetçilik: Öteden beri var olan, kadim ve eskil olan gibi anlamlara gelmektedir. İlkçiliğin izleri, kaybolan masumiyete yeniden kavuşmak için kentin yozlaşmasından kaçma ve doğaya geri dönme çağrısında bulunan ve “doğalcı ruhu” savunan Rousseau’ya kadar geri götürülebilmektedir. Bu “doğalcı ruh” kısa zamanda millet tanımının parçası olmuştur. Milletler iltir, zamanın en başından var olmuş, sonraki süreçlerin ve gelişmelerin kökenlerinde devamlık göstermişlerdir (Smith, 2013:76-77). İlkçi yaklaşıma göre etnisitede psikolojik ve biyolojik faktörler ön plana çıkar. Yani bu anlayışta nesiller boyu aktarılan değerlere dayalı aidiyet duygusu ve grup dayanışması ön plana çıkarılarak etnik sorunlara çözüm yolları aranır (Connor, 1994:145-150). Özkırımlı’ya göre ilkçilik (premordializm), bir milliyetçilik kuramı değil, bir bakış açısidir. Bu terim, milletleri doğal ya da eski çağlardan beri var olan yapılar olarak görenleri nitelemek için kullanılır (Özkırımlı, 2008:79). Bu bağlamda Nasturi milliyetçiliğini değerlendirdiğimizde, Nasturiler de diğer gayrimüslimler gibi kan bağına dayanmayan Osmanlı Devleti millet sistemi altında yaşamışlardır. Nasturilik etnisite, milliyet, ırk üzerinden değil; kilise üzerinden kendisini tanımlanmıştır. Oysa Wigram gibi Anglikan misyonerlere göre Doğu Kilisesi sadece bir mezhebi temsil etmemiş, aynı zamanda bir ırkın temsiliyetini yapmıştır (Coakley, 1996:180). Modern öncesi Süryani kaynaklarında “Asuri” kelimesi Süryani mirasına sahip çıkan bireylerce kullanılmamıştır. Bu dönemde Süryani ve Arami kelimeleri kullanılmıştır. Modern çağda ise yukarıda kullanılan Süryani ve Arami kelimeleri yerine Asuri kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Burada kullanılan Arami kelimesi Antik Dönem’de yaşamış Asuriler için kullanılmıştır. Asuri kelimesi sistematik olarak XIX. yüzyılda Badger, Rassam, Layard gibi gezgin ve misyonerlerce kullanılmıştır (Butts, 2017:600-602; Donabed and Mako, 2009:83-85). Misyonerlerce XIX. yüzyıldan itibaren “Asurilik” veya “Asu-

rizm” gibi kavramların ön plana çıkarılmasının altındaki temel amaç; Aramice konuşan ve Suriye, Irak ve Türkiye üçgeninde bulunan Hristiyanları, tek kimlik altında birleştirmektir (Bec-ker, 2015:24-26; Sarı, 2011:91; Ferrill, 1970:70; Özcoşar, 2006:33). Özellikle XIX. yüzyılda Layard; Musul, Köysancak ve Xosrabat gibi yerlerde yaptığı kazılarda Yakubî ve Nasturilerin kökenlerinin Asur İmparatorluğu’na dayandığını iddia etmiştir (Larsen, 2017:586-607; Verheij, 2016:82-87; Özdemir, 2008). Bu iddia milliyetçi bağlara bağlanmıştır.

Misyonerler bölgeye gelmeden önce Nasturiler ile Kürtler arasındaki ilişkiler kimlik ve diğer etnik ayırımlara dayanmamıştır. Tam tersine her iki taraf da birbirleri ile olan ilişkilerini komşuluk, tarihsel yaşanmışlık üzerinde değerlendirmiştir. Misyonerlerin bölgeye gelmesi ile asırlarca beraber yaşamış Müslüman-Hristiyan iki topluluğun ilişkileri bozulmuştur. Misyonerlerin Hakkâri çevresinde inşa ettikleri okul, misyoner binası ve buralarda verilen dinî ve millî vaazlar Nasturilerin kimliksel aidiyetlerini sorgulamalarına neden olmuştur (Dalyan, 2009a:128-132). Dolayısıyla XIX. yüzyıla kadar Nasturi, Keldani gibi halklar sadece teolojik farklılıklara dayalı ayırımlar içinde olmuştur. XIX. yüzyıldan itibaren bu halkların tek bir etnik yapı veya ırktan geldiği iddia edilerek söz konusu halklar, milliyetçilik bağlamında politik olarak kullanılmıştır (Özcoşar, 2006:33).

Asuri milliyetçiliği; Amerika’da eğitim görmüş²⁵, entelektüel Abraham Yohanan ve Dr. Joel Werda gibi kişiler tarafından Nasturiler arasında yayılmıştır (Anzerlioğlu, 1996:32). Nasturilerin, Asuri kimliği altında yeniden örgütlendirilmelerinin birbiri ile bağlantılı birkaç önemli nedeni vardır. Bu nedenler: Nasturi, Keldani, Melkit vb. grupların birliğini oluşturmak, Nasturilerin Asuri kökeninden geldiğini varsayarak tarihi krallıklara duyulan özlem ve bu özlemin gereği olarak tek ulus yaratma düşüncesidir (Sarı, 2011:93). Olgun’a göre Nasturi milliyetçiliği Birinci Dünya Savaşından önce başlamıştır. Nasturilerin Birinci Dünya Savaşında, Osmanlı Devleti’ne karşı isyan etmelerinin en önemli sebebi milliyetçilik ve etnik aidiyet olmuştur. Mamafih dinî kimlik, etnik kimlik ve ırksal farklılaşma ile sonuçlanan milliyetçilik akımı, Nasturilerin Osmanlı Devleti ile tarihsel bağlarını kopartmıştır (Olgun, 2008:275-285). Oran’a göre ise, Nasturiler burjuva sınıfı olmadığı için milliyetçilik içine girmemişlerdir. Nasturi olaylarının arkasındaki en önemli neden, “*‘Millet-i Hakime’ olan Osmanlı Devleti’nin ‘Millet-i Mahkûme’ olan Nasturilere karşı Kürtler eliyle yaptığı baskıdır*” (Baskın Oran, 15.10.2019 tarihli mülakat).

²⁵ Nasturilerin eğitim görmüş bireylerine “Tiratsu” veya “Mezmur” denilmektedir (Iboco, 1998:40). TDK’ya göre Mezmur aynı zamanda makamıyla Zebur’u okumak demektir.

Nasturi millî uyanışı, arkalarında hissetmeye başladıkları güçlü Batılı devletlerin varlığı ile birleşince etnik arayış ve milliyetçi duygulara hız vermiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki tüm antlaşmalarda, Nasturiler Osmanlı Devleti'nden bağımsız bir statü talep etmişlerdir (Bayburt, 2010). Dolayısıyla Nasturiler arasında Asuri milliyetçiliğinin çıkış nedenleri Osmanlı Devleti'nden kurtulup özerk veya bağımsız bir devlet kurma ve Kürtlerin “baskısından” kurtulmaktır. Nasturi milliyetçiliği için sonuç olarak şu söylenebilir: Batılı devletlerin amaçları, Osmanlı Devleti topraklarında isyanlar çıkartarak, devlet içinde nüfuzlarını artırıp toplumsal ayrılıkların sonucunda kendilerine yeni kaynaklar yaratmaktır. Milliyetçiliğin temel dinamikleri tarih, kültür, müzik gibi ortak unsurlar olarak kabul edilirse bu unsurlar her iki toplulukta da olmuştur. Nasturi ve Kürtlerin dinî ayrımların dışında belirli bir farklılıkları olmamıştır (Abdulla, 2009:392). Nasturilerin Hakkârî'ye yerleştikleri dönemlerden XIX. yüzyıla kadar tek kimlikleri inançları (Hristiyanlık) olmuştur ki bu kimlik de kilise tarafından şekillendirilmiştir.

3.1.10. Nasturi Olayları'nın Uluslararası Yansımaları

3.1.10.1. 1919-1921 Yılları Arası Siyasi Arayışlar

Bu başlık altında Nasturi halkının Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, müttefik devletlerin savaştan yenik çıkan ülkelerle yaptığı antlaşmalarda (Paris, San Remo, Sevr, Lozan vb.) hak arayışları içine girme süreçleri anlatılmıştır.

3.1.10.1.1. Paris Konferansı (18 Ocak 1919)

1919 yılında müttefik devletler, Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşma planları yaparken, eskiden devletin yönetiminde yaşayan Rum, Ermeni, Nasturi, Arap gibi azınlıklar da kendileri için nasıl kararlar alınacağını beklemişlerdir (Anzerlioğlu, 1996:137). Öte yandan Mar Şimun Benyamin'in ölümünden sonra onun yerine geçen Mar Şimun Paulus hastaydı ve nihayetinde 1920 yılında vefat etmiş ve iktidar boşluğu oluşmuştu. Bu arada Bakuba kampına yerleştirilen Nasturilerin İngiltere'ye yıllık maliyeti iki milyon sterline mal olmuştur. İngiltere uluslararası antlaşmalarda Asurilerin taleplerini dikkate almamıştır. Nitekim Surma Hanım'ın Paris Konferansı'na katılması da engellenmiştir (Donef, 2017:220-224).

Suat Akgül ve Yahya Akyüz'ün İngiliz belgelerinden aktardığına göre, Paris Konferansında Nasturiler, Hakkârî'den İran ve Irak'a gidenler ve Amerika'da yaşayanlar olmak üzere

iki grup olmuştur. Konferansta dönemin Patrik'i Osmanlı idaresindeki eski yerleşim yerlerine dönmek istediklerini belirtmiştir. Nasturilerin aydın kesimi veya Amerika'da yaşayanları ise Urfa'dan Musul'a kadar Hakkâri'nin de içinde bulunduğu şimdilik otonom, ileride bağımsız olan bir Asuri-Keldani devletinin kurulmasını talep etmişlerdir. Ayrıca Amerika'da kurulan Asuri delegasyonu, eski topraklarında İngiliz mandası altında bir devlet kurmak istediklerini söz konusu konferansa beyan etmişlerdir, fakat bu istek nazara alınmamıştır (Akyüz, 1975:91; Akgül, 2001:83-86; Aprim, 2002; Donef, 2017:228).

İngiltere, Ortadoğu'da yaşayan Ermeni, Asuri gibi halkları kullandığı gibi ilerleyen dönemlerde yani uluslararası antlaşmalarda da bu halkları aynı kategoride değerlendirmiştir. İngiltere; Ermeni, Nasturi, Keldani vb. milletlerin hepsini Ermeni olarak kabul etmiştir. İngiliz dış ilişkiler ofisinden Arnold Toynbee, Asurilerin/Nasturilerin Paris Konferansı'na gelmeleri gerekmediğini ve haklarının farkında olduğunu söylemiştir. İngilizlerden yeterli desteği alamayan Asuri/Keldani konseyi, 1918'de toplanarak isteklerini Rusya'nın Urmiye Konsolosu Boris Nikitine'ye söylemişlerdir (Sonyel, 2001: 130-131). Konferansta İngiltere'nin isteği doğrultusunda Nasturilerin istekleri için somut bir sonuç çıkmamıştır. İngilizler, kurulacak otonom bir Kürdistan içinde Nasturilere de yer verilebileceği gibi muğlak ifadelerle mesleyi geçiştirmişlerdir. Sonuç olarak Paris Konferansı'na Asuriler adına katılan heyetin sundukları istekler İngiliz çıkarlarına uymadığı için reddedilmiştir (Aprim, 2002). Konferansta Nasturilere yönelik görüşlerin, İngilizlerin çıkarlarına hizmet etmek dışında başka bir amacı olmamıştır (Anzerlioğlu, 1996:140).

3.1.10.1.2. San Remo Konferansı (18-26 Nisan 1920)

Müttefik devletler, Mondros Mütarekesi ve Paris Konferansı'nda Osmanlı üzerinde yapmış oldukları toprak paylaşımlarına devam etmek için 1920 yılında San Remo'da tekrar bir araya gelmişlerdir. Konferansta; ülkenin batısının Yunanlılara verilmesine, Doğu'da Ermenistan'ın kurulmasına, Irak ve Filistin topraklarının İngiliz mandasına verilmesine, Suriye'nin ise Fransız mandasına bırakılmasına karar verilmiştir. San Remo Konferansında Lord Curzon, *“Kurulacak bir Kürdistan Devleti içinde Nasturilere de yer verilecektir”* sözlerini dile getirmiştir (Anzerlioğlu, 1996:143). Lord Curzon'a göre İngilizlerin temel amacı, Basra ve Bağdat dahil, Osmanlı Devleti yönetiminde Kürtlerin yaşadığı tüm yerleri hâkimiyeti altına almaktır (Bulut, 2009:102). Nisan 1920 tarihinde toplanan San Remo Konferansı'nda Asuri ve Keldanilerin talepleri:

“Daha sonra bağımsız olmak üzere özerk bir Asuri-Keldani devleti kurmak. Bu devletin toprakları Musul vilayeti, Diyarbakır vilayetinin (Fırat’ın güneyi) ve Urfa-Halep sancaklarının da içinde yer aldığı bölge (Fırat’ın doğusu), Siirt sancağı, Hakkâri sancağı, Doğu’da Urmiye Gölü’nün batısındaki Urmiye ve Salmas topraklarıdır. Ayrıca denize açılmak için Fırat, Dicle, Şattü’l Arab Nehri’nin döküldüğü Hürmüz Boğazını istiyorlardı.” Şeklinde olmuştur (Abdulla, 2009:386-389).

Nasturilerin yukarıdaki talepleri San Remo Konferansında İngiliz devlet adamı Lord Curzon tarafından konferans heyetine bildirilmiştir fakat bu istek kabul edilmemiştir (Yılmaz, 2015:119).

3.1.10.1.3. Sevr Antlaşması (10 Ağustos 1920)

1920 yılında İngilizler, Ağa Petrus liderliğinde dört bin kişilik bir Nasturi gücünü harekete geçirmişler; fakat bu güçler Kürt güçleri karşısında yenilmişlerdir. Her şeye rağmen 10 Ağustos 1920’de imzalanan Sevr Antlaşması’nda, San Remo’da alınan kararları Osmanlı Devleti’ne kabul ettiren İngiltere ve müttefikleri, Osmanlı’yı parçalama politikalarını resmen uygulamaya koymuşlardır (Joseph, 1961:150; Anzerlioğlu, 1996:147). Birinci Dünya Savaşı’nda yenilip topraklarının büyük bölümünü kaybederek ayrılan Osmanlı Devleti adına toplanan Saltanat Şurası, 10 Ağustos 1920’de Sevr Antlaşması’nı imzalamıştır. Savaşın akabinde imparatorlukların toprak paylaşma süreçlerinde ve yeni sınırların çizilmesi sürecinde azınlık sorunları da gündemdeki yerini korumuştur. Sevr Antlaşması’nda (141-145-149. Md.) Osmanlı Devleti’nde yaşayan azınlıkların hakları, önemli bir gündem olmuştur (Erim, 1953:48). İngilizlerin çalışmalarıyla, her ne kadar Sevr’de temsilcileri olmasa da, Nasturi, Keldani, Maruni vb. toplulukların kuracakları Asur Devleti meselesi resmi olarak gündeme gelmiştir (Bar Mattay, 1996:113; Örnek, 2017:77). İngilizlerin Sevr Antlaşması’nda Nasturiler için ilk önerisi, onları Urmiye’ye yerleştirmektir. Böylece İngilizlerin Bakü petrollerini ellerinde tutmaları kolaylaşacaktı, fakat Nasturiler burada uzun süre İngiliz korumasında olamayacaklarını anlamış ve bu öneriye olumlu yaklaşmamışlardır. İkinci öneri, Nasturileri Musul’un kuzeyindeki İmadiye’ye yerleştirmektir. Böylece Musul’u elinde tutan İngilizler, kuzeyden gelen saldırılar için Nasturiler ileri karakol pozisyonunda kullanacaktı. Fakat Musul, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bir yer olduğu için ve Kürt saldırılarına karşı da Nasturiler burada tutunamayacaklarından dolayı Musul’dan da vazgeçilmiştir. Son çare olarak Nasturileri Hakkâri’de belirlenen alanlara yerleştirmek kalmıştır (Akgül, 2001:82-92).

Sevr Antlaşması'nın 62. maddesinde otonom bir Kürt statüsünden bahsedilmiş bunun yanında Asuri, Keldani, Süryani gibi milletlerin din, ırk ve inançlarının güvence altına alınmasından da söz edilmiştir (Winkler, 2003:141; Erim, 1953:551-552). Sevr Antlaşması'nın 4. bölümü'nün 141. maddesi'nde Türkiye'de oturan herkesin din, dil, soy vb. farklılıkları ile hayat haklarının korunacağı yazılmaktadır. 145. madde de Osmanlı Devleti'nin bütün uyruklarının kanun önünde sosyal, ekonomik ve siyasi olarak eşit sayılacağı belirtilmiştir. 147. maddeyle de giderlerini kendileri karşılamak üzere, her türlü eğitim ve dinsel kurumlarının açılması yönetilmesi ve kendi dillerinde ibadet yapma serbestisi getirilmiştir. 149. maddede Osmanlı Devleti'nin sınırlarında bulunan bütün azınlık kilisesi ve diğer kurumların özerkliği tanınacaktır ifadesi yer almaktadır. 150. madde de dinsel uygulamaların icrasına engel konulmayacaktır ve son olarak 151. maddede müttefik devletlerin garantörlüğü öngörülmüştür. Antlaşma maddeleri Milletler Cemiyeti garantörlüğünde Osmanlı Devletince kabul edilecektir (Erim, 1953:571-576). Öte yandan daha önce İngiltere, Fransa ve Rusya arasında gizli olarak imzalanan Sykes – Picot Antlaşması'na (1916) göre İngiliz mandası altında Asurilerin eski yerleşim yerlerinde kendilerine siyasi bir yapı kurmalarına olanak tanınmıştır. İngilizler böylece Musul merkez olmak üzere Hanekin, Hakkâri, Amediye gibi yerlerde hakimiyetini sağlamış olacaktır (Stafford, 1935:63-65; Kocatürk, 2018:220). Söz konusu antlaşmalarda istediklerini alamayan Nasturiler, İngilizlerin telkinleri ile 1921'de tekrar Hakkâri'ye dönmek mecburiyetinde kalmışlardır (Bar Mattay, 1996:129; Erim, 1953:551; Anzerlioğlu, 1996:147).

3.1.10.2. Nasturilerin 1922-1924 Yılları Arası Özerklik Talepleri

3.1.10.2.1. Lozan Konferansı

Yunanistan'ın Türkiye karşısında yenilmesi ve Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın (11 Ekim 1922) imzalanması İngiltere'nin daha önce düşlediği planlarının çökmesine neden olmuştur. 28 Ekim 1922'de müttefikler, Osmanlı hükümeti temsilcisini ve yeni Türkiye Büyük Millet Meclisi temsilcisini birlikte Lozan Barış Konferansına davet etmişlerdir. Meclis, Osmanlı Devleti'nin etkinliğinin sona erdirilmesi için 1 Kasım 1922 tarihinde saltanat makamını kaldırmıştır. Mustafa Kemal, konferansta Türkiye'yi temsil edecek tek gücün Büyük Millet Meclisi (BMM) olduğunu ifade etmiştir (Atatürk Nutuk'u, 2015:522). Böylece Lozan Konferansı'na BMM adına katılan heyet, çantasında birden çok konu ile gitmiş ve bu konulardan birisi de Nasturi, Ermeni gibi gayrimüslimlerin durumu olmuştur.

İngilizler 1920'den itibaren Nasturiler üzerinden Musul'u almak için kamuoyu oluşturmuş ve bu amaçla "Nasturi meselesi" adı altında yayınlar çıkartmışlardır. Diğer Avrupa devletleri de bunu desteklemişlerdir. Bu amaçla Fransızca iki dergi yayınlanmıştır. Bunlar: Adana'da Keldani Patrik Vekilliğince çıkarılan "Asuri-Keldani Dirilişi" ve Beyrut'ta çıkarılan "Asuri-Keldani Hareketi"dir. Bu dergiler vasıtasıyla İngilizler, Avrupa'da kamuoyu oluşturarak Nasturilere Musul ve Urmiye'den başlayıp Hakkâri, Van ve Urfa'ya kadar olan alanda bağımsız bir devlet kurma talebinde bulunmuştur. Aynı şekilde Nasturi halkı, kendilerini bağımsız yönetebilene kadar Batılı bir devletin mandası altında kalmayı da istemiştir (Çelik, 1988:69). Lozan Konferansı'nın 12 Aralık 1922 tarihli oturumunda İngiliz temsilcisi Lord Curzon, *"Türkiye-İran sınırında yaşayan Nasturi veya Asuri grubu vardır. Bunlar savaşın hengâmesinde büyük felaketler yaşamışlardır. Şu anda İngiliz korumasında olup bizden destek bekleyen bu insanlara yardım etmemiz, haklarını güvence altına almamız gerekmektedir"* demiştir. İsmet Paşa ise Curzon'a cevaben *"Türkiye'nin doğusunda yaşayan Nasturiler, Birinci Dünya Savaşı'na kadar hiçbir yakınmada bulunmadan rahat yaşamışlardır. Barış sağlanınca onlar için gerekli rahat ortam sağlanmış olacaktır"* cevabını vermiştir (Meray, 1969:204-232). 6 Ocak 1923 tarihli oturumda İngilizlerin temsilcilerinden Horace Rumbold, *"Asuriler büyük acılar çektiler ve dünya gündemine düştüler. Bu halka Türkiye sınırları içinde dil ve geleneklerini özgürce icra edebilecekleri müstakil bir yerleşim yeri verilmesi gerektiğini"* söylemiştir. Aynı oturumda Türk temsilcisi Rıza Nur Bey, söz hakkı alarak *"İngiliz temsilcisi, Türkiye'yi Ermeni ve Asuri gibi halklara karşı ahlaki sorumluluk altına koymuştur. Fakat savaşta, müttefikler söz konusu halkları devlete karşı kışkırtıp onları politikalarının aracı yapmışlardır. Bu durum söz konusu halkların felaketlerine neden olmuştur"* demiştir. Lozan Konferansı'nda Asurilerin eski yaşam alanları ile Hakkâri ve çevresi kast edilmiştir. Türk temsilcisi Fethi Bey 21 Mayıs 1923 tarihli oturumda, *"Nasturilerin, işledikleri hataları başından itibaren yabancı teşviklerle yaptığını, bu hataları tekrarlamamaları koşuluyla, yüzyıllardır yaşadıkları huzuru ve refahı tekrar Türk topraklarında bulabileceklerini eklemek isterim"* demiştir. Sir Perc Cox ise *"durumun artık değiştiğini ve Fethi Bey'in dediği gibi eskiye dönülemeyeceğini"* ifade etmiştir. Lozan Komisyonu'nda müttefikler günlerce Nasturilerin mağduriyetlerinden söz etmiş ve onlara Türkiye topraklarında bir statü verilmesini istemişlerdir. Ayrıca müttefikler, savaş çıktığından beri İngiliz hükümetinin bu halka sahip çıktığını ve İngilizlerin bunlar için yıllık 400 milyon sterlin harcadığını da sözlerine eklemişlerdir. Türk temsilcileri *"Söz konusu Hristiyan grubu devlete karşı tahrik eden ve onların mağduriyetlerine sebep olan müttefiklerdir (İngiliz ve Ruslar)"* şeklinde düşüncesini dile getirmiştir. Fakat her şeye rağmen Türk heyeti, söz konusu halkın Cumhuriyet'e bağlı ola-

rak din, dil ve ibadet özgürlüğü ile yaşamlarının kanunlar dâhilinde güvence altına alınacağından da söz etmiştir (Şimşir, 1990:345-346; Çelik, 1988:71; Meray, 1969:283-288; Stafford, 1935:69).

Nasturi temsilcisi Ağa Petrus, Lozan’da İngilizlerden ciddi olarak destek alamayınca şu itirafta bulunmuştur: *“Savaşta 275.000 insanımızı kaybettik, yaşadığımız topraklarımızdan olduk ve önemli ekonomik zararlara uğradık.”*. Bu tepkilerle Lozan’a giden Petrus isteklerini yirmi beş maddelik bir bildirge ile sunmuştur (Aybakan, 2015:63). Lozan Konferansı’nda, Fransız delegesinin aracılığıyla İngiltere ile uzlaştırılmaya çalışılan Ağa Petrus, İngilizlerce kabul edilmiştir. Bu durumda Ağa Petrus Türklere yaklaşmış ve İsmet İnönü’ye şu isteklerde bulunmuş: *“Hakkâri sancağında, savaştan önce bölgede yaşayan Nasturilere topluca yaşayabilecekleri bir bölge tahsis edilmesini”* talep etmiştir. Bunun yanında Nasturilerin Türkiye ile sorunlarının olmadığını ifade etmiştir. Petrus ayrıca Musul’daki Nasturi Levi güçlerinin Türk ordusunun emrine verileceğini dile getirmiştir (Şimşir, 1990:388-389). Bu görüşmeden haberi olan İngilizler, Musul Meselesi’nden dolayı hemen harekete geçip komutasındaki Asuri Levi güçlerini Özdemir Paşa Komutasındaki Türk güçlerine Revandız’da saldırtmıştır. Özdemir Paşa birliklerini buradan çıkarmak mecburiyetinde kalmış ve bu olayın neticesinde Ağa Petrus ile Türk ilişkileri bozulmuştur (Kaymaz, 2009:124).

Sonuçları itibari ile Lozan görüşmelerinde İngiliz heyetinin Nasturileri sürekli gündemde tutmalarının temel nedeni, Nasturiler üzerinden Musul’u Türkiye’den kopartmaktır. Bir dönem Lozan Komisyonu, Nasturilerin Avusturalya, Meksika, Arjantin, Arnavutluk gibi ülkelere nakil edilmesini talep etmişler; fakat Nasturiler illa ki eski vatanları olan Hakkâri bölgesine geri gelmekte ısrar etmişlerdir. İngilizler ise Nasturilerin söz konusu ülkelere nakil edilmesini istememişlerdir, çünkü eğer Nasturiler sözü edilen ülkelere göç ettirilseydi bu onlar için Türkler karşısında bir zaaf olarak ortaya çıkıp Musul meselesindeki kozlarını da kaybetmiş olacaklardı (Çelik, 1988:71). Konferans imzalandıktan sonra da İngilizler Nasturilere özerk bir yapı verilmesinden söz etmişlerdir. Ayrıca Sir Henry Dobbs’ın 9882 no ve 4 Ağustos 1923 tarihli raporu şu şekildedir: *“Nasturilere/Süryanilere savaştan önceki resmi olmayan ayrıcalıklarının yeniden sağlanması güvencesini boynumuzun borcu sayıyoruz. Koruyucu hükümet, her kim olursa olsun Süryanilere kesin olarak özerklik vermelidir”* (Şimun, 1991:29).

3.1.10.2.2. Musul Meselesi

Musul Meselesi'nin anlatılmasındaki amaç, İngilizlerin bu bölgeyi hâkimiyetine almak için Araplar kadar Nasturileri de ön plana sürmek istemeleridir. Osmanlı Devleti'nin son döneminde, Musul vilayeti 90 bin km'lik bir alanı içine alan, Türk ve Kürt olmak üzere 350 bin kişilik nüfusu olan bir bölge olmuştur. İdari taksimata göre Musul üç sancaktan oluşuyordu: Bu sancaklar Musul, Kerkük ve Süleymaniye sancaklarıdır (Öke, 1987). Kaymaz'a göre Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Musul nüfusunun yaklaşık %90'ını Müslümanlar, Müslüman nüfusun %97'sini de Sünnîler oluşturmuştur. Etnik olarak, toplam nüfusun %55-60'ını Kürtler, %10-15'ini Türkler, %10-15'ini Araplar, %4-5'ini Hristiyanlar, %1-2'sini Yahudiler oluşturmaktadır. Ancak, İngiltere bölgeye ait çıkarlarının belirmesiyle birlikte, bu bölgede yaptığı nüfus sayımlarında, Arap ve gayrimüslim nüfusun miktarını abartmış, Türk ve Kürt nüfusunu gerçek sayı ve oranların çok altında göstermiştir (Kaymaz, 2003:28-29). Meray'a göre ise İngilizler Musul Meselesi'ni gayrimüslimler ve Araplar üzerinden savunurken, Türkiye ise Musul nüfusunun %85'nin Türk ve Kürtlerden oluştuğunu ileri sürmüştür. 1921'deki istatistiklere göre Musul'da Arap: 185.763, Kürt: 452.720, Türk: 65.895, Hristiyan: 62.225, Yahudi: 16.865 yaşamaktaydı (Meray, 1969:367).

5 Haziran 1924'te İstanbul'da toplanan Haliç Konferansı'nda da Türkiye'nin Lozan'da ileri sürdüğü yani Musul'un dinî, siyasi, ırkî ve coğrafi gerekçelerle Türkiye'ye verilmesi gerektiği tezi İngilizlerce kabul edilmemiştir. İngiltere, Hakkâri'deki dinsel çoğunluğun Süryani (Nasturi) olduğunu ileri sürerek bölgenin Irak'a katılması gerektiği tezini ileri sürmüştür (Aydoğan, 2013:190). İngilizlerin Musul Meselesi'ndeki temel amaçları: İleride Türkiye'nin iç işlerine karışmak ve devleti parçalamak için Nasturiler gibi bir azınlığı elinde tutmak, Musul'daki petrol yataklarına hükmetmek ve Kürtleri Araplara karşı korumak bahanesi ile Irak'ta kalıcı olmaktır (İleri, 2000:73; Şimun, 1991:26-28).

Lozan görüşmelerinde İngiliz temsilcisi Lord Curzon, Musul'un Irak'a bırakılması için şu gerekçeleri öne sürmüştür:

“Musul nüfusunun çoğunluğu Arap'tır. Kürtler ise Türkler ile yaşamak istememektedirler, savaş öncesi olaylar (Dersim ve Bitlis ayaklanmaları) bunu göstermektedir. İngiltere, Birinci Dünya Savaşında Türkleri yenerek Irak'ı fethettiğinden, Musul üzerinde hakkı vardır”. Buna karşılık İsmet Paşa ise şu dayanakları ortaya koymuştur: *“Musul'da Araplar azınlıktır, Kürtlerin Türklerle bir problemleri yoktur, nitekim Birinci Dünya Savaşı'nda ve Kurtuluş Savaşı'nda Kürtler büyük fedakârlıklar yapmıştır. Ayrıca 1920 Meclisi'nde çok sayıda Kürt mebus vardır. Irak'ın*

hiçbir devletin mandasına ihtiyacı yoktur. İngilizlerin Irak ile yaptığı hiçbir antlaşmanın kıymet-i harbiyesi yoktur. Dolayısıyla İngiltere'nin fetih hakkı gibi bir durum söz konusu değildir. Son olarak coğrafi ve siyasi olarak Musul Anadolu'nun bir parçasıdır” demiştir (Meray, 1969:364-368).

1925 yılında toplanan Milletler Cemiyeti, Türkiye'nin hoşnutsuzluğu üzerine Musul sorununu Lahey Adalet Divanı'na göndermiştir. Türkiye, Musul meselesinin siyasi bir karar olduğu gerekçesi ile Divan'a katılmamıştır. İngilizlerin beklentileri doğrultusunda Lahey Adalet Divanı, meselenin Milletler Cemiyeti kararına göre çözülmesini uygun bulmuştur. Milletler Cemiyeti de 5 Haziran 1926'da Türkiye, İngiltere ve Irak hükümetleri arasında yapılan Ankara Antlaşması ile Türkiye ve Irak arasındaki sınırdaki küçük değişiklikler yapılmasına karar vermesine karşın, sınır İngiltere'nin istediği biçimde çizilmiştir. Böylece Türkiye'nin güneydoğu sınırı, Misak-ı Millî'den fedakârlık etmek pahasına da olsa, çizilmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin İngiltere ile olan son büyük anlaşmazlığı da ortadan kalkmıştır. Musul Irak'a bağlanmış, Hakkâri'de Türkiye sınırları içinde kalmıştır. Ankara Antlaşması'na göre Aşita (Çığılı), Helemon (Andaç) köyleri Türkiye-Irak sınırları olarak belirlenmiştir (Aydoğan, 2013:190).

3.1.10.2.4. Milletler Cemiyeti'nin Nasturi Haklarına Yaklaşımı

Nasturiler Hakkâri'den göç ettikten sonra Paris, San Remo ve Lozan Konferansları gibi uluslararası antlaşmalarda kendilerini tatmin edecek sonuçlar alamayınca temsilcileri vasıtası ile Birleşmiş Milletler nezdinde çalışmalarını devam ettirmişlerdir. Bu amaçla, Malik Kamber ve Ağa Petrus gibi Nasturi temsilcileri, Cenevre'de bir araya gelip “*Kendilerinin başlatmadığı savaşın kurbanı olduklarını, müttefiklerinin kendilerine ihanet ettiklerini, Asurluların savaştan sonra dağınık ve perişan bir şekilde dünyaya dağıldıklarını*” anlatmışlardır (Coakley, 1996). Nasturilerin temel istekleri, Musul başkent olmak üzere kendilerine toprak verilmesi olmuştur. Emperyalistler, Osmanlı'nın içindeki azınlıkları devlete karşı ayaklandırmış ve bu azınlıklar perişan halde ortada kalmışlardır. Osmanlı merkezi hükümetinin bu azınlıklara karşı olumsuz bir tavrı yoktu, fakat büyük Hristiyan güçler söz konusu azınlıkları kendi ülkelerine karşı yabancılaştırılmış ve dahası nüfuslarının yarısı öldürtülmüştür. Musul Meselesi askıda iken İngilizler, Asurluların İngilizlerin yanlarında olmaları durumunda onlara özerk bir yapı tanınacağını, eskiden olduğu gibi yine vaat etmişlerdir. Öte yandan Cenevre'de bulunan Türk Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras da İngilizlerin aksine eğer Nasturiler Musul konusunda Türklerle hareket ederlerse, onlara Musul merkezli özerk bir yapı, yeni Türkiye'nin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından verileceğini Ağa Petrus ve Malik Kamber'e söylemiştir. Bu teklif Irak'ta

İngiliz korumasındaki Asuriler düşünülerek reddedilmiştir. Bu ve benzer birkaç nedenden dolayı İngiliz teklifi kabul edilmiştir. Nihayetinde İngilizler Musul'u alınca, Birleşmiş Milletler de Asurlulara verdikleri sözleri unutmuştur. Rüştü Aras'ın "*eğer İngilizler Musul'u alırlarsa tekrar size ihanet edecekler*" sözü yerini bulmuştur (Parhad, 2009:64-67).

Nasturiler, Milletler Cemiyeti nezdinde arayışlar içinde iken, İngilizler de Nasturileri tekrar Hakkâri'ye yerleştirip (tedrici sızma yöntemi ile) orada onlara bir statü kazandırmak istemiştir ve 1922'de 8.000 Nasturi Hakkâri'ye geri dönmüştür (Winkler, 2003:141). İngilizler, Hakkâri'ye geri gelen Nasturilerin vasıtası ile Hakkâri'yi Irak'a dâhil edip hakimiyet alanını genişletmek istemişlerdir (Sonyel, 2001:30). İngiliz Yüzbaşı McNearne başkanlığındaki İngiliz askeri heyeti, 1921'de Hakkâri'deki Nasturileri ziyarete gitmiştir. Bu ziyarette, Nasturi gençlerinden oluşan bir askeri birlik oluşturulup daha sonra Türklere karşı eğitilmiştir (Şimun, 1991:50). Osmanlı Devleti ve Kürtlerin bu geçişten haberleri olsa da, barışçıl bir ortamda yaşamak kaydı ile Nasturilere karşı herhangi bir harekât içinde olmamışlardır. Bu duruma rağmen Hakkâri'ye geri gelen Tiyyar ve Tuhup aşiretleri rahat durmamışlardır. 1924 yılının Ağustos'unda Hakkâri Valisi Halil Rıfat Bey ve yanındaki askeri grup bölgeyi teftiş etmek için 7 Ağustos 1924 tarihinde Çölemerik'ten Çukurca'ya doğru yola çıkmışlardır. Bu yolculuk sırasında Tiyyar aşiretinden 200'e yakın Nasturi, Vali ve beraberindeki heyetin yolunu kesip jandarma komutanı ve birkaç eri şehit ettikten sonra Vali'yi esir almışlardır (Akgül, 2001:107). Aşağı Tiyyar aşiretinin meliklerinden Xewşabe'nin araya girmesi ile Vali ve yanındakiler serbest bırakılmıştır²⁶. Han Gedîği Olayı denilen bu teşebbüsü isyan hareketi olarak gören Türkiye Cumhuriyeti, 14 Ağustos'tan itibaren Cafer Tayyar Paşa komutasındaki 7. Kolordu'yu bölgeye göndermiş ve Nasturiler bir daha ülkeye gelmemek üzere göç ettirilmiştir (Erdost, 2016:75; Arvas, 2010:197-198).

3.1.11. Nasturilere Yönelik Politika Değişimi

Tarih boyunca büyük devletler, çok uluslu devletlerin yönetiminde yaşayan farklı din, ırk ve dile sahip insan gruplarına yaklaşarak onları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmışlardır (Bayburt, 2010). Bu amaçla söz konusu insan gruplarına; özerklik, yeni bir devlet kurma, dilini ve kimliğini tanıma gibi vaatlerde bulunmuşlardır. Bu vaatler hegemonik amaçlara ulaşmak için verilmiştir, fakat ne zaman ki söz konusu amaçlara ulaşılmış veya tam tersine bu

²⁶ Mülakat yapılan İbrahim Tuhubi'ye göre bu saldırıda yaralanan askerler akrabası olan Yusuf Demir (İsiv'e Cole) tarafından tedavi edilip devlete teslim edilmişlerdir (İbrahim Tuhubi, 24.07.2020 tarihli mülakat).

amaçlara ulaşma ümidi kalmamışsa anılan vaatler de unutulmuştur. Bu başlık altında çalışmanın konusu olan Nasturi toplumuna Birinci Dünya Savaşından önce Rusya, İngiltere gibi devletlerin vermiş olduğu vaatler ve sonuçları anlatılmıştır.

Stafford, Ruslar'ın Asuri halkına gerek Hakkâri'de ve gerekse İran topraklarında iki defa ihanet ettiklerini ve bunun üzerine Asurilerin İngiliz himayesi altına girdiğini yazmıştır (Stafford, 1935:25-26). Eliya Vartanov'a göre Ruslar Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, Nasturilere çokça vaatte bulunup onları emperyalist amaçları için kullandıktan sonra 1917'de devrimden dolayı geri çekilmişlerdir. Bu geri çekilme ile mecburen Ruslarla beraber geri çekilmek zorunda kalan bir kısım Nasturi, Stalin'in zulmü altında öncekinden daha büyük trajedi ve haksızlıklara uğrayarak Sibiry'a göç etmişlerdir (Vartanov, 2005:10). Ayrıca Vartanov'a²⁷ göre:

“Bizler Osmanlı topraklarındaki dağlarda yaşıyorduk, biz buranın esas yerlisiydik. Yüzyıllarca dünyadan soyutlanmış yaşıyorduk, Tanrı İnancımız vardı, Hz. İsa'dan sonraki ilk yüzyılda Hristiyanlığı kabul etmiştik. Her şeye rağmen iki bin yıldır söz konusu topraklarda rahat yaşıyorduk. Ruslar, insanımızın bir kısmını sürgüne gönderirken, ‘onların casus olduklarını, Türkiye, İran ve İngiltere hükümetleri için bilgi taşıdıklarını’ iddia etmiştir. Ruslar ayrıca bizi Sovyet halkının düşmanları olarak göstermişlerdir” (Vartanov, 2005:29-39).

Şimun'a göre İngilizler bakımından konuya yaklaşıldığında gerek savaş öncesi ve gerekse 1920'li yıllarda İngilizlerin Nasturilere verdiği sözler ve vaatler kâğıt üzerinde kalmıştır. Nasturiler geçmişte olduğu gibi gelecekte de kısımlara uğrayacağını önceden sezip İngiliz yetkililere uyarıda bulunmalarına rağmen kendilerini koruyacak hiçbir önlem alınmamıştır. Bunun en önemli sebebi de Ulusal Birlik Kurulunun, Irak bölgesine temsilci atamamasının yanında Nasturilere yönelik hiçbir güvencenin sağlanamamasıdır (Şimun, 1991:32-34). Birinci Dünya Savaşı'nda Amerika, Rusya ve İngiltere'nin amacı, Süryani veya Nasturileri “*Truva atı*” gibi kullanmak olmuştur. Sonraki süreçte Nasturilerin “soykırıma” uğradıkları propagandasını yapan söz konusu devletler, aynı şekilde Nasturileri yüzüstü bırakmışlardır (Malek, 1935:16-20;

²⁷ Eliya Vartanov Nasturilerin Rusya'ya göç ettikten sonra, Stalin'in yaptığı baskı ve şiddetini, 2005 yılında Yaba Yayınları'ndan çıkan “Sibiry Sürgünü” adlı eserinde anlatmıştır. Bu eserde Vartanov'un anlattıkları ve Haziran 1949 yılında Azerbaycan'ın Bakü kentine bağlı Akstafa kasabasına bağlı Greenfield köyünde (burada hem Botan (Cizre) hem de Hakkâri'den gelen Asuriler yaşamıştır) bir gece yarısı Nasturilerin çoluk çocuk demeden aniden yataklarından kaldırılıp kamyonlara doluşturularak Sibiry'a sürgüne gönderilmesi vb. olaylar ayrıntısına kadar anlatılmıştır.

Winkler, 2003:140-141). Nasturi milliyetçi Yawsep Mar Yuxanna'ya göre de 1917 Devrimi'nden sonra Sovyet otoriteleri Asurlulara vermiş olduğu vaatleri unutmuşlardır. İngiltere Ortadoğu politikasında Asurileri çıkarları doğrultusunda belirli bir süre kullanıp sonrasında onları saf dışı bırakmıştır. İngiltere'nin yaptığıının aynısını Ruslar da Asurilere yapmıştır (Vartanov, 2005:49).

Derav Meliklerinden İsmail ve Surma Hanım'ın hatıralarında belirttiği şekliyle, Nasturi Hristiyanlar hiçbir zaman devlete karşı gelmemişlerdir. Aynı şekilde Nasturilere karşı 1914 yılında başlayan kısımlardan dolayı Nasturiler Ruslarla hareket etmeye başlamışlardır (Yonan, 1999:211). Yonan, Nasturi olaylarını sadece Birinci Dünya Savaşı'ndaki duruma bağlayarak dar bir çerçeve çizmiştir. Oysa Birinci Dünya Savaşı'ndan önce misyonerlerin bölgedeki çalışmaları ve halklar arasına soktuğu düşmanlık ve ayırımlara yer verilmemiştir. 1914 ve sonrasında Hakkâri'de meydana gelen acı olaylar Rusların Nasturi desteği ile Hakkâri'yi işgalinin sonucudur. Nitekim bu iddiayı Malik Kamber'in kalemine dayandırabiliriz. Kamber'e göre

“Halkımız dış devletler mutlu yaşasınlar diye devletinden ve hayatlarından olmuşlardır. Bu da yetmemiş gibi Nasturilerin sonraki nesilleri de büyük trajedilerle karşılaşmıştır. Bunun en büyük müsebbibi Patriğimizdir. Patriğimiz ileri görüşlü değildi, bir politikası yoktu ve aldatılmıştı. Sonuç olarak halkımız büyük felaketlerle karşılaşmış dünyanın dört bir yanına dağılmıştır” (Malik Kamber, 1969:13-17).

Irak'ta İngilizlerden umudu kaybeden Nasturiler, Malik Kamber ve Ağa Petrus'un önderliğinde ve General Gouraud'un da desteği ile 1920'lerden sonra Suriye'de Fransız denetiminde özerk bir devlet kurmak istemişlerdir fakat bu istek de İngilizler tarafından engellenmiştir (Parhad, 2009:70-74; Malik Kamber, 1969:19). Frederick Aprim'e göre Nasturilerin en önemli liderlerinden biri olan Ağa Petrus, İngilizler tarafından Hindistan'ın Bombay eyaletine sürgün edilmiştir. İngilizlerin amaçları, Ağa Petrus gibi Nasturilerin taleplerini her platformda dile getiren bir Nasturi liderini, saf dışı bırakmaktır (Aprim, 2008:13).

Sonuç

Bu bölümde çalışmanın temelini oluşturan Nasturi toplumu, tarihsel boyutu ile açıklanmıştır. Nasturilik mezhebinin ortaya çıkması ve bu mezhebin müntesibi insanların etnik aidiyetleri önem arz etmektedir. Mevcut literatürde Nasturilerin etnik kökenleri, uzun yıllar Mezopotamya coğrafyasına hükmetmiş Asurlulara dayandırılmıştır. Bu konu mevcut literatür ve sahadan elde edilen bulgularla çalışmanın analiz bölümünde değerlendirilmiştir. Burada şunu

ifade etmek gerekir ki Ortadoğu veya Mezopotamya bölgesinde yaşayan halkların ari ırklardan geldiğini söylemek güçtür. Mamafih söz konusu bölgede yüzyıllarca bir arada yaşayan halklar zamanla karışıp kendilerini aynı ırktan saymışlardır. Hakkâri’de yaşamış Nasturilerin hepsinin Asuri ırkına dayandığını söylemek de aynı şekilde güçtür. Konuyu somutlaştırmak için Nasturilere dinî ve etnik olarak yakın olan toplumlardan da söz edilmiştir. Nasturilerin Hakkâri’ye yerleşimi konusunda farklı bulgulara ulaşılmıştır, fakat Nasturi ve Kürtler XIX. yüzyıla kadar birbirlerine yakın toplumsal formlarda yaşamışlardır. Nasturi toplumu da diğer gayrimüslim topluluklar gibi Osmanlı Devleti millet sistemi altında din ve ibadet özgürlüğü ile yaşamışlardır. XIX. yüzyıldan itibaren bölgeye gelen yabancı devletlerin misyonerleri Osmanlı tebaası olan halkların toplumsal dengesinin bozulmasına neden olmuşlardır. Geline aşamada Birinci Dünya Savaşında Nasturi toplumu da Osmanlı Devletine karşı bazı olaylar içine girip Hakkâri’den göç etmişlerdir. Söz konusu toplum, müttefiklerin savaştan öncesi ve sonrasında kendilerine vermiş oldukları vaatlerin gereğinin yapılması için uluslararası konferans ve antlaşmalarda siyasal arayış içine girmiştir. Dolayısıyla yukarıda anlatılan konuların hepsi çalışmanın konstrüktivizm ve naratif teorileri bağlamında analizi için tarihsel olarak açıklanmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NASTURİ TOPLUMUNA GENEL BİR BAKIŞ

Bu bölümde çalışmanın temel konusu olan “Nasturiler”, din, mezhep, dil, aşiret, sosyal yaşam, demografi vb. kavramlar bağlamında ele alınmıştır. Tarihsel süreçte insanlar kökenlerinin nereye ve kimlere dayandığını, yaşadıkları kültürü, dinlerini, geleneklerini, toplumsal bağlarını hep merak edip sorgulamışlardır. Bu meraklarını ilk etapta mitlerden, destanlardan ve efsanelerden gidermeye çalışmışlardır. Zamanla söz konusu bilgi arayışı profesyonel bir mecraya dönüştürülmüş, geçerli ve güvenilir cevaplara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın konusunu teşkil eden Nasturiler, tarım ve hayvancılıkla uğraşan bir toplum olup dünya ile bağı olmayan, kendilerine has aşiretsel ve dini formlar üzerinde kurulu bir yapıya sahip olmuşlardır. Nasturilerin en önemli toplumsallaşma araçları din ve kilise olmuştur. Bunun dışında aşiretsel bağlar ve bunun neticesinde oluşan aşiret liderliği söz konusu toplumun önemli özelliklerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Doğu toplumları dinsel ve etnik aidiyetlerinin yanı sıra aşiretsel bağlar etrafında da kimlik kazanmışlardır. Nasturi toplumu özellikle Hakkâri’de yaşamış olanları, tıpkı komşuları olan Kürtler gibi kendilerini aşiretsel formasyon ile tanımlamışlardır. Öte yandan kilise bağı ve bu bağ çerçevesinde şekillenen sosyo-politik ilişkiler aynı şekilde bu topluluğu diğer topluluklardan ayıran sosyolojik bir gerçektir. Dolayısıyla sahada elde edilen veriler ile Nasturilerin sosyolojik yapısı “etnosentrik” (bireyi veya toplumu kendi koşulları içinde değerlendirmek) olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Nasturilerin sosyal yapıları komşuları olan Hakkârili Kürtler ile benzer şekildedir dolayısıyla bu ilişkiler çalışmanın ilerleyen başlıkları altında mukayeseli olarak verilmiştir. Örnek vermek gerekirse Nasturi ve Kürtlerin aşiretsel liderlikleri birbirine çok yakındır. Fakat dinî ritüel, ayin ve ibadet şekilleri büyük oranda birbirlerinden farklıdır. Bu bölümdeki amaç, Nasturilerle ilgili literatüre girilmiş fakat eksik bırakılmış kısımları saha araştırmasıyla elde ettiğimiz bulgularla destekleyip bu bulguları sosyal bağlamda analiz etmektir.

4.1. Sosyal Bağlamda Nasturiler

Türk, Arap, İran gibi halklar ile yaşayan Kürtler, tarih boyunca bu yaşanmışlığı kültürel alışveriş ile desteklemişlerdir. Kürtler ile tarih boyunca kader birliği yapmış önemli halklardan biri de Nasturiler olmuştur. Pek çok kaynakta (Bulut, 2009; Grant, 2015 vb.) Kürtler ile Nasturilerin birbirlerine benzediklerinden söz edilmiştir. Bu benzerlikten dolayı iki halkın aynı etnik

kökenden olabileceğinden bile söz edilmektedir. Bu benzerlikler, her iki insan topluluğunun oluşturdukları ortak kültürün sonucudur. Kültür, duyguların bir parçası olmakla beraber psikolojik imgeyi de harekete geçirerek sadece belirli bir milletin sosyolojisinde değil, kolektif olarak tüm ülke sosyolojisinde paylaşılan bir olgu olarak kabul edilmektedir (Eriksen ve Nielsen, 2001:61-62).

4.1.1. Nasturilerde Dinî Uygulama

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Nasturi mezhebinin ortaya çıkışı, Nasturilerin örgütlenme biçiminin yanında Nasturilik mezhebi yayıldıktan sonra onun içinden çıkan farklı dinî formları olan Yakubi, Keldani, Melkit ve Maruni gibi gruplar anlatılmıştır. Bu başlık altında ise genelde toplumlar için dinin önemi ve özelde ise Nasturi toplumunda dinin anlamı ve uygulama şekli anlatılmıştır. Aslında yukarıda söz edilen dinî gruplar, aynı etnik kökenden gelmelerine rağmen içinde bulundukları şartların ve dış dayatmaların etkisi ile Hristiyanlık dinini anlama ve onu uygulama şekilleri bakımından birbirlerinden farklılaşmıştır. Din milletleri geliştiren, toplumsal hayatın değişmesini ve şekillenmesini sağlayan bir düzendir. Dinin temel mesajı toplumları doğru yola iletmenin yanında, onlara belirli bir aidiyet duygusu, toplumsallaşma, milli bilinç ve kimlik kazandırmaktır (Coşkun, 2003). Emile Durkheim'e göre dinin ilkel toplumlardaki fonksiyonu ayin, ritüel, ibadet ve kolektif yansımalar ile toplumun üyeleri arasındaki sosyal dayanışmayı ve sosyal bütünleşmeyi sağlayan bir olgu olmasıdır (Durkheim, 1995: 35-37).

Osmanlı Devleti'nin hükümrانlığında kilise, gayrimüslim azınlıkların milli birliğini ve tarihsel arka planını oluşturan önemli bir unsur iken XIX. yüzyıl ile kilisenin ötesinde din, kimliğin belirleyicisi olma konumundan ırk ve etnik aidiyetin tanımlayıcısı pozisyonuna yükselmiştir. Söz konusu yüzyıla kadar, Osmanlı Devleti'nin tebaasından olan Nasturiler dinî kimlik üzerinden kendilerini tanımlamışlardır. Bu yüzyıl ile beraber Nasturiler kendilerini "Asuri" kimliği üzerinden tanımlamaya başlamışlardır. Dinin icra yeri olan kilise ve buna bağlı olarak dinî kimlik ikinci plana atılmıştır (Atiya, 2005:265).

Nasturilik mezhebinin dayandığı Hristiyanlık dini de kiliselerde belirli bir kimlik kazanarak varlığını sürdürmüştür. Kilise, Nasturilerin özel ve toplumsal yaşamında kurumsallaştığı için kilise yönetimi birbiri ile bağlantılı kademelere bölünmüştür. Bu anlamda, Nasturilerde ruhban sınıfı üç ana kademe ve bu kademelerin her birinin altında evrensel olarak benimsenmiş ve

tanınmış üç alt kademe olmak üzere toplam dokuz gruptan oluşmuştur. En üst dini rütbe olan Patrik'ten (Katolikos), en alt kademeye kadar olan yönetsel örgütlenme biçimi aşağıda gösterildiği gibidir:

a) *Piskoposluk Kademesi:*

- 1- Patrik (Katalikos ya da Phatriarca, *Koçanis'te ikamet etmiştir*²⁸)
- 2- Metropolit (Başpiskopos ya da Matran, *Şemdinli'deki Dirha Reş veya Mar Bişo Kilisesinde ikamet etmiştir*)
- 3- Piskopos (Eskof, Bishop veya Abuna)

Patrik kademesi MS 424'ten beri vardır. Yukarıda sayılan rütbelerden hiçbiri et yemez ve evlenmezler. Bunların dışındakiler bu yasaklardan müstesnadır (Surma Hanım, 2015: 55-56).

b) *Papazlar Kademesi:*

- 1- Korpiskopos
- 2- Arkedikon
- 3- Papaz (Qeşe, *her Nasturi cemaatinin bir Qeşe'si vardı, halk tarafından seçilmektedir*)

c) *Diyakon Kademesi:*

- 1- Diyakon Çömezi (*Şemaşe de denilir. İbadet sırasında diğer alt kademelerle birlikte Papaz'a yardımcı olur*)
- 2- Papaz Çırağı (Heov Yeqna)
- 3- Qari ya da okuyucu

Yukarıda verilen kademeler arasındaki geçişlerde yaş sınırlaması mevcuttur. Örneğin; 18 yaş üstüne Diyakon, 25 yaş üstüne Papazlık verilebilir. Kitab-ı Mukaddes'e göre de böyle olmakla beraber bazen 7-8 yaşlarında Diyakon, 15-16 yaşlarında Papazlara da rastlanmıştır (Albayrak, 1997:82). En üst kademe olan Patrik, Nasturilerin dinî ve dünyevî lideri olup bu anlamda verilen kararların nihai icra merciidir. Patrikten sonra gelen Metropolit de kilise ile ilgili önemli görevler üstlenmektedir. Diyakonlara Şemaşe de denilmektedir ve Şemaşe, Asuriler arasında okuma-yazma bilen dini bir kademedir. Şemaşelere örnek olarak Cilo Meliki Jibrael verilebilir (Liliyan, 1968). Diyakon, papaz yardımcısıdır. Diyakon, Qurbana ayini esnasında Papaz'a yardımcı olmuştur. Günümüzde kullanılmayan İkinci Diyakon ya da Yardımcı Diyakon da vaizlik

²⁸ Bu bölümdeki italik yazılar yazara aittir.

yapmıştır (Surma Hanım, 2015: 55-57). Diyakon ayrıca yukarıdaki görevlerinin dışında bölgenin finans işlerini yürütmüş ve kilisenin taşınmazlarından sorumlu olmuştur. Her cemaatin büyüklüğüne göre değişen sayıda Diyakon ve Okuyucu bulunmuştur (Atiya, 2005).

Nasturilerin kilisesinde dinin icra edilmesi ve dinî teammüllerin aktarılmasında belirlenmiş bir hiyerarşi mevcuttur. Bu açıklamalardan sonra Nasturilerin dinî hiyerarşisinde önemli olan Patrik, Başpiskopos ve Papazların kilise içindeki işlevleri ve bunların Nasturiler için ifade ettiği anlamlar açıklanmıştır.

4.1.1.1. Ruhanî ve Dünyevî Lider (Patrik ya da Katolikos)

Din, sembolleri kullanan bir sistem olmanın ötesinde bunlar arasında bağlantı kuran özgün anlam ve anlamlandırmalar bütünüdür. Bu sembolleri üzerinde taşıyan öncü kişiler veya kurumlar bulunmaktadır. Sosyolojik olarak din, iki aşamalı bir işlem gerektirmektedir. Bu aşamalardan birincisi, dinin dayandığı anlam sistemlerinin çözülmesi; ikincisi ise bu sistemlerin toplumsal-yapısal ve psikolojik süreçlerle ilişkisinin kurulmasıdır (Asad²⁹, 2007). Dinin bu sembolik ve toplumsal muhtevası o dinin yerel temsilcilerinin şahsında anlam kazanmaktadır. Nasturilerin dinî kimliklerinin en üst rütbesi Patrik veya Katolikos diye adlandırılır ve bu her şeyden önce tüm Nasturiler için saygı duyulan bir rütbedir. Her Patriğin isminden önce sayın, aziz anlamına gelen “Mar” kelimesi kullanılmaktadır (Yakubilerin Patriği’nin önünde “Ignatious” kavramı yazılmıştır). Nasturi Patriği; aşiretler arası uzlaşmazlıkları çözer, vergi toplamaya, savaşa ve barışa karar verir, ayrıca aşiretlerce seçilmiş meliklerin³⁰ Sunhadus’a³¹ göre atama makamıdır. 1889 yılına kadar Patrikler, Bar Mama veya Gormis (Hurmizd) ailesinden seçilirken bu tarihten sonraki Patrikler “Şahmêr” ailesinden seçilmeye başlanmıştır (Liliyan, 1968:8; Iboco, 1998:42; Albayrak, 1997:77). Bu aile için “Beyti Ebevi” ya da “Abuna” gibi tanımlamalar da kullanılmıştır (Kaplan, 2020:251).

²⁹Talad Asad, Mısırlı yazar Abdülhamit el-Zein’in 1970’te araştırmaya başladığı İslam Antropolojisindeki çalışmaları yürüten ikinci isim olarak literatüre girmiştir. Asad, yaptığı çalışmalarında İslam’ı kısa bir ifade ile “gelecek” olarak değerlendirmiştir. El-Zein ise İslami anlayışın mekâna ve zamana göre farklı bir antropolojiye sahip olduğunu kaydetmiştir (Şahin, 2016).

³⁰Melik kavramı, konunun ilerleyen bölümlerinde de açıklanacağı gibi Nasturi aşiretlerinin lideri pozisyonundadır. Fakat şunu dile getirmek gerekir ki Melik kendisine biçilen görevleri Patrik’in himayesi altında yerine getirir. Melik, Arapça’da “kral” anlamına gelmektedir (Özcoşar, 2006:94).

³¹Sunhadus, Nasturi fıkıh kitabıdır. Hukuki işler, Sunhadus’ta yazılı kurallara göre yürütülmüştür.

Patrikler temsil ettikleri makamın bir gereği olarak evlenmemişlerdir. Patriklik aynı aile arasında amcadan yeğene geçmektedir. Mevcut patrikten sonra gelene veya halefine “*Natar Kursi*”³² denilmektedir (Berg and Murre, 1999:239; Coakley, 1996:182). Patriklik kurumu hem dini hem de dünyevi anlamda en yüce makam olduğu için bu makamdaki aile, görevini başka bir aileye kaptırmak istememektedir. Patrikler genelde 15 yaşında, genç ve tecrübesiz bir yaşta iken söz konusu makam için kutsanmaktadır. Patrik, halkının dinî ve dünyevî lideri olduğu kadar halk ile devlet arasındaki bağı da oluşturan önemli bir pozisyonadadır. Patrik’in emirleri yasa mukabilindeydi. Nasturiler bu emirlere karşı gelemedikleri gibi onları sorgulamamışlar. Nasturilere göre Patrik, her şeyi bilen ve kavrayan kişidir (Bulut, 2009:176).

Patrikler, Başpiskopos tarafından aşiret Melikleri ile diğer Piskoposların huzurunda atanıp kutsanmaktadır. Aşiretsel önderliği yapan melikler ise babadan oğula geçen bir sistem ile Patrik tarafından atanmıştır (Surma Hanım, 2015:67). Patrik topluluk ile ilişkilerini diri tutmak için çeşitli etkinlikler yapmıştır. Patrik, zaman zaman Nasturi köylerini ziyaret etmiş ve Koçanis’teki divanhaneinde kendilerini ziyarete gelen insanları kabul etmiştir. Resmi ziyaret saatleri sabah 07.00, akşam 17.00 olarak tertiplenmişti ve bu saatlere “Kahve Divanı” denilmiştir. Bu görüşmeler sadece Nasturiler için değil bölgenin tüm insanlarına açık olmuştur. Divanhane hizmetine çalışan kimseler de vardır. Mesela Koçanis Divanhaneisi’ndeki³³ hizmetçiler, Baz aşiretinden Diyakon Petrus ve Baz aşireti Meliki’nin yeğeni Xanu gibi isimlerdi (Surma Hanım, 2015:71-72). Patrik ulusunun başı olarak, söz konusu ziyaretlerde halkının istek ve sıkıntılarını dinleyip onlara çözüm yolları aramıştır. Nasturi Patriği, Kürtler tarafından da sayılmıştır; çünkü Kürt aşiretlerinin kendi arasında veya herhangi bir Nasturi aşireti ile vuku bulan bir hadisenin çözümünde Patrik önemli görevler üstlenmiştir.

4.1.1.2. Başpiskoposluk (Metropolit)

Başpiskopos veya Metropolit, Patrikten sonra gelen en yüksek dinî rütbedir. Metropolitlerin yardımcıları, Hz. İsa’nın bir ismi olduğu rivayet edilen “Mar Khnanisho” ailesi silsilesinden gelmiştir (Iboco, 1998:42). Şemdinli’de yaşayan ve Nasturi Kilisesi’nde ikinci sırada yer alan Metropolit (Başpiskopos ya da Aramice: Saymanad Mar Samcun) Dirha Reş (Kara Kilise ya da Mar Bişo) Kilisesi’nde ikamet etmiştir. Aynı zamanda “Bişo” ismi, melek olarak

³² Bu kelime “Nazar Kursi” olarak da anlaşılabilir yani makama nazır edilen veya adanan demektir.

³³ Divanhane, önemli kararların alındığı meclislerdir. Kürt aşiret ağalarının da divanhaneleri vardı ve buna Kürtçe “Koçk” denilmiştir. Aşireti ilgilendiren hayır ve şer işleri bu “koçk” veya divanhanelerde o yörenin ileri gelenleri tarafından çözüme kavuşturulmuştur.

bilindiği için ona adaklar da adanmıştır (Wigram, 2004:205-234; Liliyan, 1968). Metropolit yerine aynı zamanda Matran kelimesi de kullanılmaktadır. Aslında iki kavram arasında nüans farkı vardır. Metropolit (Başpiskopos), hem “kadılık” görevini icra eder hem de idari görevleri yerine getirmektedir; Matran ise daha çok dini ya da ruhani görevleri yerine getirmektedir (Özcoşar, 2006:76). Metropolitlerin Birinci Dünya Savaşı’ndan önce Şemdinli’de dinî yönü ile ön plana çıkan Seyit Taha-i Hakkâri ailesi ile ilişkileri çok iyi olmuştur (Iboco, 1998:15).

Metropolitlerden sonra gelen Piskoposların görevi vergi ve kiliseye yapılan bağışları toplama, evlilik gibi beşerî faaliyetlerin gerçekleştirilmesi olmuştur. Piskoposlar genelde evlenmezdi, fakat nadiren de olsa evli Piskoposlara rastlanmıştır. Evlilik, Papaz’dan sonraki kademelerde pek hoş karşılanmamıştır (Albayrak, 1997:87).

4.1.1.3. Papaz (Qaş)

Papazlara Aramice; Qaş, Rabbi, Kassi gibi adlar verilmiştir. Papaz Nasturi köylerinde doktor, filozof ve bilge gibi görülmüştür (Layard, 2000:139). Kürtçe’de de Papazlara Qeşe denilmiştir. Papazların görevi, günlük ibadetlerin yapılmasını sağlamanın dışında mahallin reisliğini veya önderliğini de yürütmektir. Papazlar mahallin cemaati tarafından seçilmekte fakat Piskopos tarafından atanmaktadır (Iboco, 1998:43).

Her cemaatin ya da köyün kendine ait bir papazı vardır. Papazlar evlenebildikleri gibi Patrik ve Piskoposlardaki diğer bazı yasaklara da tabi değildirler. Ayin esnasında Papaz’a yardımcı olan Diyakon ve Diyakon Çömezleri olmuştur. Papazların geliri, nikâhtan aldıkları paralar ve Nasturi cemaati tarafından yapılan cüzzi bağışlara dayanmaktadır (Albayrak, 1997:88; Dalyan, 2009a:45). Kuzey Irak’ın Duhok kentinde kendisi ile mülakat yapılan Papaz İşu’ya göre Papazlar daha sağ iken görevlerini oğul veya damatlarına devredebilirler (Papaz İşu, 18.09.2019 tarihli mülakat). Irak’ta yapılan gözlemlerde Papaz, ayin sırasında dizlerine kadar uzun siyah bir cübbe giymektedir. Bu cübbenin altında giyilen gömleğin yakasında bir papyon mevcuttur. Papaz elbiseleri sadedir. Kâhin ve Diyakon’un önünde üç, arkasında tek haç bulunan uzun ve “Sudra” denilen elbiseleri vardır. Sudra, Hz. İsa’nın elbisesine benzer dikişsiz, kafadan geçirilen, sade, eni geniş ve boyu uzun bir elbisedir. Papazlar bellerine haç ile süslenmiş Zonara denilen bir kuşak bağlar, omuzlarına yine haç ile süslenmiş Orara denilen atkı atarlardı (Surma Hanım, 2015:23).

4.1.2. Nasturi Kutsal Mekânı Olarak Kilise

Mekânın kutsal oluşu kendisinden gelmemektedir, kutsal olan dindir. Dolayısıyla dinin icra ettiği alanlar da bizatihi onun kutsal ruhundan dolayı söz konusu kutsiyeti kazanmaktadır. Güngör'e göre mekânların bir farkı varsa o da mekâna atfedilen anlam ve kutsiyettir (Güngör, 2020). Kilise, Asur mirasının korunması ve geliştirilmesinde öncü misyon üstlenmiştir (Donabed and Donabed, 2006:26). Nasturi Kiliseleri, ibadetlerin yapıldığı yerler olmanın dışında, toplumsal müşkülâtların konuşulduğu ve çözüme kavuşturulduğu mekânlardır.

Nasturi Kiliseleri, genelde sade mimari özellikler göstermektedirler. Coğrafi koşullara göre şekillenmiş kiliseler genelde iki bölümden ve dikdörtgen bir plan anlayışından oluşmaktadır. Yer yer avlulu ya da giriş bölümleri olan Nasturi Kiliseleri bulunsa da genelde iki bölümlü, birbirinin tekrarı olmaları sebebiyle birçok Hristiyan kilisesinden ayrılmaktadır. Bu yapılar genelde doğu-batı doğrultusunda, Hayka (Sunak) ve Bet-Qanki (Sahın) kısımlarından oluşan sade yapılardır. Kiliselerin eklentisi olan manastır (inziva alanları) vardır (Özipek, 2016:120).

Kilisede rahip (keşiş ya da rabban³⁴) ve rahibeler (rabbanata) vardır ki bunlar kendilerini din hizmetine adayıp, evlenmemektedirler. Rahip ve rahibeler yılın büyük kısmını (yaklaşık iki yüz gün) oruç tutarak geçirmektedir (Papaz David, 19.09.2019 tarihli mülakat). Mesela Tuhuplu Qaş Osana, Rabban Yonan bunlardan yalnızca ikisidir (Surma Hanım, 2015: 46). Bu anlamda kiliseler Nasturi toplumu için geçmişten günümüze kadar önem arz etmektedir. Örneğin Hakkâri bölgesinde turistik amaçla gelen Nasturilerin ilk uğrak yerleri, çoğunlukla yıkılmış, kiliselerin kalıntıları üzerinde mum yakıp dua etmek olmaktadır. Kürtler de aynı şekilde din uğruna şehit olduğu düşünülen şeyh, pir vb. dinî figürlerin mezarlarını yılın belirli zamanlarında ziyaret edip oralarda dua etmektedirler. Örneğin Xenanis köyündeki Şeyh Musa mezarı, Sileh (Durankaya) beldesindeki Şeyh Nazır mezarı, Çukurca'ya bağlı Biyadir (Narlı) köyündeki Şeyh İsmail mezarı yılın belirli döneminde insanların uğrak alanlarıdır. Tüm bu örnekler, kutsal mekânların insan zihnindeki yerinin statik olduğunu göstermektedir. Mekânın insan hafızasındaki yeri zamana direnen bir olgudur. Henry Lefebvre'ye göre mekân kavramı, zihnî olan ile kültürel olanı birbirine bağlamanın yanında toplumsal ile tarihsel olanı da birbirine bağlamaktadır (Lefebvre 2014: 25).

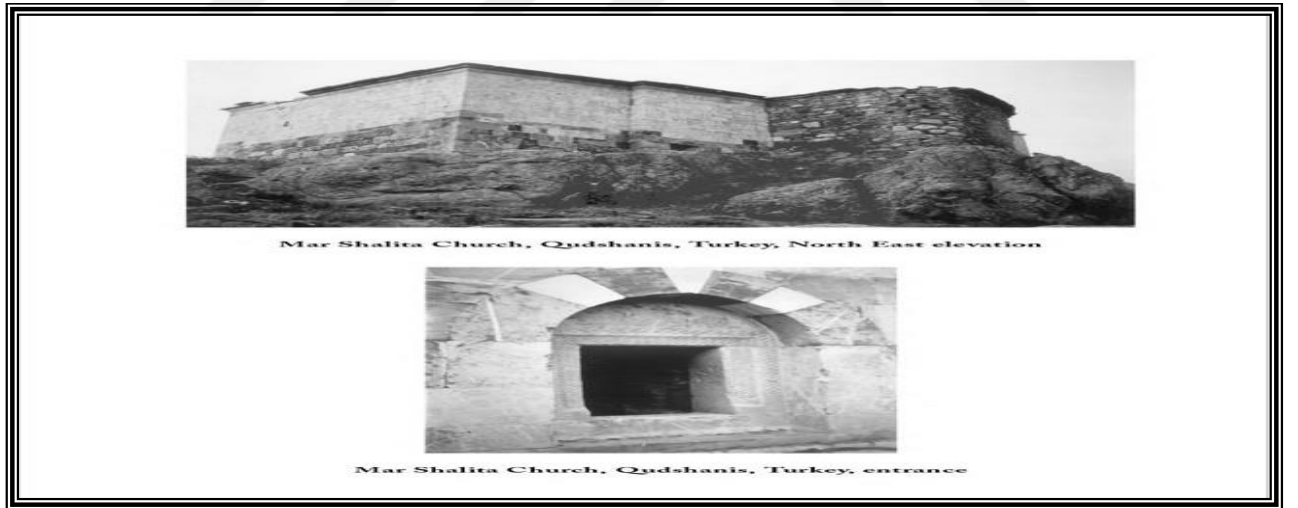
Nasturilerin patriklik merkezi olan ve Hakkâri merkeze bağlı Koçanis köyündeki Mar Şalita Kilisesi önemli bir işleve sahip olmuştur. Mar Şalita Kilisesi, 1689 yılında dönemin patriği Mar

³⁴Rabban; öğretmen, öğretmenimiz gibi anlamlara gelmektedir (Şer, 2006:26).

Şimun Dinx a tarafından inşa edilmiştir (Luke, 2007:104; Kaplan, 2020:253). Bu kilisenin son patriği Mar Şimun Benyamindir. Mar Şimun Benyamin, 1903 yılında amcası Mar Şimun Ruel vefat edince Doğu Hristiyan Kilisesi Patriği olarak seçilmiş ve Şemdinli Metropoliti Mar İsaac Khnanisho tarafından kutsanmıştır. Aynı şekilde Keşiş Awamalek, Mar Benyamin tarafından kilisenin patrik yardımcısı (Başdiyakon) olarak kutsanmıştır. Awamalek daha sonra (1907) Hindistan'ın Malabar bölgesi Metropoliti olarak Patrik Benyamin tarafından atanmıştır (Solhkhah, 2008: 7-10). Mar Şalita Kilisesi'nin resmî unvanı "Doğu Hristiyan Kilisesi'dir veya Aramice: Kenisa Meşrikeyn Aşuri'dir.

Papaz Philipos'a göre Nasturilerin ibadethaneleri iki kısımdır: Bunlardan birincisi Dirhe, ikincisi ise Kenise'dir. Dirhe, bir çeşit dağ kilisesidir ki rahip ve rahibeler bu kiliselerde olur ve devamlı ibadet ile meşguldüler. Kenise ise her köy veya mahallede bulunan ve günlük ayinlerin, toplantıların yapıldığı mekânlardır. Hakkâri'deki bu tarz Dirheler: Tal (Oğul) köyündeki Mar Abdişo, Tuhup'taki Dirha Çiya (Dağ Kilisesi) ve Şemdinli'deki Dirha Reş'tir (Papaz David 16.09.2019 tarihli mülakat). Bunun dışında Tuhup aşireti sınırları içinde bulunan ve Nasturilerin önemli meselelerde güven tazelemek için yemin ettikleri Miskin Kilisesi de bu anlamda önemli bir misyon yüklenmiştir (Süleyman Tuhubi, 05.03.2019 tarihli mülakat).

Foto - 1: Koçanis (Konak) Kilisesi'nin orijinal resmi.

Kaynak: Şimun, 1991:27.

Bölgedeki önemli kiliselerden diğerleri: Tuhup'taki Rabban Pityu Kilisesi ve Dêz'deki Mar Şalita Kiliseleridir. Bu kiliseler dağ yamaçlarına, uçurumlara ve yüksek yerlere inşa edilmiştir. Söz konusu kiliseler kendilerini dünyevî isteklerden soyutlamış kişilerin (rahip ve rahibeler) ibadet yaptığı kiliselerdir (Surma Hanım, 2015:22). Hac yapılan kiliseler de vardır. Bu kiliseler: Tal'daki Mar Abdişo, Dizan'daki Mar Qeryaqus vb. kiliselerdir (Surma Hanım, 2015: 45). Oramar'daki Mari Mamo ya da Dirha Mar'a (Yılan Kilisesi) Kürt ve Nasturilerin önem verdiği

diğer bir kilisedir. Dr. Odisho'ya göre Cilo'daki Dirha Merêzê'de MS III. yüzyılda yazılan ve Nasturi tarihine yönelik altmışa yakın yazılı eser bulunmuştur (Dr. Odisho Melko, 18.09.2019 tarihli mülakat). Fiziki olarak kiliselerin kapıları hem dine hem de kutsal mabede saygıdan dolayı alçak yapılmıştır. Bundaki amaç, kiliseye gelen misafirlerin eğilerek içeri girmesini sağlamaktır. Kilise kapısının alçak yapılmasının diğer bir sebebi güvenlik kaygısıdır (Turgut, 2016:25).

4.1.3. Nasturilerde İnanç ve İbadet

Sosyolojik olarak dine yaklaşılmca insanın aklına bazı sorular gelmektedir. Bunlar: Toplumun yaşamında dinin önemi nedir, din toplum tarafından nasıl algılanıp icra edilir ve dinin toplumsal yaşama tatbik edilme şekli nasıldır? (Atay, 2004:27). Bu sorular doğrultusunda Nasturilerin ibadet ve inanç anlayışları analiz edilmeye çalışılacaktır.

Nasturiler, günde üç defa ibadet ederler bunlar; Sabra (Sabah), Ramsa (akşam), Lelya (gece) şeklindedir (Kaplan, 2021:500-501). Irak'taki papazlara göre gece yarısı ve sabahın erken saatlerinde yapılan ibadetler de mevcuttur. Nasturi kiliselerinde insanları ibadete çağırmak için Çan çalınmamıştır. İnsanları ibadete çağırmak için Yunan Ortodoks Semantro'na benzer "Naqusa" denilen bir tahta kullanılmıştır (Surma Hanım, 2015:26). İlk namaz sabah çok erken kılınır, kilise hizmetlisi herkesten önce kiliseye gelip Nagusa'yı çalar. Herkes geldiğinde Baş-diyakon haçı başına, göğsüne ve dudaklarına sürüp sağına soluna tuttuktan sonra "*Biz İsa'ya, yüce Tanrı'ya ve insanlığa içten bağlıyız*" benzeri dualar okur. Namaz, okunan dualar ve Tanrı'ya dizilen methiyelerle bitirilmektedir. Kiliseye giren herkes haçı ve ayin esnasında papazın elini de öper. Kilisede ayrıca Mezmur (ilahi) adlı ayin kitabının bölümleri de okunmuştur (Surma Hanım, 2015: 27). İsteyen günlük namazını evinde kılabilir, fakat pazar günleri herkesin kiliseye gelmesi gerekmektedir (Asuri Cebail, 17.09.2019 tarihli mülakat). Papaz David'e göre normalde Nasturi namazları beş vakittir: sabah, akşam, yatsı, yatmadan önce ve gece yarısıdır. Hatta oruçluyken ise namaz vaktinin yediye çıktığı araştırma kapsamındaki görüşmelerde tespit edilmiştir (Papaz David, 18.09.2019 tarihli mülakat). Nasturiler, her çarşamba ve cuma günlerinde oruç tutarlar. Bunun dışında belli süreler için tuttıkları dört çeşit oruç ibadeti daha vardır. Farklı zamanlarda tutulan bu oruçlar; 50, 25 ve 15 günlüktür (Satılmış, 2006: 92). Her yıl Raman (Oruç) günleri mevcuttur. Birinci Raman üç gün sürer ve bu sürede bir şey yeyilip içilmez, ikinci Raman 50 gün sürer ve hayvansal gıdalar tüketilmez, üçüncü Raman ise üç gün süren bir oruçtur. Bunların dışında Nasturilerde çeşitli uzunluklarda 4 farklı oruç daha

vardır. En uzun oruç Paskalya Bayramı öncesi tutulan 49 günlük “Büyük Perhiz” orucudur. En kısa süreni ise her yıl 1-14 Ağustos tarihleri arasında tutulan 15 günlük “Meryem Ana Orucu”dur. Nasturiler bir yılda toplam 172 gün oruç tutarlar (Albayrak, 1997:79; Atiya, 2005:326). Oruçlar sadece bununla sınırlı değildir. 6 Ocak öncesi tutulan üç günlük ve yazın tutulan 20 günlük Havariler Orucu da vardır. Bir de günahların affı için tutulan “Bacuta d Ninwaye” yani “Ninova’nın Yakarışı” orucu vardır ki üç gün sürer. Çok sıkı bir şekilde tutulan bu oruç zamanında, günlük ayinlerin çok uzun olması işlenen günahlardan duyulan pişmanlıkların bir göstergesi gibidir. Bu orucun Yonan (Yunus) peygamberin ansına tutulduğu bilinmektedir (Surma Hanım, 2015: 31-32). Perhiz zamanlarında Nasturiler günde dört defa ibadet etmenin yanında sabah ve günbatımında da ibadet etmişlerdir (Y.PRK.DH.9/26/002, 29 Kanunu-evvel 1313, 10 Ocak 1898). Nasturilerde dinî yıl 1 Kasım’da başlar ve herbiri yedi haftadan oluşan sekiz döneme ayrılır. Bu dönemler: Bildiri (Cebrail’in Meryem Ana’ya haber ulaşması), Haç’ın suya batırılması, Büyük Perhiz, Yeniden Diriliş, Yaz Mevsimi, Eliya (İlyas), Musa ve Kilise Adağı’dır (Atiya, 1995:296; Albayrak, 1997:174-175).

Müslümanlık, Asurilerin ibadetlerini özgürce yapmasını sağlamıştır. 628 yılında dönemin Nasturi patriği, Hz. Muhammed’den bir ferman almıştır (Bulut, 2009:68). Surma Hanım, bu konuda şunu söylemiştir: “Kilisemizde Hz. Muhammed’in ipek bir mendil üzerine yazdığı bir ferman vardır. Bedirhan Bey’in topraklarımıza saldırdığı dönemde bu ferman ele geçirilince, Bedirhan Bey bile bu işe sebep olduğu için Hakkâri Miri Nurullah’a beddua etmiştir” (Surma Hanım, 2015:25-80). Fermanın Hz. Muhammed tarafından verilip verilmediği tartışmalı bir konudur. Belki de bu ferman Müslümanların İran’ı fethettiği dönemde Halife Ömer tarafından verilmiştir. Halife Ömer, Nasturi Patriği’ne yaptığı bu tarz hoşgörülerle ün kazanmıştır. Ayrıca fermanda, Arap orduları Asur’u fethetmeye kalkışırken onlara “kitap ehline” dokunulmaması telkin edilmiştir (Wigram, 2004:341; Parhad, 2009:14; Yonan, 1999:28).

4.1.4. Nasturilerde Ayin ve Önemli Günler

4.1.4.1. Ayinler

Nasturi halkının ibadet yapıp Hz. İsa’yı andığı ayin zamanları vardır. Nasturilerce Yekşem (Pazar) günleri düzenli olarak ayin yapılmaktadır. Bu günde kavga, gürültü, vb. istenmeyen eylemler yasaklanmıştır (Vasfi Ak, 08.12.2018 tarihli mülakat). Aşai Rabbani veya Süryanice Qurbana denilen bir ayin vardır. Bu ayin, akşam kutlanan ve herkesin oruçlu olduğu bir ayindir

(Wigram, 2004:337). Nasturilerin önemli ayinlerinden bir diğeri ise “Ekmek Şarap” ayinidir. Bu ayinde, Havari Mar Adday’ın Hz. İsa’dan aldığı ve yine havari olan Mar Mari tarafından geliştirdiği dualar okunmuştur (Albayrak, 1997:69). Ayinlerin dışında ayrıca Doğu Kilisesi’nde (Nasturi Kilisesi) üç tür liturji (ayin veya ibadet) vardır. Birincisi, Yorumcu Theodore liturjisidir ve Advent’ten (İsa’nın dünyaya geldiği Noel’den önceki ay) Kutsal Cumartesi’ye kadar yapılmaktadır. İkincisi, Nasturyos’un liturjisi’dir. Bu liturji’ye “Epifani” de denilir, yani her yıl ocak ayının altısına denk gelen ve Mecusilerin İsa’yı görmek için Beytüllehma’ya gelişini kutlayan bir litürjidir. Üçüncüsü, Havari Küçük James’in ilk Hristiyan ayinlerinde (Qurbana) kullanıldığı öne sürülen ve Aziz Theoddus (Mar Adday) ile Havari Mar Mari’nin Kudüs’ten getirildiğine inanılan liturjidir. Günlük hayatta da bazı ayinler vardır. Mesela Cyrill’i lanetleme ayini ve Nasturyos’u saygıyla anma ayini gibi. Bu ayinlerde sabah erken kalkılıp akşam güneş batımına kadar Semantron’un eşliğinde bir araya gelinip dua edilmiştir (Atiya, 2005:325-336).

Nasturi çocukları sekiz günlük iken onlar için vaftiz ayini yapılmaktadır. Bu vaftiz ile hem yeni doğan çocuğa uzun bir ömür dilenir hem de Hz. İsa’ya şükranlar arz edilir. Vaftiz anında ellerinde haç, buhurdanlık, İncil ve mumlar bulunan Kâhin ve Diyakonlar hazır bulunur ve bebek Hz. İsa adına mesh edilir (Surma Hanım, 2015:19-20). Kürtlerde de buna benzer bir gelenek vardır. Kürtler, yeni doğan çocuğun kulaklarına ezan okuyup ona mümkün mertebede dini çağrıştıran bir isim vermektedir.

4.1.4.2. Özel Günler

Her toplumun kendine has özel günleri vardır. Toplumların inanç ve anlayışlarına göre söz konusu günler bir rutin haline gelmişlerdir. Nasturilerin de diğer halklar gibi bazı dinî ve özel günleri mevcuttur. Her yıl 15 Temmuz tarihinde Şanedêr denilen festival şeklinde kutlanan özel bir gün vardır. Şanedêr günü Rabban Pityo Kilisesi’nde toplanılıp şenlik ve ibadet yapılır ve yemekler hazırlanırdı. Bu kilise Tuhup aşireti sınırları içinde bulunan Mezri köyünde olup aynı zamanda eğitim kilisesi olarak kullanılmıştır. Rabban Pityo Kilisesi’nin kendisine ait toprakları olup bu topraklardan elde edilen gelir kilisenin giderleri için kullanılmıştır. 15 Ağustos’ta ise bir Şanedêr daha yapılır. Bu Şanedêr de “Dirha Beroji”³⁵ denilen kilisede kutlanmıştır (Süleyman Tuhubi, 05.03.2019 tarihli mülakat). Kürt mülakatçıların belirttiğine göre, Kürtler de çoğu zaman Nasturilerin özel günlerine ve ayinlerine katılıp onlarla duygu paylaşımında

³⁵ Beroj: dağın güneşe dönük kısmıdır, Dirhe: kilise demektir.

bulunmuşlardır. Söz konusu duygu paylaşımı, iki topluluğun barışı ve birlikteliğinde önemli bir yer tutmuştur. Ayrıca Nasturi ve Kürtler birbirlerini özel günlerde davet etmişlerdir. 13 Eylül’de “Eyde Silive” denilen günlerde soğuklar başlar. Bu tarihte soğuklar sadece yükseklerde değil, “geli” denilen rakımı düşük yerlerde de etkisini hissettirmektedir. “Eyde Silive” denilen dönem, Nasturiler tarafından keyifle karşılanır; çünkü artık işler bitmiş, kış mevsimi gelinceye kadar dinlenme zamanı gelmiştir (Korkmaz, 2018b; Süleyman Tuhubi, 05.03.2019 tarihli mülakat). Eyde Silive’nin Asur dilindeki adı “Dohrana Eedat Sleewa”dır. Cilo aşireti, bu bayramın bir gününü Mar Zaya köyünde, üç gününü de Zerni köyünde kutlamıştır. Tüm Asur aşiretleri bu köylere gelir; dört gün dört gece dans edip eğlence düzenlerlerdi (Parhad, 2009:22). Nasturi aşiretleri, her yıl nisan ayının ikinci gününde kendi geleneksel elbiselerini giyip, yürüyüş ve dans edip şiirler söyleyerek Akitu Günü’nü kutlamaktadır (Kürdistan24.net, erişim: 23.09.2019).

Nasturilerin bayram olarak kutlanan ve Ayd adı verilen bazı özel günleri vardır. Bunlar: 6 Ocak’ta kutlanan Ayd-ıl İmad, Ayd-ıl Suud (Mesih’in göğe yükselişi), Ayd-ıl Ruhul (Mesih’e gökten vahiy gelmesi), 6 Ağustos’ta Ayd-ıl Tecelli (Mesih’in görünmesi), 13 Eylül’de Ayd-ıl Haç (Mesih’in Haça gerilmesi), Ayd-ıl Kıyama (Mesih’in kabirden çıkması) gibi bayramlardır (Papaz David, 18.09.2019 tarihli mülakat; Surma Hanım, 2015: 43). Nasturilerin her yıl haziran ayının ikinci haftasında kutladıkları Nusardil/Pentakost (Yeni yıl) yortusu vardır. Bu yortuda Hz. İsa’nın arşa yükseldiği üçüncü günden sonraki 50 gün “Pentakost Günü” olarak bilinmektedir (Malik Kamber, 1969:3).

4.1.5. Nasturilerde Dil ve Eğitim

Yeryüzünde çok sayıda dil ve bu dillere bağlı olarak çok sayıda şive ve ağız vardır. Bu dillerden biri de Sami dilidir. İbranice, Arapça gibi diller de Sami dilinden türemiş soydaş dillerdir. Asurca, Kenanca, Babilce (Kaldece), Aramca gibi diller Sami dilinin değişik şiveleridir. Bu şiveler de değişik bölgelerde değişik ağızlarla konuşulmuştur (Sever, 2008:222-23).

Hakkâri’de yaşayan Nasturiler Aramice dilini kullanmışlardır. Bazı kaynaklara göre bu dil sadece kilise dilidir ya da Hz. İsa’nın konuştuğu dil olarak kabul edilmiştir. Sahada yapılan araştırmalarda Nasturi ve Kürtlerin birlikte yaşadığı köylerde kullanılan günlük konuşma dilinin Kürtçe olduğu tespit edilmiştir. Nasturilerin Kürtçeyi konuştuğu gibi Kürtler de Aramiceyi

konusabilmişlerdir. Her iki dilin karşılıklı konuşulması kültürel ve toplumsal birlikteliğin sonucudur.

Süryani Kilisesi, V. yüzyılda meydana gelen Kristolojik tartışmalar neticesinde doğu-batı olarak ayrılınca Kadim Süryaniler; Batı Süryanice şivesini konuşurken, Nasturiler; Doğu Süryanice şivesini konuşmaya başlamışlardır. Aslında her iki şive de Aramicenin alt kollarıdır (Bilge, 2001:60-61).

Varlığını kilise üzerinden sürdüren Aramice, “Eski Aramice” ve “Yeni Aramice” gibi kollara ayrılmaktadır. Bu dil, Arapça ve Farsça’dan çok sayıda kelime almıştır (Iboco, 1998:39). Nasturilerin lisanları Arapçaya yakın ve yazıları da İbranice’ye benzer olup sağdan sola doğru yazılmıştır (Y.PRK.DH.9/26/002, 29 Kanunuevvel 1313, 10 Ocak 1898). Ayrıca, Aramice birkaç şiveye ayrılır ve bunlar: Eski Aramice (MÖ 700), Resmi Aramice (MÖ 700-300), Orta Aramice (MÖ 300-MS 100) ve Yeni Aramice’dir. Yeni Aramice, Doğu-Batı Aramicesi olup günümüzde de konuşulmaktadır. Yeni Aramice’nin üç lehçesi vardır ve bunlar: Aturayê (Doğu Aramicesi), Turoyo (Merkez Aramicesi), Surit/Surat’tır (Batı Aramicesi). Hakkâri’deki Nasturiler Aturayê şivesini konuşmuşlardır (Albayrak, 1997: 191-194).

Asuriler; dünyadan yalıtılmış dağlarda ve kendi hallerinde yaşamışlardır. XIX. yüzyılda misyonerler Asurilerin yaşam alanlarına geldiklerinde, Nasturi çocuklarına ilk ve orta kademe eğitim vermişler ve bunun dışında yetişkinlere de ana dilde okuma ve yazmayı öğretmişlerdir. Misyonerler Kutsal Ahit’i ve diğer dinî kitapları Yeni Doğu Süryanice dilinde bastırmışlardır. Söz konusu misyonerler, İran’ın Tahran kentinde Yeni Doğu Süryanice aylık dergisini çıkarmışlar ve buraya basım makineleri getirmişlerdir (Vartanov, 2005:30). Modern Asuri okulları 1836 yılında Urmiye’de yabancı misyonerler tarafından açılmıştır. İlk etapta bu okullarda sadece erkekler eğitim görebiliyordu, fakat sonrasında bazı elit ailelerin kızları da bu okullarda eğitim görmeye başlamışlardır. 1895 yılında Amerika Presbiteryen Misyonu, Hakkâri ve Botan’da 5 okul açmıştır. 1914 yılına gelindiğinde sadece Hakkâri’de misyonerlerce açılan okul sayısı 47 olmuştur. Bu arada diğer misyonerlerce de bölgede okullar açtırılmıştır. Bu okullarda klasik Asurice ve Yeni Aramice şivelerinde eğitim görülmüştür. Söz konusu okullar Asurilerin ulus bilinç kazanmasında ve varlıklarının ispatında önemli bir görev üstlenmişlerdir (Jeloo, 2019).

4.1.6. Nasturilerde Geleneksel İnanç

Her toplumun sosyal yaşamı ile tecrübe ettiği inançlar vardır. Hakkâri’de yaşamış Nasturiler ile onların komşuları olan Kürtlerin sosyal yaşamında önemli gördüğü ve birbirine benzeyen bazı geleneksel inançlar olmuştur. Hava ve iklim gibi olayların sonuçlarının tahmin edilmesi, mitoloji, nazar, efsane ve büyü gibi inançlar her iki toplumda da birbirlerine benzemiştir.

Bu anlamda Vartanov aşağıdaki olayı aktarmıştır:

“Türkiye dağlarında yıllar önce güneşin tepeye çıktığı bir öğle vaktinde, güneş aniden batmış ve hava kararmıştı. İnsanlar kıyamet gününün geldiğini zannetmiş ve günahlarının affı için diz üstüne çökmüş ve dua etmeye başlamışlardır. Bu insanlar bir buçuk saat, yani güneş tutulması sona erene kadar, o halde kalmışlardır” (Vartanov, 2005:33).

Aynı şekilde Hakkâri’de Hacı Lezgin mahlaslı mülakatçı ile 17 Nisan 2019 tarihinde Nasturiler üzerine yapılan mülakatta yukarıdaki konu ile alakalı şu bilgiye ulaşılmıştır:

“1914 yılının yaz ayında Berçelan Yaylası meydanında öğle saatleriydi, koyunlarımızı sağacaktık. O arada gün karardı, (Güneş tutuldu) belirli bir süre bu halde kaldık, sonrasında tekrar gün aydınlandı. Hakkâri’nin tecrübeli yaşlıları bu durumu şöyle değerlendirmişlerdir: “Eğer gün tutulursa Müslümanlar büyük bir felaketle karşılaşacaklar, aksine Ay tutulursa Hristiyanlar bir felaketle karşılaşacaklardır.”. Bu olaydan bir yıl sonra seferberlik³⁶ başlamış, halkımız perişan olup Irak’a göç etmek durumunda kalmıştır”.

Yukarıdaki mülakatlardan da anlaşıldığı gibi her iki topluluk mitolojide, gelenekte ve bazı dinî adetlerde birbirlerine çok benzemişlerdir. Hakkâri’de hâlâ bazı tabiat olaylarının toplum hayatında bazı değişimler yarattığına inanılmaktadır. Nitekim söz konusu tabiat olayları tecrübe edilmiştir. Örneğin, eğer sonbaharın ilk yağmurları ile kar şehrin tam karşısında bulunan Süm-bül Dağı’nın başına düşerse, kış mevsiminin geç geleceğine inanılmaktadır. Bu örnekte görüldüğü gibi yaşanan ortak coğrafya insanların düşünce ve mizaçlarının birbirine benzemesini sağlamıştır. Dolayısıyla toplumsal gerçek, kendine has varlığı olan ve bireylerden bağımsız olarak toplumun tümünü temsil eden adet, gelenek, kültür, inanç, yasalar ve ahlak kurallarından oluşan birlikteliktir (Wallace ve Wolf, 2012:91). Öte yandan, Nasturiler de tıpkı Müslüman

³⁶ Seferberlik, Hakkâri insanı tarafından Birinci Dünya Savaşı’ndaki göç için kullanılan bir kelimedir. Şimdi de eski bir tarih hatırlatılmaya çalışıldığında “seferberlik öncesi mi yoksa sonra mı ?” gibi ifadeler kullanılmaktadır.

komşuları olan Kürtler gibi Tanrı'ya şükürlerini sunmak ve başka amaçlarla (kazadan korunmak, hastaların iyileşmesi gibi durumlar) kurban kesmektedirler. Kurbanlık hayvan kilise önünde kesilir ve kanı kapı eşiğine sürülür (Grant, 2015:143).

Nasturiler, nazara karşı kendilerini ve hayvanlarını korumak için büyü ve muska yapmışlardır. Hastalıktan kurtulmak ya da çocuk sahibi olmak için Tal'daki Mar Abdişo Kilisesi'ne gidilmiş ve çoğu zaman olumlu sonuç da alınmıştır. Nasturi ve Kürtler psikolojik rahatsızlığı olan kişileri Dirha Dina (Deliler Kilisesi) denilen Dêz Vadisi'ndeki Mar Qiryakos Kilisesi'ne götürmüşlerdir (Wigram, 2004; Arvas, 2010:41). Papaz David'a göre hastalıkların iyileştirilme yöntemlerini havariler (Adday, Mari ve Toma) Hz. İsa'nın ilminden öğrenip almışlar ve günümüze kadar nesilden nesile aktararak gelmiştir (Papaz David, 19.09.2019 tarihli mülakat).

4.1.7. Nasturilerde Aile ve Evlilik

Hakkâri'de yaşamış Nasturiler, kısmen göçebe bir halk olduğundan ataerkil aile yapısına sahip olmuşlardır. Liderlik babadan en büyük oğula ya da en gencine geçmiştir (Dalyan, 2009a:104). Aileyi ilgilendiren kararlarda baba ve evin diğer erkekleri söz sahibi olmuştur. Kadınların ailevi kararlarda sözü geçerli değildi; fakat kadın yaşlandığında az da olsa söz hakkına sahip olabilmıştır. Nasturilerle aynı kültürü paylaşan Kürtlerde de bu adetler mevcuttur; fakat söz konusu adetler katı değildir. Mesela genç kadınlar ve aile büyükleri kibar bir ses tonu ile konuşmuşlardır. Bunun yanında, genç kadınlar verilen kararlara dâhil olmadıkları gibi kendilerini ilgilendiren hususlara itiraz etmeden uymuşlardır. Fakat bu durum modernleşmenin etkisi ile zamanla değişmiştir.

Nasturiler Hakkâri'de iken kızları, 12-14 yaşlarında; erkeleri ise 15-20 yaşlarında evlendirmişlerdir. Nasturilerde birinci dereceden akraba olan kuzenlerle evlenme âdeti yoktur. Bir erkeğin eşi öldüğünde ikinci bir eş getirebilmiştir. Kocasını ölen kadın, kayınbiraderi ile evlendirilmez iken aynı şekilde karısı ölen erkek de baldızı ile evlendirilmemiştir (Bulut, 2005:84). Evlilik kurumu Nasturiler için çok önemlidir. Nasturiler de aynı Kürtler gibi evlilik için bazı merasimler yapmıştır. Papaz ve Şemaşe denilen dinî görevliler nikâhı kıyar. Nikâhta, Papaz kilisenin en üst dinî görevlisi olarak yer alırken; Şemaşe ise kilisenin alt kademesinden bir görevli olarak yer alır. Bunların dışında din görevlilerinden oluşan bir heyet nikâhı izler. Nasturilerde evlilik merasimine “Burakha” demektir. Bu merasimin özel bir yönü yoktur. Bizans dönemindeki uygulamalara benzer şekilde kilisede; eşler taç giyer, ayin esnasında zil çalınır ve yeni evli çiftler şarap ile kutsanmaktadır (Albayrak, 1997:210). Nasturilerin de günlerce süren

düğün merasimleri vardır. Bu merasimlerde çekilen “govend“ veya “rekas” (halay) her iki halkta birbirine benzemektedir. Düğünde Şêxani, Bablekan, Milanê vb. halaylar çekilmiştir. Nasturi düğünlerinde erkekler ve kadınlar el ele tutuşup halay çekmezler. Erkekler ve kadınlar aynı halaya dururlar fakat kadınlar yan yana, erkekler yan yana karşılıklı halay şarkıları söylemektedir. Evlilik olayında akrabalar karşılıklı yardımlarda bulunarak harcamaların paylaşılmasını sağlamışlardır. Mesela Hakkâri’deki Kürtler, düğün giderlerine ortak olmak için düğünlerde damadın ve gelinin ailelerine belirli oranlarda maddi yardımlarda (xelat) bulunmaktadır. Kız kaçırma âdeti Nasturilerde pek görülmezdi ama böyle bir olay vuku bulduğunda her iki genç de köyden çıkarılmıştır (Süleyman Tuhubi, 05.03.2019 tarihli mülakat).

Vasfi Ak’ın aktardığına göre Tuxubenav (Orta Tuhup) köyü’nde, 1700’lü yıllara kadar meliklik, Bedevi kabilesinin elinde olmuştur. Bedevi kabilesi nikâh için kendi meliki olan Merxail’in kılıcını kilisenin kapı eşiğine koymuş ve nikâh için gelen kişilerin bu kılıcın altından geçerek içeri girmelerini zorunlu tutmuştur ki bu durum o aşiretin diğerlerinden üstün olduğunun işareti olmuştur. Fakat 1736 yılında Tuxubenav’ın meliki Keje, bu üstünlüğü kırmak için kendi düğününde, söz konusu kılıcın altından geçmemiş ve bu kılıcı yere atarak çiğnemiştir. Bunun üzerine her iki taraf çatışacak iken Melik Merxail dışarı çıkıp Melik Keje’nin hareketi karşısında çatışmayacaklarını belirtmiş ve bu müşkülâtın seçim ile çözülebileceğini söylemiştir. Yapılan seçim sonucunda kılıç altında geçme âdetine son verilmiştir. Bu seçim o zamanki şartlarda yapılan ilk demokratik hareket olarak Nasturi tarihine geçmiştir. Ayrıca kadınlara da oy hakkı verilmesi önemli bir husus olmuştur. Bu tarihten sonra Tuxubenav köyünde melik seçimi, iki yılda bir demokratik usullerle yapılmıştır (Vasfi Ak, 08.12.2018 tarihli mülakat).

4.1.8. Hakkâri Nasturi Aşiretleri

4.1.8.1. Aşiret Olgusu

Aşiret olgusu doğu toplumlarında kan bağı ve toprağa dayalı sosyolojik bir gerçek olarak anlaşılabilmektedir. Aynı atadan gelen insanlar, aynı mekânda yaşamasalar da kendilerini aynı aşiretin üyeleri olarak görmektedirler. Aşiret denildiği zaman “asabiye kavramı” akla gelmektedir. İbn Haldun’a göre akrabalık ve asabiye insanların çoğunluğu için doğal bir olgudur. İnsanlar herhangi bir tehlike veya saldırıya uğradıkları zaman atalarına ve akrabalarına sığınmaları onlar için bir korunma yöntemidir. Bu durum sadece kan bağı esasına bağlı olmayıp, her bakımdan korunma ihtiyacından gelmektedir (İbn Haldun, 1977:309-310). Aşiret olgusunda en

önemli şey kan bağıdır. Aşiret üyeleri kendilerini gerçek ya da hayali bir ortak ataya bağlamak-tadırlar (Bruinessen, 2013:82; Nikitine, 2010:237-239). Araplarda aşiretin bel kemiğini nesep veya kan bağı oluştururken Kürtlerde ise aşiret mefhumu genelde toprak (erd) veya aynı reisin yönetimi altında yaşanan mekân olarak tabir edilmiştir (Minorsky ve Bois, 2008:146-147). Nasturi aşiretleri de toprak mefhumuna göre isimlendirilmişlerdir. Örneğin, Tiyyar ve Tuhup aşiret-leri isimlerini üzerinde yaşadıkları köylerin isimlerinden almıştır. Öte yandan aşiretin tüm üye-lerinin aynı kandan gelmek zorunda olmaları gibi bir şart yoktur. İçine kapanık sosyo-politik bir yapı olan aşiretin amacı, üyelerinin yaşamsal çıkarlarını dış saldırılara karşı korumaktır. Akrabalık duygusu (*feeling of kinship*) kan bağından daha güçlü bir unsur olarak kendisini gös-termiştir (Abdulla, 2010:77). Nasturi aşiretleri de Kürt aşiretleri gibi toprağa nispetle oluştu-klarından ortak soydan gelen aşiretlere rastlamak nâdir görülen bir durumdur. Örneğin, Hakkâri merkeze bağlı Otluca köyünde; Silehi, Pinyanişi, Biboyi, Giravi gibi Kürt aşiretleri yaşamak-tadır. Fakat üzerinde yaşanan toprak, kan bağından daha önemli görülüp aslında söz konusu aşiretler kendilerini aynı toprağa bağlı bir millet olarak görmüşlerdir. Çünkü bu aşiretlerin su kanalları aynıdır, sürüleri beraberdir ve söz konusu aşiretler hayır ile şer işlerinde beraber ha-reket etmektedirler.

Yerleşim durumlarına göre göçebe, yarı göçebe ve yerleşik aşiretler vardır. Otlak bulma, koyun besleme vb. nedenlerle bazı aşiretler göçer iken genelde çiftçilik ile geçinen aşiretler ise yerle-şik konumda olmuştur (Izady, 2007:334-335). 1950'lere kadar Hakkâri'deki aşiretlerden Ertu-şiler, genelde yarı göçebe yaşam tarzına sahip iken Pinyanişiler ise daha çok yerleşik yaşam tarzına sahip olmuştur. Nasturi aşiretleri de yazın yaylalara çıkan yarı göçebe bir hayat tarzı sürdürmelerine rağmen genelde yerleşik olmuştur.

Aşiret, toplumun yaşamında olumlu ve olumsuz olmak üzere ikili bir rol oynar: Olumlu yönü; aşiretin, halkın kültürü ve benliğini tüm baskı ve asimilasyonlara rağmen yaşatmasıdır. Özellikle Moğol yıkımlarına karşı aşiretler Kürt ve Nasturi gerçeğinin korunmasında önemli görev üstlenmiştir. Olumsuz yönü ise aşiretsel formasyonlara sahip toplumların milli bilince ve ulusal birliğe erişememeleridir (Bulut, 2009:20). Hakkâri Kürt aşiretleri üçüncü bölümde anla-tıldığı gibi iki konfederasyon (Ertuş ve Pinyanişi) olup her bir konfederasyon altında ondan fazla aşirete vardır. Nasturi aşiretleri beş (Tiyyar, Tuhup, Cilo, Baz ve Dez) adet olup konfede-rasyon gibi bir yapılanma içinde olmamışlardır.

4.1.8.1.1. Nasturilerde Aşiret Kimliği ve Nasturi Aşiretleri

Nasturiler bağımsız aşiretler, raiyat ve mehini olmak üzere üç farklı sosyal grup içinde ele alınmaktadır. Uluslararası literatürde, Nasturi sosyal grupları sayılırken sadece Tiyyar ve Tu-hup aşiretleri ön plana çıkarılırken, geriye kalan aşiretler, mehini ve raiyat Nasturilerden söz edilmemiştir. Aşiret olan Nasturiler, aşiret reislerine itaat içinde olup çoğunlukla silahlı olmuşlardır. Bu aşiretler, yerel Kürt otoritelerine bağlı olmamanın yanında merkezi iktidar karşısında da belirli bir bağımsızlığa sahip olmuşlardır. Nasturi aşiretlerinin yarı göçebe yaşam tarzını benimsemeleri ve ulaşılmaz dağlarda yaşamaları mizaçlarını etkilemiş ve onlara cesaret hissi kazandırmıştır. Aşirete bağlı Nasturiler cesur olduğu gibi aynı zamanda iyi silah da kullanmışlardır (Satılmış, 2006: 90). Bu durum söz konusu aşiretlerin kısmen bağımsız yaşamalarına neden olmuştur. Bununla birlikte ovalarda yaşayan Raiyat Nasturiler ise zimmi kurallara uygun olarak Kürt aşiret liderlerine bağlı yaşamışlardır (Galletti, 2016:80). Mehiniler, herhangi bir aşiret bağlılıkları olmayan bir grup Nasturidir. Nasturilerin yönetici tabakası olan Mar Şimun ailesi de (Beth Mar Samcun) Mehini'dir.

Aşiret olan Nasturiler, belli köylerde yaşayan insan gruplarıdır ve her aşiretin başında “Melik” denilen liderler olmuştur. Mehiniler ise aşiretsiz yani herhangi bir kabileye bağlı olmayan köy³⁷ şeklinde sınıflanmıştır. Mehiniler Yüksekova köyleri, Hakkâri merkeze bağlı Berwar³⁸ bölgesinin Sevin, Kutranis, Şimuninis, Ewkanis, Xenanis (Xenanis Berwar bölgesinde değildir) köylerinde yaşamışlardır. Mehini Nasturiler, Musul yakınlarındaki Alkoş bölgesinden gelmişlerdir (Vasfi Ak 08.12.2018 tarihli mülakat). Raiyat Nasturiler ise genelde Kürtlerin ziraat, tarım işlerinde çalışan kesimdir. Raiyat Nasturiler, Yüksekova’da Oramar (Dağlıca), Ştazin, Serpêl köylerinin yanında Hakkâri’nin merkezi olarak adlandırılan Colemerg civarlarında yaşamışlardır (Xet Nezan, 07.04.2019 tarihli mülakat).

Nasturilerde aşireti ilgilendiren önemli kararlar Meliklerce alınmış, fakat tüm kararlar Patrik’in onayından geçmiştir. Nasturi Meliklerinin dışında yine aşiret hakkında alınacak kararlarda söz sahibi olan Kewtxwe³⁹denilen ve Kürtlerdeki karşılığı Rihspi (Aksakallı) olan şahsiyetler de vardır. Aşiret divanlarında aşiret melikleri vermiş olduğu kararları Kewtxwelere de danışarak almaktadır. Bu gelenek Kürtlerde de mevcuttur. Her Kürt ağasının Koçkesinde (Divanhane)

³⁷ Nasturiler kendi dillerinde köylere “mate”, Süryaniler ise “krico, kriso veya kripto” demiştir.

³⁸ Berwar, birden çok köyün olduğu bölgedir. Lewin de aynı şekilde değerlendirilmiştir.

³⁹Kewtxwe kelimesi, günümüzdeki mahalle muhtarlarına denk gelmiştir.

Rihspi, Akilmend (Danışman) vb. figürler olmuştur. Melikler, aşireti ilgilendiren önemli hususların çözüme kavuşturulmasında, vergi toplamada ve diğer işlerin yürütülmesinde Patrik'e karşı sorumlu olmuştur. Melikler genelde saygın ailelerden seçilmiştir, fakat bu seçim geleneksel olmuştur. Ölen melikin yerine ya en küçük kardeşi ya da oğlu melik olarak seçilmiştir (Liliyan, 1968:8). Nasturi aşiretlerinin başında olan meliklerin birkaç danışmanı olmuştur. Vasfi Ak'ın dedesi Aliyê Himuyi (Eyubi) ve dedesinin komşuları olan Şakir Mendani ve Feqi Mezrayi'den aktardığına göre Orta Tuhup (Tuxubenav) meliki Gevargis'in beş danışmanı olmuştur. Bunlar: Hamza Kenoyi, Papaz Cece, Papaz Henne, Papaz Eywaz, Papaz Yewsip Şlemun'dur (Vasfi Ak, 12.11.2019 tarihli mülakat). Dolayısıyla aşiret liderliğinin aldığı kararlarının meşruiyetinin olması için istişare ön plana çıkmaktadır. Fakat şunu da belirtmek lazım ki çoğu durumda Kürt aşiret ağası ve Nasturi melikinin danışmanları ile aldığı kararlarda son söz aşiret liderlerinin olmuştur. Daha önce de değinildiği gibi Hakkârili Nasturilerin beş bağımsız aşireti vardır. Bunlar: Tiyyar, Tuhup (Tuxubiler veya Txoma), Baz, Cilo, Dêz aşiretleridir (Ak, 2016:103). Nazmi Sevgen (1982:76), Walto ve Tal köylerini de aşiretten saymıştır, fakat Tal köyü (Oğul) bağımsız bir aşiret olmayıp Baz aşiretine bağlı olmuştur. Walto (Ceylanlı) ise aynı şekilde bir köy ismi olup Tiyyar sınırları içerisinde olmuştur.

4.1.8.1.1.1. Tiyyar Aşireti

Tiyyar aşireti geniş bir alana yayılmış ve neredeyse diğer Nasturi aşiretlerinin hepsi kadar bir nüfusa sahip olmuştur. Coğrafik olarak Tiyyar aşireti; batısında Habur Çayı (Elemun ve Giremus köyleri), kuzeyinde Çölemerik sancağı, doğusunda Semedar Dağı, güneyinde ise Kuzey Irak Berwari ve Bala aşiret bölgesini kapsayan bir alanda yer almaktadır (Vasfi Ak, 15.10.2020 tarihli mülakat). 1915 yılındaki nüfus istatistiğine göre Tiyyar 150 köyden oluşmuş kalabalık bir aşirettir. Tiyyar aşiretinin yaşadıkları bölge üç kısma ayrılmaktadır: Tiyyar'a Navê (orta Tiyyar ya da Şiva Lizanê), Tiyyar'a Geli (yukarı Tiyyar) ve Tiyyar'a Şivê'dir (aşağı Tiyyar veya Şiva Silbeg). Geniş bir alanı kapsayan Tiyyar aşireti, başlı başına büyük bir askeri gücü de içinde barındırmıştır. Tiyyar'da çok sayıda silahlı asker yetiştirilmiştir. Bu asker sayısını belirtmek için aşağıdaki mısra (dize) kullanılmıştır:

“Tiyyarê Davzdeh hizarê, hêj Bêlat û Bêrewil ne hatine xwarê” “Tiyyar on iki bindir, daha Belat ve Berewil köyleri de aşağıya inmedi” (Vasfi Ak, 02.06.2020 tarihli mülakat).

Yukarıdaki mısradaki, Tiyyar aşiretinin asker sayısının, Bêlat ve Bêrewıl köyleri hariç, on iki binden oluştuğu anlatılmıştır. Osmanlı Yıldız Perakende evrakına göre Tiyyar aşireti 4.000 silahlı güce sahip iken, Tuhup aşireti 5.500 silahlı güce sahiptir (Y.PRK.DH.9/26/002, 29 Aralık 1313, 10 Ocak 1898). Fakat sahada elde edilen verilere göre Tiyyar aşireti hem silahlı adam bakımından hem de toplam nüfus bakımından her zaman Tuhup aşiretinden daha fazla olmuştur. Aşiretlerin güçlü olmasında yetişkin erkek (asker) sayısı ve söz konusu aşiretin denetimindeki toprağın genişliği önemli olmuştur. İlerleyen bölümlerde açıklanacağı gibi Birinci Dünya Savaşı'nda meydana gelen olayların başını da Tiyyar aşireti çekmiştir. Tiyyar aşiretini belirginleştirmek için aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 3. Tiyyar Aşireti

Nasturi Tiyyar Aşireti				
Yaşam Alanları	Sınırları	Köyleri	Klanları	Melikleri
Tiyyar'a Şivê (Şiva Silbeg ya da aşağı Tiyyar)	Şorte deresinden Kehniya Çizû'ya (Çizû Çeşmesi) kadar olan bölgedir.	Tek bir köy olup birkaç mahalledir, bu mahalleler: Kevri, Nasimo Nizar, Nasimo Beroj, Qalan, Zêdan, Zêri'dir (Vasfi Ak, 15.10.2020 tarihli mülakat).		Melik Berxo (1915), Yawsep, Ciko, Gilyane gibi meliklerdir.
Tiyyar'a Navê (Şiva Lizanê ya da orta Tiyyar)	Gêman (Köprülü) köyünden Aşita (Çığlı) köyüne kadarki bölgedir fakat Nasturiler, Beytüşebap'a kadar olan bölgede yaşamışlardır (Xet Nezan, 02.03.2019 tarihli mülakat).	Aşita, Zavita, Minyanış, Mergheh, Kurhe, Lizan, Umra Tah-taya, Zerni, Karuhta, Çembe d-Beth ⁴⁰ Sosana, Mata d-Kasra, Bi-ziso, Lagippa, Be Alata (Bêlat), Be Revole, Şurt, Revole d-Slebeg'dir (Yonan, 1999:212). Elemun, Giremus köyleri de bu bölgededir fakat bunlara Lizan denilmemiştir (Vasfi Ak, 12.04.2020 tarihli mülakat).	Lizan, As-hita, Silbeg, Bêravil, Minyanış ve Zawitedir (Liliyan, 1968:9).	Xewşabe (1840), Ewdış, Berxo, Danyel (1860), Berxo II, Qiyazhon gibi meliklerdir (Iboco, 1998:50).

⁴⁰Bet veya Beth, Aramice'de aile (Kürtçe "mal, ev") anlamına gelir. Bet-Xosaba, Hosaba'nın ailesi gibi.. (Vartanov, 2005:44).

Tiyar'a Geli (Tiyar'a Jorî ya da yukarı Tiyar) (Xet Nezan, 02.03.2019 tarihli mülakat).	Nünê Kilisesinden Gêman'a kadar olan 30 km'lik alanı kapsamıştır.	Sarispido (Serispi), Siyador, Çampe d'bi Eliya, Çampe d'Nine, Çambe d'Kurdaye ⁴¹ , Mezra, Mratita, Bi'nahri, Bi'zrako, Rumta, Yemyata, Rişe d'Nahra, Aina d'alie, Dura Alaya, Kalayata, Mezra d'kalayata, Çambe d'malik, Bi'Dalyata, Daduş, Mabuba, Ku, Çembe D'Kurhe, Bi'Marigo, Koma Smoka, Çambe D'Haso, Darava, Malota, Çambe Hadta, Zorava, Garamun, Halamun, Çalluk, Aroş, Hore Rezen (Yonan, 1999:212; Ak, 2016:211).	Lakina, Kelaita, Romta, Byalata ve Benyamata'dır (Liliyan, 1968:9).	İsmail (Derav, Röntik ve Welto köylerinin melikidir) Hormizd, Kanaqe, Benyamin, Yonan, Pityo, Cindo, Yako gibi meliklerdir (Xet Nezan, 02.03.2019 tarihli mülakat).
---	---	---	---	---

4.1.8.1.1.2. Tuhup (Tuxup veya Tıxuma) Aşireti

Tuhup kelimesi Kürtçe'de "sınır" anlamına gelmektedir. Buraya Tuhup denilmesinin sebebi çok eski tarihlerde Tuhup bölgesinin, Musul ile Van arasındaki sınırı belirlemiş olmasından kaynaklanmıştır. Van Valisi ve Musul Valisi önemli bir konuyu kararlaştıracakları zaman Tuhup'ta bir araya gelmişlerdir (Ak, 2016:509). Daha önce söz edildiği gibi Tiyar'a Şive'nin bittiği yer olan Kehniya Çizû'de yol ikiye ayrılmaktadır. Bu yolun bir kısmı Kürt Pinyaniş aşiretlerinin bulunduğu bölgeye (Dula⁴² Pinyaniş), diğeri de Nasturi Tuhup aşiretinin bulunduğu bölgeye (Dula Tuxup) gitmiştir. Coğrafik olarak Tuhup aşiretinin sınırı, Dula Tuxub'e (Tuhup Vadisi) denilen bölge olan Bota Bêric'den Hemedan'a (Güzereş veya Cevizli Köyü bölgesi) kadar uzanan bir vadiyi içine almaktadır. Bu vadinin her iki tarafı (kuzey-güney) karşılıklı olarak Tuhubilerin yaşam alanlarıdır. Köylerin herhangi birinde bir olay vuku bulduğunda, bu köyde sadece üç el silah ateşlenerek diğer köyler de bu şekilde olaydan haberdar edilmiştir (Hacı Tuhubi, 15.02.2020 tarihli mülakat). Tuhubilerin yaşadıkları vadi, takriben 10-15 kilometrelik bir alanı kapsamaktadır. Vadide Rubar'e Xanê (Han Çayı) denilen dere akar, bundan

⁴¹ Nasturiler Kürtler için "Kurdayê" kelimesini kullanmışlardır.

⁴² Dul, vadi demektir.

dolayı bölge çok verimli topraklara sahiptir. Bu bölgede pirinç, mısır başta olmak üzere sulu hububat yetiştirilmiştir. Hububat dışında meyve de yetiştirilmektedir (Ak, 2016:228).

Tuhup'un aşiret olma süreci ilginç bir olay ile gerçekleşmiştir. 1700'lerde Walto (Ceylanlı) köyünde oturan Heydini⁴³ adında bir Nasturi, kan davasından dolayı köyünden çıkmış ve Tuhup'a bağlı Zawite köyüne yerleşmiştir. Her yıl 15 Temmuz'da Rabban Pityo Ayin'i (Şahnedêr) yapılmış ve bu ayine hem Nasturiler hem de Kürtler en güzel elbiselerini giyerek katılıp eğlenceler düzenlemişlerdir. Baz aşireti mensupları da bu ayine katılıp burada Tuhuplular üzerinde kural dışı hareketlerde bulunmuşlardır. Tuhup ileri gelenleri bu işe dur diyebilmek amacıyla bir araya gelip Baz aşiretinin söz konusu hareketlerine son vermek için görüş alışverişinde bulunmuşlardır. O dönemde çevik ve zeki bir genç olan Heydini, söz konusu otoriteye son vermek için fikrini şu şekilde açıklamıştır: *"Gelecek yıl Rabban Pityo Ayin'i zamanında Bazlıların köyümüz üzerindeki otoritesine son vermek için onlara tuzak kurup söz konusu güçlerini kıracağız"*. Heydini'nin bu önerisi kabul görmüş ve onun dediği gibi ilerleyen zamanlarda Tuhuplular tarafından kurulan bir tuzakla 40 kişilik Baz aşireti mensubu öldürülmüştür. Bu olaydan sonra Tuhuplular, artık hiçbir aşiretin egemenliği altında kalmadan varlığını bağımsız bir aşiret olarak sürdürmeye başlamışlardır. Sonraki süreçte Heydini, Baz aşiretine mensup Kanunê Bile adında bir kişi tarafından öldürülmüştür (Ak, 2016:496). Aşağıdaki tabloda Tuhup aşiretinin spesifik bazı bilgileri verilmiştir.

Tablo 4. Tuhup Aşireti

Nasturi Tuhup Aşireti			
Sınırları ve Nüfusu	Köyleri	Kabileleri	Melikleri
Tuhup aşiretinin sınırları, Kehniya Çizû'den Hemedan'a (Cevizli bölgesi) kadar olan vadiyi kapsamaktadır. Tuhup bölgesi 850 haneden oluşmaktadır ki bu sayıya Kürtler de dâhildir. Bu hanelerden 70'i Kürt köyü, geri kalan 780'i ise Nasturi köylerinden oluşmuştur (Xet Nezan, 07.12.2018 tarihli mülakat).	Güzereş (Cevizli), Gundik, Mezri, Tuxubenav ⁴⁴ , Zawite, Hêset, Beric ve Gise'dir. Bu köylerden Güzereş, Hêset, Zawite Kürt köyleri olup diğerleri ise Nasturi köyleridir (Hacı Güzereşi, 20.12.2019 tarihli mülakat).	Bedeve, Kejan, Melkoyan, Kominnan, Jiroyan, Teyrikan ve Daduşıyan'dır (Vasfi Ak, 15.10.2020 tarihli mülakat).	Şihinsah, Manu, Oraham, Lachin, Lawko, Dinxa, Gevargis, Xemo, Berxo ve Ewdiş'tir (1909) (Lillyyan, 1968:10-15; Iboco, 1998:52; Ak, 2016:230).

⁴³ Heydini'nin ailesi, günümüzde Kuzey Suriye'nin Haseke iline bağlı Til Hurmiz beldesindeki Tuhup (Tixuma) köyünde yaşamaktadır (Vasfi Ak, 15.12.2019 tarihli mülakat).

⁴⁴ Tuxubenav yukarıdaki köylerin yönetim merkezi olmuştur. Tuxubenav köyünde alınan kararlar sadece Nasturileri değil, aynı zamanda o bölgede ya da Tuhup Vadisi'nde yaşayan Kürtleri de bağlamıştır. Nasturi meliklerinin ve Kürt qazilerinin verdiği kararlar tüm bölge halkını ilgilendirdiği için bu kararlar üzerinde konsensüs oluşturulmuştur. Günümüzde de köyde su dağıtımı, mera otlatması gibi ortak faaliyetler o zamandan alınan kararların neti-

4.1.8.1.1.3. Cilo Aşireti

Asur İmparatorluğu zamanında Cilo'nun iki önemli kralı hüküm sürmüştür. Bu krallar, Zoraq ve oğlu Balaq'tır. Çölemerik denilen yer bu krallara ait bir yayla olmuştur. Cilo aşireti sürülerini ve atlarını burada otlatmıştır. Bu bakımdan "Çölemerik" sözcüğünün karşılığı "Cilo Merası" anlamına gelir (Malik Kamber, 1969:8). Cilolular savaşçı bir aşiretti, Birinci Dünya Savaşı'nda Oramar aşiretine ve Şemdinli'deki Kürtlere büyük kayıplar verdirmişlerdir. Nacim'e göre, 1915 yılının Mayıs'ında Hakkâri dağları zincirinden, Jilo/Cilo denilen Asur-Keldani aşiretine kadar birleşik Kürt aşiretlerine ve Osmanlı ordusuna karşı altı ay savaştan 20.000 kişilik bir ordu kurulmuştur. Böylece aşiret, Türk (Osmanlı) ve Kürt ordusunun büyük bir bölümünü oyalayıp daha sonra büyük güçlerin saldırısıyla geri çekilmiştir. Cilo aşireti İran sınırını geçip Hakkâri'deki kardeşleri ile birleşerek, savaşın sonuna kadar çarpışan bir ordu oluşturmuştur (Nacim, 1999:201). Burada eğer sadece Cilo aşiretinin silahlı gücünden söz edilmiş ise söz konusu ordu birliklerinin sayısı abartılmıştır. Çünkü savaş döneminde tüm Nasturilerin, yani her beş aşiretin toplam savaşçı sayısı 20.000 olmuştur. Xet Nezan'a göre (04.11.2019 tarihli mülakat) yukarıda da söz edildiği gibi en fazla silahlı güce sahip olan Tiyar aşiretinin bile sadece 12.000 savaşçısı olmuştur. Cilo aşireti mensupları her yıl geçimini sürdürmek için ecnebi ülkelere gitmişlerdir. Mevsimlik olarak göç edilen yerlerde kendilerine aracılık eden kimseler vardır ki bunlara belirli bir ücret ödenmiştir (Y.PRK.DH.9/26/002, 29 Kanunuevvel 1313, 10 Ocak 1898).

Cilo aşireti tıpkı Tiyar aşireti gibi savaşçı bir aşiret olmuştur, Birinci Dünya Savaşında Cilo aşireti Yüksekova'ya bağlı Kürt Oramar aşireti ile çok sayıda çatışma içine girmiştir. Öte yandan söz konusu aşiretin yaşam alanları sarp ve dağlık olduğu için bu aşiretin mensupları çoğu zaman İran, Irak gibi ülkelere mevsimlik göçlerde bulunmuşlardır. Coğrafik olarak da Cilo bölgesi geniş bir alana yayılmış ve çok sayıda köyü olmuştur. Aşağıda Cilo aşiretini iyice anlaşılır kılınması için bir tablo hazırlanmıştır.

cesi olarak hala geçerliliğini korumaktadır (Hasan Güzereşi, 09.12.2019 tarihli mülakat). Qazi, Çukurca bölgesinde dönemin şeyhleri tarafından tayin edilen ve Müslümanlar içinde dinî ilmine güvenilen kişilere verilen bir unvandır. Qazi ya da Kadı günümüz müftüsüne denk gelen yönetici bir pozisyon olmuştur. Qazi olarak tayin edilen kişi Nasturiler tarafından da kabul görülmüştür.

Tablo 5. Cilo Aşireti

Nasturi Cilo Aşireti			
Sınırları ve Nüfusu	Köyleri	Geçim Kaynağı	Melikleri
Cilo ⁴⁵ aşireti; Reşko Dağı etekleri ve Oramar-Baz arasındaki bölgede yaşamakta olan bir aşirettir. Coğrafik olarak Cilo bölgesi ilginç ve küçük bir dağ kantonudur. Gelyaşin (Kêlyaşin) dağ uzantısından aşağıya doğru inen dar boğazlar yelpazesinden oluşmuştur. En yüksek noktası Suppa Durektir ve yaklaşık 4 bin metre yüksekliktedir. Zap Suyu'nun önemli bir kaynağını oluşturan Oramar (Dağlıca) Nehri bu köyden geçmektedir (Wigram, 2004:211-212).	Cilo aşiretinin Talane, Meşxune, Bixane, Matê, Motê, Zerê, Zerni, Mêdê, Nehrik ve Ersanê gibi köyleri vardır. Bunların yanında Cilo aşiretine yakın Yüksekova bölgesinde Oramar, Xelxês, Peranis, Heleis, Kerpêl, Kiyat vb. köyler de olmuştur.	Cilo sarp ve dağlık bir bölgedir. Burada az miktarda tarım arazisi vardır. Cilo aşireti genelde hayvancılık ile geçimini sağlamıştır.	Warda, Sargis, Qember, Binyamin, Halil, Aro, Zemci gibi isimlerdir (Lilliyan, 1968:10).

4.1.8.1.1.4. Dêz Aşireti

Bu aşiretin yaşadığı bölgenin Kürtçe ismi “Dêz⁴⁶” dir. Bu isme nispetle “Nasturi Dêz aşireti” olarak bilinmektedir. Türkçe ismi Kırıkdağ olan Dêz bölgesi, yüzyıllarca Nasturilerin yaşam alanı olmuştur. Nasturiler bölgeden göç ettikten yıllar sonra, söz konusu bölgeye Kürt Ertuşi konfederasyonuna bağlı Jirki aşireti yerleşmiştir.

Dêz aşireti, Zap suyundan başlayıp Spixane ve Balkaya bölgelerine kadar uzanan kısmı içine almaktadır. Nasturiler zamanında, bölgenin geçim kaynağı hayvancılık olmuştur. Dêz, çok dağlık ve sarp bir bölgedir. Bu aşiretin son lideri Melik Cibo idi. Dêz aşireti mensupları genelde Musul'da küçükbaş hayvan ticareti yapmışlardır. Dêz aşiretinin yaşadığı köyler: Gêlezo, Şuva, Kursini, Çiritşara, Mades, Mar Quryakus, Akose, Çulcan, Bi'Şamaşa, Saramûs, Dadişo, Maki-tana, Alogippa'dır (Yonan, 1999:235).

⁴⁵ İsmi Cilo Dağı'ndan alan aşiretin mensupları söz konusu dağın eteklerinde yaşamışlardır. Cilo Dağı, Hakkâri iline 22 kilometre uzaklıktadır. *Cilo Dağı'nın haritadaki konumu* 37.4987 enlem ve 43.9598 boylam olarak gösterilmektedir (www.harita.tr, erişim:15.12.2018).

⁴⁶ Dêz veya şu anki ismi ile Kırıkdağ, Hakkâri merkeze bağlı bir köydür. *Kırıkdağ köyünün haritadaki konumu* ise 37° 33' 26.6796" Kuzey ve 43° 57' 1.3608" Doğu gps koordinatlarıdır. Kırıkdağ köyünün Hakkâri şehir merkezine mesafesi yaklaşık 19 kilometredir (www.harita.tr, erişim:15.12.2018).

4.1.8.1.1.5. Baz Aşireti

İsmi bulunduğu coğrafik alandan alan Baz⁴⁷ aşireti yedi köyden oluşmaktadır. Bu köyler: Tove, Guciç, Êrgav, Şelbebak, Mili, Şewtê, Alantus'dur (Hacı Güzereşi, 07.12.2019 tarihli mülakat). Bu köylerden Tove, Kürt köyü olup diğerleri Nasturi köyleridir. Baz Aşireti mensuplarının yaşadıkları köylerin isimleri günümüzde pek kullanılmamakta olup köylerin bir kısmına Türkçe isimler verilmiştir. Geri kalanlarının isimleri ise Aramice'dir.

Baz aşireti, 300 hane ve 700 askerden oluşmuştur. Buradaki “asker” kavramı, erkek sayısını belirtmek için kullanılmıştır. Nitekim Osmanlı Devleti'nde de 1882 yılına kadar Tahrir Defterlerine göre yapılan nüfus sayımı sadece erkekler (Müslüman ve Gayrimüslim) üzerinden yapılmıştır. Bu sayımlarda kadınlar, çocuklar ve engelliler sayılmamıştır (Aydın, 1990:81-82). 1882 yılından sonra daha ayrıntılı nüfus sayımları yapılmaya başlanmıştır (<http://www.os-ar.com/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=501349>, erişim: 20.12.2018).

Baz aşiretinin mensupları kervan ticareti ile uğraşmışlardır. Kervanlar, Musul-Van-Şam yolunu tutarak, hayvansal ürünlerin dışında, hazır giyim (Şel û Şepik), silah, kurutulmuş sebze-meyve taşımışlardır. Anılan dönemdeki şartlarda alışveriş takas usulü ile yapılmıştır. Nasturilerin önemli ticaret ürünlerinden biri de kuru üzüm ve bu üzümünden yapılan şaraplardır.

Baz Melikleri: Yonan, Deryawesh, Ayup, Kanun, Salomon, Ewnan, Kanun II, Xewşabe, Yako, Shakha (Şawite Köyü'nde otururdu), Odisho II, Zatu, Shimon, Yonan III, Eshai, Ewnan II, İshak, Hormizd ve son olarak Melik Xemo (Hamo) dur (Liliyan, 1968:10-15; Iboco, 1998:53). Birinci Dünya Savaşı'nın akabinde Patrik Mar Şimun Benyamin öldürüldükten sonra (1918) Nasturi liderliği, Baz aşiretine bağlı General Ağa Petrus'un eline geçmiştir.

Aşiretli olmayıp Nasturi aşiret bölgelerinde yaşayan insan grupları da olmuştur. Bunlar mehini ve raiyat Nasturilerdir ve bunların yaşadıkları köyler aşağıda sıralanmıştır:

Şemdinli'deki Nasturi köyleri şunlardır: Bêtemo, Xalane, Bedevi, Bebalı, Surasi, Teis, Harunan, Nerdişê, Derian, Surenas, Mar İšo, Beygirdi, Bent'tur (Erdost, 2016:61). Ayrıca Şemdinli bölgesinde yaşayan Nasturiler; Helena, Zerine ve Betkarok gibi köylerde de yaşamışlardır.

⁴⁷ Bu aşiret, ismini Türkçe ismi Çanaklı olan Baz köyünden alır. Çanaklı ya da Baz, Hakkâri merkeze bağlı bir köydür. *Çanaklı köyünün haritadaki konumu* ise 37° 25' 47.8776" kuzey ve 43° 52' 38.7768" doğu gps koordinatlarıdır. **Çanaklı köyü** bağlı olduğu Hakkâri merkezine 21 kilometre mesafededir (www.haritatr.com/canakli-koyu-haritasi-m4f04, Erişim: 20.12.2018).

Şemdinli’de Nasturilerin ve Kürtlerin beraber yaşadıkları köyler: Şapatan ve Sarasor’dur. Şemdinli’deki önemli Nasturi kilisesi; “Dirha Reş” ya da Mar Bişo (Rustaqa) denilen Kilise’dir. Patriki kutsayan ve Patrik’ten sonra gelen en yüksek dinî unvan olan Başpiskopos, Mar Bişo Kilisesi’nde kalmıştır. Metropolit, Patrik’i takdis veya aforoz etme yetkisine sahip olmuştur (Erdost, 2016:59; Solkhah, 2008:10).

Foto -2: Mar Bişo (Dirha Reş) Kilisesi.

Kaynak: Yüksekova haber sitesi, erişim: 28.09.2020.

Çukurca’da (Çel): Bê, Bêlat, Bêşok, Şivrezan Nasturi köyleri mevcut olmuştur. Bu köyler aslında Tuhup aşiretine bağlı köylerdir.

Yüksekova’daki (Gever) Nasturi köyleri: Pira Beri, Zirkanıs, Urşê, Deravê, Kiyatê, Marunan, Kadyan, Memkan, Sinava, Xurxês, Kerpêl, Gagewran, Makenava, Wezirava, Ba Dişirga, Pir Zelal, Çardiwar, Zizan, Peylan, Dara, Pagê, Serdeşt, Dizan’dır. Yüksekova’ya bağlı Serpêl Köyü’nün Meliki Cıbo, Kewtxe’si Kaytur olmuştur. Ştazın Meliki Cartu, Zizan Meliki Xebwşabe’ydi (Hozan Oramari, 29.06.2019 tarihli mülakat).

Hakkâri merkeze bağlı Lewin bölgesinin köyleri şunlardır: Elkik, Hergêl, Mata Umra, Navgûzan, Zeranıs, Kêmita, Balekan, Handek, Bileh, Dêrzengil, Gundik’tir. Bu köylerde raiyat

Nasturileri yaşamıştır. Aynı şekilde o dönem Hakkâri sancağına bağlı olup sonrasında Van vilayetine bağlı Çatak (Şatax) ve çevresinde bulunan Nurdüz'daki Nasturi köyleri şunlardır: Merwanan, Ulama, Çilgırı, Parhilan'dır.

Başkale (Elbaq)'a bağlı köyler: Hozî, Ercî, Ates, Mendşil Ava, Haralun, Şarînes, Pusan, Burduk, Alamiyan, Kalanîs'tır.

Hakkâri Merkeze Bağlı Xenanîs köyü ve çevresinde yaşayan raiyat Nasturi köyleri: Xenanîsa Jorî, Xenanîsa Jêrî, Çemê Alekana, Surman, Xelîla gibi köylerdir (Yonan, 1999:212).⁴⁸ Son yıllara kadar da Xenanîs'teki Mar Gevargîs Kilisesi'nin kalıntıları durmuştur. 1996 yılında köyler boşaltıldıktan sonra kilisenin tüm duvarları yıkılmıştır.

Hakkâri Merkeze bağlı Berwar'da bulunan Nasturi köyleri: Kutranîs, Bênano, Nerwe, Terkonîs, Kengîr, Sorînis, Tarmêl, Helişkê, Pihînk, Xaros, Sêvin, Xerdelanîs, Avganîs, Şîmunînis, Îspê, Selan, Kalanîs, Orite'dir. Aynı bölgenin karşısında yani Zap suyunun sağındaki kısımda Şawite, Sekran, Derîk, Derîs, Avert, Daden, Berê Spi, Alas, Navberî gibi Nasturi köyleri vardır⁴⁹ (Yonan, 1999:235). Bu köylerin çoğunluğunda şu anda Kürtler yaşamaktadır. Zap'ın sonunda Ertuşiler, sağında ise Pinyanîşi aşiretleri ikamet etmektedir.

Şu hususu önemle belirtmek gerekmektedir ki yukarıda raiyat Nasturilerin yaşadığı köylerde aynı zamanda Kürtler de yaşamıştır. Yani söz konusu köylerde iki halk topluluğu aynı millet mevhumu ile yüzyıllarca birlikte yaşamıştır.

4.1.9. Karşılaştırmalı Olarak Son Dönem (1850-1915) Nasturi Nüfusu

Nüfusla ilgili tarihsel araştırmalarda, kaynak eleştirisi ile ilgili birkaç ilke vardır. Bunlardan birincisi, araştırma yapılan çağa mümkün mertebede yakın kaynakları bulmaktır. İkincisi, nüfus istatistiklerini veren kişinin betimlediği nüfus hakkında ilk elden bilgi sahibi olabilecek bir konumda olmasıdır. Üçüncü olarak, eğer mümkünse verilen istatistiklerin birey ve hane halkları arasından seçilerek hataların en düşük seviyeye indirgenmesidir (Gaunt, 2007:47). Yapılan literatür taramasında Hakkâri'de yaşayan Nasturilerin nüfusları konusunda farklı istatistiklerin olduğu tespit edilmiştir. Bu istatistiklerin bir kısmı yabancı devlet görevlilerinin yazdıkları, diğer bir kısmı ise bölgede seyahat etmiş yazarların yazdıkları kitap ve makalelerden

⁴⁸ Bu köylerin isimleri Kürtlerin anladığı dilde yazılmıştır. Bu düzeltmenin temel sebebi orada yazılmış çoğu köy isminin Hakkâri halkı tarafından bilinmemesidir. Örnek vermek gerekirse "Belilkan" ismi Lêwin muntıkasında bulunan "Balekan" denilen köyü karşılamaktadır.

⁴⁹ Gabirel Yonan'ın verdiği köy isimleri, bugün kullanılan şekilleri ile değiştirilmiştir.

elde edilmiştir. Yabancı devlet görevlilerinin vermiş olduğu istatistikler genelde XIX. yüzyıla ait olup o dönemki şartlarda sağlıklı sonuçlar elde edilememiştir. Söz konusu yüzyıldan itibaren yapılan nüfus sayımlarının Osmanlı Devleti ve misyonerler için ayrı anlamları olmuştur. Osmanlı Devleti için nüfus sayımları alınan verginin miktarını belirliyordu ki Nasturiler devlete hiçbir zaman net bir sayı vermemişlerdir. Misyonerler açısından Nasturilerin nüfusu, ileride onları Osmanlı'ya karşı kullanmak için abartılarak gösterilmiştir. Öte yandan Nasturilerin yaşadıkları sarp alanlar, sağlıklı bir sayım yapılmasını engellemiştir. Aşağıda misyonerlerin ve seyyahların verdiği istatistikler ile literatürde bulunan istatistiklerin yanında ayrıca saha araştırması ile elde edilen istatistikler karşılaştırılmıştır.

1830'lu yıllarda Amerikan Protestan misyonerlerinden Eli Smith ve Dwight'in (1833) yaptığı araştırmaya göre Hakkâri ve çevresinde 9.000 ile 10.000 arasında Nasturi hanesinin olduğu tespit edilmiştir. Her hanede 5 kişi olduğu kabul edilmiştir (Dalyan, 2009a:55). Bu hesaba göre Nasturi nüfusunun toplamının 45.000-50.000 arasında olduğundan söz edilmektedir. Amerikalı Misyoner D. Stoddard'ın 1850'de yaptığı tespite göre ise yarısı Hakkâri diğer yarısı Urmiye olmak üzere Nasturilerin toplam nüfusu 100.000 olarak hesaplanmıştır (L.N.R, 1855:406). Bu verilere bakıldığında çok çelişkili istatistikler ortaya çıkmaktadır. O zamanki koşullar göz önüne alındığında sağlıklı verilerin toplanamadığı açıktır. G.P. Badger'in, 1842-1844 yılları arasında yapmış olduğu araştırmalara göre il ve ilçe tüm Hakkâri'deki Nasturiler (aşiret ve raiyat) toplam 5.876 haneden oluşmaktadır. Bu hanelerin her birisinde 10 kişinin yaşadığı kabul edilirse toplamda 50.876 kişilik bir nüfus ortaya çıkmaktadır (Badger, 1852:392). 1840'ta Hakkâri'ye gelmiş coğrafyacı W. Francis Ainsworth'un (Verheij, 2016:74) belirlemesi ile sadece Tiyar aşiretinin tüm köylerinin nüfusu 3.840 olarak belirlenmiştir. Yine Ainsworth'un ifadesi ile Grant sadece Tiyar aşiretine bağlı Aşıta köyünün nüfusunu 5.000 olarak göstermiştir ve toplamda tüm Tiyar aşiretinin nüfusunun 8.840 olduğunu ifade etmiştir (Ainsworth, 1842:227). Coakley'e göre 1886'da Hakkâri'de tahminen 70.000 Kürt, 50.000 Asuri Hristiyan yaşamıştır (Coakley, 2011, <https://gedsh.bethmardutho.org/Hakkâri>, erişim: 15.02.2021). Vital Cuinet, tüm Hakkâri bölgesindeki Nasturilerin 52.000 aşiret, 40.000 reaya ve mehini olmak üzere toplamda 92.000 nüfustan oluştuğunu yazmıştır (Cuinet, 1891:719). Fakat Cuinet'in Nasturiler için vermiş olduğu istatistik tüm Van vilayetini içine almaktadır. Anılan dönemde Hakkâri Van'a bağlı bir sancak olduğundan yazar, nüfusun hepsini beraber ele almıştır.

Josef Nacim'e göre 1914 yılında tüm Mezopotamya'daki Asuri/Nasturi nüfusu aşağıdaki gibidir:

Tablo 6. Josef Nacim'in Nüfus İstatistiği

Ülke	Nüfus
Türkiye	811.000
İran	100.000
Hindistan	750.000
Mısır ve Sudan	5.000
Kafkasya	54.000
Kuzey ve Güney Amerika	30.000
Diğer Avrupa Ülkelerinde	20.000
Toplam	1.770.000

Kaynak: (Nacim, 1999:209).

Yukarıdaki tabloda tüm Türkiye'deki Süryaniler (Doğu ve Batı Kiliseleri) hesaba katmışsa bile bu istatistik yine de çelişkili görünmektedir.

Gabriele Yonan'ın verdiği istatistiklere bakılırsa Hakkâri'deki Nasturi nüfusunda apayrı bir durum ortaya çıkmaktadır.

Tablo 7. Gabriele Yonan'ın Nüfus İstatistiği

	Nasturi	Kürt	Türk
Çölemerik	15.000	14.100	2.800
Gavar (Yüksekova)	9.300	12.800	1.900
Şemdinli	3.000	13.270	2.000
Nurduz	3.000	11.100	1.000
Çal (Çukurca)	32.000	11.000	2.000
Oramar	11.040	14.000	870
Beytülşebap	6.700	11.000	900
Albaq (Başkale)	10.000	22.500	5.690
Toplam	90.040	98.770	17.160

Kaynak: (Yonan, 1999:208-209).

David Magie'ye göre nüfus istatistikleri birbirlerini tutmamakla birlikte, 1911 yılında Hakkâri sancağındaki nüfus istatistiği aşağıdaki gibidir. Nasturilerin nüfusu, Hakkâri sancağındaki tüm nüfusun %35,6'sına tekabül etmesine rağmen Kürtlerin nüfusu %54,4 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 8. David Magie Nüfus İstatistiği

Sancak	Türk	Kürt	Ermeni	Nasturi	Yezidi	Yahudi	Toplam	
Hakkâri	10.000	130.000	10.000	85.000		4,000	239,000	

Kaynak: (David Magie, 1918:89).

Rus konsolosu Tirmen'in yazdığı rapora göre Hakkâri'deki Nasturi aşiretlerinin hane sayısı şöyle gösterilmiştir: Dêz 350 hane, Cilo 1.000 hane, Baz 460 hane, Tuhup 840 hane, Tiyyar 3.100 hane, Tal 255 hane, Lewin 70 hane, Çölemerik merkezi 45 hane, Çel (Çukurca) 75 hane, Berwar köyleri 120 hane, Gever (Yüksekova) 450 hane, Şemdinli 200 hane olmak üzere toplamda 6.965 hanedir (Iboco, 1998:12). Bu istatistiğe göre her hanede ortalama 15 kişinin yaşadığı varsayılırsa bu sayı 104.475 kişi olarak hesaplanmıştır. Yazar bu istatistikte Urmiye, Başkale ve Van'da yaşayan Nasturileri de yazmıştır; fakat bu istatistik bu çalışma açısından önemli olmadığından söz konusu istatistikler bu hesaba katılmamıştır. Rusların başka bir konsolosu E. Lalayan'a (1914, Tiflis) göre Hakkâri ve çevresinde 79.000 Nasturi yaşamıştır (Iboco, 1998:36).

Kendileri ile mülakat yapılan Xet Nezan ve Vasfi Ak'a göre 1900'lü yılların başında Hakkâri'deki Nasturi nüfusu aşağıda verilen tablodaki gibidir.

Tablo 9. Saha Araştırmasına göre Hakkâri'deki Nasturi Nüfusu

Aşiret	Hane	Nüfus
Tiyyar Aşireti		30.000
Baz Aşireti		5.000
Tuhup Aşireti		10.000
Cilo Aşireti		7.000
Dêz Aşireti		2.000
Şemdinli (raiyat)		3.000
Yüksekova (raiyat)		9.000
Beytüşebbap (Geznex köyü)		300
Uludere (Bêcüh, Mergeh, Ziravok köyleri)		500
Mehini (Colemerg merkez, Xenan-nis, Berwar Sevin)		1.000
Toplam		67.800

Kaynak: (Vasfi Ak ve Xet Nezan, 29.10.2019 tarihli mülakat).

Mülakat yapılan kişiler yukarıdaki tabloda bulunan istatistiklerin (aşiret, raiyat ve mehini Nasturiler) Hakkâri merkez, Çukurca, Beytüşşebap, Yüksekova, Şemdinli ve Uludere ile sınırlı olduğunu söylemişlerdir. Çünkü o dönemde Hakkâri bölgesi denildiğinde yukarıdaki bölgeler anlaşılmıştır. Osmanlı arşiv belgesinde, Hakkâri, İran ve Musul'a kadar olan alanda Nasturi nüfusu 80.000 civarında olmuştur. Nasturilerin dinî lideri Mar Şimuna'a devlet tarafından 1909 senesine kadar yılda 2500 kuruş maaş verilmiştir (DH. EUM. 4. ŞB.23/113-001, 3 Haziran 1330, 16 Haziran 1914).

Mülakat yapılan Halit Sadini, Nasturilerin Hakkâri ve çevresindeki nüfusunun yüz bin kadar olduğunu gerekçeleri ile belirtmiştir. Sadini'ye göre:

“Nasturilerin Hakkâri bölgesinde çok sayıda manastırı ve kiliseleri vardır. Söz konusu dinî yapılar insan yoğunluğunu göstermektedir. Mesela Yukarı Otluca (Xenanisa Jori) köyünde çok büyük bir kilise varken, Aşağı Otluca'da da (Xenanisa Jêri) küçük bir kilise vardı. Müslüman camilerine baktığımız da ise Yukarı ve Aşağı Otluca'da sadece bir cami mevcuttu; çünkü Müslüman (Kürt) nüfusu az olmuştur. Dolayısıyla Nasturi nüfusunun Hakkâri'den Çatak'a oradan Uludere'ye kadar olan bölgede 100.000 civarında olduğunu söyleyebiliriz” (Halit Sadini, 15.04.2020 tarihli mülakat).

Xet Nezan ise Nasturi nüfusunun kilise veya manastır sayısına göre hesaplanamayacağını ifade etmiştir. Xet Nezan'a göre kendi köyü Güzereş'e yakın Nasturi köyleri olan Orta Tuhup köyünde 400 haneye 1 kilise, Gundik köyünde 90 haneye 1 kilise, Mezri Köyü'nde 180 haneye bir kilise düşmüştür. Nasturiler, dinlerine çok önem verdikleri için iki hanenin bulunduğu bir köye bile kilise inşa etmişlerdir. Konuyu somutlaştırmak için şu örnek verilebilir; 1990'larda Hakkâri ve ilçelerinde köyler zorunlu olarak boşaltılınca Kürt Güzereş köyü 40 haneden oluşuyordu ve o tarihte burada üç cami vardır. Buna rağmen bu köye yakın olan yine tamamı Kürt olan Ertuş (Uzundere) köyü, aynı tarihte 600 hane olmakla birlikte bu köyde sadece bir cami yapılmıştır (Xet Nezan, 16.04.2020 tarihli mülakat).

Sahadan yapılan araştırmalara göre yukarıda Gabriele Yonan (1999:208-209) tarafından verilen istatistiklerde hata olduğu görülmektedir. Mesela Nurdüz bölgesinde o dönem Türk kökenine bağlı insanlar yaşamamıştır (Mayevsiry, 1997:82), fakat nüfusları 1.000 kişi olarak hesaplanmıştır. Sadece Çukurca'daki Nasturi nüfusunun 32.000 olarak gösterilmesi ayrı bir çelişki oluşturmaktadır. Çünkü Çukurca'da bir kısım Tiyarili (Şiva Silbeg) ve Tuhup aşireti men-

supları yaşamıştır. Tuhup aşireti nüfusunun 10.000 olduğu varsayılırsa ve bunun yanında Çukurca bölgesinde Tiyaşililerin de 10.000 nüfuslu olduğu kabul edilirse bile toplam nüfus 20.000'e tekabül eder ki bu sayı Yonan'ın gösterdiği istatistiğı teyit etmemektedir. Çünkü o dönemde Tiyaş'ın bir kısmı Hakkâri merkezine bağılı olup bir kısmı da Beytüşşebap sınırlarına kadar uzanır. Xet Nezan'a göre Çukurca ve çevresinin toplam hane sayısı (Kürt ve Nasturi) 850'dir (bunlardan 70 hane Kürt'tür). Kehniya Çizû'den köy sırasına göre ilerleyince Gise köyü: 30 hane, Bêric 80 hane, Tuxubenav 400 hane, Mezri 180 hane, Gundik 90 hane, Güzereş 40 hane, Zavite 15 hane, Hêşet 15 hanedir (Xet Nezan, 08.09.2020 tarihli mülakat). Her hanede, o zamanki geniş aile yapısı göz önüne alındığında ortalama 20 kişinin yaşadığı varsayılsa bile Yonan'ın verdiği sayıları tutmamaktadır. Yonan çalışmasının başka bir yerinde tüm Hakkâri ve Van bölgesinde Asurilerin toplam nüfusunu 149.000 olarak hesaplamıştır. Aynı şekilde Yonan, 1915-1916 yılları arasında 20.000 ile 30.000 arası Nasturi'nin savaş, hastalık ve açlıktan hayatını kaybettiğini iddia etmiştir (Yonan, 1999:210). Hakkâri'deki Nasturi nüfus istatistiğinin sağlıklı olmamasının en önemli sebebi, XIX. yüzyılda gerçekçi nüfus sayımlarının yapılamayışıdır. Bölgedeki asayiş sorunlarından dolayı zaman zaman yapılan nüfus sayımları ancak kolluk kuvvetlerinin eşliğıyle yapılabilmıştır (Özgen, 2016:47).

Yukarıda Josef Nacim'in verdiği bilgilere göre 1914-1919 yılları arasında Van ve dolayısıyla Hakkâri'de savaş esnasında hayatını kaybetmiş ya da yazarın deyimi ile "katledilmiş" Asuri/Keldani sayısı 80.000'dir. Yazar, Türkiye ve diğer ülkelerde yaşayan Hristiyan nüfus istatistiklerini tablo halinde vermiş ve 1914 yılında Hakkâri genelinde yaşayan Asuri/Keldanilerin nüfusunun 163.000 olduğunu belirtmiştir (Nacim, 1999:209-210). Saha araştırmasında elde ettiğimiz verilere göre Hakkâri'deki Nasturilerin toplam 67.800 kişi olduğu tespit edilmiştir. Bu duruma göre Hakkâri'den hiçbir Nasturinin sağ olarak İran'a geçmemiş olması gerekmektedir. Dahası toplam nüfustan daha fazla kayıp görülmesi ayrıca dikkat edilmesi gereken başka bir konudur. Nasturi Patriki Mar Şimun Benyamin, Türklerden kaçıp İran'a sığındığında verdiği bir demeçte "*Biz Nasturiler (Hakkâri'dekiler), 80.000 candan ibaretiz, Kürt aşiretler gibi vergi vermeyip askere de gitmeyiz*" demiştir (Yonan, 1999:256).

4.1.10. Nasturilerin Ekonomisi

Nasturilerin geçim kaynağı; hayvansal ürünler, bal ve tütün ticareti, buğday, üzüm, incir, nar ve çeltik vb. tarımsal ürünlerden oluşmuştur (Liliyan, 1968:9). Tiyaş ve Tuhup'ta az da olsa tahıllar yetiştirilmiştir. Buğday ve arpa başakları kadınlar tarafından biçilip kurumaları için

evin damına bırakılmıştır (Iboco, 1998; Grant, 2015:55). Tuhup'ta beyaz buğday (Xıropi) denilen bir çeşit buğday ekilmiştir. Tiyar bölgesinde coğrafyanın en iyi şarapları yapılmış ve ayrıca Tiyariler Irak'a doğru küçükbaş hayvan ticareti yapmışlardır (Grant, 2015; Erdost, 2016). Hakkâri bölgesinde Zırnık madeninin yanı sıra silah yapımında kullanmak için bol miktarda Kükürt ve Güherçile bulunurdu ve aynı zamanda bu madenler yörenin ilkel sanayisi için de önemli kaynakları teşkil etmiştir. Kükürt, Çölemerik yakınındaki dağlarda çıkartılmıştır (Wigram, 2004:359; Grant, 2015:63). Tiyar'da kurşun madeni, Berwar'da arsenik, Elbak'ta kırmızı mermer, Urmiye'de beyaz mermer ve Koçanis'te başka bir mermer türü bulunmuştur (Surma Hanım, 2015: 64-65). Şemdinli taraflarında hakiki bal üretimi ve arı yetiştiriciliği, tütün ekimi önemli geçim kaynaklarındandır. Ziraat ve hayvancılığın yanı sıra Nasturilerde başka uğraşlar da vardı ki bunlar XIX. yüzyılın sonlarında geliştirilen terzi, demirci, marangoz, nalbant, tenekeci, keçeci, bezci ve inşaat ustaları gibi meslekler olmuştur (Erdost, 2016). Boya yapımında ceviz, nar ve meşe ağaçlarından yararlanılmıştır.

Musul ve Amediye'de yaşayan Asuriler, gümüş ve altın işlemişler, Urmiye ve Salmas civarında yaşayan Asuriler ise üzüm bağlarında çalışıp çok kaliteli şaraplar yapmışlardır. Asuriler bu ürünlerin ticaretini yaparak geçimlerini sağlamışlardır. Tiyar ve Gêman bölgesinde yaşayan Nasturiler çömlekçilik, örgücülük gibi mesleklerle uğraşmışlardır. Ayrıca Nasturiler arasında Amerika, Rusya ve İngiltere gibi ülkelerde tahsil görmüş dişi, doktor, terzi, kimyager gibi mesleklerden insanlara da rastlanmıştır (Surma Hanım, 2015: 64-66).

Nasturiler yemek pişirme, ısınma, fırın vb. ihtiyaçlarını yaşadıkları kulübe veya ilkel evin ortasına açtıkları "Tanura" (Tandır) denilen ateş çukurundan karşılamışlardır. Nasturilerin en önemli yemekleri: Busala, Harisa, Apruxe (Yaprak Sarma), Guyırdı, Kutle (Köfte), Kada (Çörek), Sirwa, Mirtuxa (un helvası), Pacha, Dokhwa (doğaba) vb. olmuştur (Vartanov, 2005:29; Jeloo, 2016:52).

4.1.11. Nasturilerin Kürtlerle Sosyal İlişkileri

İnsanlar bir sistemin parçaları gibidirler ve yaşamın her alanında birbirlerine karşılıklı ihtiyaç duymaktadırlar. Çalışmanın öznesi olan Nasturiler, Kürtler ile asırlarca komşuluk ve karşılıklı güven esasına dayalı ilişkiler içerisinde olmuşlardır. Saha araştırması esnasında kendileriyle görüşme yapılan hem Kürt hem de Nasturi katılımcıların büyük bir bölümü her iki halk arasındaki dostane ilişkilerden söz etmişlerdir. Wigram'a göre Bedirhan Bey Olayı'ndan

sonra Kürt ve Nasturi ilişkileri gittikçe kötüleşmiştir (Wigram, 1920:11). Bununla birlikte başka bir kaynakta Bedirhan Bey olayının izlerinin çabuk silindiği ve Kürtler ile Nasturi ilişkilerinin kısa sürede düzene girdiği iddia edilmektedir. Bu iddianın en önemli dayanağı ise Şeyh Abdül-selam Barzani'nin Tuhup aşiretine sığınması hadisesidir. Barzani, 1907 yılında Kürt ileri gelenleri ile yaptığı bir toplantıda beş maddelik bir telgraf hazırlayıp bu telgrafi Bab-ı Ali'ye göndermiştir. Bab-ı Ali bu telgrafi isyan teşebbüsü olarak değerlendirmiş ve Ferik Fazıl Paşa'yı Barzan üzerine sefere göndermiştir. Durumu haber alan Şeyh Abdül-selam Barzani, Tuhup Nasturilerine sığınmıştır. Tuhup aşiretine sığınan Şeyh Abdül-selam, Melik Gevargis'in (Ak, 2016), misafiri olarak aile efradı ile beraber Tuhup aşireti tarafından saklanmıştır. Mar Şimun'un emri ile şeyhe saygı gösterilmiştir. O dönemde (1907-1908) Şeyh Abdül-selam'a gösterilen saygının sonucu olarak Kürtler, Nasturilere minnettar kalmışlardır (Barzani, 2006:26; Abdulla, 2009:369-396). Bu örnekte de görüldüğü gibi olumsuz durumlara rağmen iki halk arasında geleneksel hukuk geçerliliğini korumuştur.

Kürtler ve Asuriler arasındaki ilişkiler savaş öncesinde nispeten iyi olup hiçbir zaman kine ve keskin ayrımlara dayanmamıştır; fakat bazen aşiretler arasında kan davası gibi vakalar görülebilmıştır (Wigram, 1920:37). Hasan Oramari'ye göre savaştan önce Nasturi/Kürt ilişkileri dostça olmuştur.

“Herkes kendi dinin üzerinde olmak üzere Nasturi ve Kürtler aynı millettir. Sürü talanı, basit hırsızlık gibi olayların dışında söz konusu halk arasında önemli olaylar yaşanmamıştır. Bazı kaynaklarda Oramar Ağası Star'ın Nasturilere zulüm yaptığı yazılıyor, bu iddialar tamamen gerçeği yansıtmamaktadır. Babam ve dedemden duyduğum kadarı ile her iki halk arasında önemli problemler yaşanmamıştır. Bölgenin Kürt aşiretleri fakirdi, Nasturilerle komşuluk ilişkilerinin dışında ticari faaliyetleri de olmuştur ”(Hasan Oramari, 29.06.2019 tarihli mülakat).

Cilo Nasturilerinden olan Nicholas Al Jeloo da yukarıda sözü edilen iyi ilişkileri teyit etmiştir. Jeloo'ya göre, *“Her iki halk da birbirine hizmet etmiştir, Müslümanlar ile Nasturiler arasında çok yakın ilişkiler kurulmuştur ki şu anda Qeşuri denilen ve Hakkâri merkezde yaşayan bir aşiret'in kökeni Nasturili Qeşe Horu'ya⁵⁰ dayanmıştır”* (Nicholas Al Jeloo, 15 Temmuz 2019 tarihli mülakat). Tiyari mahlasını kullanan mülakatçıya göre de;

⁵⁰ Ertuşi Konfederasyonuna bağlı Qeşuri aşireti ileri gelenlerinden Selahattin Ediş ile yapılan mülakatta, Selahattin Bey bu iddianın gerçeklik payının olmadığını bize aktarmıştır. Selahattin Bey'e göre Jirki aşiretine mensup Maveli adındaki bir kişi, zamanında Beytüşşebap'a bağlı Çemhesk denilen köyde akrabalarına darılıp Tiyar aşiretinin yaşadığı Aşıta köyüne gelmiştir. Maveli bu köyde Qeşe Horu adındaki bir Nasturinin misafiri olmuştur. O dönem

“Kürt-Nasturi ilişkileri her zaman kardeşlik ve komşuluk hukukuna dayanmıştır. Emperyalist politikaları güden devletler bölgeye geldikten sonra halkların arasına kin ve nefret tohumları ekip, onları birbirine düşürmüşlerdir. Kürt ve Nasturiler arasında hiçbir zaman din, dil, ırk gibi ayırımlar yaşanmamıştır. Ayrıca Osmanlı Devlet sisteminde Kürt, Türk, Arap, Êzidi gibi etnik farklılıklar gözetilmezdi. XIX. yüzyılda bölgeye gelen yabancı devlet temsilcileri Nasturilerin dinî duygularını sömürmüş ve onları Osmanlı Devleti’ne karşı kıskırtmıştır. Yabancı kaynakların yazdığı gibi Kürtler asla Nasturilere kıyım, katliam, tecavüz gibi hareketlerde bulunmamıştır. Kürt kültüründe kıyım, katliam olmadığı gibi tam tersine komşuları ile sadakat ve iyi niyete dayalı bir kültür vardır. Nasturi ve Kürt tüccarları birbirlerine kefişsiz, kayıtsız, yıllarca borç mal verecek kadar birbirlerine güvenmişlerdir” (Tiyari, 27.07.2019 tarihli mülakat).

Tiyari adlı mülakatçı yıllarca bölgede çalışmış, Irak’taki Nasturiler içinde kalmış ve onlarla yaptığı sohbetlerde Nasturilerin Kürtlerle problemlerinin olmadığı sonucuna varmıştır. Aynı şekilde araştırmacı Hacı Colemergi ile yapılan mülakatta kendisi, Kürtlerin ve Nasturilerin kültür ve geleneklerinin birbirine çok yakın olduğunu beyan etmiştir. Hacı Colemergi, İki halkın misyonerler tarafından birbirine düşmanlaştırıldığını ve nihayetinde Nasturilerin yurtlarını terk etmek zorunda kaldığını aktarmıştır (Hacı Colemergi, 04.09.2019 tarihli mülakat). Kuzey Irak’ın Duhok kentinde Papaz David de Kürt ve Nasturi ilişkilerinin çok iyi olduğunu ve XIX. yüzyılda içlerine gelen İngiliz ve Rus misyonerlerin onların arasına fitne soktuğunu beyan etmiştir (Papaz David, 18.09.2019 tarihli mülakat). Oysa Müslüman Kürtler inançlarının bir gereği olarak Hristiyan komşuları ile din ve ırk ayrımı yapmadan iyi ilişki içinde yaşamışlardır.

Kürtler ile Nasturiler arasında “de facto” olsa da belirli bir ahlak veya yazılı olmayan bir hukuk geçerli olmuştur. Bu hukukun gereğine her iki halk da uymuştur. Wigram’a göre Nasturiler ile Kürtler arasında çıkan talan ve çatışmalarda şu anlayış geçerliydi: “İstediğini al ama geride kalanlara zarar verme ve sakın çocuklara, kadınlara dokunma”. Öte yandan ekin ve sulama

Qeşe Horu ‘nun Nasturi Kilisesinden biri ile arasında husumet olduğunu ve Maveli’ye bu adamı öldürmesini söylemiştir. Qeşe Horu, bu istek karşılığında ailesi ile Müslümanlığa geçeceğini de ifade etmiştir. Derken Maveli söylenen kişiyi öldürmüştür, Qeşe Horu ile ailesi Müslüman olmuş ve hep beraber Aşıta’yı terk edip Çemhesk’e göç etmişlerdir. Bu arada Qeşe Horu, kızlarından birisini Maveli ile evlendirmiştir. Maveli’nin çocukları devamlı ölmüşlerdir. Kürtler de şöyle bir adet olduğu rivayet edilir: Eğer çocuklar ardı ardına ölürlerse yeni doğan çocuğa bir lakap verilir ki amaç çocuk ölümlerinin durmasını sağlamaktır. Böylece Maveli’nin son çocuğunun lakabını Qeşe Horu koymuşlar ve aslında çocuğun gerçek ismi de Abdi’ymiş. İşte Jirki aşiretinden ayrılıp müstakil bir aşiret konuma gelen Qeşuriler söz konusu Maveli’nin oğlu Abdi’nin lakabı olan Qeşe Horu’dan isimlerini almışlardır (Selahattin Ediş, 29.07.2020 tarihli mülakat).

kanallarının da dokunulmazlığı vardır (Wigram, 2004:210). Bugün bile Güzereş köyündeki sulama sistemi ve suyun dağıtımı Nasturiler döneminde yapılmış toplumsal sözleşmeye dayanmıştır. Köyler için hem tarımda hem de hayvancılıkta su çok önemli olduğundan, su bekçileri (Kerax) mevcuttur. Aynı şekilde yaylaların paylaşımı da hakeza önceden belirlenmiş usullere göre yapılmıştır. Güzereş köyü ile Tuxubenav köyünün sınırı “Nikilê Beri”⁵¹ denilen bölgedir. Bu bölgede, hiçbir köy diğerine haksızlık etmeden su dağıtımı yapılmış ve ilişkiler yıllarca bu ahlak veya “de facto” kanun ile yürütülmüştür (Hasan Güzereşi, 09.12.2019 tarihli mülakat).

Kürtlerin ve Nasturilerin birbirine benzeyen bazı ortak noktaları vardır. Bunlar: karşılıklı dua etmeleri, kan davaları ve bunun çözümü, yas tutma adetleri, nezaket kuralları, düğün ve evlilik gibi adetler olmuştur (Grant, 2015:157-165). Günlük yaşamda olduğu gibi ibadetlerde de Nasturilerde ve Kürtlerde hoşgörü hâkim olmuştur. Koçanis'teki ayinlere bazen Kürtler de katılıp sonuna kadar ayini dinlemişlerdir (Surma Hanım, 2015: 33). Nasturi Kürt ilişkilerinin iyi olmasının bir başka delili de bir Kürt ağası öldüğünde onun halefi olacak kişinin Patriğin de onayı alınarak seçilmesidir. Örneğin; Selay (muhtemelen Silehi aşireti kast edilmiş) ağası Yurkarı Tiyar ileri gelenleri tarafından seçilmiş ve Patrik'in onayına sunulmuştur. Patrik de bu durumu yöre Kaymakamı'na bildirip onun da onayını alarak söz konusu ağayı atamıştır. Aynı şekilde Berwari ağası aşağı Tiyar'da seçilmiş, bölgenin melikleri söz konusu ağayı makamına ya da divanına oturtmuşlardır. Aynı şekilde Giravi aşireti ağalarından Hamit Ağa vefat edince onun yerine geçen İsmail Ağa Tiyar meliklerinden İsmail'in de görüşüne başvurularak seçilmiştir⁵². Öte yandan melik seçiminde Kürtler söz sahibi değildir. Kürtler ve Asurlular (Nasturi) arasında vuku bulan tatsız olaylarda Patrik olaya el koymuş ve her iki tarafı da barıştırmıştır (Surma Hanım, 2015:76; Vartanov, 2005:47). Surma Hanım'ın dediği gibi Kürtler melik seçiminde etkili olmamışlar, fakat Nasturilerde toplumsal bir sorun olduğu zaman Kürt aşiret ileri gelenleri çağırılmış, onların sözleri de hesaba katılmıştır. Kürtlerin toplumsal olayların çözümünde sıklıkla kullandığı şu deyim o zamandan günümüze kadar gelmiştir: “*Bavê kise bike sülhe*” yani ağalar veya melikler, toplumsal bir uzlaşmazlıktan dolayı bir araya gelip birbirlerine sigara ikram ettiklerinde barış sağlanmıştır. Hacı Akın da Kürt-Nasturi ilişkilerini aşağıdaki gibi açıklamıştır.

⁵¹Nikilê Beri: Muhtemelen o zaman için işaretlenmiş bir taş ya da kaya kütesidir. Kürt köylerinin çoğunda bölge sınırları önceden isimlendirilmiş taş, dağ, su ayrımı gibi işaretlerle belirlenmiştir.

⁵² Aşiret liderliği veya ağalığı veraset usulü babadan oğula geçmektedir. Nitekim ağa olarak seçilen kişinin diğer aşiret ağalarının onayından geçmeleri gerekir ki o kişi meşruiyet kazanabilsin. Söz konusu durum bir muhatabiyet meselesidir. “Ağa ya ağa radiken” yani ağaları ağalar seçer.

“Tuhup aşireti, nicelik olarak biz Kürtlerden daha fazla olmasına rağmen hiçbir zaman bize zulüm, zorbalık gibi eylemlerde bulunmamıştır. Birinci Dünya Savaşı’nda biz Ruslardan korkuyorduk, Nasturiler de Osmanlı’dan korkuyordu. Hatta savaşın arifesinde Çukurca’da bulunan ve Nasturilerin yaşadığı Bê, Bêlat, Bêrewil köylerine biz Güzereşiler yerleştik. Sözü edilen köylerdeki Nasturiler de köyümüz Güzereş’e yerleşmişlerdir. Bu mübadelenin sebebi, bizim Ruslara karşı güvenliğimizin sağlanması, Nasturilerin ise Osmanlı tarafından gelebilecek bir tehlikeye karşı güvenliklerinin sağlanmasıdır. Karşılıklı değişimin diğer bir sebebi de dindeşliğimize yakın olmaktır” (Hacı Akın, 13.11.2019 tarihli mülakat).

1900’lü yılların başında Müslüman toplumu Ruslara karşı askere çağrılınca, Yüksekova Pinyanışileri ileri gelenlerinden Mehmet Ağa Xirwateyî, dönemin Patrik’i Mar Şimun Benyamin ile görüşüp Nasturilerin de Kürtlerle birlikte devlet düşmanlarına karşı silah altına girmelerini istemiştir. Fakat Patrik, Ruslara karşı Osmanlı Devleti’nin yanında yer almayacaklarını belirtmiştir. Mehmet Ağa son olarak Patrik Benyamin’e *“Sana bu teklifi ağa olarak değil, senin dayın olarak yapıyorum”* deyince Patrik olabilecek bir asker alımında devlete asker vereceğini ifade etmiştir. Patrik’in annesi Yüksekova’ya bağlı Kerpêl köyü Nasturilerindendir. Bu köy ahalisi Mehmet Ağa’nın maiyetinde bir yer olduğu için Mehmet Ağa kendisini Patrik’in dayısı olarak öne çıkartmıştır (Xet Nezan, 23.09.2020 tarihli mülakat). Yukarıdaki örnek, Nasturi ve Kürtlerin birbirleri üzerinde önemli hak ve hukuklarının olduğunu göstermektedir. Vasfi Ak’a göre, savaştan önce Kürtler ile Nasturilerin ilişkilerinin iyi olduğuna dair önemli delillerden biri de Baz aşireti papazlarından Danyel’in evinde Kur’an-ı Kerim’in asılı olması ve bazen bu papazın Kuran okumasıdır. Yine aynı papaz Kürtlere büyük saygı duymuştur. Papaz Danyel, savaş sonrasında, ismini çokça duyduğumuz Ağa Petrus’un amcasıydı. Ağa Petrus, amcasının oğlu Mete’yi kaza ile öldürmüş ve her ne kadar amcası Danyel tarafından affedilse de köyünü terk edip Pinyanışi aşiretinin ileri gelenlerinden Sadi Ağa’nın konağına yerleşmiştir. Sonraki dönemde Ağa Petrus, Sadi Ağa’nın tavsiyesi ile Osmanlı Devleti’nin Urmiye Konsolosu olarak görev almıştır (Ak, 2016:170-171).

John Joseph’e göre Nasturiler siyasi planda resmi olarak Erzurum paşasına bağlıydılar; ama Hakkâri ve Botan arasında yaşayan Nasturiler hem kendi Patrikleri hem de Hakkâri ve Botan Miri’ne bağlı olmuşlardır. Kürtlerin ve Nasturilerin karşılıklı hukukları vardı. Örneğin; Hakkâri Miri’nin meclisinde Asuri temsilciler bulunmuştur (Joseph, 1961:40). Hakkâri Miri giriştiği bir saldırıya veya çatışmaya karşı Nasturilerden de destek almıştır.

Yukarıda Nasturi-Kürt ilişkilerinin iyi olduğu delilleri ile ortaya koyulmuştur, fakat bu durumun aksini de ifade eden yazarlar olmuştur. Naayem'e göre Asurilerin etrafı Müslümanlarca çevrilmiş ve Asuriler dinlerinden dolayı devamlı baskı görmüşlerdir bundan dolayı her zaman silah taşımışlardır. Dünya Savaşı başladığında Asuriler Türklere güvenmedikleri için dış devletler ile ittifak yapmak zorunda kalmışlardır (Naayem, 1920:96).

Sonuç

Bu bölümde, toplumların sosyalleşmesinde din, kabile, kültür, dil, etnik yapı vb. olgular Nasturiler açısından ele alınmıştır. Nasturilerin dinî aidiyetlerinin, onların temel toplumsallaşma birimi olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda toplumların bir arada yaşaması için etnik aidiyetten ziyade, tarihsel yaşanmışlık ve oluşturulan ortak kültürün etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Nasturi ve Kürt halkı; sosyal örgütlenme biçimi olarak aşiret formasyonundan, örf, adet giyim ve kuşamına kadar, dinî ayırım dışında, birbirlerine çok benzeyen iki kadim halktır. Aşiretsel formasyonda Nasturi; Tiyyar, Baz, Dêz aşiretlerinin Kürt Ertuşi aşireti ile hareket etmesi, aynı şekilde Nasturi Tuhup ve Cilo aşiretlerinin Kürt Pinyanişi aşiretleri ile aynı toplumsal kutupta olması tarihsel yaşanmışlığa dayanan millet mefhumunun iki halk arasında kurumsallaştığının önemli delillerindendir. Misyonerler bölgeye gelmeden önce iki halk arasında yaşam pratikleri dostluk ve komşuluk üzerine inşa edilmiştir. XIX. yüzyılın ortasında Bedirhan Bey'in Nasturiler üzerine iki defa gerçekleştirdiği saldırılarla Nasturi-Kürt ilişkileri bozulmuştur, fakat yüzyılın ortasından sonra söz konusu ilişkiler eskisi gibi komşuluk temelinde devam etmiştir. Bu bölümde, Nasturi toplumunun dillerine, kültürlerine ve aşiretsel bağlarına Kürtler tarafından saygı duyulduğu ve iki topluluğun aynı yaşam formuna sahip olduğu açıklanmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM
BULGULAR
SEBEP VE SONUÇLARI BAĞLAMINDA BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN
HAKKÂRİ'DEKİ YANSIMASI VE NASTURİ GÖÇLERİ

Bu bölümde, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Hakkâri'deki Kürt ve Nasturilerin genel durumları, birbirlerine karşı tutumları açıklanmıştır. Bunun yanında savaş esnasında her iki topluluk arasında çıkan çatışmalar ve bunun sonucunda Hakkâri'de başlayan zorunlu göçler anlatılmıştır. Birinci Dünya Savaşı, genel anlamda sebep ve sonuçlarına girilmeden, sadece Hakkâri açısından ele alınmıştır. Bu bölümdeki bulgular literatür, arşiv belgeleri ve saha araştırmaları neticesinde toplanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Hakkâri'de meydana gelen Nasturi göçleri ile bağlantılı olarak oluşan Kürt göçleri de anlatılmıştır. Söz konusu göç bağlamında akademik olarak iki boşluk tespit edilmiştir. Birincisi, Nasturi göçleri hakkında akademik literatürde münhasır çalışmaların olmaması ve bazı kitaplarda veriler mevcut olmakla beraber bu verilerin bütünlük arz etmemesidir. İkincisi, 1915 yılında Hakkâri'deki Kürt göçlerinin literatürde yer almamış olmasıdır. Çalışmanın sınırları içindeki Kürt göçleri ile ilgili bulgular saha araştırması ile elde edilmiştir. 1915 yılının Mayıs ayında Hakkâri'de yaşayan Kürtler, Rusların bölgeyi işgal edeceği endişesi üzerine bir bütün olarak bölgeyi terk edip Irak'a doğru göç etmek zorunda kalmışlardır. Aynı şekilde 1915 yılının sonbaharında ise Nasturiler, Hakkâri'deki yerleşim alanlarını bırakıp Rusların hâkimiyetinde bulunan İran'ın Urmiye, Selmas gibi kentlerine doğru göç etmişlerdir. Hakkâri merkez, Yüksekova ve Şemdinli Kürtleri 1915 yılında göç etmiştir; fakat Çukurca Kürtleri, savaşın oluşturduğu zor şartlara direnerek 1916 yılına kadar bölgede kalmıştır. 1915'te Hakkâri'de oluşan göçler zorunlu göç bağlamında değerlendirilmiş ve bu bakımdan göç konusu ayrıntısına girilmeden kavramsal olarak açıklanmıştır.

İnsanlar, tarih boyunca zorunlu veya ihtiyari olarak bir mekândan başka bir mekâna hareket halinde olmuşlardır. Kimi topluluklar, konargöçer olup göç günlük hayatlarının bir parçası olmuş iken; kimi topluluklar ise savaş, doğal afet, kıtlık, etnik-ırksal çatışmalardan dolayı yer değiştirmek zorunda kalmıştır. İslam peygamberi zamanında Mekke'den Medine'ye yapılan hicret, o dönemdeki takvime de konu olmak suretiyle göçün önemini ortaya çıkartmıştır (Karpata, 2013:71). Göçler bir ülkenin içerisinde gerçekleştiği gibi bu ülkenin dışına da düzenli veya düzensiz olarak gerçekleşebilmiştir (Özdemir, 2017:93; Gürler, 2017:66). Göç olgusu Avcılık-toplayıcılık Dönemi'nden günümüze kadar devam eden bir süreçtir (Yalçın, 2004: 4). Uma Kothari'ye göre göç türleri: oluşumlarına göre zorunlu göç ve gönüllü göç, kalma süresine göre

geçici ve devamlı göç, hedef ülkeye girme durumuna göre düzenli ve düzensiz göç, mesafesine göre ise iç ve dış göçler olarak ayrılmaktadır (Kothari, 2002:20). Göçün en önemli sebepleri arasında Lee'nin itme-çekme (push and pull) kuramı gösterilebilir. Lee'nin yaklaşımına göre çıkılan yerdeki itici (savaş, hastalık, işsizlik vb.) etkenler ile gidilen veya varılan yerdeki çekici etkenler (eğitim, sosyal yaşam, sağlık vb.) göçün temel nedenleri olmaktadır (Lee, 1966). Göçün olumlu ve olumsuz sonuçları olabilmektedir. Topçu'ya göre göç edilen yerin kültürü ve gelen yerin kültürü kaynaşarak bir uyum sağlamaktadır. Aynı şekilde göç, ülkeler arasında ticari, sınai ve siyasal ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır (Topçu, 2019). Göçün toplumlardaki olumsuz etkileri ise göç olgusu kültürel dokunun homojenliğini bozar; farklı dil, etnik aidiyet ve kimlikler her zaman için bir arada yaşama olanağı bulamayabilmektedir. Uluslararası göçün günümüz ulus-devletleri için yarattığı önemli yansımalarından biri, göçün ulusal nüfus yapılarının göreceli homojenliğini değiştirici etkiye sahip olmasıdır (İçduygu ve diğ., 2014:52).

5.1. Birinci Dünya Savaşı'nda Hakkâri'deki Nasturi Olayları ve Sonuçları

5.1.1. Hakkâri Penceresinden Genel Olarak Birinci Dünya Savaşı

Bu başlık altında genel olarak Birinci Dünya Savaşı ve savaştan önce Nasturilerin İngiliz ve Rus devletleri ile olan ilişkileri anlatılmıştır. XVIII. yüzyılda Batı'da Fransız İhtilali'nin beraberinde getirdiği milliyetçilik akımı ve Sanayi Devrimi ile buhar makinesinin bulunması neticesinde seri üretime geçilmesi, emperyalizm ve sömürgecilik faaliyetlerini artmıştır. Söz konusu sömürgeciliğin başını çeken İngiltere, Fransa, Rusya gibi ülkeler geri kalmış ve gelişmekte olan ülkeleri sömürgesi altına almaya başlamışlardır. Batı'da bu hadiseler yaşanırken Osmanlı Devleti de eski gücünü kaybetmiştir. Osmanlı Devleti'nin barındırdığı etnik ve dinî gruplar, inanç ve hürriyetlerini kaybetmeden Osmanlı Devleti millet sistemi içinde yaşarken Batı'da yaşanan olaylara kayıtsız kalmayıp zamanın ruhuna uyarak milliyetçilik akımından etkilenmişlerdir (Anzerlioğlu, 1996: 15). XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupalı emperyalist devletler hammadde ihtiyaçlarını gidermek amacı ile Ortadoğu coğrafyasındaki icraatlarını arttırmışlardır. Sanayileşmenin artması, yeraltı kaynaklarına sahip olma isteği gibi nedenlerle sömürge savaşları hızlanmıştır (Köroğlu, 2004:273).

Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce müttefik devletler, Osmanlı'nın hâkimiyet alanlarındaki Ermeni, Asuri, Kürt gibi dinî ve etnik olarak farklı olan insan gruplarını saflarına çekmeye çalışmışlardır. Nasturilerin Hristiyanlık dinine mensup olmaları, İngilizlerin ve Rusların onları

taraflarına çekmeleri konusunda önemli bir fırsat doğurmuştur. Azınlıkların yaşam alanlarına gönderilen misyoner veya diğer yabancı devlet görevlileri onların Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmesine neden olmuşlardır. Bu isyanlarda söz konusu devletler, Osmanlı tebaası azınlıklara mali ve askeri her türlü desteği vereceklerini de vaat etmişlerdir (Parhad, 2009:30).

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce İngilizler Greasy, Reed, Mac Dowel gibi askeri temsilcilerini Hakkâri'ye göndermişlerdir. Özellikle Reed, Koçanis'te Patrike komşu olmuş ve Nasturilerin her türlü hareketlerini ülkesine rapor etmiştir. İngilizlerin amacı, Nasturileri Mezopotamya'daki çıkarları bağlamında kullanmak olmuştur (Dalyan, 2009a:153). İngilizler ayrıca 1900'lü yılların başında misyon merkezini Urmiye'den Van'a taşımış ve bu merkezin başına W. A. Wigram geçirilmiştir. Bu bakımdan İngilizlerin amacı, Nasturilerin vasıtası ile bölgede söz sahibi olmaktır (Anzerlioğlu, 1996:83). Bunun yanında, İngiliz misyonerleri tarafından, Hakkâri ve çevresinde yaşayan Kürtlerin, Nasturilerle çatıştıklarına yönelik raporlar yazılmıştır. Uzun yıllar Koçanis'te Mar Şimun Benyamin ile yaşayan İngiliz Mr. Browne, İngiltere Papaz'ı Heazel'e 1908 yılında yazdığı mektupta aşağıdaki beyanda bulunmuştur.

“Berwari Emiri Reşit Paşa ve Bamerni şeyhlerinden oluşan yaklaşık 5.000 Kürt silahlı gücünün Nasturilerin yaşadığı Zawita köyüne geçip her yeri yakıp yıktığını söylemiştir. Nasturi Tiyar aşiretinden yaklaşık 100 kişi bunlara karşı koymaya çalışmışsa da yeterli olamamışlardır. Sonuçta Tiyar aşiretinden dört kişi öldürülmüş yaklaşık yirmi kişi yaralanmıştır” (Yonan, 1999:75).

Nasturiler üzerinde çalışma yapan İngilizler, yaklaşık otuz yıl (1886-1913) Koçanis'te Patrik ile kalan misyonerleri William Browne'un ölümü ile Hakkâri'deki faaliyetlerine ara vermiştir (Kaplan, 2020:256).

İngilizlerle beraber Rusya da savaş öncesi Hakkâri bölgesinde faaliyetlerini arttırmıştır. XIX. yüzyılın sonunda Nasturilerin ve Kürtlerin yaşam alanı olan Hakkâri'ye gelen Rus misyonerler, Nasturileri amaçları bağlamında kullanmaya başlamışlardır. Rus Ortodoks Cemiyeti yüzyılın sonunda devamlı İran ve Osmanlı Nasturileri ile iletişim halinde olmuştur (Grabill, 1971:138-139). 1906 yılında Kafkasya'daki Rus Kurmay Başkanlığı, İran'daki konsolos yardımcısı R. Tirmen'e Hakkâri'deki Nasturi Patrik'ini ziyaret etmesini öğütlemiştir. Görüşme temmuz-ağustos aylarında gerçekleşmiştir. Tirmen, olası bir savaşta Nasturilerin Rus tarafında olmaları teklifinde bulunmuştur. Patrik, Rusların Van'ı işgal edip Asurluları silahlandırması durumunda kendisinin 40.000 kişilik bir ordu ile Ruslara destek verebileceğini ifade etmiştir (Bar Mattay, 1996:75-76). 1908'de Patrik, Kürtlerin ağa ve şeyhlerinin önderliğinde Nasturi

köylerine saldırılar yaptığını Musul ve Van vilayetlerine şikâyet etmiştir. 1908-1909 yılları arasında Nasturi ve Kürtler arasında çeşitli sebeplerle devamlı çatışmalar çıkmış ve her iki taraftan can kayıpları yaşanmıştır (Theodore, 1990:44-47).

Nasturilerin Rusya'ya tamamen ümit bağladığı 1914'te, Mar Şimun Benyamin Urmiye'deki Rusya Piskoposu Sargis ile iletişime geçerek onu Koçanis'e davet etmiştir. Ayrıca başta Metropolit Mar İsaac Khnanisho olmak üzere önde gelen din görevlilerini de burada toplayarak onlarla görüş alışverişinde bulunmak istemiştir. Fakat Metropolit Sargis, yolda Osmanlı askerleri tarafından tutuklanmıştır. Bunun üzerine devlet yetkilileri, Ağustos 1914 tarihinde Patrik'i tekrar Van'a çağırması ve devleti temsilen Van Valisi Tahsin Paşa, Patrik'e kendisinin Ruslarla olan ilişkilerini anlatmasını istemiştir. Patrik Mar Şimun Benyamin, söz konusu Ruslar ile olan ilişkilerinin dini boyutta olduğunu ve siyasi herhangi bir mülahazalarının olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Ortodoks Kilisesinden bir okul ve eğitim kurumu inşa etmeleri için Ruslardan yardım istediklerini de ifade etmiştir. Bu durum karşısında Vali Tahsin Paşa, Nasturilerin Osmanlı Devleti'nden ne talep ettiklerini sormuştur. Bunun üzerine Patrik, İstanbul hükümetinden kendilerine okul yaptırmasını, aşiret liderlerinin tanınıp maaşa bağlanmasını, 15 Nasturi erkeğinin polis teşkilatına alınmasını ve halkının onurlandırmasını talep etmiştir. Vali, Patrik'e cevaben: Osmanlı Devleti'nin Nasturi taleplerini karşılayacağını dile getirmiş fakat sözlerinin devamında onların Rusya ile ilişkilerini kesmesini istemiştir. Buna rağmen devlet Nasturilere vermiş olduğu sözlerin gereğini yerine getirmemiştir. Osmanlı'nın 1914'te çıkardığı kutsal cihat çağrısı, Kürtlerin buna hemen uyması, Ermeni "katliamları" gibi somut olaylar ile Asurilerin Elbak (Başkale'de) ve Urmiye'de katledilmesi gibi nedenler Asurilerin Rusların yanında savaşta yer alması için önemli gerekçeler olmuştur (Stafford, 1935: 18-20; Solhkhah⁵³, 2008: 10-16; Surma Hanım, 2015:82-83; Dalyan, 2014:991). Yukarıdaki gerekçelerin yanında, Rusya, Nasturilerin kendi yanında savaşa girmesi için konsolosu Bidinsky aracılığıyla Mar Şimun'a üç elçi göndermiş ve bu elçiler Mar Şimun'un Ruslarla birlikte savaşa hazır olduğuna dair mektup ile ülkelerine geri dönmüşlerdir (Bar Mattay, 1996:80-81).

Yukarıda yazılan açıklamalara rağmen Dâhiliye Nezareti Kaleminden alınan bir vesikaya göre, Nasturilerin Osmanlıya karşı Ruslarla hareket etmesini men eden Patriğin akrabası Nemrut Efendi⁵⁴, Patrik tarafından baskıya maruz kalmış ve köyden çıkarılmıştır (DH.EUM. 4. ŞB. 3/12-003, 5 Mart 1331, 18 Mart 1915). Patrik, Rus ve İngilizlerle dinlerinin aynı olmasından

⁵³ Solhkhah, söz konusu bilgileri, Nasturilerin hatıratlarında toplayarak Mar Şimun Benyamin'in anısına yazmıştır.

⁵⁴ Nemrut Efendi akıllı ve zeki bir insan olmasının yanında Türkçe, İngiliz ve Kürtçe dillerine hakim olmasından dolayı da Osmanlı Devletinin yerel temsilcileri tarafından ön plana çıkarılmıştır. Bu durum Patrik Ruel (1861-1903) ile aralarının açılmasına neden olmuştur (Kaplan, 2020:277).

dolayı tüm isteklerinin bu devletlerce karşılanacağı beklentisini taşımıştır. Nemrut Efendi, İngiliz ve Rusların amaçlarının farkında olarak Osmanlı yetkililerinin Asurlulara bir düşmanlıklarının olmadığını farkında olmuştur. Nemrut Efendi'ye göre eğer Asurlular, Osmanlıların düşmanları ile anlaşılırsa hayatları dâhil her şeylerini kaybetmiş olacaktı. Tam tersine taraflı kalırlarsa her iki tarafın saygısını kazanmış olacaktı. Nitekim Rus ve İngiliz ajanları Osmanlılarla işbirliği kurduğunu düşündükleri Nemrut Bey'i ve ailesini bu iş için Dêz köyünde kiradadıkları Asurilere öldürtmüşlerdir (Parhad, 2009:32; Malik Qambar, 1969:9). Sonuç olarak savaşta Ruslarla birlikte hareket etme kararı alan Nasturilerin temel beklentisi, Rusların bölgeyi işgal etmesi şeklinde olmuştur (Kaplan, 2020:225).

5.1.2. Savaş Öncesinde Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Nasturi ve Kürt Aşiretlerinin Hakkâri'deki Faaliyetleri

XIX. yüzyılın ortasına kadar Kürt ve Nasturi ilişkileri komşuluk hukukuna göre iyi bir temelde ilerlemiştir. 1843-1846 yıllarında gerçekleşen Bedirhan Bey Olayından sonra bu ilişkiler bozulmuştur. Fakat ilişkiler yüzyılın ikinci yarısından itibaren tekrar olumlu yöne evrilmiştir. Yüzyılın sonuna gelindiğinde özellikle Nasturi Tiyar aşireti bölgede Kürt aşiretleri ile koyun talanı, aşiretsel ilişkiler gibi nedenlerle çatışma içine girmiştir. Bu başlık altında XIX. yüzyılın sonundan Birinci Dünya Savaşı'na kadar Kürtler ve Nasturiler arasında vuku bulmuş olaylar ve Osmanlı Devletince alınan tedbirler devletin arşiv belgeleri ışığında açıklanmıştır. Her ne kadar tez 1914-1924 yılları ile sınırlı olsa da olayların başlamasını daha iyi anlamak için bu tarihlerden daha eski belgeler de incelemeye alınmıştır. Çünkü anılan dönemdeki olayların nedenleri ve Osmanlı Devletinin bu olaylara karşı aldığı önlemler önem arz etmektedir.

Arşiv belgelerine göre Osmanlı Devleti, genel olarak Hakkâri yöresinde vuku bulan Nasturi ve Kürt çatışmalarının önlenmesi için çaba göstermiştir. 20 Teşrin-i Evvel 1308 tarihli belgede hükümet tarafından vergi toplamak amacıyla Binbaşı Emin Ağa adında bir kişi Hakkâri'nin Dêz ve Talane karyelerine gönderilmiştir. Binbaşı Emin Ağa, buralarda vergileri hükümet adına toplamış fakat görevini kötüye kullanarak köylülerin mallarını gasp etmiş ve uygun olmayan hareketler sergilemiştir. Binbaşı Emin Ağa'nın bu olumsuz hareketlerinden dolayı, Oramar Nasturi reisi ve vekilleri tarafından kendisi Bab-ı Ali'ye şikâyet edilmiştir. Osmanlı Devleti yetkilileri bu durumun takip edilmesini ve sorumluların cezalandırılmasını istemiştir (BEO.99/7388-001, 20 Teşrin-i Evvel 1308, 1 Kasım 1892). Arşiv belgelerine göre Binbaşı Emin Ağa hadisesi gibi Kürt veya Müslümanların Nasturilere karşı çıkardığı bazı münferit

olaylar bu dönemde ortaya çıkmıştır. Fakat arşivden elde edilen bilgilerde özellikle Nasturi Tiyar aşiretinin bölgede çıkardığı olaylar nitelik ve nicelik bakımından Kürtlerin çıkardığı olaylara karşısında daha ağır basmıştır. Mesela Bab-ı Ali tarafından Van Vilayetine gönderilen bir belgede, bölgede meydana gelen Nasturi olaylarının bertaraf edilmesi için ilk etapta onlarla görüşme yapılması aksi durumda ise askeri tedbirlere başvurulması önerilmiştir. Aynı şekilde bu belgede, mahalde altı taburluk askerin bulundurulması, söz konusu Nasturi Tiyar⁵⁵ aşiretinin olumsuz faaliyetlerinin durdurulması ve bölgedeki fukaranın korunması emredilmektedir (BEO.223/16719-001, 7 Haziran 1309, 19 Haziran 1893). Söz konusu belgelerden de anlaşıldığı üzere Hakkâri’de yaşayan Nasturi Tiyar aşiretinin olumsuz faaliyetleri olmuştur. Bu olumsuz faaliyetleri önlemek ve asayiş sağlamaya amacıyla Musul vilayetinde bulunan bir tabur asker, İmadiye’ye nakledilmiştir (BEO.227/16960-001, 12 Haziran 1309, 24 Haziran 1893).

Pagan karyesinde oluşturulan komisyon heyetinden alınan 25 Haziran 1312 (7 Temmuz 1896) tarihli mazbata suretine göre; Hakkâri sancağında yurt edinmiş bazı İslam halkları ve Nasturiler arasında elli yıllık zaman sürecinde devam eden karşılıklı öldürmeler ve malların gasp edilmesi hadiseleri ile karşılaşmıştır. Bunun yanında karşılıklı şikâyetler ve idarelerinin imkânsız olması gibi sorunlar Van vilayetinden alınan 10 Mayıs 1312 (22 Mayıs 1896) tarihli telgrafname ile bildirilmiştir. Hükümetçe bu olaylara karşı önlem alınması 24 Haziran 1312 (6 Temmuz 1896) tarihli 94 ve 95 sayılı tezkirelerde emir buyrulmuştur. Ayrıca meydana gelen bu gibi sorunların halledilmesi için Nasturilerin yapmış oldukları şikâyetlere binaen Hakkâri sancağının Pagan karyesinde bir adli komisyonun kurulması ve sorunun suhulet ile çözülmesi önemli görülmüştür. Kurulan bu komisyona göre sorunların kolaylıkla çözülebilmesi için her iki tarafın kurulan komisyona müracaat etmeleri gerekmektedir. Ayrıca her iki tarafın birbirlerinin can, mal ve ırzlarına taarruz ve tecavüz etmeleri durumunda ceza alacakları da bildirilmiştir. (DH.TMIK.11/75-001, 25 Haziran 1312, 7 Temmuz 1896).

Söz konusu belgelerin çoğunluğunda Osmanlı Devleti’nin, Hakkâri’de meydana gelen olaylara soğukkanlılıkla yaklaştığından ve her iki halkın uzlaşısı içinde hayatlarını sürdürülmesi için devletin aldığı önlemlerden söz edilmiştir. Osmanlı Devleti’nin söz konusu olaylara teenni ile yaklaştığına dair önemli bir telgrafname aşağıda yazılmıştır. Bu telgrafnamede, Hakkâri’deki Nasturi halkına iyi bir muamelede bulunulması, hiçbir surette onlara karşı bir baskının yapılmaması icap ettiği yazılmaktadır. Bunun yanında telgrafnamede, Hakkâri’de

⁵⁵ Dördüncü bölümde açıklandığı gibi Hakkâri’deki Nasturilerin beş bağımsız aşireti vardır. Bunların içinde nüfusu ve asker sayısı diğerlerinden fazla olan Tiyar aşiretidir. Tiyar aşireti, bölgede etkin ve görünür bir aşiret olmuştur. Tiyar’dan sonra Cilo aşireti de savaşta Kürtlerle çatışmıştır. Fakat Nasturilerin Tuhup, Baz ve Dêz aşiretleri savaş dönemine kadar da Kürtlerle önemli bir sorun yaşamamıştır.

Nasturilere baskı yapıldığı iddialarının tamamen asılsız olduğundan söz edilmiştir (A.MKT.MHM. 670/13-11, 6 Haziran 1313, 18 Haziran 1897). Hakkâri mutasarrıflığından bildirilen bir yazı ile Hakkâri’de Nasturi aşiretlerinin çıkartmış oldukları sorunların şiddete başvurmada çözülmesi ve dolayısıyla İngilizlerin devletin iç işlerine karışmasının engellenmesi emir buyurulmuştur (A.MKT.MHM.670/13-002, 3 Haziran 1313, 15 Haziran 1897).

XIX. yüzyılın sonunda Hakkâri’de, özellikle Nasturi Tiyyar aşireti ile Kürt aşiretleri arasında devam eden olumsuz olaylardan dolayı, Erzincan’da Dördüncü Ordu-yı Hümayun müşiri Zeki Paşa’ya gelen belgeye göre Musul vilayetinden Çölemerik (Hakkâri) bölgesine iki tabur askerin sevk edilmesinin gerekli olduğundan önemle söz edilmiştir (Y.PRK.MYD.7/125-001, 8 Ağustos 1304, 20 Ağustos 1888).

5 Şevval 1319 (15 Ocak 1902) tarih ve 4712 sayılı belgede Nasturi Tiyyar aşiretinin Lewin ve Selasi (Sileh) nahiyelerine vuku bulan tecavüz ve yıkımlarından dolayı Çölemerik halkı temkinli davranarak güvenlikleri için devletten silah talebinde bulunmuş ve bu durum Hakkâri mutasarrıflığına (sancağın en büyük idare amiri) bildirilmiştir. Talep edilen askeri malzemenin, fırka kumandanlığına yazılıp ve Van vilayeti tarafından Dâhiliye Nezaret-i Celilesine bildirilmiştir. Ayrıca bölgede farklı vukuatların çıkmaması için de gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir (BEO.1779/133425-001, 5 Şevval 1319, 15 Ocak 1902). Taraf-ı Valay-ı Ser Askeriyeye (Başkomutanlığa) çekilen ve 9 Şevval 1319 (19 Ocak 1902) tarihli tezkireye eklenen telgrafnameye göre; Tiyyar Nasturileri Sileh nahiyesine saldırmadan geri çevrilmiş fakat sonraki süreçte Lewin nahyesinden Peyanis karyesine doğru giden araştırma heyetinin verdiği ihbara göre zikredilen karyeye 2 bin kadar Nasturi hücum etmiştir. Nasturiler burada karye muhtarı ile sekiz erkeği ve iki kadını katletmişlerdir ayrıca on askeri yaralamış, on tane evi gasp ederek, yakıp yağmalamışlardır⁵⁶. Bu aşiretin başına buyruk hareket ederek gereken vergiyi vermedikleri de bildirilmiştir. Tiyyar aşiretinin ecnebi papazların (misyoner) tesirinde kalarak çevre köylere zarar verdiği, köylülerin koyunlarına el koyduğu vb. faaliyetler Van vilayetinin 13 Şevval 1319 tarih ve 4943 numaralı yazısı ile bildirilmiştir (BEO.1785/133804-001, 19 Şevval 1319, 29 Ocak 1902). Geve (Yüksekova) mntkasında Nasturilerin, Kürt Oramar aşiretinin bir karyesini basarak burada tahribat ve telefât yaptıkları Van vilayetinin 10 Şevval 1319 tarih ve 4800 numaralı tezkiresi ile Taraf-ı Valay-ı Ser Askeriyeye bildirilmiştir (BEO.1785/133807-001, 14 Kanunu Sani 1317, 27 Ocak 1902). Vergi konusundan söz açılmışken Osmanlı arşiv belgelerine

⁵⁶ Bu belge aşağıda saha araştırması ile elde edilen “Tecir Ağa” ile ilgili görüşme ile de teyit edilmiştir.

göre Nasturiler, hükümete vergi vermemiş olup vergi alınması için kendilerine biraz baskı yapılırca ecnebi konsolosluklarına başvurmuşlardır (DH. EUM. 4. ŞB.23/113-001, 3 Haziran 1330, 16 Haziran 1914). Van Vilayeti yetkilileri tarafından Bab-ı Ali Evrak Odası Sadaret (Başvezirlik) Kalemine gönderilen 9 Şubat 1308 tarihli bir belgede, Nasturi Tiyar ve Kürt Pinyanişi aşiretleri arasında devamlı kargaşaların çıktığından söz edilmiştir. Söz konusu kargaşaların önlenmesi amacıyla zaman zaman bölgeye asker çıkarılmasına rağmen iki aşiret arasındaki hasımane tutumlar bertaraf edilememiştir. Dolayısıyla belgede; “bu sorunun köklü çözümü için yörenin ileri gelenlerinden birinin refakatinde üç tabur askeri birliğin bölgeye sevk edilmesi Pa-yitaht tarafından münasip görülürse uygun olur” denilmiştir (BEO.223/16719-004, 9 Şubat 1308, 21 Şubat 1893). Öte yandan her iki aşiret arasındaki silahlanmanın önlenmesi amacıyla alınabilecek önlemler de kaydedilmiştir (BEO.2977/223207-005, 26 Kanunu Evvel 1322, 8 Ocak 1907). Aynı tarih ve sayı ile Van vilayetine yazılan telgrafta, Çal (Çukurca) bölgesinde bulunan ve oradaki jandarmaya destek için gönderilen müfreze, Zimek karyesi Nasturilerinin saldırısına uğramış ayrıca gerçekleşen bu saldırıda müfrezenin üzerlerinde bulunan silahların ve diğer eşyaların Nasturilerce gasp edildiği bildirilmiştir. Bu durumdan dolayı sorumluların cezalandırılması ve sonucun bildirilmesi istenmiştir (BEO.2977/223207-001, 26 Kanunu Evvel 1322, 8 Ocak 1907).

Van vilayetinden alınan bir şifreli telgrafnameye göre geçen Teşrin-i Evvel (Ekim) ayının başlangıcında Nasturiler, Çölemerik karyesine bağlı Guyan aşiretine hücum ederek buralarda gasp ve yağmalamalara cesaret etmeleri üzerine bölgeye sevk edilen nizamiye ve jandarma müfrezelerinin de yardımlarıyla gasp ve yağma edilen mallar esas sahiplerine teslim edilmiştir. Bunun gibi çok sayıda olay bölgede vuku bulurken devlet yetkilileri de Nasturileri cezalandırıp (tedip) mahalden çıkarmaya karar vermişlerdir (BEO.3019/226382-004, 9 Şubat 1322, 22 Şubat 1907). Ayrıca Söz konusu hadiselerin bertaraf edilmesi ve asayişin sağlanması konusunda başka tedbirlerin alınması da emredilmiştir (BEO.3019/226382-003, 9 Şubat 1322, 22 Şubat 1907).

Hakkâri sancağının Çölemerik kazası dâhilinde bulunan Tiyar Nasturilerinin Lewin nahiyesine gerçekleştirebilecekleri tecavüzlerini engellemek amacıyla burada askeri bir müfrezenin bulundurulması isteği değerlendirilmiş ve gereken önlemlerin alınması için Van vilayetine emir buyurulmuştur (BEO.3153/236461-01, 16 Recep 1325, 25 Ağustos 1907).

Yukarıda sözü edilen olumsuz faaliyetlerden dolayı Osmanlı Devleti, Nasturilerin İç Anadolu’ya sürülmesini gündemine almıştır. Dâhiliye Şifre Kaleminden alınan belgede “Hakkâri ve İran sınırında yaşayan Nasturilerin yaptıkları olumsuz hareketlerden dolayı Ankara veya Konya gibi şehirlere gönderilerek onların toplu halde yaşamasının engellenmesi önem

taşımaktadır” denilmiştir. Sürülen yerlerde söz konusu insanların, Müslümanlar arasında yirmi kişilik gruptan fazla olmamasına da dikkat edilmesi gerektiğinden söz edilmiştir (BOA. DH.ŞFR.46/78-001, 13 Teşrin-i Evvel 1335, 13 Ekim 1909).

Ayrıca Osmanlı Devleti’nin Nasturilere karşı tutumunu belirten birkaç belge şu şekildedir: 23 Teşrin-i Evvel 1330 senesinde Bab-ı Ali’den Van valiliğine gönderilen şifreli yazıda, Hakkâri havalisinde bulunan Nasturilerin herhangi bir zararlı faaliyet içine girmemesi durumunda onlara karşı herhangi bir harekette bulunulmaması gerektiğinden, ayrıca sadece durumlarının takip edilmesinden söz edilmiştir (DH. ŞFR. 46/195-001, 23 Teşrin-i Evvel 1330, 5 Kasım 1914). Dâhiliye Nezareti’nden alınan bir telgrafnameye göre Çölemerik dâhilinde bulunan Nasturilerin iki üç aydan beri durumlarında bir değişiklik olduğu ve hatta Nasturilerin oradan geçen yolcuları tutukladıkları, onların üzerlerini aradıkları; eşyalarına, mallarına ve üzerlerindeki evraklarına el koyup bunları tahrip ettikleri bildirilmiştir. Nasturilerin tüm bu olumsuz faaliyetleri Mar Şimun’un tahrikleri sonucu yaptıkları bazı muhakemeler sonucunda öğrenilmiş ve bu durumlar söz konusu telgrafnamede bildirilmiştir (DH.EUM.4.Şb.3/12-004, 5 Mart 1331, 18 Mart 1915). Nasturilerin Hakkâri merkez ve sınırda yaptıkları tüm saldırılara devletin yerel temsilcilerinin ihtiyatlı yaklaşması, gerek duyulmadığı sürece silahlı müdahalelerin de yapılmaması gibi telgrafnameler Van vilayetine çekilmiştir (BEO.223/16719-003, 13 Ağustos 1331, 26 Ağustos 1915).

Bu başlık altında açıklanan arşiv belgelerinde 1900’lü yılların başından Birinci Dünya Savaşına kadar geçen sürede Nasturi ve Kürt aşiretleri arasında birtakım çatışmalar olmuştur. Arşiv belgelerinde görüldüğü gibi söz konusu olayların yatıştırılması ve şiddet ortamına mahal verilmemesinden söz edilmiştir. Osmanlı Devleti’nin amacı, Nasturi halkının dış devletlerin tahriklerine kapılmasını engellemek ve onların devlete bağlılığını sağlamaktır. Farklı tarihlerde Bab-ı Aliye yazılan şikayet dilekçeleri ve raporlarda, devlet her iki tarafında şikayetlerini dinlemiş ve gereken önlemlerin alınması için Van Vilayetine emirler göndermiştir. Söz konusu olaylardan dolayı Nasturilerin İç Anadolu’ya sürülmesi gündeme alınmış olsa bile sonraki süreçte bundan vazgeçilmiştir.

5.1.3. Birinci Dünya Savaşından Önce Nasturi Faaliyetleri İle İlgili Sahadan Elde Edilen Bulgular

Nasturiler ve Kürtler arasına konulan farklılıklar, iki halkın birbirlerine karşı yüzyıllarca süren komşuluk hukukunun bozulmasına neden olmuştur. Nasturilere eğitim vermek amacıyla Rusya ve İngiltere gibi devletler tarafından Hakkâri bölgesine gönderilen misyonerler, Nasturilerin etnik yapısı ve dinlerinin Kürtlerden ayrı olduklarını anlatmışlardır. Söz konusu devletler, Nasturilerin dinî ve ırkî aidiyetlerinin güvencesi olarak ülkelerini görmüşlerdir.

Sahadan elde edilen bilgiler de yukarıdaki başlıkta verilen Osmanlı arşivlerindeki bilgileri doğrulamakta ve savaştan önce Nasturilerin Kürtlere karşı olumsuz eylemlerde bulunduğunu göstermektedir. Seyda mahlasını kullanan Kürt mülakatçı, büyüklerinden duyduğu kadarı ile Birinci Dünya Savaşı'ndan önce gerçekleşen Nasturi faaliyetlerini şu şekilde aktarmıştır:

“Biz Lewin karyesine yakın olan Kavaklı (Marunis) Köyü'nde oturuyorduk. Dedemden ve ninemden duyduğum kadarı ile Nasturi Tiyar aşireti mensupları devamlı köyümüzün yaylalarına çıkmışlar ve köyümüzden geçtiklerinde olumsuz hareketlerde bulunmuşlardır. Tarlada ektiğimiz buğdaylar olgunlaştıklarında ise söz konusu aşiret mensupları tarlalarımıza girer ve biçtiğimiz başakları sırtlayıp götürmüşlerdir. Nasturiler çoğu zaman zor kullanarak yaylalarımızı elimizden almışlar. Hatta hatırlayamadığım bir tarihte yayla davasından dolayı çıkan çatışmada 13 akrabamız Nasturiler tarafından öldürülmüştür. Köy talanı vb. çok sayıda olay yaşanıyordu ki bu olaylar sadece bizim köyde yaşanan olaylardır. Diğer köylerde de buna benzer hadiselerin olduğunu duymuştuk. Bizim mahalleye Harê denilmiştir. Tiyarlerin baskılarından dolayı çoğu zaman bizler Harê mahallesini boşaltıp ve daha yukarıda bulunan Marünis köyünün merkezine gitmişiz” (Seyda, 27.06.2019 tarihli mülakat).

Nasturiler zaman zaman Kürtler üzerinde hakimiyet kurmuşlardır. Nitekim Surma Hanım'ın hatıratında belirttiğine göre çoğunlukla Kürtlerin yaşadığı Livan (Lêwin), Tal, Berwar, Gever vb. bölgelerde Nasturiler söz sahibi olmuşlardır. Nasturi aşiretlerinin geliri ve koyunlarının otlakları söz konusu Kürt bölgelerinden karşılanmıştır (Surma Hanım, 2015:75).

Bu olaylara yönelik başka bir veri de Vasfi Ak tarafından, Kürt Peyanis (Geçitli) köyü lideri Têcir Ağa'nın torunu olan Enver Tunç'tan⁵⁷ aktarılmıştır. Aşağıda anlatılan olay, Nasturi Tiyari aşiretinin Kürtler üzerinde yapmış olduğu baskıyı göstermesi bakımından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

“Peyanis lideri Têcir Ağa ile Nasturi Tiyar aşireti arasında 1893-1894 yılları arasında koyun talanı gibi olaylardan dolayı sorunlar çıkmıştır. Anılan dönemde, Kürt Biboyi ve Sileh aşiretlerinin sürüleri Nasturi Tiyar aşireti tarafından talan edilmiştir. Bunun üzerine Peyanis’li Têcir Ağa söz konusu talanları geri alınca her iki aşiret (Nasturi Tiyar ve Kürt Peyanis) arasında yıllarca süren kavgalar meydana gelmiştir. Bu kavgaların neticesinde her iki taraftan da ciddi insan kayıpları olmuştur. Bölgenin aşiret liderleri ve ileri gelenlerinin arabuluculuğunda, Tiyar aşireti liderlerinden Melik İsmail ve Peyanis’li Tecir Ağa arasında Diz (Üzümcü) köyüne bağlı Mezirgo mıntıkasında barışı sağlamak için bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda Peyanisilerin tazminat vermelerine karar verilmiştir. Şu hususu dile getirmek gerekir ki Melik İsmail, burada Peyanisilerin ödeyemeyeceği bir tazminat istemiştir. Melik İsmail, bu tazminatın Têcir Ağa ve akrabaları tarafından kabul edilememesi durumunda onları hemen orada öldüreceklerini de kararlaştırmıştır. Têcir Ağa bu toplantıda Tiyarlerin şartlarını kabul ederek köyüne dönmüştür. Tabi sonrasında Peyanisiler bu tazminatı ödeyemedikleri gibi tazminatı almak için gelen Tiyar aşireti mensuplarını da Peyanis’te öldürmüşlerdir. Bunun üzerine Tiyar aşiretine bağlı çok sayıda silahlı aşiret mensubu kış şartlarında Peyanis köyünü basarak Têcir Ağa ve 17 akrabasını öldürmüşlerdir. Bu arada Tiyarilerden de 6 kişi öldürülmüştür” (Ak, 2016:565-567).

Kürt Oramar aşiretinden olan Hacı Hasan Oramari, hem Birinci Dünya Savaşı'ndan önce hem de söz konusu savaş döneminde yaşanan olayları şu şekilde ifade etmiştir:

“Birinci Dünya Savaşından önce Yüksekova çevresinde raiyat Nasturiler ile Kürtler birlikte yaşamışlardır ve aralarında önemli sorunlar çıkmamıştır. Savaş ile iki halk arasında çıkan sorunlarda dış etkenler etkili olmuştur. Bazı kaynaklarda Sitar Ağa'nın (Sütüyê Oremari) Nasturilere baskı yaptığı söylemleri geçmektedir. Babamdan ve dedemden duyduğum kadarı ile Sitar Ağa hiçbir zaman Nasturilere

⁵⁷ Söz konusu veri, 27 Nisan 2020 tarihinde Enver Tunç ile görüşülerek teyit edilmiştir.

baskı yapmamıştır. Sitar Ağa'nın oğlu olan Ali, 1915 yılında Nasturilerce öldürülmüştür. Bu ölümün acısı ile Sitar Ağa, Nasturilerin üzerine yürümüşse de Musul Valisi Haydar Bey ve Behdinan aşiret liderlerinin araya girmesi ile herhangi bir acı hadise yaşanmamıştır. 1915 yılında Nasturiler, Hakkâri'den göç ettirilmişlerdir” (Hacı Hasan Oramari, 29.06.2019 tarihli mülakat).

Kürt Tiyari'nin ifadesi ile “Nasturiler ve Kürtler savaştan önce dostluk ve komşuluk bağları ile yaşamışlardır. Sonraki süreçte emperyalist devletler her iki halk arasında fitne ve fesat koymuşlardır. Söz konusu devletler, daha fazla toprak elde etmek için Kürtlere ve Nasturilere yaklaşmışlardır. Kürtler, dinlerinin gereği olarak dış devletlere pek prim vermemişlerdir. Anılan devletler Nasturilere ise Hristiyanlık üzerinden yaklaşip onları yanlarına çekerek onların Kürt komşuları ile aralarının açılmasına neden olmuşlardır. Nasturiler üzerine yazılan çoğu eserde, Kürtlerin Nasturileri katledip Hakkâri'den uzaklaştırdığından söz edilmektedir; fakat bu durumun gerçeklik payı yoktur. Bir kere Kürtlerin eski dini olan Zerdüştlükte; öldürmek, tecavüz etmek, zulüm etmek gibi eylemler yasaklanmıştır. Aynı şekilde Kürtlerin büyük bir kısmının temel inancı olan Müslümanlıkta da bu eylemler yasaklanmıştır. Ben memurluk görevim gereği Hakkâri ve ilçelerinin tüm Kürt köylerini dolaştığım gibi Hakkâri'den Kuzey Irak'a göç etmiş Nasturilerin torunlarından bazılarını da yakından tanırım. Dolayısıyla görüştüğüm kişilerden duyduğum kadarı ile Kürtler ve Nasturiler arasında önemli problemlerin olmadığına şahit oldum. Birinci Dünya Savaşındaki hadiselerin temel sebebi Rusya, İngiltere gibi dış devletler olmuştur. Söz konusu devletler, hegemonik amaçlarına ulaşabilmek için Nasturilerin bazı liderlerini kullanmışlardır. Yüzyıllarca bir arada yaşamış Kürt ve Nasturi toplumunun dış etki olmadan birbirlerine saldırması düşünülemez. Öte taraftan XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve siyasi olarak zayıflanması ile birlikte, devletin himayesinde yaşayan Nasturi gibi azınlıkların da başka devletlerin hedefi olmasına sebebiyet vermiştir” (Tiyari, 27.07.2019 tarihli mülakat).

Kürt Hacı Colemergi'nin babasından aktardığına göre, “Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Nasturi Patrik'i Mar Şimun ve yönetimindeki Nasturiler, dış devletlerin tahrikine kapılarak Osmanlı Devleti'ne ve komşuları olan Kürtlere sırtını dönmüşlerdir. Rusya, İngiltere gibi devletler, Nasturilere Hakkâri bölgesinde bir devlet kurma vaadinde bulunmuşlardır.” (Hacı Colemergi, 04.09.2019 tarihli mülakat).

Yukarıda verilen görüşlere ek olarak, bazı Kürt bilim insanları söz konusu Nasturi faaliyetlerini, Rusya ve İngiltere gibi devletlerin Ermeni ve Nasturiler üzerinde planladıkları amaçlara bağlamaktadır.

Duhok’lu Kürt akademisyen Prof. Dr. Hoger Tahir Tewfiq’e göre “*Rusya ve İngiltere gibi devletler, Ermeni ve Nasturi gibi halklara devlet kurma vaadi ile onları Osmanlı’ya karşı kışkırtmışlardır. Söz konusu devletler, savaştan önce misyonerlerinin vasıtası ile Nasturi gibi halkların desteği ile bölgeyi işgal ettiklerinde Hakkâri’den Musul’a kadar olan bölgede bir “Asuristan” devleti kurma vaadinde bulunmuşlardır. Nasturiler de bu vaatlere kanıp devlet ile çatışma pozisyonuna girmişlerdir. Bedirhan Bey Olayı’nın sebebi de dış devletlerin bölgeye göndermiş olduğu misyonerlerdir. Misyonerler, Nasturilerin Osmanlı Devleti’ne vergi vermesini engelledikleri gibi devlete karşı zararlı faaliyetler içine girmesine de neden olmuşlardır* (Prof. Dr. Hoger Tahir Tewfiq, 22.09.2019 tarihli mülakat).

Zaho’lu Kürt akademisyen Dr. Macit Muhammed’e göre “*Nasturi aşiretlerinden bazıları çok kavgacıydı ve Birinci Dünya Savaşı’ndan önce özellikle Hakkâri merkeze bağlı Tiyyar ve Yüksekova bölgesindeki Cilo aşireti zaman zaman Kürtlere saldırılarda bulunmuşlardır. Buna rağmen Birinci Dünya Savaşı’na kadar her iki halk arasındaki ilişkiler genelde iyi olmuştur. Dünya Savaşı’ndan önceki birkaç yılda özellikle Van bölgesindeki Ermeni faaliyetleri Nasturileri de etkilemiş ve onların Kürtlere ve dolayısıyla Osmanlı Devleti’ne karşı olumsuz faaliyetler içine girmelerine neden olmuştur*” (Dr. Macit Muhammed, 18.10.2019 tarihli mülakat).

Dr. Ramazan Turgut’a göre misyonerlerin bölgede yaptığı çalışmalar neticesinde Kürtler ile Nasturilerin arası açılmıştır. “*Misyonerler bölgeye gelmeden önce her iki halkın ilişkileri çok iyiydi. Nasturiler Osmanlı Devleti’nin yönetimi altında sorunsuzca yaşamışlardır*” (Ramazan Turgut, 26.08.2019 tarihli mülakat). Yukarıda bahsedilen görüşlerin yanında, Nasturi ve Kürtler arasındaki olayları misyoner faaliyetlerine değil başka sebeplere bağlayan görüşler de vardır.

Asuri Dr. Odisho Melko’ya göre, “*Kürt-Nasturi (Asuri) ilişkilerinin bozulmasının temel sebebi 1843’te olan Bedirhan Bey olayı olmuştur. XIX. yüzyıl boyunca iki halk arasında ilişkiler hep çatışmalarla geçmiştir. Birinci Dünya Savaşı’ndan önce Osmanlı Devleti, idaresinde yaşayan tüm gayrimüslim halka karşı fetva (cihat)*⁵⁸

⁵⁸ Buradaki “cihat” kavramı Osmanlı Devleti’nin 14 Kasım 1914 tarihinde ilan ettiği Kutsal Cihattır. Şu hususu dile getirmek lazımdır ki Osmanlı Devleti’nin çıkartmış olduğu “Kutsal Cihat” herhangi bir Hristiyan devlete veya

vermiştir. Kürtler de bu fetvaya uyarak Nasturiler ile çatışmışlardır. Denildiği gibi halkımızın dış devletlerin vaatleri ile bir devlet kurmaya kalkışması vb. durumlar söz konusu olmamıştır” (Dr. Odisho Melko, 18.09.2019 tarihli mülakat).

Asuri Zeye’ye göre “Dış devletler, Osmanlı Devleti üzerindeki amaçlarını gerçekleştirmek için Nasturiler ve Kürtler arasına dini ayrılıklar sokup iki halkın ilişkilerinin bozulmasına neden olmuşlardır. Öte yandan Osmanlı Devleti de Nasturilerin bölgeden uzaklaşması için 1914’te cihat çağrısında bulunmuştur” (Asuri Zeye, 18.09.2019 tarihli mülakat).

Asuri Edım’a göre, Osmanlı Devleti’nin amacı İslam dinine mensup olmayan halkı bölgeden çıkartmaktır. Bu amaçla Nasturi halkı ile Kürtler din üzerinden birbirlerine çatıştırılmış ve nihayetinde halkımız göç ettirilmiştir” (Asuri Edım, 18.09.2019 tarihli mülakat).

Asuri Senver’e göre, “Osmanlı Devleti Nasturi/Asurilerin gücünden çekindiği için halkımızı Kürtlerin eliyle bölgeden çıkartma planları yapmıştır. Nitekim Tiyar aşireti başlı başına bir devlet kadar askeri güce sahip olmuştur” (Asuri Senver, 17.09.2019 tarihli mülakat).

Yukarıdaki mülakatlardan anlaşıldığı gibi Kürt mülakatçılara göre Birinci Dünya Savaşı öncesinde Hakkâri’deki olayların temel nedeni, dış devletlerin Nasturi ve Kürtler arasına soktukları ayrımlar olmuştur. Söz konusu devletler, bölgede hâkimiyet kurmak için gayrimüslim halkları hedefine koymuşlardır. Bundan dolayı Nasturi ve Kürt düşmanlığı yaratılarak Birinci Dünya Savaşı sürecine girilmiştir. Nasturi mülakatçılara göre ise söz konusu olayların temel nedeni Bedirhan Bey Olayı’ndan itibaren Osmanlı Devleti’nin Nasturi ve Kürtler arasına koyduğu dinî ayrımlar ve bunun neticesinde çıkan çatışmalardır.

1915’in başında Rusların “peyderpey Hakkâri’ye doğru geldikleri” şayiası halk arasında dolaşmaya başlamıştır. Bu durum karşısında, Hakkârili Kürt aşiret liderlerinden oluşan bir heyet Patrik Mar Şimun ile görüşerek Ruslara karşı uzlaşî talep etmişlerdir (Kaplan, 2020:274). Söz konusu uzlaşî heyeti: Giravi aşireti ileri gelenlerinden Sait Ağa⁵⁹, Çukurca Pinyanişileri

topluluğa karşı değil, İslam Hilafetine saldıran ve düşmanlıklarını beyan edenlere karşı çıkarılan bir deklarasyondur (Satan, 2014:35).

⁵⁹ Giravi aşireti lideri Sait Ağa’ya Birinci Dünya Savaşı’nda Nasturi ayaklanmalarına karşı vermiş oldukları mücadeleden ve Osmanlı Devleti’ne olan sadakatinden dolayı Dâhiliye Nezaretince 11 Ağustos 1914 tarihli bir belgede rütbe ve nişan takdim edilmiştir (BOA, DH. KMS, 26/36-001, 19.09.1332, 11 Ağustos 1914).

ileri gelenlerinden İbrahim Ağa, Çemanilerden Mustafa Ağa, Xani aşiretinden Ömer Efendi, Biboyi aşiretinden Halidê Nezir Ağa, Merzanilerden Mela Yasin Efendi ve Muhammed Feqi Ali, Hakkâri Merkez Ertuşilerinden Seyda Efendi, Silehi aşireti liderlerinden Temir Ağa ve Abdurrahman Ağa, Giravi aşiretinin Dedoi kolundan Hacı Abdullah Efendi ve Mühürdaroğlu kabilesinden Hasan Mühürdar'dan oluşmuştur. Hakkârili Kürt aşiret liderleri, Dêz köyüne gidip Patrik Mar Şimun Benyamin ile görüşmüşlerdir. Kürt aşiret liderleri, Mar Şimun'a Nasturi ve Kürt ilişkilerinin dostluk temelinde tekrar kurulmasını ve her iki halkın, dinlerinin ayrı olsa da yüzyıllarca komşuluğa dayanan tarihsel yaşanmışlıklarının olduğunu söylemişlerdir. Öte yandan söz konusu liderler, Rusların Hakkâri'de bulunmasının her iki halk için de zararlı olacağını Mar Şimun'a söylemişlerdir (Xet Nezan⁶⁰, 17.04.2019 tarihli mülakat). Söz konusu aşiret liderleri, ataları zamanındaki Nasturi ve Kürt hukukuna dayanarak Mar Şimun Benyamin ile görüşmüş ve Ruslara karşı beraber hareket etmeyi önermişlerdir (Hacı Lezgin, 17.04.2019 tarihli mülakat). Xet Nezan'ın babası Abu Efendi ile babasının komşuları Reşit Çavuş Zeydani ve Hacı Sabri Ağacan'dan aktardığına göre Dêz köyüne gelen Kürt aşiret liderleri Mar Şimun Benyamin tarafından hoş karşılanmadığı ve Mar Şimun Benyamin'in söz konusu şahıslara karşı sert ifadelerde de bulunduğunu ifade etmişlerdir. Hakkârili Kürt aşiret liderleri Mar Şimun'a, *"Ruslar Hakkâri'ye gelirlerse canlarımıza ve namuslarımıza kast edeceklerdir ve bu nedenle kendisinden yardım talep ettiklerini"* söylemişlerdir. Fakat buna karşılık Mar Şimun da *"Bu toprakların artık Osmanlı hâkimiyetinde olmayacağını, Rusların bu toprakları işgal edeceğini ve Nasturilerin de Rusları destekleyeceğini"* dile getirerek tavrını açık bir şekilde ifade etmiştir. Durum bundan ibaret iken Nasturiler, Kürtlerin de gelip Ruslara katılmalarını ve onları desteklemelerini telkin etmişlerdir. Buna karşı Kürt aşiret liderleri, Mar Şimun Benyamin'e tekrar *"Komşu olduklarını ve kendisinin de komşuluk hukukuna uyması gerektiğini"* söylemişlerse de olumsuz yanıt alarak Hakkâri merkeze geri dönmek amacıyla yola koyulmuşlardır. Bunun üzerine Mar Şimun Benyamin bu şahıslara karşı suikast planı düzenleyerek "Pıra Laneta" (Lanet Köprüsü) denilen yere adamlarını yerleştirmiştir. Fakat o dönemde Dêz köyüne yakın Matê

⁶⁰ Xet Nezan, 80 yaşında olup, tarihe meraklı ve aynı zamanda hafızasında olayların zinde kaldığı bir kişidir. Xet Nezan, Hakkâri Mirleri zamanından beri gerçekleşen tüm olayları sistematik bir şekilde aktarmasının yanında aynı zamanda bu bölgenin tarihi üzerine çalışan nice araştırmacının da müracaat ettiği bir şahsiyettir. Xet Nezan, bu meseleleri gezerek duyduğunu ve 40 ağanın divanhanesinde bulunduğunu da ifade etmiştir. Xet Nezan bu bilgileri; Güzereş köyünde: Abdurrahmanê Esat (Yaş: 35), Halit Mendan (Yaş: 45), Phemedê Emeriyan (Yaş: 27), Aliyê Eyüban (Yaş: 27), Süleymanê Selim; aynı şekilde Zawite köyünde: Derwêş, Rostê, Cıbo; Tuxup köyünde Abdurrahmanê Coleyi; Hêşet köyünden Heci; Mezri köyünden Feko; Hakkâri merkezde; Hacı Sabri Ağacan ve Reşit Çavuş Zeydan'dan duyduklarını beyan etmiştir. Bu birkaç kişi için belirlenen yaş, 1915 yılındaki yaşlarıdır. Burada sözü edilen Abdurrahmanê Esat, Çukurca bölgesinin danışmanlarından (Akilmend) olup, çoğu zaman aşiret ağalarının danıştığı ve sözüne itibar ettiği bir kişidir. Aynı şekilde isimleri zikredilen diğer insanların da o dönemdeki yaşları itibarı ile aktardıkları bilgilerin birinci elden kaynaklar olduğu kabul edilmiştir.

köyünde Nasturiler içinde yaşayan Lawık⁶¹ adındaki şahıs, bu planı öğrenmiş ve Kürt aşiret liderlerini Mar Şimun Benyamin'in suikast planından haberdar etmiştir (Xet Nezan, 17.04.2019 tarihli mülakat).

5.1.4. Birinci Dünya Savaşında Hakkâri'deki Nasturi-Kürt Çatışmaları ve Sonuçları

Bahar 1915'te Ruslar, Osmanlı'yı Trans-Kafkasya'da yenip "Osmanlı Ermenistan'ını" işgal etmeye başlamışlar ve Van'a varıp oradaki Ermenilere yardım etmişlerdir. Bu arada bir müfreze askerini Başkale taraflarına gönderen Ruslar, Asurilerin (Nasturiler) Rus askerlerinin yanında savaşması için onlara resmi bir haber göndermişlerdir. Bu istek Asurilerce hemen kabul edilmiştir. Bunun gerekçesi ise Osmanlı Devleti tarafından Kasım 1914 tarihinde ilan edilen "Kutsal Cihat" ile savaşa dinî bir karakter kazandırılması olmuştur. Asurlular, artık hem kendileri için hem de insanlık için savaşma zamanının geldiğine karar vermişlerdir. Hatta bu savaşın kendileri için çok kutsal olduğunu ve Mar Şimun adına savaşmak ve halkın duygularını kabartmak için Şemaşe (papaz yardımcısı) Mar Efraim bir savaş şarkısı bile bestelemiştir (Wigram, 2004:448-449; Becker, 2015:28). Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ile müttefik olan Almanya'nın savaşta tüm Müslümanları mobilize etmek için Şeyhülislam çıkarttığı "Cihat Çağrısı", Kürtlerin geneli arasında karşılık bulmuştur (Nikitine, 2010:362). Bu konuda Süryani Griselle'ye göre Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti Nasturi ve Ermenilere karşı Cihat Çağrısı yapmıştır (Griselle, 2016:118). Oysa Osmanlı Devleti Kutsal Cihat'ı tebaası olan gayrimüslimlere karşı değil müttefik güçlere karşı çıkartmıştır. Şeyhülislam 14 Kasım 1914'te beş bölümlük bir fetva çıkararak "*Dünyadaki bütün Müslümanların İngiltere, Rusya ve Fransa'ya karşı İslam bayrağı altında cihat yapmalarını İslam'ın gereği*" olarak açıklamıştır. Bunun yanında Osmanlı Devleti, Nasturi olaylarını silaha başvurmadan çözmek istemiştir (Yılmaz, 2013:239).

Osmanlı Devleti, Ağustos 1914 tarihinde Birinci Dünya Savaşı'na katılınca, Ruslar hemen İran'dan harekete geçerek Selmas ve Dileman'ı ele geçirip Hakkâri'ye yönelmişlerdir. Ruslar,

⁶¹ Hakkâri merkezde yaşayan, 53 yaşında ve fakülte mezunu olan ve adını vermek istemeyen bir kişi ile yapılan mülakata göre bu kişi, Lawık'ın aslen Müslüman ve Kürt olduğunu beyan etmiştir. Fakat Lawık küçük yaşta anne ve babasını kaybettiği için Dêz köyüne yakın Mate denilen köyde Nasturiler içinde büyüdüğünü beyan etmiştir. Lawık, Kürt olduğundan dolayı söz konusu aşiret liderlerine karşı hoşgörülü davranmış ve onları Mar Şimun'un suikastından kurtarmıştır. Lawık, "Lawkê Matê" diye de nam salmıştır. Kendisi ile görüşülen kişi, bu bilgileri o döneme tanıklık eden babasından defalarca duyduğunu aktarmıştır. Söz konusu kişi, babasının yukarıda adını belirttiğimiz aşiret liderlerinden hemen hepsiyle bu konularda sohbet edip görüşüğünü de ayrıca beyan etmiştir (İvm-2, 16.04.2019 tarihli mülakat).

3 Aralık 1914 tarihinde Hakkâri sınırlarına kadar gelmiştir fakat Osmanlı güçlerinin Urmiye’de ilerlemesi ile Ruslar bir hafta içinde geri çekilmişlerdir. Sarıkamış’ta Osmanlı’nın yenilmesi üzerine Ruslar ilerleyip 1915’te Hakkâri’yi tekrar işgal etmişlerdir (Heckmann, 2012:88). Hem Rus ilerleyişi hem de İngilizlerin 1914 yılında Irak’ta ilerleyişinden dolayı Mar Şimun Benyamin, Tiyyar ve Tuhup Nasturi meliklerine bir mektup yollamıştır. Bu mektupta şifreli bir dil kullanan Mar Şimun’un ifadesi şöyledir: “*Bizim evlenme çağında iki kızımız vardır, birinin adı Besê, diğerinin adı Bexdê’dir. Bese’nin düğünüdür; Bexdê’nin ise isteyen var*”. Bu şifreli mektup şu şekilde çözümlenmiştir: *Besê, Basra’dır, İngilizler orayı işgal etmiştir; Bexdê ise Bağdat’tır, orası da işgal edilmek üzeredir*”. Bu havadisler tüm Nasturiler arasında yayılmış ve Nasturi olayları yoğunlaşmıştır (Xet Nezan, 17.04.2019 tarihli mülakat; Ak, 2016:657).

1915 yılının başında Nasturi ve Kürtler arasında bazı münferit olaylar çıkmış ve bunlar zaten gergin olan durumu silahlı çatışmalara dönüştürmüştür. Nasturi Tiyyar aşiretinin Kürt köylerine saldırması, Kürt koyunlarının talanı ve bazı Kürt köylerinin haraca bağlaması gibi hadiseler artmıştır. Bununla birlikte, misyonerlerle ilişkisi olan Nasturi bir papaz ve yanındakilerin Şemdinli’de Kürtlerce öldürülmesi olayı vuku bulmuştur (Aybakan, 2015:55; Yonan, 1999:65). Bunun yanında Nasturi ve Kürtler arasında XIX. yüzyılın sonundan Birinci Dünya Savaşına kadar karşılıklı çatışmaların çok arttığını bölgedeki İngiliz misyonerlerinin (Elliot, Browne) raporlarından anlaşılmıştır (Görür, 2019:478-497). Fakat buna rağmen, yukarıda anlatıldığı gibi, 1915’te patrik ile görüşen Kürt kanaat önderleri “*her şeye rağmen Nasturi ve Kürtlerin yıllarca birlikte yaşayan bir millet olduğunu ve birbirlerini öldürmenin de fayda etmeyeceğini, geçmişe takılmanın anlamsız olduğunu*” ifade etmişlerdir (Xet Nezan, 17.04.2019 tarihli mülakat). Kendisi ile mülakat yapılan Hacı Lezgin’e⁶² göre Osmanlı Devleti ve Kürt aşiret liderlerinin tüm çabalarına rağmen 1915’te Nasturi ve Kürtler arasında olaylar devamlı artmıştır.

“1915’te Nasturiler üç Kürt’ü Hakkâri merkezde öldürmüşlerdir. Bu kişilerden biri Tekser (Feqira Mahallesi) denilen mahallede ikamet eden Sıddık Ateş’in kardeşi idi. Bu kişi, hiçbir sebep gösterilmeden Sümbül Dağı eteklerinde Nasturiler tarafından katledilmiştir. Bunun dışında iki kişi de yine “Ülebêra” denilen şu anki Berçelan Mahallesi’nin yukarısındaki alanda öldürülmüştür. Bu hadisenin neticesinde Kürtler de o dönem Dağgöl Mahallesi’nde esnaf olan Evdiş ve Xenna adındaki iki Nasturiyi öldürmüşlerdir” (Hacı Lezgin, 17.04.2019 tarihli mülakat).

⁶² Hacı Lezgin, yüz yaşlarında olduğunu ve seferberlik zamanında üç-dört yaşlarında olduğunu söylemiştir. Ayrıca Hacı Lezgin, anlattığı olayları babasından ve diğer yakınlarından duyduğunu ifade etmiştir.

Surma Hanım'a göre; "Van Valisi'nin verdiği sözlere rağmen Müslümanlar, Gever'de 50 Hristiyan'ı Başkale'ye götürüp katletmiş ve diğer birkaç münferit olayın yanında Norduz, El-baq, Mar Bişo gibi yerlerde de Müslümanlar halkımıza saldırıp köylerimizi yağlamışlardır. Bundan dolayı ulusumuz Rusların yanında savaşa katılmıştır. Olaylar iyice artınca, 15 Şubat 1915'te Tiyar'dan 300 silahlı güç Koçanis'e geldi ve Patrik'in ailesi olarak bizler, onlarla Tiyar aşiretinin yanına gittik. Patrik, küçük kardeşimiz David ve 500 silahlı adam ile Koçanis'te kaldı, çünkü hala umudumuz vardı. Ne yazık ki çatışmaların durması için hiçbir ümit yoktu ve 12 Mart'ta Patrik ile yanındakiler Dizan (Dêz) köyüne gittiler ve 12 Nisan'da tüm ileri gelenlerimizin katıldığı toplantılar beş gün sürmüş ve nihayetinde Osmanlılara karşı İtilaf devletlerinin safında savaşa katılma kararı verilmiştir. İlk çatışmalar Dêz Köprüsü'nde olmuş ve güçlerimiz muzaffer olup Çölemerik elimize geçmişti. Bu arada Patrik, İran'a gidip Ruslardan mühimmat desteği ile geri dönmüştü. 23 Haziran 1915'te Haydar Bey komutasında Musul'daki Osmanlı ordu birlikleri ve Kürt aşiretler, Yukarı Tiyar bölgesine doğru saldırıya geçmişlerdir. Kürtler bomba ve diğer silahlar bakımından bizden üstündü. Mar Şimun ağustos ayında Selmas'tan 200 Rus tüfeği ve bol miktarda fişekle dönünce düşmanlarımızın elindeki Mar Sava ve Derav bölgeleri alınıp düşman geri püskürtülmüştür. Bu arada Patrik tekrar Ruslarla görüşmek üzere Selmas'a gitti, fakat Ruslardan kendilerine yardıma geleceği ümidi hiçbir zaman gerçekleşmemiştir" (Surma Hanım, 2015:81-89).

Surma Hanım'ın yukarıdaki belirlemelerine rağmen, Kürt aşiret ileri gelenleri yaşanmış her şeye rağmen Rus tehlikesine karşı Kürt ve Nasturi birlikteliğini savunurken; Patrik her seferinde onları olumsuz bir şekilde karşılamıştır. Öte yandan Vali Haydar Bey ve Kürt aşiret birlikleri, Nasturilerin Kürt köylerine saldırılarını arttırmaları ve Kürtlerin göç ettirilmeleri üzerine bölgeye gelmişlerdir. Xet Nezan ve Hacı Akın 1915 yılının yazındaki olayı şu şekilde anlatmıştır:

"Nasturiler hem Hakkâri'de hem de Yüksekova bölgesinde aralıksız olarak Kürtlere saldırmışlardır. Nisan 1915 tarihinde Nasturiler, 500 silahlı güç ile Çukurca üzerine yürümüş ve Kürtlerin koyun sürülerini talan edip yedi çobanı da öldürmüşlerdir. Bunun üzerine Pinyanişili Sadi Ağa ve adamları koyun sürülerini geri almak için Nasturileri takip etmiş ve bu takipte de 13 Kürt, Nasturilerce öldürülmüştür. Öte yandan Nasturi liderlerinden Melik Berxo ve adamları Çukurca'ya bağlı Ertuş aşiretinin yaşadığı Ertuş (Uzundere) köyünün kalelerini ve camilerini yıkıp buraları ateşe vermenin yanında 14 Kürt'ü de bu köyde öldürmüşlerdir. Bunun üzerine Pinyanişi aşiret liderlerinden Sadi Ağa'nın oğlu Welya Bey, kendilerine yardımda bulunulması için Musul Valisi'ne haber göndermiştir. Bunun üzerine Musul Valisi

Haydar Bey ve Behdinan Kürt aşiretleri (Berwari, Balayi, Rêkani, Sindi, Guli, Zêbari, Nêrwe ve Êtuti aşiretleri⁶³) ve Çukurca ağalarından Welya Bey güneyden; Sitar Ağa komutasındaki Oramar Kürtleri de kuzeyden gelerek Nasturileri Tal (Oğul) köyündeki Mar Abdişo Kilisesi'nde toplamışlardır. Yer yer çıkan çatışmalarda her iki taraftan (Nasturi-Kürt) can kayıpları olmuştur. Vali Haydar Bey'in emri ile Nasturiler, Ekim 1915 tarihinde Urmiye'ye göç ettirilmiştir. Bizim köyün büyükleri, Nasturiler göç ettirilince oradaydılar ve orada hiçbir şekilde Nasturilere karşı herhangi bir katliamda bulunulmadığını anlatmışlardır. Öte yandan çatışmalarda Nasturilere karşı Kürt güçleri çok az olmuştur (Kürtlerin 80 asker ve birkaç yüz aşiret gücüne karşı, Nasturilerin 2.000 kişilik güçleri vardı). Bize göre bu olayların sebebi, Kürtler ve köylü Nasturiler değildir. Bu savaşın esas sebebi, Ruslar ve onlarla hareket eden Nasturi liderleridir (Patrik ve aşiret melikleri). Çünkü savaş başlamadan önce Kürt ve Nasturi ilişkileri çok iyiydi. Hatta bizim köyümüz olan Güzereş köyü ile Nasturilerin oturduğu Bêrewıl, Bê ve Bêşok köylerinde karşılıklı olarak nüfus mübadelesinde bile bulunmuştuk. Bu mübadelenin amacı, Nasturiler için Osmanlı Devleti'nden; Kürtler için de Ruslardan gelebilecek bir tehlikeyi önlemektir”(Xet Nezan, 12.07.2019 tarihli mülakat; Hacı Akın, 13.11.2019 tarihli mülakat).

Musul Valisi Haydar Bey, Patrik'e bir mektup göndererek Nasturilerin teslim olmaması durumunda İstanbul'da tutuklanıp Musul'a getirilen Patrik'in kardeşi Hürmüz'ü öldüreceklerini yazmıştır. Patrik hiç düşünmeden “*Ulus söz konusu olunca bir değil bin kardeşini halkına feda edeceği*” karşılığını vermiştir (Kaplan, 2020:275; EUM.2. ŞB.11/53-002, 13 Ağustos 1331, 26 Ağustos 1915). 1915 yılının Temmuz'unda Tiyar ve Tuhup aşireti birleşerek 300 silahlı adamını Çukurca üzerine göndermişlerdir. Çukurca ve diğer yerlerdeki Nasturi saldırılarına Musul Valisi Haydar Bey ve Behdinan'daki Kürt aşiretleri karşılık vermiştir. Berwari'den Hacı Reşit Bey Aşağı Tiyar üzerine, Çukurca'dan Sait Ağa Orta Tiyar (Şiva⁶⁴ Sılbeg⁶⁵) üzerine yürümüştür. Çölemerik'ten Giravili Sait Ağa, Yukarı Tiyar'daki Mezirgo'ya doğru ilerlemiştir. Oramarlı Sitar Ağa ise Cilo, Dêz ve Baz üzerine yürümüştür. Öte yandan Lewin bölgesinde oturan Giravili İsmail Ağa, Lewin'in Nasturilerin eline geçtiğini öğrendiğinde Kaval köyüne varıp

⁶³ Behdinan aşiretlerinin liderleri şunlardır: Berwari ağası Hacı Reşit Bey, Rêkani aşireti ağası Senhan ve Habi Beyler, Balayi aşireti ağası Faris Bey, Nêrwe ağası Mehmet Bey'dir.

⁶⁴ Şiv: Türkçe'de dereye karşılık gelmektedir.

⁶⁵ Sılbeg kelimesinin kökü, Sıl-Beg yani Küsen-bey anlamına gelir. Hakkârî Durankaya beldesinde şu anda ikamet eden ve Pinyanışi aşiret konfederasyonuna bağlı “Silehi” aşireti aslen bu bölgeden göç etmiştir (Ak, 2016:660).

orada savaşmış ve bu çatışmada İsmail Ağa'nın oğlu Hamit yaralanmıştır. İsmail Ağa'nın kardeşi ve iki Kürt daha burada öldürülmüştür. Çıkan çatışmalarda her iki taraftan da ağır bedeller verilmiştir (Ak, 2016:659; Yonan, 1999:240).

Nasturi ve Kürt çatışmaları Hakkâri'nin her tarafına yayılmıştır. Mesela Şiva Silbeg'deki Tiyar aşireti, koyunlarını destursuz olarak Çukurca Pinyanişi (Çukurca) aşiretinin biçeneklerine salmış ve bunun üzerine Pinyanişiler ile Tiyariler arasında çatışma çıkmıştır. Melik Berho (Berxo) danışmanlarını toplayarak Çukurca üzerine 300 silahlı adamı ile saldırı yapma kararı almıştır. Bu karar sonucunda Nasturiler, Pinyanişilerin koyunlarını talan ettikleri gibi Çukurca ağası Sadi'nin karargâhına da birkaç el ateş edip geri çekilmişlerdir. Bu çatışmada Pinyanişi aşiretinden 7 kişi ve birkaç Nasturi hayatını kaybetmiştir (Ak, 2016:651). Wigram'a göre Berwari Kürtleri, Musul garnizonuna bağlı güçler ve Hakkâri Kaymakamı ile birlikte Nasturiler üzerine Cumpa denilen bölgede bir harekât düzenlemişlerdir. Öte yandan Çukurca ağaları himayesindeki güçler, Şiva Silbeg ve Tuhup Nasturileri üzerine yürürken, Oramar ağası Sitar'ın güçleri de Baz ve Cilo Nasturi aşiretleri üzerine sefer düzenlemiştir. Şiva Lizanê bölgesi ve Aşıta bu güçler tarafından işgal edilmiştir. Diğer bölgeler ise Asurilerin kararlı mücadelesi ile savunulabilmiştir. Bu arada Ruslar, Nasturilere yardım etmek amacıyla kendilerine bağlı 400 Kazak askerini Urmiye'den bölgeye göndermiştir, fakat bu askerlerin başındaki komutanların deneyimsizliği yüzünden bu askerler Suto (Sitar) Ağa'nın aşiretine yenik düşmüş ve çatışmada Suto'nun oğlu Ali öldürülmüştür (Wigram, 1920:23-25).

Şemdinli Kürtlerinden olan Mehmet Zerza savaş dönemini şu şekilde aktarmıştır: *“Rusların ve İngilizlerin Birinci Dünya Savaşı'nda bölgedeki temel amacı, kendilerine bağlı bir “Asuri/Nasturi” özerk yapısı kurup bölgedeki istilalarını devamlı hale getirmek olmuştur. Bu amaçla Rusya, savaşta 25 bin silahlı gücünü Nasturilerin yanında Kürtlere karşı savaştırmıştır. Şemdinli ve Yüksekova'yı işgal eden Rusya, Bolşevik Devrimi'ne kadar bölgede kalmıştır. Ruslar; Şemdinli merkezi, Şapatan ve Keviya Berdi bölgesinde mevzilenmişlerdi. Dedemin amcaları Selimhan ve Letifhan gibi şahısların liderliğindeki Kürt güçleri, Rus ve Nasturilere karşı Helena'da çarpışmışlardır, fakat Kürtlerin askeri gücü zayıf olduğu için onlara karşı koyamayıp evimizi barkımızı bırakıp Irak'a göç etmek zorunda kalmışlardır. Sonraki süreçte Özdemir Paşa ve Halil Paşa komutasındaki ordu birlikleri Kürt güçleri ile beraber Rus-Nasturi istilasını kırmıştır”* (Mehmet Zerza, 28.11.2019 tarihli mülakat).

Kürt Hacı Tuhubi'ye göre, sadece Tiyyar ve Tuhup aşiretleri savaşçıydı ve bunlar da yukarıda anlatıldığı gibi Haydar Bey komutasındaki Kürt aşiret birliklerince Tal köyüne kadar götürülüp ve orada göç edilmeleri sağlanmıştır. Elbette ortada bir savaş durumu söz konusudur ve her iki taraftan insan kayıpları olmuştur. Savaşta sadece Tuhup bölgesi ve Çukurca çevresinde 223 Kürt, Nasturilerce öldürülmüştür (Hacı Tuhubi, 12.02.2020 tarihli mülakat). Sonuçları itibarı ile Patrik, savaş esnasında Rus komutanlarla anlaşarak Nasturi halkı için seferberlik ilan etmiştir. Patrik'in bu tavrının neticesinde Ruslar, Van ve çevresini işgal etmişler. Belli bir süre sonra Rusların geri çekilmesiyle Nasturiler de İran'a kaçmışlar ve kaçarken de geçtikleri yerleşim yerlerini yakıp yıkmışlardır (Dalyan, 2009a:153; Şenoğlugil, 2015:5).

Surma Hanım'a göre de "Birinci Dünya Savaşı başladığından itibaren Nasturiler 40.000'den fazla kayıp vermiştir. Bu kayıplar savaş, açlık ve hastalık yüzünden olmuştur. Evlerimizi, topraklarımızı ve parşömen üzerine yazılı tarihimizi yitirmiştik. Biz savaşta ittifak kurduğumuz İngilizlerin himayesinde eski topraklarımıza dönüp orada yaşamak istiyorduk. Şunu itiraf etmem gerekir ki tüm yaşadıklarımız İslam'ın bir emri değildir, tersine eğer İslam inancına göre gidilseydi bu duruma gelmemiş olurduk. Bizim Kürtlerle dostluğumuz çok eskiye dayanır. Çoğu Kürt eskiden bizim hizmetlerimizde çalışan sadık insanlardı. Her ne olmuşsa Osmanlıların din adına iki halk (Asuri-Kürt) arasına soktukları nifakların sonucunda olmuştur. Bizler İngilizler için savaştık; fakat onlar bunun gereğini yerine getirmemişler ve bizi kaderimize terk etmişlerdir" (Surma Hanım, 2015:104-107).

Kendisi de bir Nasturi olan Eliya Vartanov, Patrik'in Rusların yanında savaşa katılma kararını "Sibirya Sürgünü: Asurilerin Anıları" adlı eserinde şu şekilde açıklamıştır:

"Bu karar hem korkunç hem de düzeltilmesi olanaksız bir karar olmuştur. Bugün bile Mar Benyamin'in bu kararı niçin aldığı tam olarak bilinmemektedir. O halkı için bağımsız bir devlet kurma zamanının geldiğine inanıyordu fakat öyle olmamıştır. Bilinen şu ki Patrik bütün ümitlerini İngiltere'ye ve Rusya'ya bağlayıp halkını sonu gelmez trajedilere sürüklemiştir. Patrik, savaş başladığında 27 yaşında tecrübesiz bir gençtir. Patrikliği amcadan yeğene miras ile almıştı, fakat sonucu ölüm-kalım meselesi olan bir kararın politik olarak tecrübesiz bir şahsın eline verilmesi korkunç olmuştur. Ama her şeye rağmen Patrik 1918'de halkı için canını vermiş bir şehittir. Patrik, halkı için kurtuluş ve güzel yarınlar düşlerken halkını felakete atmıştır" (Vartanov, 2005:65-67).

Sonuç olarak Kürt liderlerin Patrik ile yaptığı görüşmeler olumsuz karşılanmış ve 1915 yılının baharından itibaren her iki topluluk arasında silahlı çatışmalar başlamıştır. Bunun üzerine aynı yıl içerisinde hem Kürtler hem de Nasturiler Hakkâri'den göç etmek zorunda kalmışlardır. Aşağıdaki ana başlık altında söz konusu göçün yönü ve sonuçları Nasturi ve Kürtler bağlamında ayrı ayrı açıklanmıştır.

5.2. Hakkâri'den Göç Serüveninin Başlaması

5.2.1. 1915 Yılında Başlayan Nasturi Göçleri

Çalışmanın üçüncü bölümünde Nasturi göçlerinden genel olarak söz edilmiştir. Bu başlık altında ise 1915 yılında başlayan Nasturi göçleri ve yoğunlukları birkaç alt başlıkta açıklanmıştır. Nasturilerin çıkardığı hadiseler neticesinde Mart 1915 tarihinden itibaren Patrik Benyamin Koçanis'i terk edip Nasturi aşiretlerinin içine (aşiretler Koçanise 20 km uzaklıkta yaşamışlardır) çekilmiştir (DH.EUM. 4. ŞB. 3/12-003, 7 Mart 1331, 20 Mart 1915). Aşiretlerin içine çekilen Patrik devamlı Ruslarla irtibat halinde olmuştur. Rusların desteğinden emin olan Nasturiler, 1915 yılının yazında devamlı Kürtlerle çatışma halinde olmuşlardır ve aynı yılın sonbaharında Hakkâri'den göç ettirilerek Ekim Devrimi'ne kadar Rusya'nın himayesinde İran'ın Urmiye, Selmas gibi kentlerinde kalmışlardır. Ekim Devrimi'nden sonra Nasturiler, İngilizlerin kendilerine tahsis ettiği kamplara geçmişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı ile başlayan Nasturi göçü dört merkeze doğru olmuştur. Birinci göç; 1915 yılında Hakkâri'den Urmiye'ye, ikinci göç 1918 yılında İran'a bağlı Hemedan kampına, üçüncü göç 1918 yılının sonbaharında Hemedan'dan Irak'ın Bakuba kampına ve son göç ise Irak'taki Mindan kampına doğru olmuştur.

5.2.1.1. Urmiye'ye Göç

Mayıs 1915'te Patrik başkanlığındaki Asuri liderleri Dêz köyünde toplanıp Ruslara söz verdikleri gibi İtilaf Devletleri safında savaş kararı almışlardır. 1915 yılının ortalarına doğru Ruslar, Hakkâri merkeze yakın Lewin mıntıkasına gelmişlerdir; fakat kısa bir süre sonra Ruslar

geri çekilmek zorunda kalmışlardır (Sonyel, 2001: 92-93). Xet Nezan'ın savaş döneminde yaşayan akrabalarından aktardığına göre Ruslar Hakkâri merkezi, Yüksekova ve Şemdinli taraflarına kadar gelmişlerdir (Xet Nezan, 17.04.2019 tarihli mülakat). Rusların bölgedeki varlığının da etkisi ile birlikte Nasturi ve Kürtler arasındaki çatışmalar Hakkâri'nin her tarafına yayılmış ve eylül-ekim aylarında Osmanlı Devletinin kararı doğrultusunda Nasturi göçü başlamıştır. Naayem'e göre Nasturilerin göç serüveni, 1915 yılında Musul Valisi Haydar Bey'in Kürt aşiretleriyle beraber 40.000 kişilik bir orduyla Asuri aşiretlerine saldırımları ile başlamıştır. Birkaç ay süren saldırılar neticesinde cesur Asuri savaşçıların mükemmeli, erzakı azaldığı gibi Asuriler çok sayıda kayıp vererek Rus egemenliğindeki Osmanlı-İran sınır şehirleri olan Selmas, Xoy ve Urmiye'ye ırkdaşlarının yanına doğru göç etmişlerdir (Naayem, 1920:96). Surma Hanım, göçün başlamasını şu şekilde ifade etmiştir:

“Rus yardımlarını bekleyen halkımız mücadelesini sonuna kadar yürüttü, fakat Rusların desteği bir türlü gelmemiştir. Bunun üzerine halkımız açlık ve hastalık gibi nedenlerden ve yeterince savaş malzemesi kalmamasından çok sayıda kayıp vermiştir. O dönem en büyük sıkıntımız yemek tuzu olmuştur. Sonunda halkımız, bu zor koşullardan dolayı ve Ruslara daha yakın olmak için İran tarafına göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göç esnasında özellikle de geçiş güzergâhı olan Elbaq'ta (Başkale) Kürtlerle yapılan çatışmalardan ve göç yolundaki kötü koşullardan dolayı çok sayıda insanımızı kaybettik. 1915 yılının Ekim'inde halkımızdan sağ kalanlar Selmas'a vardılar. Ruslar halkımızı hemen Hoy, Urmiye ve Selmas'taki Müslüman ve Hristiyan köylerine dağıtmışlardır. Buralarda Ruslar, İngilizler ve Amerikalılar gıda ve sağlık başta olmak üzere her türlü ihtiyacımızı karşılamışlardır.” (Surma Hanım, 2015:89-91).

Osmanlı arşiv belgesinde göç serüveni şu şekilde anlatılmıştır: Mar Şimun'un ailesiyle beraber Tal'ın Mar Abdişo Kilisesi'ne yerleştiği, bu seferki hareket üzerine buradan Rusya'ya firar ettiği ve geriye kalan Nasturilerin de Çölemerik'teki Müslümanları muhasara (kuşatma) altına aldığı ifade edilmiştir (DH.EUM.2.ŞB. 11/53-3, 16 Eylül 1331, 29 Eylül 1915).

Nasturilerin, Hakkâri'den İran'ın Urmiye şehrine çekilme güzergâhları şu şekilde olmuştur: Aşiretler (Tiyar, Tuhup, Baz, Dêz) Berwari bölgesi üzerinden raiyat Nasturiler ile birleşerek Kotranis (Ördekli), Xezekyan (Bağışlı) ve Başkale üzerinden Urmiye'ye doğru yola çıkmışlardır (Xet Nezan, 17.04.2019 tarihli mülakat). İran'ın Selmas ve Urmiye gibi şehirlerine varan Nasturiler, burada iki kısma ayrılmışlar: Bir kısmı Xoy'da (Khoi) diğerleri ise Urmiye'de kal-

mışlardır. Patrik, Rus İmparatoru'nun yeğeni Nichola tarafından Tiflis'e çağırılmış ve 1916 yılına kadar onun her türlü insani ihtiyaçları karşılanmıştır (Solhkhah, 2008: 18). Malik Kamber'in anlatımına göre Rus ve İngiliz kışkırtıcılarının etkisi ile Asurlular Hakkâri'den göç etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Hakkârili Asurlular, Urmiye yaylalarına vardıklarında sırtlarında yalnızca giysileri varmış. Köylerini evlerini, bağ ve bahçelerini kaybetmiş ve perişan durumda kalmışlardır (Parhad, 2009:34). Coakley'e göre Hakkâri'den İran'a (Urmiye ve Selmas kentleri) tahminen 40.000 Nasturi göç etmiştir (Coakley, 2011, <https://gedsh.bethmardutho.org/Hakkâri>, erişim: 15.02.2021). Wigram, Hakkâri'den göç eden Nasturilerin sayısının çocuk, erkek ve kadın toplamda 25.000 olduğunu ifade etmiştir. Urmiye'ye ulaşan çok sayıdaki Nasturi oralarda açlık, sefalet ve hastalıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Öte yandan Kürtler ve Nasturiler arasındaki çatışmalar da aralıksız sürmüştür. Rusya'nın çekilmesi ile iyice boşluğa düşen Nasturiler, İngiliz misyonerlerinden gelebilecek yardımlardan medet ummuşlardır (Wigram, 1920:23-30).

Urmiye'de Nasturiler iki büyük hayal kırıklığına uğramışlardır: Birincisi dinî ve dünyevî liderlerinin (Patrik Mar Şimun Benyamin) İngiliz desteği ile öldürülmesi, ikincisi ise 1917 yılında Rusya'da ortaya çıkan Bolşevik Devrimi'dir. Patrik'in öldürülmesi konusu önemli olduğu için kısaca değinmekte fayda görülmüştür. 1918 yılında, Mar Şimun Benyamin ve İngilizlerin bölgedeki temsilcisi Gracey, İran'daki Kürt lider Simko Ağa (İsmail Ağa Şikaki) ile bazı görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmelerde, Osmanlı saldırılarına karşı Kürt ile Asurilerden oluşacak bir askeri birliğin kurulması fikri İngiliz General Gracey'den gelmiştir. Gracey, Simko Ağa ile yakın ilişki içindeydi; fakat Patrik, Simko'ya güvenmemiştir. Gracey'in ısrarı ile Patrik, İran'ın Dilman bölgesindeki Koneşar köyünde Simko ile görüşmüştür. Bu görüşmede Simko Ağa, Mart 1918 tarihinde Patrik Mar Şimun Benyamin'i öldürmüştür. Patrik'in öldürülmesinin kim veya kimler tarafından organize edildiği konusunda birkaç görüş ortaya atılmıştır: İlk görüşe göre bu olayın arkasında İngiliz, Osmanlı ve İran devletleri vardır. İkinci görüşe göre ise amaç Hristiyan ve Müslüman çelişkisini derinleştirip böylece Kürt ve Nasturi ittifakını engellemektir (Solhkhah, 2008:19; Bulut, 2009:187; Parhad, 2009:35; Yonan, 1999:232; Surma Hanım, 2015:96-98). Sahadan elde edilen malumata göre Patrik'in öldürülmesinin nedeni onun bencilliğine bağlanmıştır. Hacı Lezgin'e göre, *Simko Ağa'nın Nasturi ve Kürtlerin birlikte hareket edip bir devlet kurma fikrini Patrik kabul etmemiştir. Patrik, Hakkâri ve İran sınırlarında kurulması düşünülen bir devletin sadece Asurilerden oluşacağını söylemiştir*. Böylece Kürtler denklem dışında bırakıldığı için Simko Ağa Patrik'i öldürmüştür (Hacı Lezgin, 17.04.2019 ta-

rihli mülakat). Patrik'in öldürülmesinden sonra Nasturilerin iki önemli sıkıntısı olmuştur: Birincisi Nasturi halkı başsız kalmıştır, ikicisi ise onların silah ve diğer ihtiyaçlarını karşılayan Rusların aradan çekilmesi olmuştur (Parhad, 2009:36). Buna rağmen, Naayem'e göre:

“Rusya, İran topraklarından çekildikten sonra halkımızın güvenliği için onlara makineli tüfekler, ağır silahlar bırakmıştır. Aynı şekilde Fransa, halkımızın güvenliği için onlara 20 bin hafif silah ve birkaç uzman asker desteği sağlamıştır. Ordumuzun yarısı Ağa Petrus, diğer yarısı da Melik Xewşabe tarafından kumanda edilmiştir” (Naayem, 1920:102).

Batılı kaynaklar Müslümanların devamlı Nasturilere ve Ermenilere katliamlar ve soykırımlar yaptıklarını yazmışlardır. Azerbaycanlı yazar Tohid Melikzade'nin ifadesi ile 1915'te Urmiye'ye göç eden Ermeni ve Nasturiler, 1918 yılına kadar İran Azerbaycan'ında 150 bin Müslümanı katletmiştir (Arapçadan aktaran: Arvas, 2010: 183). Lale Heckmann'ın aktardığına göre Hakkâri'nin kuzeyindeki Ermeniler tehcir edilip katledilmiş, fakat Hakkâri Nasturileri böyle uygulamalara maruz kalmamışlardır (Heckmann, 2012:88-89). Major'a (1919) göre Rus komutasındaki Süryani ve Ermeni birlikleri Urmiye ve çevresinde 10.000 Kürt'ü katletmiştir. Simko Ağa, Patrik'i öldürdükten sonra bu sayı daha da fazlalaşmıştır (Abdulla, 2009: 403-405).

Sonuç olarak, Ocak 1918 tarihinde 170 kişilik bir Asuri grubu İran sınırını geçip Rus Gürcistan'ına göç etmiştir. Tiflis'te bulunan 7.000 Asurlu sığınmacı burada Rusya'dan her türlü desteği almışlardır. Ruslar bu arada Gürcistan'daki sığınmacılardan 500 kişilik bir ordu gücü oluşturup Urmiye'ye diğerlerini kurtarmak amacıyla göndermeyi planlamıştır, fakat Urmiye ve Selmas'taki General Antranik komutasındaki Ermeni ordusu hastalığa yakalanmış ve 500 asker öldüğünden yukarıdaki plan iptal edilmiştir. Tiflis'e göç edenler de salgın hastalık ve diğer sıkıntılarla karşılaşmışlardır (Parhad, 2009:37-38). Urmiye'de kalan Nasturiler İngilizlerin desteği ile ayrı gruplar şeklinde İran'ın Hemedan şehrindeki kampa göç etmişlerdir.

5.2.1.2. Hemedan'a Göç

Nasturi Patrik'i Mar Şimun, Simko Ağa tarafından öldürülünce lidersiz kalan Nasturiler, İngilizlerin desteği ile 1918'de Hemedan'a göç etmişlerdir (Çelik, 1988:72). Bu göç başka kaynaklarda şu şekilde açıklanmıştır: Halil Paşa komutasındaki Osmanlı birliği ve Simko güçleri

Selmas ve Urmiye'deki Nasturilere saldırılar düzenlemiş ve çarpışmada çok sayıda Nasturi ölmüştür. Geriye kalanlar ise Ağustos 1918 tarihinde İngiliz himayesindeki Hemedan kampına göç etmişlerdir (Austin, 1920:6; Winkler, 2003:138). Surma Hanım, Nasturilerin Hemedan'a göç hikâyesini şu şekilde anlatmıştır: “1918 yılının sonbaharına doğru Asuriler, Urmiye'den çıkıp Sayn Kaley'e İngilizlerin yanına sığınmışlardır. Osmanlılar ve onların yanında olan İranlı Mecit el Sultane yönetimindeki birlikler halkımıza saldırıp çoğunu esir almışlardır. Bu nedenle İngilizlerin destekleri ile Hemedan'a doğru yola çıktık. Bu yolculukta Dr. Sheed başta olmak üzere İngilizlerden her konuda destek aldık. Hemedan'da Genaral Austin yönetimi altında her türlü isteğimiz karşılanmıştır. Aynı şekilde Hemedan'da Amerikalı misyonerler de bize önemli destekler vermişlerdir. Urmiye'den yola çıktığımızda 70 bin olan nüfusumuzun yaklaşık 20 bini yolda can vermişti. Kürtler ve Osmanlılar arkamızda, İranlılar ise önümüzdeydi. Bundan da önemlisi yolculuktaki düzensizliğimiz tüm bu kayıpların en önemli sebebiydi ki İngilizler bizi bu konuda sert bir şekilde kınamışlardır” (Surma Hanım, 2015:102-103).

Şimun'a göre, Hemedan'a doğru yola çıkıldığında çoğu kişi açlık, hastalık ve yorgunluktan yaşamını yitirmiştir. Çünkü aralarında Ermenilerin de bulunduğu doksan bin kişilik insan Urmiye'den çıkarılmıştır. Bu insanlar açlık ve hastalıktan ölüyordu ve bunlara çare olabilecek imkânlar da çok kısıtlı olmuştur. Buna rağmen bu insanların İran'a geri gönderilmesi de düşünülmüyordu (Şimun, 1991:25).

Hemedan'da Ermenilerin yanında Asurilerden de gönüllü birlikler oluşturulmuştur (Stafford, 1935:27). Albay McCarthy, 1918'de İngilizlerce Hemedan'da Nasturi/Süryani birliklerinin oluşturulmasının tek nedenini “Osmanlıların buradan çıkarılarak ülkenin kurtarılması” şeklinde açıklamıştır (Şimun, 1991:22). Nasturiler, belli bir süre Hemedan'da kalmışlardır. Daha sonra İngilizler, burada kalanların bir kısmından kendi denetiminde iki taburluk birlik oluşturup bu birlikleri Diyala üzerinden Bakuba kampına göndermişlerdir (Erdost, 2016:71; Yonan, 1999:229).

5.2.1.3. Bakuba'ya Göç

Hemedan'dan yola çıkan yaklaşık 50.000 kişi Irak'ın Bakuba kampına ulaşmıştır. Geride kalanlar ise ya savaş alanlarında ya da geri dönüş yolunda hayatını kaybetmiştir (Naayem, 1920:97). Bakuba kampı, Bağdat şehrine 27 mil uzaklıkta bir beldedir. Bu kampta üç kategoride değerlendirebileceğimiz 45 bin nüfuslu insan grubu kalmıştır: Bunlardan birinci grup, Hakkâri

dağlarından Urmiye'ye göç edip sonra Bakuba'ya gelen Asuriler, ikinci grup Urmiye platosunda yaşayan Asuriler, üçüncü grup ise Van ve Kafkasya çevresinden göç eden Ermenilerden oluşmuştur. Bir kısım Musul Asurileri de bu kampta kalmıştır. Bu kamp askeri yönden güvenli olup kampın gıda ve yaşam malzemesi İngilizler tarafından sağlanmıştır. Kamp sağlık hizmeti başta olmak üzere her türlü imkânlarla donatılmıştır. Kampta yaşayan insanlar genelde kadın, çocuk ve yaşlılardan oluşmuştur. Kampın giderleri çok fazlaydı ve bu insanların eski topraklarına gönderilmesi de zor görünüyordu (Colonel ve Oven, 1919:1-3). Musul Valisi Haydar Bey tarafından Bab-ı Ali Şifre Kalemine gönderilen 17 Temmuz 1919 tarihli telgrafta, Nasturilerin İngilizler tarafından kısmen Musul'a ve kısmen de Bakuba taraflarına götürüldükleri yazılmıştır. İngilizler, Nasturileri ve Ermenileri yerleştikleri kamplarda Kürtler üzerinde hakim konuma getirmişlerdir (DH.ŞFR.637/125, 17.07.1335, 17 Temmuz 1919).

Stafford'a göre, Bakuba kampına yerleşen toplam toplam nüfus 48.927 kişi olmuştur. Bunun 24.579'u Asuri, geri kalanları da Ermeni'ydi. Bu kamptaki Asurilerin 2/3'ü Hakkâri'den gelenlerden oluşmuştur. Bu kampa yerleşen insanların fiziksel görünüşleri ve ruh halleri çok kötü olmuş ve ilk başlarda günde altmış ya da daha fazla sayıda insan ölmüştür. Bu ölümlerin temel sebebi ise Irak'ta yaz sıcaklığının yüksekliği olmuştur. Bakuba kampında insanların yapacakları bir işi ve hayatlarını bağımsız idare edebilecekleri herhangi bir uğraşları olmamıştır. Göçmenlerin temel amacı ve arzuları bir an önce eski yerleşim yerlerine geri dönmektir. Nitekim İngilizler de kendilerine bu yönde vaatte bulunmuşlardır (Stafford, 1935:28-29; Austin, 1920:2).

Bakuba kampı üç bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerin her birinde elli çadır kurulmuştu ve bu çadırlarda kalan insanların beslenme, temizlik ve sağlık giderlerinden İngilizlerin görevlendirdiği askeri amirler sorumlu olmuştur. Her üç çadır kent, aşiret ve akrabalık ilişkileri çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu insanlar, kampa yerleşirken yanlarında binlerce hayvanlarını da getirmişlerdi. Tabi bu hayvanlar da hastalıklara yakalanmış ve bir kısmı telef olmuş, geri kalan bir kısım hayvan da Araplarca çalınmıştır. Kamp hizmeti ise 3 bin kişilik Hint ve İngiliz personel tarafından karşılanmıştır (Austin, 1920:7-9). Bakuba kampına yerleştirilen Nasturilere, General Austin başkanlığında okul, hastane ve diğer yaşam alanları sağlanmıştır. Nasturilerin rahat edebilmeleri için gerekli önlemler de alınmıştır (Surma Hanım, 2015:102).

İngilizler, Bakuba kampında Nasturilere yüksek meblağlarda harcama yaptıkları için bu külfetten kurtulmak amacıyla onları yavaş yavaş Irak içlerine doğru dağıtmaya başlamışlardır. İngilizler, belirli bir süre Nasturi ve Ermenileri amaçları doğrultusunda İran ve Irak'taki Kürtlerle çatıştırdıktan sonra onlara eski yerleşim yerlerine dönme vaadinde bulunmuşlardır. Bunun

üzerine Bakuba kampındaki Nasturiler, gelecekleri için birkaç alternatif düşünmüşlerdir: Birincisi, Hakkâri'ye geri dönmek, ikincisi Irak dışında bir yere göç etmektir. Nasturilerin sonuncu alternatifleri ise Irak'ta kendi örfi ve dinî geleneklerine göre özgün yaşamak olmuştur. İngiliz temsilcisi Sir Percy Cox da Asurilere İmadiye merkezli bir özerk yönetim öngörmüştür (Şimun, 1991:48-49). 1920 yılının Nisan'ında Sir Arnold Wilson'un önerisi ile Bakuba kampı boşaltılmış ve Musul'un 30 kilometre kuzeydoğusunda Mindan kampı açılmıştır. Akra'da da bir kamp açılması planlanmış, fakat söz konusu yılda Arap isyanları baş gösterince bu plandan vazgeçilmiştir. Araplar Mindan ve Bakuba kamplarına saldırılar düzenlemiş, fakat Asuriler yetersiz olan donanımlarına rağmen bu saldırıları savuşturabilmişlerdir (Stafford, 1935:32; Bulut 2009:194).

5.2.1.4. Mindan'a Göç

1920'de Bakuba kampı kapatıldıktan sonra oradaki Nasturiler, Musul'a bağlı Mindan kampına yerleştirilmişlerdir (Kaymaz, 20003:181). Nasturiler belirli bir süre bu kampta kalmışlardır, fakat bu kampta İngilizlerin kendilerine olan desteği zayıflamıştır. Brüksel Hattı'na (Türkiye-Irak geçici sınırı) göre Mindan Kampı'ndaki Nasturilerin dağıtılması için bir plan yapılmıştır. Savaştan önce Urmiye'de yaşayan beş yüz hanelik bir grup Nasturi, tekrar kademeli olarak Urmiye'ye nakledilecekti, fakat bu grup İran Hükümeti tarafından kabul edilmemiş ve bunlar Bağdat taraflarına yerleştirilmişlerdir (Yılmaz, 2015:120). İkinci grup olan ve daha önce Kürt Berwari, Nêrwe, Rêkan gibi aşiret ağalarına bağlı olarak yaşayan raiyat Nasturiler, tekrar anılan yerlere geri gönderileceklerdir. Zaten Kürt ağaları eski çiftçilerinin dönüşünden memnun olmuşlardır. Brüksel Hattı'nın güneyi yani Osmanlı ve Irak arasındaki bölge de sayıları sekiz yüz aile olan raiyat Nasturileri için belirlenmiştir. Üçüncü grup ise Brüksel Hattı'nın kuzeyine yani Osmanlı sınırına yerleştirilecek olan üç bin ailedir ki bu aileler daha önce Hakkâri dağlarında (Tiyar, Tuhup aşiretleri) yaşayanlardır (Kaymaz, 2003:181-183; Sakin ve Kapçı, 2013:219; Kaymaz, 2009; Stafford, 1935:35).

Mindan kampı 1921 yazında kapanmıştır. Bu kamp kapandıktan sonra İngilizlerce Nasturilere kişi başı 120 pound maaş verilmiştir. Yaşları genç olan Nasturiler ise Levi⁶⁶ birliklerine katılmıştır. Söz konusu kamp kapatıldıktan sonra 1921 yılında İngilizlerin desteği ile Hakkâri'ye dönen Nasturiler, Tiyar ve Tuhup köylerine yerleşmişlerdir. Melik Xewşabe, Tiyar aşiretinin başına geçmiş ve Kürtlerle eskisi gibi samimi ilişkiler içine girmeye çalışmıştır. 1924

⁶⁶ Cambridge sözlüğüne göre, Levi veya İngilizce tabir ile "levy" ödenmesi gereken zorunlu vergi anlamına gelmektedir, <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/levy>, erişim: 24.10.2020. Bu çalışma bağlamında ise "Levi Birlikleri" Osmanlı Devleti'ndeki gibi devşirme asker anlamına gelebilmektedir.

yılında gerçekleşen Han Gediği hadisesine kadar bu ilişkiler devam etmiştir. 1924'te Irak'taki Nasturi dağılımı sorun olmaya başlamıştır. Söz konusu gruplar mülteci olarak Erbil ve Musul bölgesine geri gelmişler ve buralara yerleştirilmişlerdir. Özellikle Hakkâri'ye geri gönderilen Nasturiler Han Gediği Olayı ile tekrar Hakkâri'den Irak'a göç ettirilmişlerdir (Stafford, 1935:34-35). Hakkâri'den geri dönmek zorunda kalan Nasturiler, Amediye Kaymakamı tarafından şu şekilde dağıtılmıştır: Yukarı Tiyar'dan 2 bin aile; Dostki, Berwari ve Zêbar köylerine dağıtılmışlardır. Yukarı Tiyar'dan beş yüz aile Nahla'ya (Akra); Aşağı Tiyar'dan 4 bin aile Barwari, Helemun ve Giremus köylerine yerleştirilmiştir. Tuhup aşireti ise boş olan diğer köylere yerleştirilmiştir (Stafford, 1935:41). Sonuç olarak İngiliz hükümeti uluslararası antlaşmalarda Nasturilere otonom veya bağımsız bir devlet kuramayınca onları Irak'ın içine dağıtarak böylece kendi üzerindeki yükten ve sorumluluktan kurtulmaya çalışmıştır.

5.2.2. Kürt Göçü

1915 yılının başında, Hakkâri Kürt kanaat önderlerinin Patrik Mar Şimun Beyamin ile yaptığı uzlaşma görüşmeleri sonuçsuz kalmıştır. Bunun yanında Ruslar Van Vilayetini Mayıs 1915'te işgal edince (Günay ve Çaykiran, 2020:137) peyderperpey Hakkâri'ye yönelmişlerdir. Bunun üzerine Nasturilerin desteği ile Hakkâri bölgesine kadar ilerleyen Ruslara karşı tutunamayacağını anlayan Hakkâri Kürtler, Mayıs 1915'te Irak'a doğru göç etmeye başlamışlardır. Bu süreçte Hakkâri ve ilçelerinde meydana gelen Kürt göçleri farklı zamanlarda gerçekleştiği için konu birkaç başlık altında açıklanmıştır. Hakkâri merkez, Yüksekova ve Şemdinli Kürtleri 1915'te Irak'a göç etmişlerdir. Çukurca Kürtleri ise 1916'da göç etmek durumunda kalmışlardır.

5.2.2.1. Hakkâri Merkez Göçü

Bu başlık altında anlatılacak olan Hakkâri göçü hakkında yazılı belgeye rastlanmadığı için konu ile ilgili bulgular tamamen saha araştırması neticesinde toplanmıştır. Hakkâri'deki Kürtlerin 1915 yılında Kuzey Irak bölgesine yaptıkları göç ile ilgili bulgular, kendileri ile mülakat yapılan şahısların büyükbaba ve büyükannelerinden duydukları bilgilerden elde edilmiştir. Nitekim tarih, döneme tanıklık edebilecek elyazmalarında, kazılar sonucu elde edilen bulgulardan ve dilden dile aktarılmış veriler ışığında yazılmıştır. Nasturiler, Hakkâri'den ayrıldıkları günden itibaren yaşadıklarını kayıt altına almışlardır. Hakkâri'de yaşayan Kürtler ise söz

konusu dönemde yaşanan göçleri, trajedileri veya farklı olayları yazıya dökememişlerdir. Saha araştırması yapmaya başladığımızda, 1915 yılında gerçekleşen Hakkâri göçü hakkında bilgisi olan insanlar özenle seçilmiştir. Bu dönemdeki olayların nedenleri ve sonuçları üzerinde görüşmeler yapılmıştır. Mülakata katılan insanların söz konusu dönemdeki olayları hatırlaması için ön bilgiler verilmiştir. Görüşmeler bireysel olarak yapılmış ve aynı zamanda konunun uzmanları olan kişilerle ayrıntılı görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Saha araştırmasında yapılan görüşmelerde sorular, kategorik ya da liste yöntemi ile sorulmamıştır. Mülakata katılan kişilere sorulan sorular, konunun akışına göre aşağıdaki gibi olmuştur.

- Size göre 1915 yılında Hakkâri’de meydana gelen göçün sebepleri neler olmuştur?
- Söz konusu Kürt göçünün yönü ve yoğunluğu nasıl olmuştur?
- Duyduğunuz kadarı ile göç edenler ne gibi sorunlarla karşılaşmışlardır?
- Göç edilen yerlerde yerli halkın göç edenlere karşı tavrı nasıl olmuştur?
- Gidilen yerde kaç yıl kalınmıştır?
- Göç eden yerde zayıat verilmişse nedenleri neler olmuştur?
- Göç eden insanların ne kadarı geri gelebilmiştir?
- Göç edenler ana yurtlarına geri dönünce nasıl bir manzara ile karşılaşmışlardır?

Göç konusu yukarıdaki sorulara cevap aranarak aydınlatılmaya çalışılmıştır. Görüşmelerde katılımcıların anlattıklarına müdahale edilmeden notlar alınmış ve bu notlar çalışmanın ilgili alanlarına yazılmıştır.

Mayıs 1915 tarihinde Hakkâri halkı, köy-şehir bir bütün olarak Durankaya (Sileh), Geçitli (Peyanis), Kavaklı (Marunis) güzergâhından şimdiki ismi ile KBY toprakları veya Kuzey Irak’a doğru yola çıkmışlardır. Söz konusu güzergâh, Irak’a uzak bir güzergâhtı fakat yolun daha yakın olduğu Çukurca deresinde Nasturilerin Tiyar ve Tuhup aşiretleri vardı ki Kürtlerin burardan ilerlemesi güvenlikleri açısından tehlike arz etmiştir (Çölemerikli, 2006:372-375). Xet Nezan’nın anlatımı ile göç yolunda açlık ve hastalıklar baş gösterdiği için göç süreci çok zor geçmiştir. Öte yandan göç yolu üzerinde bulunan Feraşın Yaylası’nda Rus tehlikesi de söz konusu olmuştur. Savaş başladığı zaman dönemin Hakkâri Kaymakamı ve az sayıdaki asker Hakkâri’den çekilmiştir (Xet Nezan, 17.04.2019 tarihli mülakat). Sonuçta çeşitli zorluklarla Hakkârili Kürtler 1915 yılının yazında Kuzey Irak bölgesine varmışlardır. Farklı kişilerle yapılan mülakatlarda göç serüveni ile ilgili acı dolu hikâyeler müşahade edilmiştir. Kürt Seyda mahlaslı mülakatçının Feqiranlı (Tekser) Hatem’den naklettiğine göre:

“Biz Kürtler, Irak’a göç edince çoluk çocuğumuz ile perişan olmuştuk. Oralarda doğru dürüst çeşme suyu bile bulamıyorduk. İnsanlar ot ve ağaç yaprakları ile beslenmiştir. Bu halimiz aylarca sürdü; açlık, hastalık, iklim değişikliği gibi olumsuz nedenlerle nüfusumuzun 2/3’ü hayatını kaybetmişti. Irak’a göç yolunda insanımız her akşam vahşi hayvanların saldırılarına maruz kalmıştır. Ayrıca açlıktan dolayı insanlar bulabildiyse hayvan leşleri bile yemiştir. Irak’ta ölen Kürtlerin haricinde Irak’ta kaybolanlar da olmuştur. Dedemin bir kardeşi çocukları ile beraber Irak’ta ölmüş, diğer bir kardeşi kaybolmuş ve kendisinden bir daha haber alamamıştık. Rusya’da devrim çıkınca (1917) halkımız, Hakkâri’ye geri dönmüş ve geri dönüşünce eski harabeler arasında yaşama tutunmaya devam etmişlerdir” (Seyda, 27.06.2019 tarihli mülakat).

Prof. Dr. Hoger Tahir de Hakkârili Kürtlerin 1915’teki göç serüvenini şu şekilde ifade etmiştir: *“Büyüklerimden duyduğum kadarı ile o dönemde Zaho’da Dr. Istirciyan adındaki bir Ermeni, Irak’a göç eden Kürtlerin durumunun çok perişan olduğunu, aç kalan bir annenin bebeğinin ölüsünü bile yiyebilecek hale geldiğini söylemiştir. 1920’li yıllarda Musul Valisi Abdülaziz el Kasap’ın naklettiğine göre Hakkâri ve Van’dan gelen Kürtlerin cenazeleri boy boy yere dizilmişti, sağ kalan Kürtler de büyük bir perişanlık içinde olmuşlardır⁶⁷.” (Prof. Hoger Tahir, 20.09.2019 tarihli mülakat). Kürt Hacı Colemergi ile göç üzerine yapılan mülakatta aşağıdaki veriler elde edilmiştir.*

“Birinci Dünya Savaşı’ndan önce bölgeye gelen misyonerler Kürtlerin ve Nasturilerin içine nifak sokarak iki halkın kadim toplumsal birliklerini bozmuşlardır. Misyonerlerin amacı, Hakkâri’deki Nasturileri ve Van’da yaşayan Ermenileri egemenliği altında birleştirip Kürtleri bölgeden göç ettirmektir. Benim babam göç zamanında iki yaşındaydı ve dedemin kucağında Irak’a kadar götürülmüştür. Ailemiz Irak’ın Bamerni kasabasına yerleşmiştir. Babamın ifadesi ile insanımız göç yolunda çok sayıda kayıp vermiştir. 1915 yılındaki göçte en çok kaybı Kürtler vermiştir; çünkü Nasturiler Rus devletine sığınmışlardı ve gittikleri yerlerde sahipsiz olmamışlardır. Oysa Hakkârili Kürtler, yollarda yaşadıkları mağduriyetlerin dışında Irak’ta da sahipsiz kalmışlardır” (Hacı Colemergi, 04.09.2019 tarihli mülakat).

⁶⁷ Dr. Hoger Tahir bu bilgiyi, 2007 yılında Abdülaziz Kasap’ın oğlu Xalit Abdülaziz’in derlediği, “Abdülaziz Kasap’ın Hatıratları” isimli kitabın 152. sayfasından aldığını bize aktarmıştır.

5.2.2.2. Yüksekova ve Şemdinli Göçü

Hakkâri'deki Kürt göçlerinin büyük bir bölümü 1915 yılında olmuştur fakat Hakkâri merkez, Yüksekova ve Şemdinli halkı aynı istikamette göç etmemişlerdir. Hacı Mehmet Dirî 1915 yılındaki olayları ve göç sürecini şu şekilde ifade etmiştir:

“Yüksekova halkı, 1915 yılında Rus saldırılarından dolayı Oramar (Dağlıca) üzerinden Irak ve İran'a göç etmiştir. Aslında Yüksekova merkezde Nasturi ve Kürt çatışması çıkmamıştır, çünkü Yüksekova'daki Nasturiler genelde raiyat Nasturileri olup savaşçı değillerdi. Kürtler Ruslardan, Nasturiler ise Osmanlı Devleti'nden dolayı göç etmek zorunda kalmışlardır. En önemli husus ise o dönemde iki halk arasında korkunun sokulmasıdır. Büyük devletlerin kışkırtmaları ile iki halk arasında kin konulmuştu. Oysa savaştan önce iki halk da birbirleri ile dostane ilişkiler içinde olmuştur” (Hacı Mehmet Dirî, 29.06.2019 tarihli mülakat).

Hacı Hasan Oramari de 1915 yılındaki göç durumunu şu şekilde ifade etti: *“Oramar bölgesindeki (Ştazin, Serpêl köyleri) Nasturiler, savaştan bölgeden ayrılmışlar; fakat dağlarda yaşayan Cilo aşireti Kürtlerle şiddetli çatışmalar içine girdikten sonra Yüksekova'dan göç etmiştir. Kürtlerin bölgeden göç etmesinin nedeni Cilo aşiretinin saldırıları olmuştur. Nasturiler göç ederken Oramar ağası Sitar'ın onlara karşı katliam yaptığı söylemleri asılsızdır. Biz bu bilgilerin hepsini babalarımızdan ve dedelerimizden işitmiştik.”* (Hacı Hasan Oramari, 29.06.2019 tarihli mülakat).

Yüksekova'da kendisiyle mülakat yapılan Esfendiyar Dirî, savaş zamanında Nasturilerin, Yüksekova'da yerleşik olan Dirî aşiretinden çok kişiyi öldürdüklerini beyan etmiştir. Buna rağmen Dirî aşireti, göç zamanında Nasturilerin Urmiye'ye selametle ulaşmasına yardımcı olmuşlardır (Esfendiyar Dirî, 29.06.2019 tarihli mülakat).

Surma Hanım'a göre 1916'da Ruslar, İran'da Asuri erkeklerini silahlı eğitime tabi tutup onları 1917 yazında Şemdinli'ye Kürtlerle çatışmaya göndermişlerdir. Kürtler çoğu yerden çıkarılmış fakat Rus Devrimi söylentileri ortalıkta dolaşınca Ruslar İran'dan çekilmişlerdir (Surma Hanım, 2015:91). Muzaffer İlhan Erdost'un Şemdinlili yaşlı insanlardan aktardığına göre göre 1916 yılında Şemdinli halkı ilçeyi tamamen boşaltıp Irak topraklarına göç etmiştir. Ruslar bir buçuk yıl Şemdinli'de (Navşar, Diman ve Nehri'de)

konaklamışlardır. Rus işgali altında olan yerlerde oturan Zerza, Humaro ve Gerdi aşiretleri de sonradan Irak'a göç etmişlerdir. Şemdinli sınırında Rusların desteğindeki Nasturiler ile Kürtler arasında çatışmalar olmuştur, fakat Kürtlerin silahlı gücü Nasturi ve Rus birliklerine karşı yetersiz kalmıştır. Kürtlerin elindeki silahlar tek atışlık eski mavzer silahı, buna karşılık Nasturilerin ellerinde Rus topu, modern silahlar olmuştur. Ayrıca Ruslar, Nasturilere asker desteği de sağlamışlardır. Bu askeri destek dört tabur, on bir süvari bölüğü, altı topçudan ibaret olmuştur (Erdost, 2016:70). Mehmet Zerza'nın, Gerdi aşireti mensubu Hacı İbrahim⁶⁸ Kelêti'den aktardığına göre, Şemdinli bölgesinde Rus, Ermeni ve Nasturilerden oluşan yaklaşık birkaç bin kişilik orduya karşılık, 300 kişilik Kürt gücü vardı ki bu güç de sadece Kürtlerin Irak'a göç etmesini sağlamıştır. Ruslarca fark edilmiş Bêdav, Kelat, Herki köylerinin dışındaki Şemdinli'nin büyük bir kısmı Irak'a doğru göç etmiştir. Şemdinliler bir buçuk sene Irak'ta kalmışlardır (Mehmet Zerza, 28.11.2019 tarihli mülakat).

1916 yılına girildiğinde Irak'ta da açlık ve sefalet yüzünden ölümler artmıştır. Öyle ki Irak halkının kendisi de bu göçten her bakımdan etkilenmiştir. Çölemerikli'ye göre Hakkâri'den göç eden insanlar yanlarına sadece birkaç gün yetecek kadar nafaka götürmüşlerdir. Çilelerle dolu yolculuktan sonra Behdinan bölgesine ulaşan Hakkârililere oranın halkı hiçbir yardımda bulunmadığı gibi meydana gelen veba ve salgın hastalıklardan ölmelerine de seyirci kalmışlardır. Dolayısıyla Irak'a göç eden on nüfuslu bir aileden ancak iki kişi hayatta kalabilmiştir (Çölemerikli, 2006:375). Mehmet Zerza'ya göre Şemdinli'den Irak'ın Akra bölgesine göç eden kendi ailesinden olan 60 kişilik nüfustan sadece iki kadın ve sekiz erkek sağ kalabilmiştir. Geri kalanları hepsi Veba hastalığı ve açlık gibi sebeplerden yaşamlarını yitirmişlerdir (Mehmet Zerza ve Şükrü Nurçin, 07.09.2020 tarihli mülakat). Mülakat yapılan insanların beyanatlarına göre söz konusu kötü yaşam şartlarından dolayı, göç eden toplam nüfusun 2/3'lük kısmı yaşamını yitirmiştir. Öte yandan insanların temel geçim kaynağı olan koyun sürüleri susuzluk ve sıcak iklimden dolayı Irak'ta telef olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Birinci Şubesine ait bir belgede; Birinci Dünya Savaşı'nda Hakkâri'den Musul'a göç etmiş ve sonrasında geri dönmüş 104 haneden nüfusları 196 erkek ve 194 kadın olmak üzere toplamda 390 Hakkâri Kürt göçmenin evlerinin imar etmeye başladıkları yazılmaktadır (BCA.TİGM, 272/45-76-8, 8 Ağustos 1341, 8 Ağustos 1925). Bu belgeden de anlaşıldığı gibi sadece Musul vilayetinden Hakkâri'ye gelen insan sayısı

⁶⁸ Hacı İbrahim Kelêti, Şemdinli sakinlerinden olup 120 yaşında hayatını kaybetmiştir ve Birinci Dünya Savaşında Nasturi-Rus birliklerine karşı savaşmıştır (Şükrü Nurçin, 07.09.2020 tarihli mülakat).

390'dır. Fakat Zaho, Bağdat, Duhok'a göç eden ve oralarda hayatını kaybeden insanların sayısı belirsizliğini korumuştur. Hakkâri'den kaç Kürt'ün Irak ve İran'a göç ettiğine dair istatistikleri veren Osmanlı arşiv belgelerine ulaşılammıştır.

5.2.2.3. Çukurca Göçü

Hakkâri merkez, Yüksekova ve Şemdinli'deki Nasturi-Kürt göçlerinden farklı olarak Çukurca ilçesinin Kürt göçü 1916'da başlamıştır. Çukurca'da Kürt göçü, savaşçı Nasturilerin bölgeye geri dönmesi ve savaşın çetin şartlarından dolayı oluşan açlık ve sefaletin sonucu 1916'da gerçekleşmiştir. Oysa savaştan hemen önce Çukurca'da halk (Nasturi ve Kürt) kendilerini korumak için iş birliği yapmıştır. Mesela Çukurca'ya bağlı Bêlat, Bê ve Bêrewil köylerindeki Kürtler ile Güzereş'teki Nasturiler, Haziran 1915'te karşılıklı olarak köylerini değiştirmişlerdir⁶⁹ (Hacı Akın ve Seyfullah Güzereşi, 13.11.2019 tarihli mülakat). 1916 yılında Çukurca'ya bağlı Güzereş köyü ve çevresinin göç etmesinin temel sebebi o yıl gerçekleşen çekirge istilası sonucu tarımsal ürünlerin yetişmemesidir (Hacı Marufi, 21.12.2019 tarihli mülakat).

Nasturiler, göç ettikten bir yıl sonra, yani 1916 yılında, büyük bir askeri güç ile bölgeye geri dönmüşlerdir. Tuhup ve Tiyar Nasturi aşiretleri Çukurca'ya geri döndüklerinde her tarafı yağmalayıp yıkmışlardır. Ayrıca Nasturiler; Hakkâri'de, İran'da, Urmiye ve Selmas'ta, Irak'ta Zibar, Rikan ve Nêrve bölgesinde Kürtlere büyük kayıplar verdirmişlerdir (Wigram, 2004:490-491). Bu yıkımın dışında Eylül 1916 tarihinde Nasturiler Çukurca bölgesine geldiklerinde Çukurca kalelerini yakıp oradaki yaşlı ve çocuklardan oluşan yaklaşık 200 kişiyi esir ederek kendileri ile Urmiye'ye kadar götürmüşlerdir. Esirlerin götürülme güzergâhları şöyledir: Tuhup bölgesindeki Mezri köyü, Baz, Deriyê Cevher, Dêz, Xirwate ve Urmiye'dir (Seyfullah Güzereşi, 12.02.2020 tarihli mülakat). O dönem esir edilenler içinde Hacı Ahmet Ağa da vardı (bu şahıs yakın tarihte Çukurca Pinyanişileri ileri geleni Macit Pirozbeyoğlu'nun babasıdır). Hacı Güzereşi ve diğerleri Kürt esirlerinin yol boyunca yaşadıklarını şöyle aktarmışlardır:

⁶⁹ Çalışmanın önceki kısmında da açıklandığı gibi bu değişimin nedeni, Kürtlerin Rus işgaline, Nasturilerin de Osmanlı Devleti'nden gelebilecek bir saldırı olasılığına karşı bir önlem almasıdır. Bu mübadelede ekinlerini karşılıklı olarak birbirlerine bırakmışlardır. Bu paragraftan çıkan sonuç; aslında savaş esnasında bile Nasturilerin ve Kürtlerin birbirlerine karşı hala ümitvar oldukları ve eskiden olduğu gibi tarihsel dostluk ve komşuluk ilişkilerinin devam edeceği beklentisinin mevcut olmasıdır.

“Esirlerin anlattıklarına göre onlar İran’a kadar götürülmüş, fakat kendilerine Nasturilerce kötü muamelede bulunulmamıştır. Nasturiler, esir aldıkları Çukurcalılarla eski hukuklarının olduğunu her defasında belirtmişlerdir. Yukarıda sözü edilen Ahmet Ağa, Cecikê Tiyari denilen bir Nasturi tarafından yolda serbest bırakılmıştır. Özellikle Tuhup aşiretinden olduğu söylenen Qeşe Yawsep’in oğlu Mewcê⁷⁰, Kürt esirlerin serbest bırakılmaları için onları Ağa Petrus’a teslim etmiş ve sonraki süreçte Ağa Petrus söz konusu esirleri evlerine geri göndermiştir. Esirler, kış şartlarından dolayı geri dönüş yolunda iken çoğu hayatını kaybetmiştir” (Bu bilgiler; Hacı Abdurrahman, Xet Nezan, Seyfullah Güzereşi, Hacı Güzereşi, Hacı Tuhubi, Abdullah Güzereşi, Mehmet Zerza gibi şahsiyetlerle 2019-2020 yılının farklı tarihlerinde yapılan mülakatlarda elde edilmiştir).

Hacı Abdurrahman (28.01.2020 tarihli mülakat) Çukurca göçünü şu şekilde ifade etmiştir: “1916 yılında Çukurca bölgesinde ekinler tutmamış, hayvanların çoğunluğu savaş döneminde telef olmuştu ve buna bağlı olarak açlık ve sefalet hat safhaya çıkmıştı. Bu açlık ortamında yaşam zorlaşınca Çukurca bölgesindeki insanlar Irak’a (Berwari aşiretine bağlı Bêtkar, Spindar köyleri) göç etmek durumunda kalmışlardı. Meğerse Irak’ta şartlar daha da kötüymüş. Bazen bir insanların beş günde bir bile ekmek bulamadığı zamanlar olmuştur. Anılan dönemde Irak’ta da ekinler kısıtlıymış ve insanların maddi imkânları çok kötüymüş. Ben bu bilgileri savaş zamanında yirmi yaşında olan Binqesrili Teymur’dan duydum”.

Bu anlatıya göre Çukurca halkı bir yılı aşkın bir süre Irak’ta kalmıştır. Döndüklerinde ise Nasturilerin yakıp yıktığı evlerinin enkazı içinde ağaç yapraklarını (genelde Tewk denilen bir ağacın yaprakları) yiyerek yaşama tutunmaya çalışmışlardır. Bu durumda da çoğu insan zehirlenip ölmüştür. Zaman biraz daha ilerleyince Çukurcalılar, Irak’tan buğday, arpa ve mısır tohumu alıp toprağa ekmek suretiyle bozulan ekonomik durumlarını düzeltmeye çalışmışlardır (Vasfi Ak, 20.11.2019 tarihli mülakat).

İran’daki Nasturi saldırılarından kaçan Kürt Şikaki aşireti, İngiliz sömürgesi altında kalan Irak’ın Hewler (Erbil) şehrine göç etmiştir. Nitekim onlar da Hakkâri ve Van bölgesinden göç eden Kürtlerle aynı kaderi paylaşmışlardır. 1915-1918 yılları arasında Kürtler kadim komşuları olan Nasturilerin Ruslarla yaptığı ittifaklar yüzünden büyük mağduriyetler yaşamışlardır.

⁷⁰ Mewcê’nin ailesi, Güzereş bölgesinin Gundik köyüne bağlı Şilemun mahallesinden Kuzey Suriye’ye göç etmiştir. Mewcê’nin kendisi yukarıda anlatılan hadiseyi 2010 yılında Hakkârili yazar Vasfi Ak’a nakletmiştir.

Bu göç, Hakkâri halkı arasında “seferberlik zamanı” diye anılmış ve sonraki yıllarda Irak eski Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin tarafından Kürtlere karşı uygulanan Enfal ve Halepçe trajedileri gibi Kürtlerde derin ve kalıcı sosyo-psikolojik travmalar yaratmıştır. Xet Nezan’ın babasından naklettiği bir olay, yukarıda belirtilen travmayı anlatmak için önemli bir örnektir. Xet Nezan’a göre “*Açlığın iyice bastırıldığı bir günde Berware aşiretinden Mustafa Bey, bir Kurt’u öldürmüş ve aç olan insanlar bu Kurt’un etini kısa sürede aralarında paylaşmışlardır*” (Xet Nezan, 15.02.2019 tarihli mülakat).

1915-1917 yılları arasında Irak’ta kalan Hakkâri Kürtler, 1917’de Rusya’da Bolşevik İhtilali’nin çıkmasıyla yavaş yavaş dönmeye başlamışlardır, fakat Xet Nezan’a göre 100 evden sadece 10 ev dönebilmiştir. Söz konusu insanlar ya göç ettikleri yerlerde hayatlarını kaybetmişler ya da Irak’ta kalmışlardır. Geri dönen aileler şimdi Hakkâri merkezde Biçer Mahallesi (Bajêr) denilen bölgeye yerleşmişlerdir. Hakkâri’ye geri dönen Kürtler, o zamanki şartlarda evlerinin enkazı içinde ve kötü koşullarda yaşama tutunmaya çalışmışlardır. Şu hususu dile getirmekte fayda vardır, Hakkâri halkının büyük bir bölümü Irak’a göç etmek zorunda kalmıştır; fakat Başkale’ye yakın Masiro bölgesindeki Xaçkan, Bernevaz, Hozî, Ercî, Çardêran, Ates gibi Kürt köyleri Ruslar tarafından fark edilmedikleri için göç etmemişlerdir. Kürtlerin ve Nasturilerin Hakkâri’ye dönüşlerinden sonra İngilizler, Nasturili Ağa Petrus’u maaşa bağlamış, Kürt aşiretlerinin içinde gezdirip ve Kürt aşiretlerinin kendilerine tabi kılınması için ikna sürecini başlatmıştır. Bu amaçla Ağa Petrus, Yüksekova’ya bağlı sınır aşiretleri olan Herki, Gerdi, Barzani, Nerweyi, Dostki, Zebarî, Rêkanilerin içine girmiştir. Ağa Petrus, “*İngilizlerin Osmanlı’dan daha adaletli olduğunu, Kürtlere bazı haklar tanınacağı*” gibi söylemlerle propaganda sürecini başlatmıştır, fakat söz konusu aşiretlerden Rêkani aşiretinin dışındakiler bu isteği kabul etmemişlerdir (Xet Nezan, 15.04.2019 tarihli mülakat).

Göç konusu yukarıda açıklandıktan sonra göç ile doğrudan ilişkili olarak İngilizlerin himayesinde Irak’ta oluşturulan “Nasturi Levi güçlerinin anlatılması önem arz etmektedir.

5.3. Göçmen Kamplarında Oluşturulan Nasturi Levi Birlikleri

Nasturiler Irak topraklarına göç ettikten sonra oralarda İngilizlerin himayesinde kalıp onların çıkarları için savaşmışlardır. Bu amaçla İngilizler, kamplarda bulunan Nasturi gençlerini eğitip onlardan Levi birlikleri oluşturmuşlardır. Bu birliklerin sorumlusu Albay Mc Carthy’di. Carthy’nin yardımcılığına ise Aleksander Amir Camki getirilmiştir. Fakat Camki,

İngilizlerin hilelerini erken fark ettiğinden bu görevden ayrılmıştır. Bakuba'ya nakledilen Nasturilerden 30 bin kişilik Levi birlikleri oluşturulmuştur. Bu Levi birlikler, 4 tabur olarak eğitilip İngilizlerin emrinde ve İngilizlerin Irak'taki amaçları için kullanılmışlardır (Bulut, 2009:193). Levi birlikleri, Kürt ve Osmanlıların yanında İngilizlerin Irak'ta olmasını istemeyen Araplara karşı kurulmuştur (Şimun, 1991:49). Levi birliklerinin kurulması, Mar Şimun'un ailesine büyük yarar sağlamıştır. Melik Xewşabe ve Piskopos Yawala (Yawallahah) başta Levi birliklerine karşı çıksalar da sonradan olanlar da bu militer güçlerin gerekli olduğuna ikna olmuşlardır (Stafford, 1935:83).

Türkiye Genelkurmay Başkanlığı'nın arşiv belgelerine göre Levi birlikleri; Revandiz, İmadiye, Köysancak, Zibar, Erbil, Akra ve Süleymaniye bölgelerinde konumlanmıştır (Genel Kurmay Arşiv Belgeleri I: 40-50). Wigram'a göre Britanya koruması altına giren ve uluslarının kurtuluşunu bu ülkede gören Hakkâri ve Urmiye Asurilerinden iki piyade ve bir süvari birliğinden müteşekkil bir Levi taburu oluşturulmuştur. Asurlular uluslarının intikamını almak için bu birliklerde canla başla çalışmışlardır (Wigram, 2004:479).

1922 yılında Levi birliklerinin sayısı 1500'ü aşmıştır (Stafford, 1935:50-51). Levi birlikleri görünüşte Mar Şimun'un yönetimindeydi fakat askeri anlamda İngilizlerin himayesindeki Ağa Petrus komutasında olmuşlardır. Ekim 1922'de Asur Levi birlikleri: İki tabur, bir piyade, bir batarya ve iki süvari filosundan oluşmuştur. Söz konusu güçler, 1923 yılında Ranya, Süleymaniye, Amediye ve Duhok bölgesinde Kürt birlikleri ile sıcak çatışmalara girmişlerdir. 1924-1927 yılları arasında Asur Levi birlikleri, Kürt Şeyh Mahmudê Hefid (Berzenci) ile çatışmışlar ve şeyhe ağır kayıplar verdirmişlerdir. Dolayısıyla Levi birlikleri, İngiliz denetiminde ülkenin önemli askeri birliklerini oluşturmuş ve British Air Force (İngiliz Hava Güçleri) tarafından desteklenmişlerdir (Stafford, 1935:54-56).

Sonuç olarak İngilizlerin Nasturilerden Levi birlikleri kurmalarının amaçlarından birincisi, Nasturiler cesur ve savaşçı insanlar olduğu için İngilizlerin çıkarlarını koruyabileceklerine dayalı inanç olmuştur. İkincisi İngilizlerin Nasturilere yaptıkları harcamaların karşılığını almak istemeleri ve üçüncüsü İngilizlerin çıkarları bağlamında Nasturileri Kürtlere ve Araplara karşı kullanmak istemeleri olmuştur. Son olarak, Nasturiler, Osmanlı Kürtlerinden alamadıkları intikamlarını böylece onların akrabaları olan Irak Kürtlerinden almış olacaktır. Nasturi Levi birlikleri, çatışmalarda ele geçirdikleri Kürtlere büyük vahşetler uygulamışlardır (Muhammed, 2016: 108).

Sonuç

Bu bölümde Birinci Dünya Savaşı'nın Hakkâri'deki yansımaları açıklanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Nasturilerin içine girdikleri olaylar ve özellikle de Nasturi Tiyar aşiretinin faaliyetleri arşiv belgeleri ışığında açıklanmıştır. Ayrıca Nasturilerin Rusya ile yapmış olduğu iş birliği ve bunun neticesinde Kürt aşiretlerinin tepkileri de anlatılmıştır. Yukarıda anlatıldığı gibi Kürt ileri gelenlerinin Nasturi Patrik'i Mar Şimun Benyamin ile savaştan önce yaptıkları uzlaşma arayışları sonuç vermemiştir. Bunun üzerine 1915 yılının baharında Hakkâri merkez, Yüksekova ve Şemdinli'de yaşayan Kürtler aile efradını yanlarına alarak Irak'a (Şemdinli ve Yüksekova) Kürtlerin az bir kısmı İran'a göç etmişlerdir) göç etmişlerdir. Bu arada Nasturiler, Kürt köylerine saldırılarını arttırmışlardır. Özellikle Tiyar ve Tuhup aşiretleri Çukurca ve Hakkâri merkezde bulunan köylerde saldırılarını sürdürmüşlerdir. Bunun üzerine Musul Valisi Haydar Bey ve Kürt aşiretleri birleşerek 1915 yılının ekim ayında Nasturileri Hakkâri'den göç ettirmişlerdir. Nasturiler ve Kürtler göç sürecinden sonra açlık, kıtlık, hastalık vb. olumsuz durumlarla karşılaşmışlardır. Çukurca'daki Kürtler ise 1916 yılında açlık ve sefaletten dolayı Irak'a göç etmişlerdir.

Bu bölümde özellikle Hakkâri'de gerçekleşen Kürt göçleri ilgili veriler, Hakkâri ve ilçeleri ile Kuzey Irak Kürt bölgesinde yapılan saha araştırması sonucu elde edilmiştir. Tarih bir anlatıya ve bu anlatının analitik yorumlamasına dayalı bir bilimdir. İnsanlar atalarından duydukları hadiseleri kayıt altına alarak kendisinden sonraki nesillere aktarmışlardır. Bu bölümde yazılan Hakkâri göçü ile ilgili veriler de toplumsal hafızanın birikimleri üzerinden toplanmıştır. Aynı şekilde Nasturi göçleri ile ilgili belirli bir literatüre rastlanmakla birlikte literatüre ek olarak az da olsa sahadan elde edilen verilerin karşılaştırılması ile konu belirli bir sistematığa oturtulmuştur. Nasturi ve Kürt göçlerinin birbirinden temel farkı, Nasturi göçlerinin misyonerler veya yabancı yazarlar tarafından kayıt altına alınmasıdır. Oysa çalışmanın evrenini oluşturan dönemde Hakkâri'de vuku bulmuş Kürt göçleri yazılmamıştır. Bu bölümün temel iddialarından birisi de söz konusu tarihlerde yazılmayan göçlerin burada anlatılıp literatüre orijinal bulgular kazandırılmasıdır. İki buçuk yıllık bir süre zarfında farklı kişilerle yapılan mülakatlar neticesinde toplanan veriler, farklı zamanlarda teyit edilerek bu verilerin birbirleriyle olan tutarlılığı sağlanmıştır. Hakkâri göçleri hakkında Hakkâri insanın hafızasında sadece şu algı akılda kalmıştır: “*Seferberlikte insanımız Irak'a göç etmiş ve orada açlık (Xela) olmuştur*”. Bu çalışma ile söz konusu algının dışına çıkılarak dönem hakkında “anlatı” yöntemi üzerinden önemli bulgular toplanmıştır. İnsanlar gerek bireysel ve gerekse kolektif olarak sahip oldukları geçmişle-

rini hikâyeleştirerek bu geçmişlerini sonraki nesillere aktarmaktadırlar. Bu anlamda mülakatlara katılan insanların çoğunluğu bu bilgilerin unutulmasını engellemek amacıyla akıllarına gelebilecek her türlü bilgiyi paylaşmışlardır. Bu verileri toplarken en önemli husus burada anlatılanların birbiri ile tutarlı ve güvenli olmasını sağlamaktır. Mülakata katılanların ataları (kendi belirlemeleri ile) 1915'teki olayların içinde yer almışlardır. Öte yandan Nasturilerin 1915 yılında yaptıkları göçler hakkında literatürde veriler mevcuttur. Bu veriler farklı kitaplarda yazılmıştır; fakat akademik olarak yazılan tezlerde bu konuda yok denecek kadar az bilgi mevcuttur. Bu anlamda bu bölümde yapılan bütünlüklü çalışma ile Nasturi göçleri hakkında önemli malumatları bir araya getirilmiştir. Nasturiler ilk etapta Rusların vasıtası ile İran'a bağlı Urmiye ve Selmas kentlerine göç etmişler, Ekim Devrimi'nden sonra İngilizlerin desteği ile İran'a bağlı Hemedan kampı, Irak'ta Bağdat'a bağlı Bakuba kampı ve son olarak da Musul'a bağlı Mindan kampına yerleştirilmişlerdir. Austin'in (1920) belirlemesi ile İngiliz denetimindeki kamplarda Nasturilerin her türlü ihtiyaçları karşılanmış, fakat Nasturilerin anlatımı ile kamplardaki yaşam koşulları kötü olmuştur ve buralarda yüzlerce Nasturi hayatlarını kaybetmiştir. Nasturilere çeşitli vaatlerde bulunan İngiltere söz konusu Hristiyan grubu yerleştirdiği kamplarda, onları başka halklara karşı paramiliter (yarı askeri) güç yapmıştır. Sonuç itibari ile Hakkâri ve İran'dan Irak'a göç eden Nasturilerin büyük bir kısmı buraya kalıcı olarak yerleşmişlerdir. Az bir kısmı ise Amerika'ya, Avrupa ülkelerine ve Orta Doğu'nun diğer ülkelerine dağılmışlardır. Söz konusu Nasturiler Irak'ın dışındaki bölgelerde marjinal olarak kalmışlardır. Nasturiler özellikle Irak'ta tıpkı Kürtler gibi Baas rejiminin diktatör yönetimi altında kalmışlardır (Hughes, 2016:81). Fakat Baas rejimi yıkıldıktan sonra Nasturiler, Kürtlerle eşit şartlarda yaşamaya devam etmiştir. Nasturilerin yoğun olarak yaşadığı Kuzey Irak'ta kendisi ile mülakat yapılan çoğu Nasturi, Barzani yönetiminden memnun olduğunu söylemiştir. Söz konusu mülakatçılar dinî hayatları, adet, gelenek ve sosyal yaşantılarının önünde hiçbir engel olmadığını ifade etmişlerdir. 2003'te Saddam Hüseyin rejimi yıkıldıktan sonra Nasturiler için en önemli ve can sıkıcı olay, DEAŞ Terör Örgütü'nün bölgedeki faaliyetleri olmuştur. Bunun dışında Nasturileri ciddi olarak rahatsız eden olaylar tespit edilmemiştir. Avrupa ülkelerine, Rusya'ya ve Amerika'ya göç eden Nasturiler oralarda Nasturi-Keldani veya genel tabir ile Asur halkının ulusal haklarını savunmak için dernek, vakıf ve diğer sivil toplum örgüleri vasıtası ile görünür olmaya çalışmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında göç; baskı ve şiddetten kurtulup daha iyi yaşam koşullarına kavuşmak için yapılmıştır. Fakat göçlerin sonucu genelde açlık, sefalet ve geçmişe olan özlem olmuştur. Her ne kadar gerek savaş esnasında ve gerekse de göç esnasında Nasturiler mağduriyetlere uğramışsa, komşuları olan Kürtler de aynı mağduriyetleri yaşamışlardır.

ALTINCI BÖLÜM

KONSTRÜKTİVİZM VE NARATİF TEORİ BAĞLAMINDA 1914-1924 NASTURİ OLAYLARININ TARTIŞMASI VE ANALİZİ

“Şeylerin dış görünüşleri ve özleri aynı olsaydı bütün bilim anlamsız olurdu.”

Karl Marx (Faruk Yalvaç, 2012:36.)⁷¹

Sosyal bilimlerdeki araştırmalar, olayların farklı perspektiflerden ele alınması ve analiz edilmesi ile ortaya çıkmış ve birbirinden tamamen bağımsız olmayan analizler içermektedir. Buna rağmen söz konusu araştırmaları özgün kılan husus, aynı konuyu farklı bir bakış açısı ile inceleyip analiz etmektir. Bu çalışmada incelenen Nasturi konusu üzerinde farklı akademik çalışmalar yapılmıştır, fakat konu siyaset ve uluslararası ilişkiler teorileri bağlamında ele alınmamıştır. Bu anlamda, Birinci Dünya Savaşı arifesinde ve savaş boyunca Hakkâri’de yaşanan Nasturi olaylarının söz konusu teorilerle incelenip analiz edilmesi önem arz etmektedir. Bilimsel bilgi eleştiriye açık olan bilgidir. Tek bir teori, tek bir bakış açısı veya kavrayış bilimsel gerçekliği açığa çıkaramaz. Gerçekliğin açığa çıkartılması realist olduğu kadar normatif olarak da ele alınmalıdır. Bilinmelidir ki olayların tarafsızlığı, sadece epistemolojik olarak değil aynı zamanda anlamsal olarak da analiz edilmesine bağlıdır. Dolayısıyla Nasturi konusunun konstrüktivizm ve naratif teori ile analiz edilmesi çalışmadaki anlamsal ağların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

6.1. Konstrüktivist Teori Bağlamında Nasturi Olaylarının Analizi

Çalışmanın temel teorilerinden konstrüktivizm bağlamında Nasturi konusu; yapı-aktör, kimlik, milliyet, güç, çıkar, kültür, ortak fikirler, sosyal gerçeklik vb. başlıklar altında analiz edilmiştir. Yapı genel tabir ile mevcut düzen demektir. Bu bakımdan Osmanlı Devleti yüzyıllarca mahiyeti altındaki farklı etnik ve dinsel grupları bütünleşik bir yapı içinde barındırabilmiştir. Bu yapı veya yaşayış düzenine millet sistemi denilmiştir. Söz konusu yapı XIX. yüzyılda

⁷¹ Bölümün girişine koyulan söz, bu çalışmada yapılan saha araştırmasına vurgu yapması bakımından önem arz etmektedir. Literatürde Nasturiler üzerinde çok sayıda çalışma mevcuttur. Fakat Nasturi ve Kürtlerin torunlarının bakış açısı ile çalışmaların olmaması eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Birinci Dünya Savaşı’nda Hakkâri’de meydana gelen olaylar, o dönemin tanıkları olan insanların anlatıları ile nesilden nesile aktararak günümüze kadar gelmiştir. Özellikle söz konusu dönem ile ilgili Hakkâri Kürtlerin bakış açısı ile araştırmaların olmaması bilim açısından önemli bir boşluktur. Bu bakımdan yüz beş yıl önce gerçekleşen olayların insan zihnindeki yansımaları ortaya çıkarmak nitel araştırma bağlamından önem arz etmektedir.

bölgede faaliyetlerini artıran dış devletlerin göndermiş olduğu misyoner ve diğer görevlilerin (aktör) çalışmaları ile bozulmaya başlamıştır. Dolayısıyla aktörün ya da amilin müdahalesi toplumsal düzenin değişip dönüşmesinde önemli rol almaktadır. Araştırma boyunca toplanan bulguların sonucunda, söz konusu yapının değişmesinde Nasturi toplumunun dinsel ve etnik kimliğinin etkili olduğu bulgusuna rastlanmıştır. Osmanlı Devleti üzerinde çıkarları olan İngiltere, Rusya gibi devletler, Osmanlı millet sistemi altında yaşayan halkları kendi çıkarları doğrultusunda mobilize edebilmişlerdir. Oysa Nasturi ve Kürtler din dışında; kültürel, aşiretsel, ortak değer ve fikirler bağlamında kendine has benzerlikleri olan iki topluluktur. Ortak değer ve kültürel kodların aynı olması toplumsal düzenin kurulmasında ve sürdürülmesinde önemli olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Hakkâri ve çevresinde Nasturi toplumu içinde gezen misyonerlerin faaliyetleri ve sözü edilen topluma vermiş olduğu vaatler ortak geçmiş mevhumunu tersine döndürüp toplumsal yapının değişmesine neden olmuştur.

6.1.1. Yapı-Aktör

Yapı, bir toplumda veya bir devletteki ilişki, kural, fikir ve değerlerin bütünüdür. Aktör ise bir olayın veya fiilin faili ya da amili olmak anlamına gelmektedir. Örneğin misyoner faaliyetleri ile Osmanlı Devleti millet sistemi altında yaşayan halklar, eski düzene (yapıya) uymayıp bağımsızlık hareketleri içine girmişlerdir. Burada misyon faaliyetleri yapıyı (millet sistemi) değiştiren bir aktör pozisyonundadır. Anthony Giddens'e göre yapı ile aktör arasındaki ilişki, sosyal olarak inşa edilmiş düşünce ve anlamlar içermektedir. Aktörler, yapılar üzerinde yoğunlaşarak onları değiştirip dönüştürmüşlerdir (Giddens, 1984:207). Konstrüktivizm uygunluk ve sonuç olmak üzere iki yönden aktör davranışlarıyla ilişkilendirilmiştir. Konstrüktivizmin uygunluk mantığına göre aktörlerin kural ve normlara uyduğuna inanılmaktadır. Konstrüktivizmin sonuç mantığına göre ise aktörler egoist ve çıkarıcı olmaktadır. Aktörler kimliklerinin yanında rasyonel beklentilerine uygun kural ve normları tercih etmektedir. Uygunluk mantığı ile uluslararası alana bakıldığında, aktörler sosyal olarak inşa edilmiş uygulamalara, kurallara, kimlik ve normlara uygun hareket ederler (Karacasulu, 2012:119).

Mülakat yapılan Kürtlere göre, Nasturilerin Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Hakkâri'deki olumsuz faaliyetlerinin temel sebebi Rus-İngiliz misyonerleridir. Misyonerler, Nasturileri Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtmış ve nihayetinde hem Nasturiler hem de onlarla yaşayan Kürtler acı hadiselerle karşılaşmışlardır (Ramazan Turgut, Hacı Colemergi, Tiyari, Xet Nezan gibi mü-

lakatçılarla 2019-2020 yıllarında farklı tarihlerde yapılan mülakatlar). Mülakat yapılan Nasturilere göre ise Birinci Dünya Savaşı'ndaki olayların temel sebebi, 1843-1846 yılları arasında meydana gelen Bedirhan Bey Olayı ve Osmanlı Devleti'nin çıkartmış olduğu fetvadır (Asuri Adnan, Dr. Nicholas Al Jeloo, Dr. Odisho Melko vb. kişilerle 2019 yılında farklı tarihlerde yapılan mülakatlar). Dolayısıyla yukarıdaki söylemlerden çıkan sonuç, geçmişte meydana gelen olayların faili veya aktörleri insanların geçmiş algısına göre değişebiliyor olmasıdır. Bedirhan Bey Olayı'nın Nasturilerin zihninde bıraktığı travma üzerinden yaklaşık yüz seksen yıl geçmesine rağmen bu olay kolektif hafızadaki canlılığını korumuştur. Bu olayda anılar, semboller, bilgiler, değerler geçmiş mirastan veya kolektif hafızadan beslenerek günümüze taşınmıştır.

Misyoner faaliyetleri ile Anadolu'daki Hristiyan grupların mevcut düzeni Wendt'in yapı-aktör kavramsallaştırması ile açıklanmaya çalışılmıştır. Wendt (2013), yapı-aktör ilişkisi açıklamasında, yapı-aktörün karşılıklı etkileşimde olduğu ve bu etkileşimin yeni süreçler ürettiğini öne sürmektedir. Wendt'in diğer bir tespiti olan yapının aktörlerin davranışlarını etkileyip ortak kimlikler inşa ettiği varsayımından ilerlersek, Osmanlı yönetiminde itaatkâr bir pozisyonda yaşayan gayrimüslimlerin bağımsızlık hareketleri iki toplumun (Müslim-gayrimüslim) ortak geçmiş algısını altüst etmiştir. Tersine dönüşen algıda, Rusya, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin Ermeni toplumunu kışkırtması aktörün-yapıya tesiri olarak incelenmektedir. Söz konusu devletlerin misyonerlerlik faaliyetleri, aktörün yapıya ulaşip mevcut algıyı değiştirmesi olarak anlaşılmaktadır (Canyurt, 2016:18). Nasturiler bağlamında da aynı durum geçerli olmuştur. Öte yandan Osmanlı'ya gönderilen yabancı devlet misyonerleri birer aktör olarak Nasturilerin dinî birliklerinin sağlanmasını da engellemişlerdir. Örneğin Rus misyonerleri Nasturileri Ortodoksluğa çağırırken, İngiltere ve Amerikan misyonerleri Protestanlığa, Fransa misyonerleri de onları Katolikliğe çağırmışlardır (Abdulla, 2009:393). Ayrıca söz konusu misyonerler, Nasturilerin fıkıh kitabı olan Sunhadus'un yeni nesillere öğretilmesini de engellenmiştir (Olgun, 2008; Albayrak, 1997:275). Söz konusu engellenmenin amacı, Nasturilerin bir kısmını Ortodoksluğa, bir kısmını Protestanlığa ve bir kısmını da Katolikliğe çekmek suretiyle aralarındaki birliği bozmaktır. Dolayısıyla aktör yapıyı değiştirmek için farklı manipülasyonlara başvurmayı çıkarlarının bir gereği olarak görmüştür. Nitekim aktörler yapıyı değiştirmek için başkaları adına karar veren kurum ve bireylerden oluşmaktadır (Kaya, 2008:14-16).

Rusya, Osmanlı Devleti üzerindeki amaçlarını devletin yönetimindeki Hristiyanlar üzerinden yürütmeyi amaç edinmiştir. Bu amacını da 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 5.

maddesine dayandırmıştır (Davison, 1981). Söz konusu madde ile Rusya, Osmanlı Devleti'nin topraklarındaki tüm Ortodoks Cemaati'ni himaye etme hakkını elde etmiştir. XIX. yüzyılın sonunda Osmanlı Devleti ve bünyesindeki Kürtlerin, Nasturilere baskı yaptığı gerekçesi ile 15 bin civarında Nasturi'nin Rus Ortodoks Cemaati'ne dâhil olduğu, Yonan (1999:65-66) tarafından ayrıntıları ile açıklanmıştır. Nasturilerin gerekçesi, “*Kürtlerin, Nasturilere baskı yaptığı*” üzerine inşa edilmiştir (Abdulla, 2009:394; DH.KMS.23/43/002, 29 Mayıs 1330, 11 Haziran 1914). Buradaki temel fikir, kimlikler ve onlarla bağlantılı çıkarların öğrenilmesi ve sonrasında aktörlerin harekete geçmesidir (Wendt, 2016:399). Nasturiler, Rus misyonerlerinin etkisinde kalarak kendi kimliklerini öteki ile birlikte ve aktörler arası düzeyde inşa etmeye başlamışlardır. Öte yandan Nasturilere göre misyonerlerin bölgede olması onların hayat garantisi olarak değerlendirilmiştir (Verheij, 2016:82-87). Nitekim Rusya'nın Kırım Savaşı ve 93 Harbi ile bölgedeki görünürlüğünün artması, Nasturileri cesaretlendirmiş ve onların Ruslara yaklaşmasını sağlamıştır. Daha önce de bahsedildiği gibi Osmanlı Devleti'nin dinî bağlılığa dayanan ve her dinî topluluğun kendi kilise ve cemaatine bağlı olarak örgütlendiği bir millet sistemi vardır. Her topluluk kendi cemaatinin liderini seçip sultanın onayına sunmuş ve bu anlamda etnik kimlik önemli olmamıştır (Karpas, 2003:65-67). Konuya bu bakışla yaklaşıldığında, Osmanlı Devleti söz konusu gruplara din ve ibadet özgürlüğü tanımıştır. Dolayısıyla Rusya gibi bir devletin misyonerlerini gönderip Nasturi ve Ermeni gibi halkların dinî yapısına müdahale etmesi, din dışında farklı çıkar arayışları olduğunu göstermektedir. Aktörlerin kimliği, karşıdakinin o aktörü nasıl gördüğüne de bağlıdır. Nasturilerin Rusya'ya yaklaşımında ise onların temsil ettiği dinî kimlik (Rus Ortodoks Hristiyanlığı) ve Rusya'nın Doğu Anadolu bölgesindeki çıkarları etkili olmuştur. Bu anlamda Nasturilerin Rusya ile hareket etmelerinin iki gerekçesi vardır: Birincisi Nasturilerin Osmanlı'dan ayrılma ve bağımsız yaşam isteği, ikincisi Rusya gibi güçlü bir ülkenin bölgedeki varlığından alınan psiko-siyasal güç olmuştur. Olaylara Rusya açısından bakıldığında ise kendi dinî kimliğine yakın bir Hristiyan grup üzerinden hedeflerine kolay erişip bu hedefleri sürdürebilme fırsatı ön plana çıkmıştır. Böylece kimlik ve çıkarlar üzerinden kurulan inşa, aynı zamanda yapı-aktör arasındaki anlamları da değiştirmiştir.

Konstrüktivizme göre, sosyal sistemlerin yapısı üç unsur barındırır: Bunlar maddi şartlar, düşünceler ve çıkarlardır. Düşüncelerin olmadığı yerde çıkarlar olmaz, çıkarların olmadığı yerde anlamlı maddi koşullardan söz edilemez. Anlamlı maddi koşulların olmadığı yerde ise gerçeklikten söz edilemez (Özev, 2013:507-508). Buradan hareketle, Rusya'da 1917 yılında çıkan Bolşevik Devrimi ile Nasturiler yalnız kalınca, onlardan doğan boşluğu İngilizler doldurmuştur. İngilizler, Nasturilere Hakkâri bölgesinde ilk etapta otonom, sonrasında bağımsız bir

devlet vaadinde bulunarak onları kendi yanında tutmayı başarmıştır (Şimun, 1991:29). Fakat İngilizlerin temel amacı, Nasturi toplumu üzerinden hâkimiyet alanını Hakkârî'ye kadar genişletmektir. Burada Nasturiler kendilerine verilen vaatler bakımından, İngilizler ise emperyal amaçları bağlamında bir çıkar ilişkisi kurmuşlardır.

Nasturilerin Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya saflarında savaşa dâhil olması ve sonrasındaki göç trajedilerinin sebebi, misyonerlerce eski yapının değiştirilip yerine yeni bir yapı inşa edilmiş olmasıdır. Eski yapı, Osmanlı Devleti millet sistemi altında Kürtler ile sorunsuz bir şekilde yaşayan Nasturi toplumunun içinde bulunduğu durumdur. Yeni yapı, misyonerlerin XIX. yüzyıldan itibaren Nasturiler içinde yapmış oldukları faaliyetlerin etkisi ile onları amaçları doğrultusunda hareket ettirip eski düzenlerinin bozulmasıdır. Söz konusu misyonerlerin, Nasturilere yönelik yürüttükleri faaliyetler, onların Kürtlerle yüzyıllarca oluşturdukları geleneksel yaşam şekillerinin değişmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, dostluk ve komşuluk temeline dayalı Nasturi-Kürt ilişkileri, aktörün yapıya etkisi ile yerini din ve etnik kimliğe bağlı arayış ve ayrışmalara bırakmıştır.

6.1.2. Etnik Kimlik ve Milliyet

Konstrüktivistler, kimliğin çevrenin algı, düşünce ve tanımlama biçimi ile oluştuğunu belirtmiştir. Wendt'e göre kişinin kendi kimliğinin farkında olması tek başına yeterli değildir. Aynı zamanda söz konusu kimliğin grup tarafından da onanması önem taşımaktadır (Wendt, 2016:279). Kimliğin esas işlevi; bireyi, toplumu, devleti diğerinden ayırt eden ve tanıtan bir kavram olmasıdır. Bu kimlik önceden kazanıldığı gibi toplum tarafından sonradan da verilebilmektedir. Özellikle savaş dönemlerinde oluşan düşman algıları yeni kimliğin inşa edilmesinde önemli bir paya sahiptir. Düşman olarak kabul edilen "öteki" karşısında "biz" kimliği oluşmaktadır. "Biz" kimliği, ortak özelliklere sahip ve kültürel ortak paydaları olan grupları ifade etmiştir (Alpay, 2018:64). Kimlik, çıkarın temelini oluşturmaktadır söylemi, mantıksal olarak insanın istekleri veya çıkarları onun kimliğine göre değiştiğini göstermektedir (Wendt, 2013b:9). Konstrüktivistler; fikir, anlam ve söylemlerin devletlerin kimliklerinin belirlenmesinde önemli görev üstlendiğini ve dolayısıyla bu kimliklerin de çıkarları oluşturduğunu kabul etmişlerdir (Reus-Smit, 2013:294).

Bu başlıkta işlenen konulardan birisi olan kimliğin çıkarlara bağlı değişimi, Nasturilik bağlamında analiz edilmiştir. Nasturilik, Doğu Hristiyanları için mezhepsel bir kimlik olarak kabul edilmiştir. XIX. yüzyıldan önce Nasturilerin temel kimlikleri, etnik köken ve milliyet gibi

ayırımlar içine girilmeden din ve kilise üzerinden görünür olmuştur. Hatta Hakkârî’de halk arasında din, köken gibi faktörler önemli görülmediğinden Kürtler tarafından Nasturiler için sadece “file” kavramı kullanılmıştır. XIX. yüzyılda dış devletlerin çıkarları gereği Nasturiler için Asuri etnik kimliği ön plana çıkartılmıştır (Bar Mattay, 1996:25). Bu anlamda söz konusu halka “Nasturiler kimdir?” sorusu sorulduğunda: “Asuri etnik yapısına sahip Hristiyan bir gruptur” cevabı alınmıştır. Bunun yanında, Nasturilerin kendilerini Asuri etnik bağı ile ilişkilendirmesi Henry Layard’ın kazılarına da dayanmaktadır. Layard’ın saptaması misyonerlerce milliyetçi bir bağlama çekilmiştir (Özdemir, 2006). Asuri kimliğine bağlı olarak Nasturiler, kendilerinin Nasturyos ve Nasturilik ismi ile anılmasını istememektedir (Aprim, 2008:45; Winkler and Baum, 2003:4-5). Nasturilik sadece bir mezhep iken Asuri kimliği geniş bir çerçevede Nasturi halkının milli duygularla hareket etmesini sağlamıştır. Burada etnik kimlik, dinî kimliği de kapsayan etno-dinsel bir formata dönüşmüştür. Bunun dışında, Nasturilerin etnik kimliği konusunda Asuri, Kürt, Yahudi gibi farklı iddialar ortaya atılmıştır. Etnik kimlik, devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki planlarının bir parçası olarak da görülmüştür. Sam Parhad’a göre de XIX. yüzyılda Batılı devletler, Osmanlı Devleti’ni bölmek ve Hristiyan halkları devletten kopartmak için çeşitli planlar yapmışlardır (Parhad, 2009:16). Bu anlamda devletin içinde yaşayan halkları milliyet üzerinden harekete geçirtmek de bu planlardan birisidir. Benedict Anderson’un ifade ettiği gibi “uluslar hayal edilmiş topluluklardır” dolayısıyla hayal edilen bir şey gerçekte yoktur. Bunun yansıması olarak aynı ulustan olduğu varsayılan etnik grupların birbirlerinin varlığından bile haberleri olmamaktadır (Anderson, 1983:6). Bu anlamda etnik kimliklerin ortaya atılıp kullanılması sadece zihinsel bir fenomen olup farklı amaçlar doğrultusunda aktörler tarafından inşa edilmiş bir olgudur.

Bu başlık altında analiz edilen konulardan bir diğeri de millet kavramıdır. Millet kan bağından ve aynı dili konuşmaktan daha geniş bir kavramdır. Millet aynı dili konuşan, aynı dine, ortak geçmişe ve duygulara sahip insanların oluşturduğu sosyal birliktir (Heywood, 2014:202). Buradaki önemli husus ortak geçmişe sahip insanların aynı millettten sayılmasıdır. Dördüncü bölümde açıklandığı gibi Kürt Güzereşi ve Nasturi Tuhup aşiretinin ilişkileri; ırk, dil ve din ayırımına dayanmadan “biz duygusu” üzerinden bir millet mevhumuna yükselmiştir. Buradaki millet mevhumunu modern anlamda değil, toplumsal anlamda değerlendirmek gerekmektedir. Smith (2013) milliyetçiliğin temel unsurlarını öznel ve nesnel ölçütler olarak belirtmiştir. Milliyetçilikteki öznel ölçütler (orta hayaller, manevi bağlar, duyarlılık vb.), Kürt ve Nasturi veya beraber yaşamış farklı milletleri bir arada tutan temel harç olmuştur. Nesnel ölçütler (dil, din, kan bağı vb.), birlikte yaşayan farklı etnik kimliğe sahip halkları birbirlerin karşı

ötekileştirirken; öznel ölçüt ise söz konusu halkları birleştirmektedir. Umut Özkırımlı'ya göre milliyet, eski çağlardan beri birincil ilişkiler üzerinden sürdürülen bir olgudur (Özkırımlı, 2008:79). Smith'e göre millet ve milliyetçilik birbirinden farklı kavramlardır. Milletler tarih boyunca var olmuştur. Örneğin Mısır milleti, eskiden beri bilinen önemli bir uygarlıktır. Fakat milliyetçilik modernizmin ürünüdür. Sanayi Devrimi, Fransız İhtilali ile başlayan uluslaşma hareketleri milletleri siyasi arayışlara sevk etmiş ve mevcut "millet" olgusu "milliyetçiliğe" evrilmiştir (Smith 1994:77-79). Nasturi ve Kürtler, mevcut literatüre göre, yaklaşık üç yüz yıl birlikte yaşamış iki halktır. Söz konusu iki halk günlük yaşam, aşiretsel yapı, gelenek ve göreneklere bakımından ortak birikmişliğe sahip olmuştur. Aktoprak'a göre millet ortak vatanı duyulan sevginin yanında, ortak tarih ve bir duygunun oluşumunu da gerektirmektedir (Aktoprak, 2008:16). Bu bakımdan bir halkın aynı millettten sayılması için tek koşul kan bağı ve etnik aidiyet değildir (Donabedi and Mako, 2009:73-74). Connor'a göre aynı millete aitlik hissi, ruhsal bir bağdan gelmektedir (Connor, 1994:92). Söz konusu ruhsal bağ, kişilerin kendini içinde doğup büyüdüğü insan grubuna ait hissetmesidir. Nasturi ve Kürtlerin iç içe yaşadığı köyler olmuştur. Bu köylerin sakinleri için önemli olan husus, söz konusu köylerde oluşturulan ortak tarih ve ortak yaşamışlıktır. Dolayısıyla bu köy sakinleri, kan bağlarını sorgulamadan bir duygu ile yaşamışlardır. Konstruktivizme göre bu durum zamanla oluşmuş sosyal bağlardan ve kültürden gelmektedir (Yanmış ve Kahraman, 2013).

Konstruktivizm bağlamında kimlik ve millet bir sosyal inşa süreci olarak değerlendirilmiştir. Konstruktivizme göre millet kavramı sadece ırk, kan bağı gibi hususlara dayanmayan geniş bir çerçevedir (Weber, 1978). Bu tanım, birlikte yaşayan küçük topluluklar için geçerli olduğu kadar devlet kimlikleri için de geçerli olmaktadır. Etnik yapı bağlamında toplumsal kimlik, sadece doğulan yere göre değil, yaşanan bölge ve kültüre göre de şekillenen bir olgudur. İnsanlar kimliklerini, birlikte yaşadıkları gruba göre tanımlar ve kendilerini bu grup ile özdeşleştirirler (Demirtaş, 2003: 129-130). Çalışmanın temel dinamiğini oluşturan Nasturiler, etnik kimliklerini MÖ 2.500 ile M.Ö. 612 yılları arasında Mezopotamya bölgesinde hüküm sürmüş Asur İmparatorluğuna dayandırmışlardır. Asur İmparatorluğu yıkıldıktan sonra onlardan geriye kalan halk farklı ulusların içinde dağılmıştır. Buna bağlı olarak Hakkâri'ye yerleşen Nasturiler de yüzyıllarca Kürtlerle yaşamışlar, etnik kimliklerinden ziyade Kürtlerle oluşturdukları kültür ve yaşam pratikleri onlar için önemli olmuştur. Dinsel olarak iki halk arasında keskin ayrımlar vardır, fakat dil bakımından Nasturiler Kürtçe konuştukları gibi bazı Kürtler de Aramice konuşmuşlardır. Tuhuplu bir Nasturi için Zawite köyündeki bir Kürt komşusu, Amerika'da yaşayan Asurlu bir kişiden daha yakın olmuştur. Burada çıkan sonuç, tarihsel geçmiş, kültür, hatıralar ve ortak yaşam pratiklerinin etnik ve millî duygulardan daha önemli olmasıdır. Ernest

Gellner (2013), Erik Hobsbawm (2017), Benedick Anderson (1983) gibi milliyetçilik konusunda çalışan düşünürlerin vardıkları ortak nokta; milletlerin ortak vatan, tarih ve kültür gibi hususlar üzerinde birleşmesi ve bunun hayal edilen bir şey olmasıdır. Bu bakımdan Nasturilerin etnik veya dinî yapılarını sırf ortak ata mitine bağlamak indirgemeci bir tutumdur. Kan bağından daha önemli olan ortak yaşam ve ortak amaç gibi faktörler olmuştur. Nitekim Smith’e göre milletler gibi etniler veya etnik yapılar da ortak soy miti, paylaşılan tarihi anılar, kolektif bir ad, ortak kültür, ortak bir vatan ve nüfusu oluşturan insanlar arasındaki dayanışma duygusu etrafında şekillenmiştir (Smith, 1994:42).

XIX. yüzyılda Asuri kimliği, etniklik üzerinden, belirli amaçlar bağlamında, yeniden inşa edilmiştir. Kimliğin değişip dönüşmesinde menfaat kadar sosyal faktörlerde etkili olmuştur. Batılılar, Nasturilik (din) ve Asurilik (etnik) yapılarını birleştirerek etno-dinsel bir kimlik oluşturmuştur. Böylece Nasturilerin dinî kimliği, farklı kimliklerle karşılaştığında Asuri etnik kimliği ile yeniden tanımlanmıştır. Konstrüktivizme göre farklı kimlikler iletişime geçip etki-leştiğinde yeniden şekillenirler (Armstrong, 1982:284). Dolayısıyla farklı etnik grupların karşılaşması etnik bir bilinç oluşturur ve bu etnik bilinç diğer etnik gruplarca da fark edilmektedir. Böylece kendisini farklı hissetme “biz” ve “onlar” ayırımını oluşturmaktadır (Connor, 1973). Oysa aynı toprak üzerinde yaşayan halk grupları için sadece dil ve dinî aidiyet üzerinden yaratılan farklılıklar, söz konusu insan gruplarının tarihsel geçmişlerinin önüne geçecek kadar güçlü olmamaktadır. Özellikle günümüz dünyasının küreselleşmesi ile beraber insanlar kan bağlarına değil, içinde yaşadığı kültürlere kendilerini daha yakın hissetmektedir. Kürtler ile Nasturiler arasında millet üzerine şu beyit kullanılmıştır: “*her kesek ser dine xwe em miletekîn*” (Xet Nezan, 20.09.2020 tarihli mülakat) yani “herkes (Nasturi ve Kürt) kendi inancı üzerinde olmak üzere hepimiz aynı milletiz” tabiri kullanılmıştır. Kürt ve Nasturi yaşam tarzı, kültürü ve giyim-kuşamlarının aynı olması da onları aynı millet sayılmasında önemli olmuştur (Galetti, 2016:80; Dr. Macit Muhammed, 18.10.2019 tarihli mülakat). Zaho Üniversitesinden Prof. Dr. Hoger Tahir Tewfiq’e göre Hakkârili Nasturiler her bakımdan Kürtlerle aynı yaşam pratiğine sahip olmuşlardır. Bu bakımdan, Nasturi ve Kürtler aynı millettten kabul edilebilmektedir (Hoger Tahir Tewfiq, 18.09.2019 tarihli mülakat). Max Weber’e göre, İnsan grupları arasındaki gelenek, inanç gibi sübjektif özelliklerin yanında giyim tarzı gibi fiziksel benzerlikler onların grup aidiyetlerini buluşturan hususlardır. Söz konusu hususlar, kan bağından daha önemli olduğundan nesnel yönüne bakılmadan bu gruplar aynı millettten sayılabilmektedir (Weber, 1978:389). Eriksen ve Nielsen, etnik ve ırk kavramlarını birbirinden ayrı olarak kullanmayı salık vermiş, kültürel farklılıkların artık genetik farklılıkların yerine geçtiğini ve ırkın biyolojik bir dayanağı

olup olmadığına bakılmaksızın sosyal bir inşa olarak kabul edildiğini söylemiştir (Eriksen ve Nielsen, 2001). Nasturiler, Asuri kökenine sahip olsalar da yüzyıllarca beraber yaşadıkları Kürtler ile ortak bir kültür ve tarih oluşturmuşlardır. Ricoeur’a göre kimlik; insanın yaşanmışlıkları, hayat tecrübesi, aktiviteleri sonucu oluşan dinamik bir şeydir. Kişinin kimliği sadece geçmişinden değil geleceğinden de etkilenecek “ben kimim”, “gelecekte kim olacağım” soruları etrafında kurgulanmıştır (Vermeer ve Der Ven, 2001). Nasturilerin, Asurilik üzerinden kimlik arayışı etnik temele dayalı olarak eski yaşam algısını toptan değiştiren bir formda olmuştur. XIX. yüzyıla kadar Nasturiler için aşiretsel bağlar ve dinî kimlik ön planda iken sonrasında “Asuri” kimliği ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla bu kimlik Nasturi toplumunun millî arayışlar içine girmesine neden olmuştur.

Sonuç olarak, Nasturilerin Kürt, Asuri veya başka bir etnik kökenden olmaları olasılıklar dâhilindedir. Fakat Kürt, Türk, Nasturi gibi toplulukların uzun zaman diliminde oluşturdukları ortak kültür ve tarih yukarıdaki bilimsel bulgular bağlamında onları bir millet yapmıştır. Bu çalışmada verilen ve milleti oluşturan temel unsurların sadece etnik yapı ve kan bağı olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla kültür, tarih, vatan, ülkü birliği de farklı insan topluluklarını aynı millet zemininde buluşturabilmektedir. Nasturilerin etnik yapısının Asur milletine dayandığı söylemi inkâr edilememektedir. Asur etnik yapısı, kan bağından çok dış aktörlerin çıkarları bağlamında milliyetçi bir formda siyasallaştırması ile ön plana çıkmıştır. Ortada bir hakikat var ki gerek Nasturiler ve gerekse onlarla komşuluk yapan Hakkâri Kürtleri arasında etnik kimliğe dayalı ayrımların yapılmamış olmasıdır. Fakat XIX. yüzyıl ile birlikte Asuri etnik kimliği dilendirilip kullanılmaya başlanmıştır.

6.1.3. Güç ve Çıkar

Bu başlık altında İngiltere ve Rusya gibi devletlerin, küçük uluslar üzerindeki güç ve çıkar politikalarının konstrüktivist bağlamda nasıl uygulandığı açıklanmıştır. Sözü edilen devletler güç politikalarını din ve millet gibi kavramların etkisi ile uygulamaya koymuşlardır. Bu bakımdan konstrüktivizm güce, realizm gibi salt askeri ve maddi imkânların kullanılması üzerinden yaklaşmaz. Konstrüktivizm’e göre güç, sosyal ilişkiler üzerinden bir toplum ya da devletin fikir ve düşüncelerini etkileyip değiştirebilme iradesidir. Çıkarların tatmini salt kaba kuvvete dayanmadan tarihsel ve toplumsal arka planlara dayanarak farklı paradigmalardan yararlanmasını gerektirmektedir. Burada manevî gücün araçları devreye sokulmaktadır. Bunlar; psikolojik etki, tarihsel bağlar, ikna, sosyal bağların kurulması vasıtası ile diğer kişi ve grupların ikna

edilip istenilen yönde tercihte bulunmalarıdır. Böylece konstrüktivizm, gücün söz konusu gayri maddi araçlarını kullanmaktadır. Bu araçlar devletlerin kimlikleri ve çıkarlarına ek olarak davranışlarını da şekillendirmiştir (Ruggie, 1998:14-15). Devletlerin temel amacı varlığını ve düzenini çıkar ve ihtiyaçları doğrultusunda devam ettirmektir. Bunun için devlet(ler) toprak, askeri güç, ekonomik zenginlik gibi maddi güce de sahip olmaktadır. Bunun yanında devletlerin maddi güç ya da sert güç dışında; ikna, hegemonya kurma, sadakat vb. araçlar kullanarak tercih ve isteklerini diğer devlet ve gruplar üzerinde yürütebilme becerileri de vardır ki buna yumuşak güç de denilmektedir. Ahmet Davutoğlu'na göre güç: ekonomik kapasite, teknolojik kapasite, askeri kapasite, nüfus, kültür, gibi şeylerin toplamından oluşmaktadır (Davutoğlu, 2002:17).

Bu araştırma bağlamında güce yaklaştığımızda, Rusya ve İngiltere gibi devletler Nasturi halkını din, kimlik, tarihsel bağlar ve etnik yapı gibi araçları kullanarak onların fikir ve düşüncelerini kendi istedikleri yönde hareket ettirmişlerdir. Bunlar, aslında gücün manevi araçlarıdır. Fakat bunun yanında, Hakkâri bölgesine otonom bir yapının verilmesi gibi vaatler de söz konusu devletler tarafından Nasturi toplumuna verilmiştir. Bu devletler, misyonerleri aracılığıyla daha XIX. yüzyılın başında Nasturi toplumunun yaşam alanlarına gelip onları ikna etmeye başlamışlardır. Bu iknanın neticesinde yüzyılın sonuna doğru söz konusu toplum, Osmanlı Devleti ile olan bağlarını kopartıp Rusya, İngiltere gibi devletlerin kendilerine vaat ettikleri çıkarlar ile hareket etmişlerdir.

1900'lü yılların başında, Hakkâri'deki Nasturi ve Kürtler arasında ilişkilerin (özellikle Peyanis, Çukurca, Marinus, Oramar gibi bölgelerde) iyice bozulduğunu sahadan elde edilen bulgulardan da anlamaktayız. Bu durumun temel nedeni bölgede faaliyet gösteren İngiliz ve Rus misyonerleridir. Özellikle Rus misyonerler, Nasturi Patrik'i ve diğer liderlerle görüşüp Rusya'nın bölgeyi işgal edeceği ve kendilerine de haklar vereceği gibi vaatlerde bulunarak onları yanlarında Osmanlıya karşı savaşa sokmuştur (Çölemerikli, 2006:373). Wigram'a göre Nasturilerin Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmasının temel gerekçesi devletin gayrimüslimlere karşı ilan ettiği "Kutsal Cihat'tır". Bu gerekçe ile Nasturiler artık kendileri için savaşmanın kutsal olduğunu kavrayıp Ruslarla hareket etmişlerdir (Wigram, 2004:448). Heywood'un (2007:123-125) ifadesi ile devlet gölgesini bütün insani edimlerin üzerine düşürmektedir. Dolayısıyla devletlerin temel amacı, tüm uyruklarını içine alan ortak iyinin inşasıdır. Wendt'e göre bu durum iç düzen ve dış savunmanın gereğidir (Wendt, 2016:131). Osmanlı Devleti tarafından çıkarılan Kutsal Cihat veya fetva, Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim tebaa için "ferman" olarak değerlendirilmiş ve halkın birbirlerine karşı çatışma içine girmesine neden olmuştur. Fakat burada şu tespit yapılmadan geçilemez: Osmanlı Devleti gayrimüslimleri asırlarca himaye ederek onların

haklarına ve varoluşlarına izin veren bir devlet yapısına sahipken, Rusya gibi devletlerin Doğu Anadolu bölgesindeki amacı toprak işgali olmuştur. Kutsal Cihat, 14 Kasım 1914 tarihinde Padişah Mehmet Reşad tarafından Rusya, İngiltere ve Fransa'ya karşı Müslümanların birliğini sağlamak için ilan edilmiştir. Oysa Nasturilerin söz konusu devletlerle ilişkileri ve onlardan almış olduğu destek çok daha erken tarihlere dayanmaktadır. Bu anlamda, Kutsal Cihat'ın ilanı, devletin yönetimindeki gayrimüslimlere değil Müttefik Devletlere karşı çıkarılan bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Konstrüktivist bakış açısı ile Osmanlı Devleti'nin almış olduğu fetva kararı, güç dengelenmesi bağlamında anlaşılabilir. Bu tür meseleler, büyük devletler tarafından politik güçlerini uygulayıp meşrulaştırmak için öne sürülmüştür. Parhad'a göre Birinci Dünya Savaşı'nda halkların birbirleri ile çatışması için din olgusu ön plana çıkarılmıştır. Misyonerler tarafından "Osmanlı Devleti Hristiyanlara zulüm yapıyor iddiası Avrupalı güçlerce çıkar sağlamak için sonuna kadar kullanılmıştır (Parhad, 2009:30).

Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlerin Irak'ta ilerlemesi ve Rusların Sarıkamış'ta Osmanlı güçlerini mağlup etmesi Nasturileri daha da cesaretlendirmiştir. Bu arada Hakkârili Kürt aşiret liderleri, Patrik Mar Şimun Benyamin ile birtakım görüşmeler yapmışlardır. Söz konusu liderler, Patrik'e "*Rusların bölgeyi işgal etmelerine mahal verilmemesini, Nasturi-Kürt beraber hareket edersek her iki halk içinde daha iyi olacağını söylemelerine rağmen Patrik bu teklifleri geri çevirmiştir*" (Xet Nezan, 06.12.2018 tarihli mülakat). Patrik, Rusların ilerleyişinden güç alıp Hakkârî'nin de Rus işgalinde kalacağını düşünerek tavrından vazgeçmemiştir. Patrik aynı zamanda, söz konusu Kürt liderlere karşı eski dostluk ve komşuluk hukukuna da riayet etmemiştir. Güç ve çıkar çoğu zaman tarihsel yaşanmışlıkların önüne geçen bir olgudur. Dahrendorf'a göre, toplum içinde devamlı bir çatışma eğilimi olmuştur. Güçlü topluluklar ve güçsüz topluluklar devamlı kendi çıkarlarını kollayacaklardır. Tabii bu çıkarlar zorunlu olarak farklı olmuştur. Nihayetinde güç ve onun karşısı olan şeyler arasındaki denge bozulmuş, toplum değişmiş ve sonuç olarak çatışma hâkim olmuştur (Dahrendorf, 1975:17).

1914'te Ruslar Doğu Anadolu üzerinden Hakkârî'ye doğru işgale başlayınca Nasturi Tuhup ve Tiyyar aşiretleri de onlardan güç alarak Çukurca bölgesinde Kürtlerle çatışmalarına yoğunluk vermişlerdir (Ak, 2016:651). Çatışmalar sonucunda ciddi can kayıpları ve göçler olmuştur (Surma Hanım, 2015:107). Savaşların kaçınılmaz sonucu ölüm ve göçtür. Fakat bunlar sonuçtur, önemli olan ise bu sonuca nasıl gelinmiş olduğudur. İşte bu sorunun cevabı, toplumların geleceklerini kendi pencerelerinden görmeyip başka devlet veya çıkar odaklarının pence-resinden görüp hareket etmesinde bulunmaktadır. Wendt'e göre olaylar arkalarında bulunan

gözlenebilen nedenlere dayanmaktadır (Wendt, 2016:85). Osmanlı Devleti'nin içinde barındırdığı etnik ve dini gruplar, Batı'da yaşanan olaylara kayıtsız kalmayıp milliyetçilik ve emperyalizm gibi fikirlerin cenderesine düşmüşlerdir. Emperyalist devletlerin amaçları ise söz konusu kesimleri kullanarak Osmanlı topraklarını kendi aralarında paylaşmaktır (Anzerlioğlu, 1996: 15; Kodaman, 1987:97-99). Ruslar ve İngilizler Nasturilerin dinî aidiyetleri ve onların etnik temelleri üzerinden amaçlarına ulaşmak istemişlerdir. Fakat çoğu zaman emperyalist devletlerin çıkarları uğruna, küçük insan toplulukları büyük zorluk ve pişmanlıklarla karşılaşmışlardır. Nitekim Eliya Vartanov'a göre Nasturilerin Rusya kanadında savaşa katılması Patrik'in öngörüsüzlüğü ve almış olduğu yanlış kararlarının neticesinde olmuştur. Patrik'in İngiliz ve Rusya'ya ümit bağlayıp bu kararı alması, Nasturi halkını büyük trajedilere sürüklemiştir (Vartanov, 2005:65-66). Bu ümitler Nasturi toplumuna verilen maddi vaatlerin dışında onları kendi yanlarında tutabilmek için din ve milliyet gibi sebeplere de dayanmıştır. Yani devletlerin kimlikleri çıkarlarının belirleyicisidir. Tayyar Arı'ya göre konstrüktivist analitik yaklaşımda maddi çıkarlar, maddi olmayan faktörlere göre şekil almaktadır (Arı, 2013:501). Bir taraftan Nasturilerin Asuri kimliği üzerinden onlara vaat edilen haklar, öte taraftan malum devletlerin çıkarları birbirlerini karşılıklı olarak tamamlamıştır.

1915'te Hakkâri'de meydana gelen göçün sonucunda Nasturi ve Kürtler önemli sorunlar yaşamışlardır. Rusya ve İngiltere gibi devletler Nasturileri yanlarında tutmak için onlara vermiş oldukları vaatlerin gereğini yapmamışlardır. Bu durum devletlerin politikalarının çıkarları doğrultusunda değiştiğinin en önemli kanıtlarındandır. Giddens, insan eyleminin dönüşümsel olduğunu ve toplumsal sistemdeki yapısal özelliklerin, toplumsal sistemlerin yapısal olarak zamana ve mekâna bağlı sürekli değişikliğe uğradığını ifade etmiştir (Giddens, 1984). Birinci Dünya Savaşı ve ateşkes sağlanıncaya kadar olan süreçte, uluslararası ortamın şartları anarşiktir. Dolayısıyla bu ortamda devletlerin kararları da çıkarlarına göre dinamik bir yapıda olmuştur. Weber, anarşinin şartlara göre değiştiğini yani eğer savaş ortamı varsa anarşinin doğası savaş olur; tersi durumda anarşinin doğası barış olur demiştir. Anarşinin temel çıkış noktası uluslararası ortamı dizginleyebilecek bir üst yapının olmamasıdır (Weber, 2005:60). Anarşi ortamında devletler vermiş oldukları vaatlerini çabuk unutabilmektedirler. Kobak'a göre anarşi, devletlerin üzerinde ve onları kontrol eden bir gücün olmamasıdır. Konstrüktivizm bağlamında ise anarşi devletlerin kimlik ve çıkarlarına bağlı olarak değişmektedir (Kobak, 2016:16).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Nasturiler uluslararası antlaşmalarda hak arayışı içine girmişlerdir. Bu antlaşmalarda kendilerine eski yaşam yeri olan Hakkâri'den Urmiye'ye kadar

olan bölgede bir Asuri devleti kurulmasını istemişlerdir (Abdulla, 2009:386-389; Geylani, 2019:257). Nasturiler Paris ve San Remo Konferansları ile Lozan Antlaşması'nda söz konusu taleplerini Ağa Petrus gibi liderlerinin vasıtası ile dile getirmişlerdir. İngiliz temsilcileri Osmanlı Devleti'nin söz konusu Hristiyan gruba haklarının verilmesini istemiş olsa da Türk Devleti yetkilileri söz konusu halkın savaştan önce devlet yönetimi altında huzur içinde yaşadıklarını belirtmişlerdir. Savaş ile beraber Nasturilerin yaşadıkları sıkıntıların sebebi olarak Müttefik Devletler'i göstermişlerdir (Şimşir, 1994:26). İngilizlerin söz konusu antlaşmalarda Nasturiler için istediği bazı taleplerin amacı, onları Osmanlı Devleti'ne karşı kullanmak ve Musul meselesinde elini güçlendirmektir (Meray, 1969:367). Öte yandan İngilizler, Nasturileri Irak'ta Kürt ve Araplara karşı çıkarları bağlamında kullanmışlardır. Geline aşamada Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Nasturilere vaat edilen özerklik gibi haklar tanınmadığı gibi kendileri ortada bırakılmışlardır (Şimun, 1991:31). Devletlerin niyetleri muğlak ve anlaşılmayacak kadar belirsizdir. İnsanlar birbirlerinin niyetlerinden tam emin olamazlar çünkü zihinleri okuyamazlar ve zihinler de her zaman değişken olabilmektedir (Wendt, 2016:142-143). Devletler arasındaki ilişkiler her zaman için sosyal bağlamda değerlendirilemez. Çünkü çıkar, egoizm ve güç bu sosyal ilişkilerden daha öncelikli olabilmıştır (Jackson ve Sorenson, 2006). Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Rus ve İngilizlerin Nasturi toplumun üzerindeki amaçları nedir? Bu soruya her iki devlet açısından bakıldığında, Nasturilerin dinî kimliği ve sözü edilen devletlerin bu kimlik üzerinden Osmanlı Devleti topraklarını işgal edip buralarda hâkimiyet alanlarını genişletmek istemeleridir. Fakat Rusya, 1917'de Bolşevik Devrimi'nden sonra söz konusu amaçlarına ulaşamamıştır. İngiltere ise savaşta Irak'ı işgal ettikten sonra hâkimiyet alanını kuzeye yani Osmanlı Devleti topraklarına kadar genişletmek istemiştir. Bu amaçlar için Osmanlı Devleti tebası olan Hristiyan topluluklar muharrik güç olarak görülmüştür.

Yukarıda yapılan açıklamalar İngiltere ve Nasturiler açısından değerlendirildiğinde, güç ve çıkarın nasıl değişip dönüştüğü ortaya çıkmıştır. Konstrüktivizm açısından tarihsel bağlara, fikir ve söylemlere bağlı bir politika söz konusu olmuştur. Fakat Nasturi ve Kürt ilişkilerinin tarihsel yönleri, çıkarlara dayalı Nasturi, İngiliz ve Rus ilişkilerine dönüşmüştür. Niccolo Machiavelli'nin dediği gibi güce veya iktidara ulaşip onu sürdürebilmek için denenen her yol mu bahtır (Machiavelli, 2008:26). Birinci Dünya Savaşı'ndan önce İngilizlerin, Nasturilere vermiş oldukları vaatleri savaş bittikten sonra unutmaması, çıkarların değiştiğinin göstergesidir. Rusya'da çıkan devrimden sonra bölgenin tek hâkim gücü İngiltere olmuştur. İngiltere, çıkarlarını maksimize etmek için her türlü vaatte bulunmayı kendisine mubah görmüştür. İngiltere'nin Nasturiler üzerindeki politikası realist temelde okunduğunda, mutlak bir kazanç söz konusu olduğu

görülmektedir. Önemli olan Nasturiler üzerinden, Osmanlı Devleti'nin topraklarını işgal etmektedir. İngilizler, uluslararası konferanslardan Musul Meselesi'ne kadar Türklere karşı devamlı Nasturiler için bir yurt bulma kozunu ön planda tutmuşlardır. Musul Meselesi halledildikten sonra ve 1926 Ankara Antlaşması ile Hakkâri sınırı da belirlenince, İngilizlerin elindeki söz konusu koz önemini yitirmiş ve dolayısıyla Nasturilere de bir ihtiyaç kalmamıştır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük imparatorluklardan kopan azınlık grupları veya dinî gruplar çıkarlarının odağına self determinasyonu koymuşlardır. Self determinasyon fikri, ilk etapta Çarlık Rusya'nın yıkılmasıyla V. İlyiç Lenin tarafından ortaya atılmıştır. Sonrasında ise ortaya çıkan W. Wilson ilkeleri bağlamında, büyük devletler yıkılan devletlerin içindeki azınlıkların hareketlenip bağımsızlıklarını ilan etmelerini kendi çıkarları için uygun bulmuşlardır (Ehtibarlı, 2016: 61-65). Rusya'daki özerklik fikri, öncelikle Marks ve Engels'in fikirlerine dayansa da en önemli dönüm noktası Lenin'in fikirleri olmuştur. Bu fikirlerin özeti, ezilen halkların sosyalist düşünce bağlamında kendi bağımsızlıklarını ilan etmeleridir (Lenin, 2000:188). Hem Lenin hem de Wilson ilkelerinin ana fikri, Birinci Dünya Savaşı'nda bozulan dünya düzeninin tekrar kurulması ve barışın inşa edilmesidir. Nitekim Henry Kissinger'e göre self determinasyon, savaşın değil barışın garantisidir. Wilson barışın ortak güvenlik fikri üzerine kurulmasını tavsiye etmiştir (Kissinger, 2011:389). Konuyu Nasturiler bakımından analiz ettiğimizde, iki durum ortaya çıkmaktadır: Birincisi, yukarıdaki ilkeler dış devletlere Osmanlı içinde yaşayan dinî ve etnik topluluklar üzerinden devletin içişlerine karışma hakkı vermemektedir. İkincisi ise, daha söz konusu ilkeler ortaya çıkmadan önce Rus ve İngiliz gibi devletler Nasturilere özerk bir statü vaadi vermişlerdir (Kodaman, 1987:103-104). Söz konusu vaadin amacı, Nasturi halkının Hakkâri ve çevresinde kendi kendini özgür bir şekilde yönetmesi olmamıştır. Gerçek amaç, Nasturi halkının emperyalist amaçlar doğrultusunda kullanılmasıdır. Vartanov ve Şimun gibi yazarlar Rus ve İngilizlerin temelsiz vaatlerini açık bir şekilde dile getirmişlerdir (Vartanov, 2005:10; Şimun, 1991:31). Rusya'da Bolşevik Devrimi çıktıktan sonra Nasturilerin bir kısmı Sibirya'ya göç edip Stalin zulmü altında kalmış, geri kalanları İngilizlerin himayesindeki kamplarda savaş, hastalık ve sefaletle mücadele etmişlerdir. Sonuçta Musul Irak'a dâhil olmuş ve İngilizlerin Nasturilere vereceğini iddia ettiği haklar da sözde kalmıştır.

6.1.4. Kültür ve Söylem

Kuşkusuz kültür çok boyutlu bir kavramdır. Kültürün boyutlarından bazıları tutumlar, alışkanlıklar ve pratikler arasındaki ilişkilerdir. Öte yandan kültür, insanların davranışları, söylem, dil ile normların neticesinde yaptıkları ve ettikleridir. Kültür yapısal olarak mekâna ve söyleme dayanmaktadır. Toplumlar arasındaki yaşam alanları ve bu alanlardaki ilişkiler tarihsel ve zamansal bir yapıdadır. Bu yapı aynı zamanda sadece etnik ve ulusal bağlar ile ilişkilendirilmeyen sivil ve politik yönleri olan mekânsal özellik de taşımaktadır (Bader, 2001). İnsan birlikteliğini oluşturan yapı materyal gçler tarafından değil “paylaşılan (ğrenilen) fikirler” aracılığı ile açıklanabilmektedir. Belirli bir maksadı olan aktörlerin (agency) “kimlikleri ve çıkarları” doğa tarafından değil “paylaşılan fikirler” aracılığıyla oluşturulmaktadır. Bu önermelerden ilki olan paylaşılan fikirler, sosyal hayat kavramını içerdiği için “idealist” bir yaklaşım olarak ele alınabilir. İkincisi ise sosyal yapıların gelişmekte olan gçlerini özellikle de bireyleri vurguladığı için holist ya da yapısalcı yaklaşımdır. Bu tanımsal ereve ile konstrüktivizm “yapısal idealizm” olarak görülebilmektedir (Urkan, 2016:64). Almond ve Verba’ya göre bir toplumun inançları, yaşama dair tutum ve değerleri kültürü oluşturmuştur. Bu kültür, devletlerin davranış tarzları, fikir, inanç ve ahlak kuralları gibi normatif değerler üzerinden oluşmaktadır (Almond ve Verba, 1963:13-16). Bu belirlemelerle konuya yaklaşıldığında, çalışmanın çoğu yerinde belirtildiği gibi Nasturi ve Kürtler birçok bakımdan benzer bir kültür oluşturmuşlardır. Bu kültür, tarihsel birikmişliğin sosyal yaşamda uygulanması üzerinden okunabilmektedir. Savaş döneminde bile bazı Nasturi ve Kürtlerin birbirinden mit kesmemeleri yukarıdaki okumanın somut karşılığı olabilmektedir. rnek vermek gerekirse, Irak’tan Hakkâri’ye geri dönen Hakkâri merkez Kürtleri şuanda Biçer denilen mahalleye yerleşmişlerdir. Dönemin tapu memurları onlara şehir merkezi olan Pagan’da toprak vermeyi teklif ettiklerinde şu karşılığı vermişlerdir: “söz konusu topraklar raiyat Nasturilere aittir ve bunlar biz Kürtlerle çatışmadan bölgeden ayrılmışlardır. Umulur ki sözü edilen Nasturiler tekrar geri gelirler” (Kürt eko, 02.03.2020 tarihli mülakat).

Toplumlarda dil aracılığıyla aktarılan deyim veya atasözleri o toplumların sosyal ilişkilerini ifade etmeye yeterli olmuştur. Dil tek başına bir gerçekliği yansıtmaş ama sözcük ve söylemlerinin yardımı ile insan yaşamını anlamlı kılan öğeleri organize etme görevini yerine getirmektedir. Bu bakımdan “Nasturiler ile Kürtler arasında sa teli kadar, Ermeniler ile Kürtler arasında dağ kadar bir mesafe vardır.” Galletti’nin (2016:35) söylemi, Kürt ve Nasturilerin oluş-

turdukları ve yüzyıllara dayanan birliğin kendine has bir kültürün sonucu olduğunu göstermektedir. Söz konusu kültürün etkisi ile toplumlar en zor zamanlarda bile birbirlerinden ümidi kesmemişlerdir. Nitekim mülakat yapılan çoğu Nasturi, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Kürtlerle oluşturdukları kültürel birlikteliğin günümüzde de sürdüğünü ve iki halk arasında çoğu sorunun bu kültürel geçmiş sayesinde çözüldüğünü söylemişlerdir (Asuri Adnan ve Asuri Zeye, 19.09.2019 tarihli mülakat).

Rusların Hakkâri'yi işgal edeceği söylentisi 1915 yılının başından itibaren halk arasında dolaşmaya başlamıştır. Bunun üzerine beşinci bölümde anlatıldığı gibi Hakkâri'deki Kürt aşiret liderleri bir araya gelip Patrik ile uzlaşma arayışı içine girmişlerdir. Söz konusu liderlerin temel talebi, Nasturi ve Kürtlerin eskisi gibi barış içinde yaşaması olmuştur. Kürtler, Rusların bölgeye yaklaşmasını istememişler çünkü Rusların onların canına ve ırzına kast edeceklerini bilmişlerdir. Hatta Rusların bölgedeki acımasızlığı üzerinden günümüzde de şu söz kullanılmaktadır “*ma tu Uris'iy ?*” yani sen Rus musun? Kürt aşiret liderlerinin Patrik ile görüşmesi geçmişe oluşan ortak söylem ve ortak kültüre dayanmıştır. Fakat Ruslara karşı oluşan düşmanlık algısı ise yaşam pratiklerine alışık olmamalarından kaynaklanmıştır. Rusların etkisi ile Nasturi ve Kürtler arasında mantıksız düşmanlıklar türetilmektedir. Herhangi bir temele oturtulamayan bu düşmanlıklardan kaynaklı her grup diğerini kendisine tehdit olarak görmüştür.

6.1.5. Ortak Fikir ve Değerler

Konstrüktivizme göre, devletlerin dost veya düşman algısı maddi değil, manaya göre değişmektedir. Ortak fikirler, devletler arasında dost-düşman ayrımını mekan ve zamana göre açıklayan bir nosyondur (Keyman, 2012:41). Wendt ise bu duruma, İngilterenin 100 nükleer füzesi olmasına rağmen bunlar tehlike olarak algılanmayıp Korenin 5 nükleer füzesinin tehlike olarak algılanması üzerinden örnek vermiştir. Burada konu, her iki güç (Amerika ve İngiltere) arasındaki ortak fikir ve tarihsel bağlar üzerinden değerlendirilmiştir (Wendt, 2016:316). İlkel toplumlardan bu güne yaşayan insanlar arasında feodal de olsa, kabul ettikleri ve zorlama olmadan uydukları gelenekler, ritüeller, adetler gibi yerleşik küme duygusu ile boyun eğdikleri kurallar mevcuttur. Söz konusu küme duygusu zamanla ortak değer, tabu, yasa veya kural durumuna gelmiştir (Malinowski, 2016:17-18).

Nasturi ve Kürtler 'in oluşturdukları ortak değerler, ortak duyguların oluşmasını sağlamıştır. Zaten söz konusu ortak değerlerden dolayı, Birinci Dünya Savaşı başladığı zaman bile

lider pozisyonundaki Nasturiler hariç, köylü Nasturi ve Kürtler birbirlerini gerçek anlamda düşman olarak algılamamışlardır. Her iki halkın yıllara dayanan ortak fikirleri, dış devletlerin Nasturileri etkilemesi ile tersine bir yükselişe sebep olmuştur. Ortak yaşanmışlığa bağlı oluşan bu fikirler, Kürt Pinyanişi ve Nasturi Tuhup aşiretlerinde olduğu gibi Kürt Ertuşi ve Nasturi Tiyyar, Dêz ve Baz aşiretlerinin birlikte hareket etmelerinde etkili olmuştur. Bunun en önemli sebepleri coğrafi yakınlık, kültürel birliktelik gibi hususlardır. Örnek vermek gerekirse Tuhup bölgesini ilgilendiren konularda, zamanın Nasturi Melik'i Gevargis ile Pinyanişili Sadi Ağa, Şortê bölgesindeki Çemê Keje (Keje Çayı) denilen yerde rutin toplantılarını yapmışlardır (Ak, 2016:228). Bu toplantıların temel amacı her iki toplum hakkında ortak fikirlere dayalı kararlar almak olmuştur. Çünkü Kürt ve Nasturileri bir arada tutan ortak noktalar vardır. Henry Mendras, ortak düşünceleri olmayanların, ortak amaçlarının da olmayacağını söylemiştir (Mendras, 2014:83-85). Nasturi ve Kürt aşiretlerinin aynı safta yer almalarının diğer bir sebebi yaşanmışlıklarına bağlı oluşan ortak fikirler ve buna bağlı olarak oluşan “biz” duygusudur.

Nasturi ve Kürtler arasında ekin sulamadan toplumsal hadiseler kadar her iki tarafın kabul gördüğü bir ahlak olmuştur. Bu ahlaka göre konulmuş kurallar günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Bunun dışında her iki halkın birbirine dua etmeleri, birbirlerinin aşiret liderlerine ve ibadetlerine saygı duymaları (Papaz Danyel'in Kuran okuması vb.) gibi hususlar iki halkın tarihsel yaşanmışlıkları ve buna bağlı olarak oluşan ortak değerlerin sonucudur. Koçanîs'teki Nasturi ayinlerine çoğu zaman Kürtler de katılmışlardır (Surma Hanım, 2015: 33). Buradaki temel amaç, Nasturi ve Kürtlerin birbirlerinin inançlarına ve kutsal değerlerine duydukları saygı olmuştur. Yukarıda anlatılan ortak değerlerin de etkisi ile özellikle Dula Tuxup'ta yaşayan Nasturiler, nüfus olarak her zaman Kürtlerden daha fazla olmalarına rağmen hiçbir zaman Kürtlere zulüm etmemişlerdir. Hatta Birinci Dünya Savaşı başladığında emperyalist güçlerin tahriklerine rağmen Nasturi Tuhup ve Kürt Güzereşi aşiretleri birbirlerine zarar gelmemesi için köylerini değiştirmişlerdir (Hacı Akın, 13.11.2019 tarihli mülakat). Ortak fikir ve değerler iki toplumun yıllarca bir arada yaşamalarını zaten zorunlu kılmıştır. Tüm bu ortak fikir ve düşüncelere rağmen milliyetçilik akımlarının etkisi ile toplumlar “biz” ve “öteki” diye ayrıştırılarak yeni bir düzen inşa edilmiştir. Söz konusu ortak fikriyat değiştirilerek, sosyal ontoloji tersine çevrilmiştir. Misyonerler, Nasturilerin toplumsal çevrede edindikleri kültürel algılarını değiştirerek maddi ve manevi bakımdan toplumsal dokunun zedelenmesine neden olmuşlardır. Bu anlamda, konstrüktivizm, doğal çevre ile toplumsal çevreyi birleştirerek doğayı muayyen bir sosyal inşa olarak kabul etmektedir (Kubalkova ve diğ., 1998).

6.1.6. Sosyal Gerçeklik

Bu başlık altında sosyal gerçekliğin insan edimi olduğu iddiası üzerinden çalışma yürütülmüş ve buna bağlı olarak Hakkâri dağlarında yaşayan Nasturi nüfusu analiz edilmiştir. Bir taraftan bilimsel gerçeklikler vardır, öte taraftan ise çıkarlara bağlı olarak inşa edilmiş ve insanların buna inandırıldığı gerçeklikler vardır. Konstrüktivizm açısından olaya baktığımızda, sosyal gerçekliğin toplumsal ilişkiler, çıkar ve siyasal münasebetlere göre değiştiğini görebilmekteyiz. Konstrüktivizmin bireyi sosyal çevresinde ele alıyor olması, toplumun içinde yaşadığı ontolojik çevrenin bir ürünü olduğunu göstermektedir (Urkan, 2016:61-63). Bu anlamda, Birinci Dünya Savaşından önce Hakkâri’de yaşayan Nasturi nüfusunun ne kadar olduğu hususunda mevcut literatür ve sahadan elde edilen veriler arasında önemli farklar söz konusudur. Sahadan elde edilen veriler Nasturi toplumunun yaşadığı köyler ve o zaman ki yaşam şartları göz önünde bulundurularak mülakatçılar tarafından verilmiştir. Literatürde ise özellikle bölgenin yabancıları yazarların yazmış olduğu nüfus istatistikleri, Nasturi halkının nüfusunu kullanarak belirli hedeflere ulaşma kaygısını içinde barındırmaktadır. Geçmişte de günümüzde de Kürtler yaşadıkları köylerin kaç haneden oluştuğunu ve bu hanelerde kaç kişinin yaşadığını merak etmişlerdir. Dolayısıyla Nasturiler içinde yaşayan Kürt Güzereş ve Pinyanişi aşiretleri bölgede yaşayan Nasturi nüfusunu gerçeğe yakın olarak söylemişlerdir (Xet Nezan, 07.04.2019 tarihli mülakat).

Nitel araştırma veri analizinin temel amacı, mevcut literatür ile kıyaslanabilecek gizil verilerin ortaya çıkartılmasıdır. Gömülü kurama (Grounded Theory) göre bilgi, sosyal gerçekliğin içinde gizlidir. Araştırmacının görevi, sosyal gerçekliğin içinde gizlenmiş bilgiyi keşfedip araştırma sürecindeki diğer bilgilerle karşılaştırıp analiz etmektir (Özdemir, 2010:326). Yine bu kuram temel alındığında Nasturilerin köyleri ve bu köylerin isimlerinin ne olduğu, her köyün melikinin kim olduğu, oralarda yaşayan Kürt hanelerinin sayısı gibi birçok sorunun cevabının ancak bir kısmına literatürde ulaşılmıştır. Bu cevapların bir kısmı ise nesilden nesile aktarılacak suretiyle anlatılarla oluşturulmuştur. İşte bu çalışmanın iddialarından birisi de literatürde olmayan (gizil kalmış) bilgilerin ortaya çıkarılıp analiz edilmesidir. Nasturilerin Hakkâri’deki nüfusu konusunda çoğu kaynaktan geçen istatistikler birbirini tutmamaktadır. Nasturi aşiretlerinin yaşadıkları köyler, mülakatçılar tarafından tek tek açıklanıp her hane de kaç kişinin yaşadığı ortalama olarak tahmin edilmiş ve toplam nüfus bu şekilde tespit edilmiştir. Nitekim Nasturi ve Kürtler, o zamanki yaşam şartları kötü olduğundan derme çatma evlerde yaşamışlardır. Dolayısıyla bu evlerde, ortalama 15 ile 20 arasında insan yaşayabileceği iddia edilmiştir. Bu hesaba

göre ev ya da hane sayısı hesaplandıktan sonra buralarda yaşayan insan sayısı da ortaya çıkmıştır. Oysa Nasturiler üzerinde yazılan çoğu kaynakta, Hakkâri'deki Nasturi nüfusu abartılarak verilmiş ve savaşta da çok sayıda Nasturinin öldürüldüğünden söz edilmiştir. Aşağıda farklı yazarlar ve sahadan elde edilen verilerle Hakkâri ve çevresinde yaşamış Nasturilerin nüfus istatistikleri verilmiştir.

Tablo 10. 1850-1915 Hakkâri'deki Nasturi Nüfusu

İstatistiği Veren	Tarih	Nüfus	Kaynak
Amerikalı misyonerler Smith ve Dwight	1830	40.000-50.000	(Dalyan,2009:55)
Amerikalı araştırmacı Perkins	1850 ve sonrası	90.000	(Verheij, 2016:74)
İngiliz Yazar G. P. Badger	1850 ve sonrası	50.876	(Badger, 1852:392)
İngiliz araştırmacı Ainsworth	1840 (sadece Ti-yar'da)	8.000	(Ainsworth, 1842:227)
İngiliz elçisi Taylor	1869	111.010	(Asna ve Gezer, 2016:429)
Kürt Mülakatçılar	1875-1915 arası	67.800	(Xet Nezan ve Vasfi Ak, 29.10.2019 tarihli mülakat).
Mahmut Ali Efendi Layihası	1898	70.000-80.000	(Y.PRK.DH.9/26/002, 29 Kanunuevvel 1313, 10 Ocak 1898).
Osmanlı Devlet Arşivi (Hakkâri-Urmiye)	1914	80.000	(DH.EUM.4. Şb.231.23/113-001, 3 Haziran 1330, 16 Haziran 1914).
Amrikalı Yazar David Magie	1915	85.000	(Magie, 1918:89)
Yazar Jozef Nacim	1914	163.000	(Nacim, 1999:210)
Yazar Gabriele Yonan	1890-1915	90.000-149.000	(Yonan, 1999:208-210)
Patrik Mar Şimun Benyamin'e göre	1915	80.000	(Yonan, 1999:256)

Yazar Farseġno Iboco (Van-Hakkâri çevresi)	1850-1900	79.000	(Iboco, 1998:36)
--	-----------	--------	------------------

Yukarıda verilen istatistiklere bakıldığında çok çelişkili sonuçlar ortaya çıkmıştır. Yabancı devlet temsilcileri ve yazarların ulaştığı veriler ile sahadan elde edilen veriler arasında ciddi farklar söz konusu olmuştur. Buna rağmen Iboco, Magie, Mar Şimun Benyamin'in beyanları, arşiv belgeleri ve sahada elde edilen veriler birbirlerine yakın olmuştur. Bu hesaba göre 1915 yılında Hakkâri'de ortalama 60-80 bin arasında Nasturi yaşamıştır. Yukarıda belirtildiği gibi Nacim'e göre ise Hakkâri'de katledilmiş Asuri/Keldani sayısı 80.000 olmuştur (Nacim, 1999:209-210). Bu durumda 1915'teki göçte hiçbir Nasturi'nin sağ olarak İran topraklarına geçmemesi gerekmektedir. Surma Hanım'a göre Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında çatışma, açlık ve hastalıklardan dolayı 40.000 Nasturi hayatını kaybetmiştir (Surma Hanım, 2015:107). Lale Heckmann'a göre 1915 yılında Hakkâri'den Urmiye'ye göç eden Nasturi sayısı 40.000 olmuştur (Heckmann, 2012:88-89). Coakley'e göre İran topraklarına toplam 40.000 Nasturi göç etmiştir (Coakley, 2011). Dietmar Winkler'e göre, Nasturi nüfusu savaştan önce 150 bin iken bunların sadece 70 bini Urmiye'ye varmıştır (Winkler, 2003:138). Bu istatistikler birlikte değerlendirildiğinde nüfus istatistikleri onları yazan kişinin kimliği ve dönemin şartlarına göre değişkenlik göstermiştir. Bazı araştırmacıların Nasturi nüfusunu fazla göstermelerinin birkaç nedeni olmuştur. Birincisi, Nasturilerin bölgenin tek hâkimi olduğunu akıllara naksetmektir. İkincisi ise Nasturi halkı üzerinden Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmak olmuştur. Son olarak, mevcut verilere göre Hakkâri'den Urmiye'ye göç eden Nasturi sayısının 40-50 bin arasında olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durumda nüfusun büyük bir kısmının savaşta hayatlarını kaybetmiş olması gerekmektedir. Söz konusu istatistiklerde bir kural durumu geçerli değildir. Literatürdeki istatistiklerin hepsi ortak bir anlayış oluşturduğu için sosyal olarak inşa edilmiş bir gerçeklik haline gelmişlerdir. Fakat sahadan elde edilen istatistiklerle karşılaştırıldıklarında söz konusu sosyal gerçeklik tutarlılığını yitirmektedir. Mamafih sosyal gerçekler maddi gerçekler gibi açıklanamazlar. Sosyal gerçeklikler neden ve nasıl soruları sorularak ortaya çıkarılmıştır. Sosyal sistemin yapısı üç temel unsur içermektedir. Bunlar: maddi şartlar, çıkarlar ve düşüncelerdir. Maddi şartların önemi kısmen çıkarlara bağlı olmuştur. Aynı şekilde çıkarlar kısmen düşünceler tarafından oluşturulmaktadır. Yani her üç unsur tam olmasa da birbirlerini sosyal sonuç bakımından dolaylı olarak etkilemektedir. Düşünceler olmadan çıkarlar olmaz, çıkarlar olmadan maddi şartlar oluşmaz; maddi şartlar olmadan da realite olmaz. Bunların hepsi verili bir sosyal sistemde yapıyı oluşturmuştur (Wendt, 2016:179). Bu başlık altında verilen

nüfus istatistikleri arasındaki tutarsızlıklar da sosyal gerçekliklerin siyasal amaçlarla değişebildiğini göstermektedir.

6.2. Naratif Teori Bağlamında Nasturi Olaylarının Analizi

Bu ana başlık altında sahadan elde edilen bulgularla, 1915 yılında Hakkâri’de gerçekleşen Nasturi olayları, naratif teori bağlamında analiz edilmiştir. Naratif veya anlatı, geçmiş olayların nesilden nesile hikayelendirilerek içinde bulunulan zamana aktarılmasıdır. Naratif teori, politik söylemin analizinde kullanılan önemli bir olgu olmuştur. Politik söylem, anlatılan şeyin ortaya çıkmasında ve değerinin anlaşılmasında etkili bir yöntemdir. Siyasal olaylar sadece mevcut literatür üzerinden şekillendirilemez. Dolayısıyla nesilden nesile sözlü olarak aktarılan olaylar siyasi bilimlere önemli katkı sağlamaktadır. Naratif, olaylar arasında yarattığı örgüye dayanır. Bu olay örgüsünün etkisiyle tarihsel olayların amaçları, nedenleri ve rastlantısal durumları bir bütün olarak zamansal bir düzlemde bir araya getirilip birleştirilmektedir. Anlatıda araştırılan olaylar anlatıcının hayal gücüne göre anlamlandırılarak bir kalıba sokulmuştur. Araştırmacı, hayal gücü ile dağınık verileri toplayıp sentezleyerek mantıksal çıkarımda bulunmaktadır (Ricoeur, 2007:17). Naratif teori kurumsal olarak, insanı toplum içinde belirli bir yer işgal eden bir aktör olarak görmektedir. Bu teori, insanın kurallara uygun konuşmasını yani sıradan ve herkesin anlayabileceği bir dil ile konuşmasını sağlamaktadır. Ayrıca naratif teoride insanlar gerek bireysel ve gerek kolektif olarak sahip oldukları geçmişlerini bir kimlik üzerinden tanımlamaktadırlar. Naratif teori, kimlik grubu veya bireysel etkileme davranışının nasıl bir şey olduğu ile ilgilenen siyaset bilimciler için paha biçilmez bir araç haline gelmiştir (Patterson ve Monroe, 1998:317). İnsanlar herhangi bir sohbette çok sayıda hikâye ile karşılaşp onları kendi anlam dünyalarından geçirerek bir formata ulaştırır. Bu durum metinleri okuma, mülakat ve görsel araçlarla gerçekleşmektedir (Polkinghorne, 1988:14).

Bu çalışmada, söz konusu teorinin ilkeleri bağlamında mülakat verileri toplanmış ve yazılmıştır. Mülakatçıların vermiş olduğu bilgiler, nesilden nesile hikâye formatında aktarılmıştır. Bu bakımdan mülakat verilerinin güvenilirliği ve tutarlılığının sağlanması naratifin olaylara farklı bakış açısı kazandırması ile mümkün olmuştur.

6.2.1. Nasturi ve Kürt Mülakatçılarından Toplanan Bulguların Analizi

6.2.1.1. Naratif Teori Bağlamında Misyon Faaliyetleri

Anlatıda olaylar arasındaki detaylar sınırsızdır, fakat önemli olan bu olayların geometrideki gibi iki nokta arasındaki kesirli boşlukların sınırsız olduğunu kavrayabilmektir. Elbette anlatılan bir olayın tüm safhaları anlatılmaz, fakat dinleyici anlatılandan anlatılmayanı çıkarabilme becerisini gösterebilmelidir (Chatman, 1978:29). XIX. yüzyılda İngiltere ve Rusya gibi devletlerin Nasturilerin yaşam alanlarına gönderdiği misyonerlerin yaptığı çalışmalar, konstrüktivizmin temel kavramları olan yapı, aktör, güç, çıkar, kimlik, kültür, anlam bakımından analiz edilmiştir. Bu başlık altında ise misyonerlerin faaliyetleri üçüncü jenerasyon olan Nasturi ve Kürt mülakatçılara sorulmuş ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır. Misyonerler, Kürtler tarafından “ecnebi papaz” diye anılmışlardır. Kürtlerle yapılan mülakatlarda söz konusu ecnebi papazların görevi bölgedeki huzuru bozmak olmuştur. Mülakat yapılan Nasturilere göre ise misyonerlerin amacı Nasturi toplumunun dinî bilgilerini arttırıp, Hristiyan toplumu arasındaki birliği sağlamak olmuştur. Her iki halk grubunun geçmiş olayları algılama biçimi, dönem ile ilgili duydukları hikâyelere göre farklılık arz etmiştir. Nasturi Nicholas Al Jeloo’ya göre *misyonerlerin temel amacı güçlü bir Hristiyan topluluğu oluşturup Müslümanları da bu topluluğa çekmektir* (Nicholas Al Jeloo, 15 Temmuz 2019 tarihli mülakat). Kürt Hacı Colemergi ise misyonerlerin amaçlarını şu şekilde ifade etmiştir: *“Babamdan duyduğum kadarı ile Hakkâri bölgesinde çalışma yapan misyonerlerin amaçları, Hakkâri Nasturileri ile Van çevresinde yaşayan Ermenileri birleştirip Kürtleri bölgeden göç ettirmektir”* (Hacı Colemergi, 04.09.2019 tarihli mülakat). Akademisyen Dr. Ramazan Turgut’a göre ise XVI ve XVII. yüzyıldan itibaren misyonerler Osmanlı’da faaliyetlerine başlamışlardır. XIX. yüzyıla gelindiğinde özellikle Hakkâri bölgesine çok sayıda (Protestan, Katolik, Ortodoks) misyoner gelmiştir. Bunların amacı, geri kalmış Nasturi toplumunu dinsel bağlamda eğitmektir. Fakat geline aşamada misyonerler, yukarıdaki amaçlarını bir kenara bırakıp adeta “sömürgeciliğin keşif kolu” olarak çalışmışlardır (Dr. Ramazan Turgut, 26.08.2019 tarihli mülakat). Nasturi Lawrence Nadır’a göre, *Asuriler ile Kürtler devamlı beraber hareket edip Hakkâri Miri’ne bağlı olmuşlardır. Her iki halkın günlük yaşamı birlik ve beraberliğe dayanmıştır. Fakat iki halkın dostane ilişkileri, misyonerlerce bozulmuştur. Misyonerlerin bölgedeki faaliyetleri bölgede yaşayan hiçbir halkın yararına olmamıştır* (Lawrence Nadır Maho, 24.09.2019 tarihli mülakat). Porf. Dr. Hoger Tahir Tewfiq’in yapmış olduğu akademik çalışmalardan aktardığına göre, *“Bedirhan Bey Olayı’ndan Birinci Dünya Savaşı’na kadar Kürt ve Nasturiler arasında çıkan olayların temel sebebi misyonerlerin*

çalışmalarıdır” (Prof. Dr. Hoger Tahir Tewfiq, 22.09.2019 tarihli mülakat). Dolayısıyla, misyonerler konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır fakat bu misyonerlerin mülakatçıların zihninde bıraktığı merkezi tema, halklar arasında ayrıştırıcı bir etkinin bırakılması olmuştur. Naratifin dört birleşeni vardır. Bunlar: kişi, mekân, zaman ve harekettir (Garrett, 2018). Kişinin belirli bir zamanda yerine getirdiği eylemler, yaşadığı mekâna göre değişiklik göstermiştir. Anlatıda kişinin kimliği, düşünce dünyası ile algısı üzerinde de etkili olmaktadır. Bireyin duydukları ve bunları kafasında kurguladığı biçim tamamen olmasa da diğerleri ile kıyaslandığında belirli bir paralellik gösteren fikirlerdir ve bunlar siyasal bilginin oturmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla misyonerlerin Nasturi ve Kürt mülakatçıların zihnindeki karşılığı, kimlik ve çıkarlara bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

Söylemin kendisi, bu olayların bir sunumu olduğu için, okuyucu ve eleştirmen içindeki her şeyi olayları yorumlamanın, değerlendirmenin ve sunmanın bir yolu olarak ele alabilmektedir (Polkinghorne, 1988:91). Örneğin, bir anlatıdaki olayların dizilimi şu şekilde verilebilir: “Yabancı devlet misyonerleri Nasturilerin yaşam alanlarına gelmişlerdir. Söz konusu misyonerler ilk etapta Nasturilerin dinî aidiyetleri ile ilgilenmişler sonraki süreçte bölgeyi keşfetmişler daha sonra Nasturileri Osmanlı Devleti’ne karşı mobilize etmek için din, ırk vb. ayrımları ön plana çıkartmışlardır. Nihayetinde misyonerler, Nasturileri kendi devletlerinin yanına çekerek Osmanlı Devleti’ne karşı isyan etmelerine neden olmuşlardır.”. Bu anlatıdaki bütün mesele, söz konusu olayları hikâye olarak ele alıp söylemin onları nasıl yorumladığı ya da tasvir ettiğini araştırmaktır. Bu çalışma bağlamında elde edilen bulgular mülakatçılar tarafından farklı bakış açısı ile aktarılmıştır, fakat çıkan sonuç misyoner faaliyetlerinin mevcut yapıda yapmış olduğu etkidir.

6.2.1.2. Naratif Teori Bağlamında Birinci Dünya Savaşı’nda Hakkâri’de Yaşanmış Olaylar

Naratif veya naratoloji iki düzeyde okunabilir: Bunlar anlatı ve söylemdir. Anlatıda gerçekte “ne oldu?” sorusuna cevap aranırken; söylemde olanın, nasıl olduğu ya da nasıl dile getirildiği önemlidir. Seymour Chatman’a göre, basit bir dil ile hikâye veya anlatı “ne oldu?” sorusunu betimlerken söylem ise “nasıl oldu?” sorusu üzerinde yoğunlaşmaktadır (Chatman 1978:19). Naratifte gerçek veya gerçek olmayan olaylar dizisi farklı kişilerce farklı dil ve yollardan sunulabilmektedir. Burada esas olan, olayın temel muhtevasının dışına çıkılmamasıdır. Yapısalcı teoriye göre, naratif iki temel elementten oluşmaktadır: Birincisi hikâyedir, ikincisi bu hikâyenin anlatıldığı söylem analizidir. Hikâye de anı veya hatırat gibi baştan geçen içerik

veya olaylar zinciridir. Söylem ise bu olayların tasvir edilmesi ya da dile getirilme şeklidir. Toplumsal ilişkiler de hikâye ve söylemler üzerinden aktarılmıştır. Jeloo'ya göre, “*Birinci Dünya Savaşı’ndan önce Kürt ve Nasturi ilişkileri komşuluk hukukuna bağlı olup, ayrımlar sadece din ve dile dayanmıştır. Fakat savaş ile beraber iki halk arasındaki olayların da etkisi ile Nasturiler için din üzerinden milli arayışlar ön plana çıkmıştır*” (Nicholas Al Jeloo, 15 Temmuz 2019 tarihli mülakat). Buradaki temel anlatı, toplumsal ilişkilerin tarihsel mecralarının siyasal olarak nasıl bir ekseninde değiştiğini göstermektir. Nasturi ve Kürt ilişkilerinin savaştan önce olumlu olması tüm mülakatçıların üzerinde uzlaştığı bir konu iken, savaş ile ilişkilerin bozulması her iki mülakatçı grubu tarafından farklı bir şekilde dile getirilmiştir. Bu farklılık, geçmişte kalmış olayların anlatıcının duyuş ve algılayışına göre hikayelendirilmesi nedeniyle ortaya çıkmaktadır.

Bir Bale gösterisi hikâyeye konu olabilecek bir argüman olabildiği gibi bir filmde anlatılanlarla da olay izleyicinin gözünde canlandırabilir. Aynı şekilde bir anlatı dinleyiciyi olayın içine sürükleyerek tarihsel olayları deşifre edebilmektedir (Bremond, 1964:4). Toplumlar arasındaki ilişkiler bazı hikâye veya bu hikâyelerin estetik bir biçimde sunulduğu edebî metinlerle anlatılabilmektedir. Aşağıda bu durumu örneklendiren dizelerde, insan ilişkilerinin önemi dile getirilmiştir.

Melik Berxo ez wiha nakim	Melik Berxo ben bunu yapamam
Qesrê Çelê xirap nakim	Çukurca Kalelerini yıkamam
Mala axayî bê nav nakim	Ağa ailesinin kadrini düşüremem

(Abdullah Güzereşi, 24.02.2020 tarihli mülakat).

Yukarıda verilen üç mısralık beyit, Tiyar Meliklerinden Berxo'nun Birinci Dünya Savaşı'nda yine aynı bölgede bulunan Nasturi ileri gelenlerinden Melik Henne'nin ısrarına rağmen Çukurca Kalelerine sefer düzenlemek istememesi hadisesini ifade etmektedir. Bu beyitte iki mesaj ortaya çıkıyor: Birincisi, olayın Birinci Dünya Savaşı döneminde gerçekleştiği bir anlatıdır, ikincisi ise Nasturi ve Kürt halkının birbirlerinden ümit kesmediklerini ve sarsılmaz bir tarihsel hukuklarının bulunduğunu ifade eden söylem analizidir. Bu beyit, gerçekleşmesi muhtemel bir olayın algıya göre değiştiğini ve Nasturi halkının Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Çukurca ileri gelenleriyle olan tarihsel bağını göstermektedir. Beyitte geçen Çukurca kaleleri, Pinyaniş aşiretinin ileri geleni Sadi Ağa'nın mekânıdır. Dolayısıyla beyitte, savaş ortamında bile toplumların tarihsel yaşanmışlıklarının göz ardı edilmeyeceği gösterilmektedir.

Kürt Xet Nezan'a göre *“Birinci Dünya Savaşı'na girmeden önce Nasturiler, Şemdinli'de öldürülen bir papazı bahane edip Kürt köylerine saldırmışlardır. Kürt aşiret liderleri ise bu münferit olayın tüm Kürtlere mal edilmesinin doğru olmadığını Mar Şimun Benyamin'e söylemişlerdir. Dahası söz konusu aşiret liderleri, papazın öldürülmesinin sadece Nasturileri değil aynı zamanda tüm Hakkârilileri üzdüğünü de sözlerine eklemişlerdir”* (Xet Nezan, 17.04.2019 tarihli mülakat). Aslen Hakkâri Nasturilerinden olan Asuri Adnan'a göre *“Birinci Dünya Savaşı'nda Hakkâri'deki olayların temel sebebi, Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimleri Kürtler eliyle bölgeden göç ettirme politikasıdır. Osmanlı Devleti bu amaçla Kutsal Cihat ilan etmiştir. Her şeye rağmen bizim Kürt kardeşlerimiz ile ilişkilerimiz iyi olmuştur. Hakkâri Asurilerinin torunları olarak bizler, dine veya kavmiyete önem vermiyoruz. Bizim için önemli olan insani değerlerin korunmasıdır”* (Asuri Adnan, 19.09.2019 tarihli mülakat). Söz konusu mülakata göre 1915'teki olayların amacı, Osmanlı Devleti'nin Kürtler eliyle gayrimüslim halkı bölgeden çıkartmasıdır. Öte yandan Dr. Ramazan Turgut, *“Birinci Dünya Savaşı'nda Ermeni ve Nasturi olayları, dış devletlerin etkisi ile yeni bir kimlik arayışının neticesidir”* demiştir (Dr. Ramazan Turgut, 26.08.2019 tarihli mülakat). Asuri Adnan'ın belirlemesi geçmişin insan zihninde olumsuz olarak hikâyelendirilmesinin sonucudur. Aslına bakıldığında ise Birinci Dünya Savaşı'nda gerçekleşen olayların evveliyatı vardır. Osmanlı Devleti 1915 yılında gayrimüslim tebaayı göç ettirmiştir fakat bu kararın arka planındaki nedenler, söz konusu tahlile indirgenemeyecek kadar uzun bir geçmişe sahip olmuştur. Anlatı çalışmaları; sosyal kimliğin, sosyal eylem tarafından nasıl oluşturulduğu ve yönlendirildiğini açıklamaktadır. Kimlik ve eylem arasındaki bağlantı naratif teori ile toplumsal yaşamın ontolojik şartlarını oluşturan metinsel ve teorik temsillere meydan okumaktadır. Hikâyeler ayrıca kültürel şartların yorumlanması ve eleştirilmesinde de misyon yüklenmişlerdir (Ellis ve Bochner, 2016:319). Savaş, çatışma, göç ettirme vb. kavramlar da insanların onlara biçtiği anlamlar üzerinden hafızalara nakşedilmiştir. Nasturiler üzerinde yazılan eserler, bu halkın Osmanlı Devleti tarafından çıkarılan fetva veya cihat çağrısı ile Kürtler tarafından kıyım uğratıldığı üzerinde inşa edilmiştir. Oysa Kürt ve Nasturi tarihinin bu şekilde olmadığı ve iki halkın yüzyıllara dayanan dostça ilişkileri olduğu noktası göz ardı edilmiştir. Öte taraftan Birinci Dünya Savaşı'nda oluşan olayların müsebbibinin aslında iki halkın da olmadığı sonucuna varılmıştır. Olayların asıl müsebbibinin ise bu halkları din, ırk, milliyet üzerinden mobilize eden egemen devletler olduğunu siyasal, sosyal ve kültürel verilerden anlayabilmekteyiz.

“Nasturiler, Rus ve İngilizlerin tahriki ile Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’ne karşı ayaklanmışlardır. Bu ayaklanma hem kendileri hem de Kürtler için acı hadiselerle neden olmuştur” (Xet Nezan, 07.04.2019 tarihli mülakat). Bu anlatıda da 1915 olaylarının sebebi olarak, dış devletlere vurgu yapılmıştır. Mamafih söz konusu devletler, halkları birbirine düşürmek için bazı araçlar kullanmışlardır. Bu araçlar: din, kimlik, milliyet gibi unsurlardır. Tüm bilimler, insanın tecrübeleri, bilişsel arka planı, algı ve olayları anlamlandırmaları üzerine inşa olmuştur. Yaşanmışlığımız ve edindiğimiz tecrübeler anlam dünyamızı oluşturup, varoluşumuzun anlaşılmasını sağlamaktadır (Polkinghorne, 1988:9). Gerek Kürt ve gerek Nasturi katılımcılarla yapılan mülakatlarda, Birinci Dünya Savaşı’nda Hakkâri’deki olayların sebebi “dinler çatışması” ya da Kürtçe ifade edildiği gibi “Şerê Cihanê, şerê dîn dîna nê bû” olarak anlamlandırılmıştır. Hoger Tahir’e göre *“İngiltere ve Rusya gibi devletler Hakkâri Nasturilerini, onlara Hakkâri’den Musul’a kadar bir devlet kurulacağı vaadi ile kullanmışlardır. Nasturiler, Hakkâri’den göç ettikten sonra da İran’daki Kürtlerle çatışmış binlercesini öldürmüşlerdir. İsmail Ağa Şikaki’nin Patrik’i öldürmesi olayı da söz konusu olaylarla ilgili olmuştur”* (Prof. Dr. Hoger Tahir Tewfiq, 22.09.2019 tarihli mülakat).

Hacı Lezgin *“Patrik ile Kürt Şikaki aşireti lideri İsmail Ağa (Simko) arasındaki kanlı hadisenin nedeni, İsmail Ağa’nın, Nasturi ve Kürtlerin beraber hareket edip bir Nasturi-Kürt devletinin kurulması fikrinin Patrik tarafından kabul edilmemesidir. Patrik’e göre eğer bir devlet kurulacaksa bu sadece Asuri devleti olacaktı ya da Kürtçe ifade ile: “Çî hebit bu felê ye” yani “Ne varsa Hristiyan içindir.” demiştir* (Hacı Lezgin, 17.04.2019 tarihli mülakat).

Yukarıdaki anlatıda geçen olaylar arasında bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Polkinghorne’a göre naratifin temel referans noktası, birey veya grup hareketleri ile bunların neticesinde oluşan olayların birbirleri ile olan ilişkisidir. Naratif teori bu örnekte de görüldüğü gibi sebep-sonuç bağlamında olaylara yoğunlaşmaktadır (Polkinghorne, 1988:13). Ayrıca bu anlatılardaki temel nokta, önceki olayların insan zihninde bıraktığı travmalardır. Bu travmalar jenerasyondan jenerasyona sözlü olarak aktararak tarihsel aktarım süreci tamamlanmıştır. Böylece insan zihnindeki olumlu algı tersine döndürülmüştür. Moeller’e göre, savaş ve çatışma gibi travmatik olaylar, insanları kendilerine bile güvenmeyecek bir noktaya taşımıştır (Moeller, 2013:96).

İnsanlar sadece görmek istediği kadar görürler dolayısıyla yazılan ve çizilenin dışında gölgede kalan bazı gerçekler de mevcuttur. Nasturi olayları ile ilgili çoğu kitapta olaylar sadece dış devletlerin görmek istediği kadar yazılmıştır. Örneğin Nasturilerin Hakkâri’deki göç süreçleri

ve bu göçe bağlı olarak yaşanan acılar açıklanmıştır. Bunlar gerçeklik payı olan hadiselerdir fakat buna mukabil Rusların bölgeyi işgalleri ile başlayan Kürt göçü gerçeği de olmuştur. Bu göç ile ilgili hiçbir akademik çalışmada tek bir satır bilgi bulunamamıştır. Kürt göçünün yazılmamasının iki sebebi vardır. Birincisi Kürtlerin emperyalist güç ilişkilerinin içinde düşünülmemiş olmasıdır. İkincisi ise Birinci Dünya Savaşı'nda Kürtlerin Hakkâri'de meydana gelen olayların müsebbibi olarak görülmesidir. Bruner bu anlamda naratif teoriyi, normal ve beklenen gerçeğin yok sayıldığı durumda onu ortaya çıkaran disiplin olarak tanımlamıştır. Bu bakış açısı ile anlatıcının amacı, gerçekler arasındaki dengesizliği ve belirsizliği gidermektir (Bruner, 1996:90).

Kürt Tiyari mahlaslı mülakatçıya göre “*Birinci Dünya Savaşı'nda Hakkâri bölgesinde yaşanan olayların baş aktörü Ruslardır. Öte taraftan Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve siyasi anlamda zayıflanması; devletin tebaası olan gayrimüslimlerin Rusya, İngiltere gibi devletlerden yana tavır almasına neden olmuştur. Sonuç olarak, eğer Rusya'da devrim olmasaydı biz Kürtler bile bugün Hakkâri'de olmayabilirdik. Söz konusu olayları Nasturi ve Kürtlere mal etmek haksızlıktır*”(Tiyari, 27.04.2019 tarihli mülakat).

Jeloo'ya göre “*Bölgedeki Rus etkisi bir sonuçtur. Osmanlı Devleti'nin Van Valisi ile görüşen Patrik'in istekleri karşılık bulmayınca Nasturiler kendilerini korumak için Ruslarla hareket etmek zorunda kalmışlardır. Zaten savaşın temel nedeni, din üzerinden yükseltelen milliyetçiliktir* (Nicholas Al Jeloo, 15 Temmuz 2019 tarihli mülakat).

Asuri Edım'e göre ise “*Nasturiler, İngiltere, Rusya ve Osmanlı gibi büyük devletlerin çıkarlarının kurbanı olmuşlardır. Söz konusu devletler, Kürt ve Nasturi gibi halkların arasına dinî ayırımlar sokarak onları birbirlerine düşürmüşlerdir*” (Asuri Edım, 20.09.2019 tarihli mülakat).

Yukarıdaki anlatılar, insanların tarihsel geçmişlerine yönelik sorular sorup bu sorulara kendilerine göre aldıkları cevaplara göre şekillenmiştir. Bunun dışında olayların insan hafızasında ilk kurgulandığı şekil (örneğin söz konusu olayların dini ayırımlar yüzünden çıkması vb.) nesilden nesile aktararak zamansal çizgide kalıplaşmıştır. Bu konuda Polkinghorne'a tekrar müracaat edersek, naratif teoriye göre olaylar ve insan eylemleri bütünlük arz etmektedir. Dolayısıyla

beşerî faaliyetler de bu bütünlüğün üzerinden anlam kazanmıştır. Anlatılar, olayları zaman çizgisindeki yerlerine göre açıklamaktadır. Bu bakımdan anlatım, zamansal boyut içeren sembolik bir eylemler hesabı sağlamaktadır (Polkinghorne, 1988:18). Patrik, savaş arifesinde Van Valisi ile görüşüp taleplerini bildirmiştir ve Vali bu talepleri karşılayacağını söylemiştir. Öte yandan ikinci mülakatta, Nasturilerin yukarıda söz edilen devletlerin çıkarlarının kurbanı olduğundan söz edilmiştir. Yani Rus ve İngiliz etkisi, Patrik ile Vali'nin görüşmesinden önceki tarihlere denk gelmektedir. Jeloo'ya göre “*Nasturiler can güvenliklerini sağlamak için Rusya ile ittifak kurmuşlardır*”. İşte bu noktada şu soruyu sormak gerekir: Rusya'nın bölgedeki amacı Nasturilerin can güvenliğini sağlamak mıdır? Eğer bir an için öyle olduğunu düşünürsek Nasturiler, Rusların kontrolündeki yerlere göç ettikten sonra neden onlara iyi davranılmamış ve onlar yeni göç ve trajedilere uğratılmışlardır? (Bkz. Eliya Vartanov, 2005:17-45). Bu sorunun cevabı, Asuri Edım'ın (18.09. 2019 tarihli mülakat) dediği gibi “*büyük devletlerin çıkar çatışmaları, yerel halkın felaketi olmuştur*” sözünde karşılık bulmaktadır. Şu hususu da dile getirmek lazımdır, bu felaketin sebebi topraklarını savunan devlet midir yoksa dışarıdan gelip bu toprakları işgal edip halklarını birbirine düşüren devlet veya devletler midir? gibi bir sorunun cevabı okuyucuya bırakılmıştır. Yukarıdaki soruların hepsine mülakatlar bağlamında anlamlı ve mantıklı cevaplar bulunduğu durumda durumun görüldüğü gibi olmadığı sonucuna varılabilmektedir. Aşağıdaki mülakatlar da savaş sürecini farklı açılardan açıklamaktadır.

“Nasturiler köylü bir halktır ve Kürtlerle sorunları olmamıştır. Fakat Birinci Dünya Savaşı'ndaki hadiseler, dış devletlerin tahrikleri ile Nasturi liderlerine yaptırılmıştır” (Hacı Mehmet Dirı ve Reşat Dirı, 29.06.2019 tarihli mülakat).

Başka bir mülakata göre, “*Ruslar Şemdinli bölgesini işgal edince yanlarında Ermenileri de getirmişlerdir. Rusların amacı Ermeni, Nasturi gibi Hristiyanlar ile Kürtleri çatıştırıp neticede Kürtleri bölgeden çıkartmak olmuştur. Nasturilerin Şemdinli'deki temel şikâyetleri, o bölgenin yönetimini elinde bulunduran Seyit Taha ailesinin (özellikle Şeyh Ubeydullah ve Şeyh M. Sıddık) kendilerine zulüm yaptığı üzerinden kurgulanmıştır. Böylece Nasturiler, Kürtlere karşı yapmış oldukları eylemleri ve Rusların bölgedeki faaliyetlerini meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Seyit Taha ailesi sadece Nasturilerden değil aynı zamanda Dirı, Herki, Zerza gibi Kürt aşiretlerinden de vergi almıştır, fakat bu vergi meşru sınırlar içinde olmuştur. Nasturilerin amacı ise söz konusu vergiyi bahane edip Kürtlerle çatışmaktır*” (Şükrü Nurçin ve Mehmet Zerza, 07.09.2020 tarihli mülakat).

Asuri Yuhanna'ya göre “*Nasturiler Osmanlı Devleti'ne çok az vergi ödemişlerdir. Patrik Van Valisi ile görüştüğünde vergilerini düzenli ödeyeceğini söylemiştir. Fakat Hakkâri'ye döndüğünde meliklerini çağırıp vergi vermemelerini telkin etmiştir*” (Asuri Yuhanna, 23.09.2019 tarihli mülakat).

Bir anlatıda, iki noktaya dikkat edilmelidir bunlar tutarlılık ve güvenirliliktir. Tutarlılık, anlatılan olayın yer, zaman ve mekân bakımından uyumlu ve anlamlı olmasıdır. Güvenirlilik ise anlatılan şeyin, mantıklı, rasyonel ve akılcı olmasıdır (Şardağı ve Yılmaz, 2017:91). Birinci Dünya Savaşı ile ilgili Nasturi ve Kürt mülakatçıların hafızalarında iki söylem canlılığını korumaktadır. Birincisi, savaşta dış devletlerin Nasturiler üzerindeki etkisidir. İkincisi ise Nasturilerin savaştan önce bölgede baskı ve ayrımcılıklara maruz kaldığı söylemidir. Birinci söylem, (bu söylem Kürtlere aittir) hem literatür hem de saha araştırması ile tüm delilleri ile açıklanmıştır. İkinci söylem yani Nasturilerin baskıya maruz kaldığı söylemi şu bakımdan geçerli olmamaktadır: Hakkâri Merkez ve bağlı ilçelerde Nasturi aşiretlerinin oturduğu bölgelerde, Nasturi nüfusu Kürtlerden daha fazladır. Örneğin Çukurca'ya bağlı Tuhup bölgesinde 850 hanenin sadece 70 hanesi Kürtlerden oluşmuştur. Nasturi Tiyyar aşireti başlı başına geniş bir bölgeyi kapsamıştır. Bu durumda Kürtlerin Nasturilere baskı yapması imkânsızdır. Öte yandan Kürt Pinyanişi aşiretleri, Çukurca Merkez ve buraya bağlı köylerde önemli bir güç oluşturmuşlardır, fakat tarihsel bağlardan dolayı Pinyanişiler hiçbir zaman Nasturilere karşı zulüm ve baskı politikalarına başvurmamışlardır. Naratif teori, bir topluluğun tecrübeleridir ve bu tecrübeler inanç sistemleri, ortak kültürleri, kimlikleri ve sembolik değerlerin anlatılmasında önemli bir misyon yüklenmiştir. Yani bunlar adeta söylemsel bir çimento görevi görmüştür (Bar-Tal & Salomon, 2006). Dolayısıyla yukarıda anlatıldığı gibi Kürt aşiretlerinin, Nasturilere baskı yaptığı söylemleri, ortak geçmiş ve buna bağlı iki halk arasında kurulan ortak kültürün de etkisi ile boşa düşmektedir. Bir olay hikâyeleştirilerek anlatılınca, anlatıcının kullandığı dil çok önemlidir. Dil tecrübelerin aktarılmasında da önemli bir misyon yüklenmektedir (Acuna, 2011:130). Bir anlatıda şu hususların olması gerekmektedir: anlatıcının dili akıcı olmalı, olaylar arasında iyi bir bağlantının kurulmalı ve anlatılan olayın başka anlatıcıların söyledikleri ile çelişmemesi gerekmektedir. Birinci Dünya Savaşı ile ilgili yapılan saha araştırması neticesinde elde edilen bulgular, Nasturi ve Kürtlerin büyük babaları ve büyük annelerinden aktardıkları verilerden elde edilmiştir. Sonuç olarak olaylar anlatıcının bakış açısına göre değişmiştir. Sosyal ve politik değişim, aktörlerin hikayelerini formüle etme ve anlatma becerisi ile açıklanabilmiştir (Graef, Silva ve Hebert, 2018). Naratif teoride sabit mana yoktur, anlatıcı olayları doğal olarak kendi mantıksal süzge-

cinden geçirerek sunmaktadır. Bu bakımdan her tarihsel okumanın farklı bir yorumlaması ortaya çıkabilmektedir. Demirci'ye göre geçmiş olaylar, o olayı anlatan kişinin yaşadığı dönemden etkilenerek anlatılmıştır (Demirci, 2019: 72-73).

Ramazan Aras'ın Mardin Kerboran'da (Dargeçit) yaptığı saha araştırmasına göre Süryani ve Kürtler asırlarca kardeş ilişkisi içinde yaşamışlardır. Fakat zamanında Şeyh Seyda⁷² adında bir dinî figür, Cizre'den Kerboran'a gelmiş ve Kürtlere yani Müslümanlara, “*Hristiyanlarla ilişkilerini kesmelerini, onlarla görüşmenin haram olduğunu*” söylemiştir. Bunun üzerine iki halk arasına ayrışmalar ve çatışmalar olmuştur. Bu çatışmaların sonucunda Süryaniler Kerboran'dan göç etmek mecburiyetinde kalmışlardır (Aras, 2009:286-290). Bu anlatıda, toplumsal yapının çözülmesinin arkasındaki kritik nokta, dinin siyasallaştırılması olarak görülmüştür. Bu araştırma bağlamında ise misyonerlerin faaliyetlerinden önce toplumsal yapının, komşuluk ve iyi niyet üzerinde inşa edilmiş olduğu sonucuna varılmıştır. Sonraki süreçte söz konusu durum tersine dönüşmüştür. Kürt, Süryani veya Nasturi toplumları arasına konulan ötekileştirme ve düşmanlaştırma politikası ile dinî figürlerin öldürülmesi toplumdaki kaygan zemini iyice hassaslaştırmıştır. Süryani Endravos Demir'in din kimliği adı altında 1978 yılında Kerboran'da öldürülmesi hadisesi (Aras, 2009:292) ile Şemdinli'de birkaç papazın öldürülmesi (Mehmet Zerza, 28.11.2019) olayları aslında aynı zihin kodunun farklı zaman ve mekânlarda vücut bulmuş hali olarak değerlendirilmektedir. Bu hadiseler, Müslüman ve Hristiyanlar arasındaki toplumsal dengenin bozulmasına yetmiştir.

6.2.1.3. Naratif Teori Bağlamında Asuri Kimliği

Çalışmanın temel önermelerinden olan Nasturilerin etnik kimlikleri, saha araştırmasında yapılan mülakatlarda sorulmuş ve bu konuda onların Asuri veya Kürt olabileceğine yönelik bulgulara ulaşılmıştır. Kimlik üzerinde farklı argümanlar vardır. Bunlardan birisi, kimliğin kişiyi tanımlaması dışında insanın diğer insanlarla olan ilişkileri sonucu inşa edildiğidir. Bu görüşe göre, kişinin kimliği onun diğerinden farklı olarak bireyselliğini ve farklılığını dile getirmektedir. Diğer bir görüş ise kimliğin insanın benliğinden bağımsız bir anlatıdan ibaret olmasıdır. Bu görüş iki anlama gelmektedir: Birincisi kişinin kim olduğunun hayat hikâyesinin sonucunda oluşmuş olması, ikincisi insanın diğer insanlardan farklı olan hikayesini nasıl gördüğü ve idare ettiğini öğrenmesi olmuştur (Currie, 1998:17). Bu bakımdan Nasturi kimliği de

⁷² Şeyh Seyda, Şırnak'ın Cizre ilçesinde yaşamış, Nakşibendi tarikat liderindendir. 1950'lerde ve 1960'larda onun vaazlarından binlerce yerel insan etkilenmiştir. Bu vaazlar ile insanları Hristiyanlara karşı olumsuz davranış biçimlerine teşvik etmiştir. Özellikle Mardin Dargeçit'te bu yönlü çalışmalar yapmış dini bir figürdür (Aras, 2014).

iki biçimde ele alınabilmektedir. Birincisi, Nasturilerin yüzyıllarca kendilerini tanımladıkları kiliseye bağlı dinsel kimliğinden gelmektedir ki bu kimlik, onların ait oldukları grup ya da sosyal bağlarının sonucunda oluşmuştur. İkincisi ise onların etnik yapısının sorgulanması sonucunda oluşan Asuri kimliğidir.

Papaz David'e göre “*Nasturiler, MÖ 612’de yıkılan Asur İmparatorluğunun torunlarıdır. Asur İmparatorluğu yıkılınca bu imparatorluktan geriye kalan halk, Urfa bölgesine yerleşmiştir. Bizler Asuri’yiz Nasturi değiliz. Nasturyos sadece bir Patriktir ve onun söylemleri aslında Asur halkının da söylemleridir. Kilisemizin ismi, Kenisa Meşrikeyn Aşuri’dir*”⁷³ (Papaz David, 16.09.2019 tarihli mülakat).

Burada mülakatçı, zaman ve mekân belirtilerek Asuri bağına kanıtlamaya çalışmıştır. Geçmiş olayların zaman ve mekân bağlamında betimlenmesi anlatıdaki inandırıcılığı artırmaktadır.

Dr. Odisho Melkoye göre, “*Osmanlı Devleti millet sistemi altında yaşayan Süryani, Nasturi, Keldani vb. milletler din üzerinden tanımlanmıştır. Fakat biz etnik olarak Asuriyiz. Asurilerin kadim bir tarihi vardır ve bu tarihi, Hakkâri’den Bitlis’e kadar arkeolojik çalışmalar sayesinde ispatlayabiliriz. Asurlular söz konusu topraklarda yaşarken Kürtler bölgede olmamışlardır*” (Dr. Odisho Melko Gorgis Ashita, 18.09.2019 tarihli mülakat).

Bu anlatıda Nasturi atalarının Asurlular olduğu açıklanmıştır. Bu çalışmada hiçbir halkın ırkını veya milliyetini ispat veya inkâr etmek gibi bir gaye yoktur, fakat “Kürtlerin, Nasturi veya Asurilerden sonra Hakkâri’ye geldiği” söylemi farklı bir akademik çalışmaya muhtaçtır. Kvale’ye göre bilgi gömülü bir metale benzer. Madencinin amacı söz konusu metali kirletmeden çıkarabilmektir. Araştırmacının amacı, yapmış olduğu mülakatlarla bilgi veya anlamın ayırıcı özelliklerini bir madenci hassasiyeti ile aslına uygun olarak bulup yazmaktır (Kvale, 1996:3). Misyonerler bölgeye gelmeden önce Nasturi halkı, hangi köyde yaşıyorlarsa kendilerini o köy veya bölgede yaşayan diğer halklarla aynı millettten saymıştır. Mesela Oramar, Ştazin, Xenanis vb. köylerde yaşayan Nasturiler kendilerini söz konusu köyün ismine nispetle tanıtip etnik arayışlar içine girmemişlerdir. Fakat misyonerler bölgeye geldikten sonra söz konusu tanımlamalar ikinci plana atılmıştır. Aslına bakılırsa Nasturiler ve Kürtler sosyal bağlamda aynı

⁷³ Doğu Asur Kilisesi.

millet olarak değerlendirilebilmektedir (Hacı Mehmet Diri ve Reşat Diri, 29.06.2019 tarihli mülakat).

Ramazan Turgut’a göre, “*Nasturilerin benimsediği Asuri kimliğinin iki yönü vardır. Birincisi Henry Layard’ın kazı çalışmaları, ikincisi ise misyonerlerin çalışmalarıdır. Layard, Mezopotamya’da yaptığı kazı çalışmalarıyla söz konusu halkın Asuri ırkından geldiğini ispatlamaya çalışmıştır. Misyonerler de Nasturileri din ve inanç üzerinden mobilize edip kendilerine yerel müttefikler yaratmak istemişlerdir. Yukarıda anlatılan her iki çalışma da Nasturiler cenahında karşılık bulmuştur*” (Dr. Ramazan Turgut, 26.08.2019 tarihli mülakat).

Nasturilerin etnik arayış içine girmesi anlaşılabilir bir durumdur. Fakat misyonerlerin çalışmalarıyla bir halkın kendi milliyetini, etnik ve dinî yapısını sorgulaması söz konusu halkın faydasına değil tam tersine misyonerlerin bağlı olduğu devletlerin hegemonik amaçlarına dayalı olmuştur.

Nasturiler üzerine akademik çalışmalar yapan Kürt Dr. Nizar Hasan Guli’ye göre “*Nasturilerin Kürt veya Asuri olduğuna dair elimizde güçlü kanıtlar yoktur*” (Dr. Nizar Hasan Guli, 16.10.2019 tarihli mülakat). Dr. Macit Muhammed’e göre de “*Hakkâri Nasturileri her bakımdan diğer Nasturilerden farklı, fakat Kürtlere yakın bir yaşam tarzına sahip olmuşlardır. Bu bakımdan söz konusu Nasturilerin Kürt olabilme ihtimali Asurilikten daha ağır basmaktadır*” (Dr. Macit Muhammed, 18.10.2019 tarihli mülakat). Olayların hikayeleştirilmesi sadece onların sosyal ilişkiler bakımından anlamlandırılmasını sağlamaz, aynı zamanda bu anlamlara şekil verilmesini de sağlar. Bu bakımdan kişisel bir ilişki, verili olmanın ötesinde yeniden anlatılarak inşa edilmiştir. İster bireysel veya toplumsal ilişki olsun isterse de bir hikâye biçimi olsun bunlar anlatım biçimine göre şekil almaktadır. İnsanlar kendi ilişkileri hakkında birilerine bir şeyler aktarınca, o şeyler dil ve zihinsel süzgeçten geçirilerek “kim, ne, nerede?” vb. sorular vasıtası ile yeniden anlamlandırılır (Ellis ve Bochner, 2016:310). Ramazan Aras, toplumların din dışındaki toplumsal formlarının aynı olması o toplumların etnik yapısını muğlaklaştırmaktadır. Örneğin Mardin, Kerboran’daki Süryani ve Kürtlerin kimliksel olarak Hristiyan veya Müslüman olmaları dışında diğer tüm yaşam formları aynı olmuştur (Aras, 2009:282). Sahadan elde ettiğimiz verilere göre, Hakkâri’deki Kürt ve Nasturilerin de dinsel ayrımlar dışında günlük yaşam pratikleri, gelenekleri, aşiretsel örgütlenme biçimleri aynı olduğu için her iki toplum için de kimliksel ve etnik bağlar önemli olmamıştır. Zaten söz konusu ortak noktalar Nasturi ve Kürtler için “Hakkârililik” temelinde bir kimlik oluşturmuştur. Sosyal kimliğin bir parçası olan etnik

kimlik hem bireylerin kendi etnik gruplarına üyelik bilgilerini hem de bu üyeliğe bağlı değerleri ve duyguları birleştirmektedir (Tajfel ve Turner, 1986).

6.2.1.4. Naratif Teori Bağlamında Nasturi ve Kürt Göçlerinin Sonuçları

Naratif teorinin amacı, geçmişte yaşanmış olayları dinleyici veya okuyucunun gözünde canlandırmaktır. Naratif sayesinde insanlar geçmişteki olayların anlamlarını ve önemini mevcut şartlar içinde öğrenmektedir. Böylece naratif teori sayesinde geçmiş olaylara ışık tutularak onların aydınlanması sağlanmaktadır (Ellis ve Bochner, 2016:312). Olayların anlatısal olarak verilmesi metin ve gözlemlenebilir göstergeler kümesinden bir soyutlamadır ve bu da kendi içinde somut değildir. O zaman somut olmayan olaylar nasıl sunulabilir? Bu olayları somutlaştırmak ve onlara açıklık getirmek için olayın hikâyeleştirilip deşifre edilmesi gerekmektedir (Rimmon-Kenan, 1983:14). Bu çalışmanın konusu olan Nasturi ve Kürt göçlerinin en önemli özelliği, aradan yüz yılı aşkın bir zaman geçmesine rağmen toplumsal hafızadaki canlılığını korumuş olmasıdır. Hata Hakkârî’de eski bir olayın tarihi hatırlanmaya çalışıldığında “ev buyere, *pêşîya mihacirî yê, an jî piştî mihacirî yê qewimî ye?*” cümlesi kullanılmıştır. Türkçesi: “Bu olay göçten önce mi sonra mı olmuştur?” şeklinde tercüme edilebilmektedir. Ayrıca Hakkârî’deki Kürt göçü, insanların hafızalarında “*Mihacirî yê xelkê me koç kir Irak’e, gelek zor û zehmetî dîtî*” anlatı formu üzerinden şekillenmiştir. Yani “Göç zamanında halkımız Irak’a göç edip çok zorluk ve zahmet çekmiştir”. Anlatıdaki zamanlama, ilginç olaylar, unutulmayan anlar, acı ve tatlı dönemler belirli bir sistematik içinde tarih veya zaman mefhumu ile ortaya çıkartılmıştır. “Mihacirî” olarak Hakkârî insanının hafızasında kavramsallaşan Birinci Dünya Savaşı’ndaki göç, tarihsel yazımın dışında belirli bir anlatı temelinde günümüze taşınmıştır.

Mayıs 1915 tarihinde, Hakkârîli Kürt aşiret liderlerinin Nasturi Patriği ile yapmış oldukları uzlaşma arayışları sonuç vermeyince, Hakkârî Merkez, Yüksekova ve Şemdinli bölgesindeki Kürtler Irak’a göç etmişlerdir. Öte yandan Nasturi aşiretleri, Ekim 1915 tarihinde İran topraklarına göç etmek zorunda kalmışlardır. Kürtler Irak’ta hastalık, açlık ve sefalet yüzünden nüfuslarının büyük bir kısmını kaybetmişlerdir. Nasturiler ise Çarlık Rusya denetimindeki İran topraklarına göç edip 1917 yılına kadar Rus himayesinde kalmışlardır. 1917 yılında Rusya’da Bolşevik Devrimi çıkınca Nasturilerin bir kısmı, Ruslarla göç etmiştir, geri kalanları ise İngilizlerin denetiminde farklı kamplarda Kürtlerden pek de farklı olmayan şartlarda yaşam savaşı vermişlerdir. Söz konusu göçlerin yönü ve sonuçları beşinci bölümde ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Hakkârî Kürt göçü üzerine babasından duyduğunu aktaran Hacı Colemergi’ye göre;

“Rusların korkusundan Irak’a göç eden Hakkârili Kürtler ekmek bir yana temiz su bulmakta bile zorlanmışlardır. Babamdan duyduğum kadarı ile göç eden halkımızın büyük bir kısmı farklı sebeplerden dolayı hayatını kaybetmiştir. Kürtlerin göç ettikleri yerlerde en büyük perişanlığı onlara kucak açacak kimsenin olmamasıdır. Oysa Hakkâri’den göç eden Nasturiler, Ruslar ve İngilizler tarafından himaye edilmişlerdir” (Hacı Colemergi, 04.09.2019 tarihli mülakat).

Yukarıdaki anlatıda da göç hadisesinin oluşturduğu olumsuz duygu, olayın anlatıcı zihninde canlı kalmasını sağlamıştır. Bunun dışında bazen olaylar aktarıcının zihninde tam canlanmasa da olayla ilgili parçaların birleştirilmesi ile bütünlük sağlanmış olmaktadır. Xet Nezan ise göçün sebebini şu şekilde ifade etmiştir: *“1915’te Hakkâri’de gerçekleşen Kürt göçünün en önemli sebebi, Nasturi destekli Rusların bölgeye geleceği korkusu olmuştur”* (Xet Nezan, 15.03.2019 tarihli mülakat). Bu göçün sonucunda yüzlerce Hakkârili Kürt açlık ve hastalıklardan dolayı hayatını kaybetmiştir. Eğer siz bir insanın hayatını ve ne yaptığını öğrenmek isterseniz yapmanız gereken şey basittir: Onunla mülakat yapın, sohbet edin. Bu şekilde o insanın anlam dünyasını, geçmişini, rüyalarını ve hayattan beklentilerini öğrenmiş olursunuz (Kvale, 1996:1). Dolayısıyla 1915 yılındaki Kürt göçü de kendileri ile mülakat yapılan çoğu mülakatçı tarafından acıklı hadiselerin olduğu bir dönem olarak hatırlanmıştır.

Papaz İşu’ya göre *“İngiltere ve Rusya gibi devletler Patrik’imiz Mar Şimun’u ikna edip tarafına çekerek Osmanlı Devleti’ne karşı çatıştırmıştır. Osmanlı Devleti de bunun üzerine halkımızın bir kısmını öldürmüş geri kalanlarını ise göç ettirmiştir”* (Papaz İşu, 21.09.2019 tarihli mülakat). Bir anlatıda önemli olan özelliklerden birisi, olayın kurgusal ya da hakikat olması değildir, anlatılan olayın dinleyici için anlam ve tutarlılığıdır. Çünkü anlatılan şeyin doğru olup olmamasından ziyade aktarılanların birbiri ile tutarlı ve sitemli anlatılması önem taşımaktadır. Papaz İşu’nun belirlemesi ister gerçek isterse kurgu olsun, ortadaki hakikat: Nasturi toplumunun savaş neticesinde oluşan zorunlu göçü ve buna bağlı olarak Nasturilerin çektiği zorluklar olmuştur.

Xet Nezan’a göre *“Nasturiler, 1915 yılında Çukurca çevresinde çok sayıda Kürt köyüne saldırıp onlarca insanı katletmişlerdir. Özellikle Ertuş köyünü yakıp yıkmışlardır. Kürtlerin söz konusu köydeki nüfusu Nasturilerin yüzde onu kadar olmuş ve onlarla baş etmeleri imkânsız olmuştur. Vali Haydar Bey ve Behdinan aşiretleri*

Nasturilerin saldırılarını durdurup onları göç ettirmiştir” (Xet Nezan, 12.07.2019 tarihli mülakat).

Çukurca’da 1916 yılında gerçekleşen olaylarla ilgili Seyfullah Güzereşi halasından duyduğu şu bilgiyi aktarmıştır:

“1916 yılında, Nasturiler savaşın rövanşını almak için Çukurca’ya geri dönmüşlerdir. Söz konusu yılda Nasturiler Çukurca kalelerini yakmışlar ve Çukurca’da bulunan Kürtleri esir alıp Urmiye’ye kadar götürmüşlerdir. Fakat Nasturiler esirlere zarar vermeden Ağa Petrus’un emri ile onları serbest bırakmışlardır. Ben bu bilgileri o dönem esirlerin içinde olan halamdan duydum” (Seyfullah Güzereşi, 12.02.2020 tarihli mülakat).

Şükrü Nurçin’e göre, *“Şemdinli’nin Dure, Helena, Humaru, Dirha Baniyê, Zereni, Bêtkaruk köylerinde yaşayan Nasturiler, bölgeyi iyi bildikleri için Rusların bölgedeki işgallerini ve Kürtleri katletmelerini kolaylaştırmışlardır. Nitekim Ruslar 1915 yılında Nehri, Şiva Qelaşkê gibi köylerde Müslüman veya Kürt olan herkesi kıyımdan geçirmişlerdir” (Şükrü Nurçin, 07.09.2020 tarihli mülakat).*

Mehmet Zerza’nın, Hacı İbrahim Kelêti’den aktardığına göre *“Rus destekli Nasturi birlikleri 1915 yılında tıpkı Çukurca’da olduğu gibi Şemdinli’de de Kürtlere karşı çok sayıda katliam yapmışlardır. Şemdinli’ye bağlı Basya bölgesinde 5-6 aile Irak’a göç etmemişlerdir. Bu aileler çiftçi idi ve Nasturilerin kendilerine zarar vermelerini beklememişlerdir. Fakat söz konusu aileler (sayıları 50 ile 60 kişiden oluşmuştur) Rus-Nasturi birliklerince Nehri köyünün arkasında bulunan Vijgar köyünde toplanıp aralarındaki iki kadın çıkarıldıktan sonra geri kalanların hepsi öldürülmüştür. Söz konusu iki kadın, sonraki süreçte kurtulup Akra’ya varmışlardır. Aynı şekilde 1915 yılında jandarma karakolunda 18 asker vardı ve bunlarında mühimmatları yoktu. Bu askerler de Rus-Nasturi birliklerince katledilmişlerdir.” (Mehmet Zerza, 07.09.2020 tarihli mülakat).*

Anlatıda önemli hususlardan bazıları da “Kim, neyi anlattı, nasıl anlattı, anlatının ana karakteri kimdi?” vb. sorulardır (O’Neill, 1994:83). Bu sorulara verilecek mantıklı ve tutarlı cevaplar konunun anlaşılmasını sağlayacaktır. Gerek Hakkâri ile çevresinde ve gerekse de KBY sınırları içinde yapılan mülakatlarda, söz konusu olayları anlatanlar bize aktardıkları bilgileri

atalarından birebir duyduklarını dile getirerek olayı kendileri yaşamışçasına bir intiba bırakmışlardır.

Naratif teori, dağılmış, unutulmuş olayları hikâyeleştirmek (storytelling) suretiyle birleştirerek onları belirli bir sistematığe oturtan bir yöntemdir. Bu yöntem teorik ve pratik olarak akademik çalışmalara inanılmaz bir katkı sağlamaktadır. Bu açıklama doğrultusunda mülakatçılar, göç sürecinin Mayıs 1915 yılında başladığını ve mayıs ayında da Hakkâri dağları karla kaplı olduğu için Kürtlerin zorlu şartlardan geçerek Irak'a ulaştıklarını belirtmişlerdir. Zorlu yolculuklarda çoğu zaman vahşi hayvanların insanlara saldırıp onları parçaladığı dile getirilmiştir. Öte yandan Kürtler göç ettiklerinde, sadece günlük ihtiyaçları olan eşyaları almışlar ve hayvanlarını da önelerine katıp gitmişlerdir. Dolayısıyla açlık ve sefalet erken baş göstermiştir. Irak'ta havalar ısınınca Kürtlerin hayvanları da hastalık ve susuzluktan dolayı telef olmuştur (Xet Nezan, 17.04.2019 tarihli mülakat). Nasturiler de Ekim 1915 tarihinde Urmiye'ye göç ederken tıpkı komşuları Kürtler gibi aynı akıbeta uğradıklarını belirtmişlerdir. Surma Hanım'ın hatıratlarında belirttiğine göre, *“Nasturi halkı, göç yollarında çok sayıda mensubunu açlık, hastalık ve çatışmalardan dolayı kaybetmiştir”* (Surma Hanım, 2015:107).

Savaş neticesinde *“1915-1917 yılları arasında Hakkâri'nin Çukurca ilçesi ve çevresinde 223 Kürt, Nasturiler tarafından öldürülmüştür. Bu insanların 20'si (18 erkek, 2 kadın) Güzereş köyündendir”* (Hacı Marufi, 21.12.2019 tarihli mülakat). Seyfullah Güzereşi'nin halasından aktardığına göre, 1916 yılında Nasturilerin Çukurca'da esir ettikleri Kürtlerin kimler olduğu anlatılmıştır. Bunun yanında esir edilenlerin İran'a götürülme güzergâhları, yolda karşılaştıkları olaylar da anlatılmıştır (Seyfullah Güzereşi, 12.02.2020 tarihli mülakat).

Gerek Kürt ve gerekse Nasturilerin vermiş oldukları anlatılar, göç sürecinin her iki halk topluluğu için önemli sıkıntılara neden olduğunu göstermiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunda Hakkâri'de meydana gelen göçlerin insanların hafızasında canlılığını koruduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Sosyolojik olarak bu göçlerle, insanların alışık olduğu yaşam alanlarından alışık olmadıkları yaşam alanlarına hareket etmesi sonucu psiko-sosyal sorunlar ortaya çıkmıştır. Nitekim yukarıdaki anlatılardan çıkan sonuç, Kürt ve Nasturi göçlerinin genel anlamda olumsuz bir şekilde insanların hafızasında kodlanmış olmasıdır.

6.2.1.5. Hakkâri’de Nasturi Katliamı Oldu mu?

Tarih yazılırken, bilimsel kanıtların yanında toplumların belleklerinde kalan anlatılar da göz önünde bulundurulmaktadır. Paul Ricoeur “*Time and Narrative*” adlı eserinde tarih ve anlatı arasındaki ilişkinin üç yönüne vurgu yapmıştır. Birincisi, tarihsel olaylar bir anlatı yapılarak açıklandığında, tarihçilerin anlatılarının aynı olayların alternatif hesapları üzerindeki üstünlüğünü göstermeleri beklenmiştir. İkincisi, güncel tarih, bireysel ilişkilerden ziyade genellikle gruplar, halklar veya uluslarla ilgili olmuştur. Yani tarih, bireysel karakterlerden yoksundur ve eylem konusunu anonim olan varlıklarla değiştirmiştir. Üçüncüsü, mevcut tarihin zaman ölçeği bireyleri değil, sosyal varlıkları ilgilendirmiştir. Anlatılar anıların, beklentilerin ve koşulların bireysel ajanlarının zamanı ile alakalı olmuşlardır. Yani tarih, zamanı ya uzun ölçekli aralıkların bir dizisi olarak algılar ya da onu çeşitli ölçeklerden oluşan çokluğa dağıtır (Ricoeur, 1984). Bu anlamda tarih yazılırken olaylar belirli toplumların bakış açılarından azade yazılmadıkları gibi çoğu olay da abartılarak verilmektedir. Birinci Dünya Savaşı’ndaki olaylar ve sonuçları da çoğu zaman bu savaşa neden olan devletlerin çıkar hesapları üzerinden ve abartılarak yazılmıştır. Mesela savaşta, Nasturilerin katliama uğratıldıklarından söz edilmiştir (Stafford, 1935: 18-20). Bu konu ile ilgili sahadan elde ettiğimiz anlatılar aşağıda verilmiştir.

Kürt Hacı Colemergi’ye göre, “*Nasturiler üzerinde yazılan çoğu kitap, makale vb. yayınlarda Kürtlerin Nasturilere katliam uyguladığından söz edilmiş, fakat bu söylemler tamamen asılsız olmuştur. Savaş döneminde Kürtler Nasturilere karşı malını, canını korumak amacıyla öz savunmalarını yapmışlardır. Fakat buna rağmen Kürtler daha çok zarar görmüşlerdir*” (Hacı Colemergi, 04.09.2019 tarihli mülakat).

Dr. Nizar Hasan Guli, “*Birinci Dünya Savaşı’nda bazı kaynaklarda binlerce Nasturi’nin Hakkâri dağlarında öldürüldüğünden söz edilmektedir. Kuşkusuz bir savaş olmuş ve bu savaşın neticesinde çok sayıda insan yaşamını yitirmiştir. Fakat olaya Nasturiler bağlamında yaklaşıldığında savaşta hayatını kaybedenlerin sayısı çok abartılmıştır*” şeklinde ifade etmiştir (Dr. Nizar Hasan Guli, 16.10.2019 tarihli mülakat).

Başka bir mülakat şu şekildedir: “*Bazı kaynaklarda Yüksekova bölgesindeki Nasturilerin, Oramar Ağası Sitar ve diğer Kürt aşiretlerinden baskı ve zulüm gördüğü*

yazılmaktadır. Bu iddialar doğru değildir. Çünkü Yüksekova çevresindeki Nasturilerin büyük bir bölümü raiyattı ve Kürtlerle hiçbir sorunları olmamıştır. Öte yandan 1915 yılında göç yaşandığında buradaki Nasturiler, Kürtlerle çatışmadan bölgeden göç etmişlerdir” (Hacı Hasan Oramari, 29.06.2019 tarihli mülakat).

Yukarıdaki anlatılar, farklı kişilerce teyit edilip yazılmıştır. Bu mülakatlarda mahlasları verilen mülakatçıların büyük bir bölümü, Nasturilerin eski komşularının torunlarıdır. Dolayısıyla aktardıkları anlatılar kişinin aynı kültürün üyesi olması bağlamında önem kazanmıştır. Anlatıda olaylar genel perspektiften sunulmuş, dinleyici veya okuyucu onun detaylarını aklında canlandırmıştır. Kişinin olayı anlatırken kullandığı dil, anlattığı olayın anlaşılmasını da kolaylaştırmıştır. Polkinghorn’a göre algılar dil ile anlatılan şeyler arasında bir bütünlük sağlamaktadır. Okuyucular, anlatının objektif veya subjektif olma derecesini algıları ile ölçebilmektedir. Bu bakış açısı ile anlatıcının karakteri ve anlatılan olay arasındaki yakınlık, bu ölçüyü belirlemektedir. Buradaki esas dinamik, anlatıcının anlattığı şeye olan yakınlığı veya dahiliyeti olmuştur. Olayın dışında olan anlatıcı ise devamlı anlattığı olayın gerçekliğinden uzak kalmaktadır (O’Neill, 1994:62). Rimmon Kenan’a (1983:71) göre, anlatıcının anlattığı olaya olan hakimiyeti ve odaklanma derecesi olayın sağlıklı aktarılması için önemli bir husustur. Nasturi olayları hakkında Nasturilerin eski komşuları olan Kürtlerce verilen bilgiler samimiyetle aktarılmıştır. Mesela Nasturilerin 1916 yılında Çukurca’da bir kısım Kürt’ü esir alıp Urmiye’ye götürmesi bahsinde, Güzereş aşiretinden mülakat ettiğimiz kişiler halalarının ve amcalarının bu esirler içinde olduklarını anlatarak, olayın direkt içinde oldukları izlenimini bırakmışlardır.

Olaylar arasında mantıklı bağların olmaması onların anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Bir bireye neden bir olayı gerçekleştirdiği sorulsa, muhtemelen cevabı kategorik olmaktan çok anlatsal boyutta olacaktır. Polkinghorne’un (1988:21) ifadesi ile 70 yaş üstü bir adama “*neden hayat sigortası yaptın?*” diye sorulursa muhtemelen bu yaştakilerin hayat sigortası yapmasının arkasındaki hikâyeleri açıklayacaktır. Yaptığı şeyin temel gerekçeleri, bireyi geçmiş yaşantıları ve gelecek hedefleri de dâhil olmak üzere belli bir eylem üzerinde etkisi olan olaylara odaklanması şeklindedir. Naratif teori de eldeki argümanları birleştirip onları birlikte görmek üzerine kurulu bir disiplindir. Dolayısıyla sosyal ve siyasal olaylar arasında nedensellik bağı kurulup bütünleştirilerek bir anlam çıkartılabilmektedir. Barthes’e göre naratif teorisinin bir olay ile ilgili esas belirleyenlerine (cardinal fonctions) ek olarak, yapısalcı teori söz konusu olayın arka planındaki değişik fonksiyonları dizi şeklinde sunmaktadır (Barthes, 1966:8-9). Örneğin Naratif teoride “*dün akşam misafir gelmişti*” sözü, yapısalcı teoride “*dün akşam misafir geldi, onları*

karişlama biçimi, yemek ve kahve seansı, misafirlerin uğurlanması...” gibi olayın tüm ayrıntıları verilmektedir. Bu bakımdan naratif teori diğer teorilere göre esnektir (Polkinghorne, 1988:89). Naratif teoride anlatıcı, bir olayı teşkil eden temel nedenleri anlatıp olayın dinleyici veya okuyucunun zihninde canlandırılmasını sağlamaktadır. Anlatılan olaydaki eylem, bilgi ve kişisel özellikler karakterin ortaya çıkarılması için bir kilim gibi dokunmuştur. Böylece okuyucuyu, tanınabilir bir karakter kümesini oluşturan satırlar, hayal etmeye yönlendirilmektedir (Barthes, 1966:15). Anlatı, kaynaktan alıcıya iletilen bir mesajdır. Bu mesaj sözel bir doğaya sahiptir ve bu mesajlar yapıları bağlamında farklılık arz etmektedir. Fakat şu hususu dile getirmek lazım ki anlatılar tamamen kurgusal bir şey değildir, geçmişte kalan olayların dilden dile aktarımıdır (Rimmon-Kenan: 1983:2-5). Bu bakımdan çalışma bağlamında saha araştırması ile elde edilen anlatılar, belirli bir sistematik içinde olayların oluş sırasına göre ilmi yayınların ışığında analiz edilmiştir. Öte yandan, sahadan elde ettiğimiz bulgular anlatıcı ya da anlatıcıların tarihsel ve kültürel hafızasına göre şekillenmiştir. Nasturilerin anlattıkları kendilerine göre doğru; Kürtlerin anlattıkları da kendilerine göre doğru olmuştur. Bu anlamda tarihsel bellek ve onun altında gizlenmiş anlatılar ve söylenceler insanın geçmişi anlayıp geleceğini bunun üzerinden inşa etmesi için önemli kaynaklardır. Bu çalışmadaki anlatılar, toplumsal hafıza ve tarihin şekillenmesinde önemli bulguların öne çıkarılmasını sağlamıştır.

YEDİNCİ BÖLÜM

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Nasturilik, Doğu Hristiyanlığına bağlı bir mezheptir. Bu mezhebe bağlı insan gruplarının büyük bir bölümü uzun bir süre Hakkâri dağlarında Kürt komşuları ile yaşamışlardır. Nasturi ve Kürt ilişkileri XIX. yüzyılın ortasına kadar genelde iyi olmuştur. Yüzyılın sonuna kadar koyun talanı, arazi kavgaları vb. Nasturi ve Kürt köylerinde görülen bazı klasik anlaşmazlıklar, her iki taraftan aşiret liderleri ve Osmanlı Devleti'nin yerel temsilcileri tarafından sükûnet ile çözümlenmiştir. Fakat XIX. yüzyılın sonunda bölgedeki misyonerlerin de etkisi ile söz konusu sükûnet yerini büyük sorun ve çatışmalara bırakmıştır. Tüm önlemlere rağmen Nasturiler, Ruslara ve İngilizlere yakınlaşmaya başlamışlardır. Sonuçları itibari ile 1915 yılında söz konusu Nasturi toplumu, Ruslar ile savaşa katılarak nihayetinde Hakkâri'den göç etmek mecburiyetinde kalmışlardır.

Her akademik çalışmanın kendine göre zorlukları vardır ve bu kapsamda çalışmaya başlandığında bazı kaygılar taşınmıştır. Çalışmada Nasturilerin dinî, ırkî, kültürel ve aşiretsel özellikleri yazıldığından daha önce yapılan mevcut çalışmalar ile tekrara düşülür mü, bunun dışında çalışmanın teorileri çalışmayı ne kadar karşılayacak? gibi sorular endişe yaratmıştır. Fakat mevcut literatür, saha araştırması ve arşiv belgelerinin de desteği ile konuya farklı bir akademik perspektif çizilmeye çalışılmıştır. Geline aşamada Nasturiler konusunun sadece tarihsel yönünün olmadığı aynı zamanda bu konunun sosyo-politik yönlerinin de ağır bastığı sonucuna varılmıştır. Bu amaçla konunun konstrüktivizmin kimlik, kültür, yapı-aktör gibi kavramları bağlamında değerlendirilmesi çalışmaya önemli ve farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Bunun yanında, konu ile ilgili yapılan saha araştırması ile elde edilen veriler naratif teori ile işlenmiştir. Böylece sahadan elde edilen anlatılar ile mevcut literatür karşılaştırılarak çalışma sonuçlandırılmıştır. Çalışmada mülakat yapılan kişiler, Kürt ve Nasturilerden oluşan ve belirli bir eğitim seviyesine sahip bireyler olmalarının yanında tarihe merakı da olan insanlardan seçilmiştir. Bu insanların en önemli özelliği, çalışma sınırlarındaki olayların zihinlerindeki canlılığını korumasıdır. Bu bakımdan araştırma bulguları, Nasturilerin ve Kürtlerin anlattıklarıyla karşılaştırılmıştır. Nasturilere göre 1915'te Hakkâri'de yaşanan olayların sebebi Osmanlı Devleti'nin politikası ve Kürtlerin onlara saldırıları iken; Kürtlere göre ise söz konusu olayların nedeni misyonerlerin faaliyetleri ve Nasturi toplumunun onlarla hareket etmesi olmuştur. Sahadan elde edilen bulguların mutlak bir rasyonalitesi yoktur ve anlatılan olaylara doğal olarak hisler karıştırılmıştır. Anlatıdaki bulgular, ilmi eserlerle

karşılaştırılarak araştırmanın ilgili yerlerinde yazılmıştır. Bu karşılaştırma neticesinde, şimdiye kadar Nasturiler üzerinde yapılan çalışmalarda bulunmayan ama gerçeklik oranı yüksek bulgulara ulaşılmıştır. Özellikle yabancı yazarların yaptığı çalışmalarda, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ve savaş esnasında çıkan olayların sebebi olarak Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere yönelik olumsuz politikası ön plana çıkarılmıştır. Oysa sahadan elde edilen verilere göre Nasturi liderlerinin, Rusya ve İngiltere gibi devletlerle yaptıkları ittifaklar söz konusu dönemdeki olayların çıkmasında belirleyici etken olmuştur.

7.1. Sonuç

Hakkâri'de yaşayan Nasturiler, yüzyıllarca Kürt toplumu ile birlikte kendilerine has bir yaşam biçimi sürdürmüşlerdir. Nitekim Nasturi topluluğu, geleneksel kilise anlayışı çerçevesinde dış dünya ile uzun yıllar bağlantı kurmadan Hakkâri'nin sarp ve dağlık bölgelerinde yaşamışlardır. Nasturi ve Kürtlerin ilişkileri her iki kesimin dil ve dinleri ayrı olsa da dostça ve komşuluk hukukuna uygun bir şekilde sürdürülmüştür. Nitekim Nasturi ve Kürt aşiretleri birbirlerinin dinî ve etnik yapısına bakmaksızın karşılıklı ittifaklar kurmuşlardır. Örneğin Nasturi Tiyyar aşireti, devamlı Kürt Ertuşî aşireti ile birlikte hareket etmiştir. Bu bakımdan coğrafi yakınlık ve ortak yaşanmışlık her iki grubun siyasal ve sosyal münasebetlerinde etkili olmuştur. Söz konusu birliktelik, Nasturi Patrikliğinin Hakkâri'ye taşınmasından beri süregelmiştir. Çalışma bağlamında elde edilen bulgulara göre Nasturi Patrikliği XVII. yüzyıldan itibaren Hakkâri'ye (sırayla Dêz, Terkonis, Xenanis ve son olarak Koçanis köylerine) taşınmıştır. Nasturi Patrik'i hem Kürtler hem de Nasturiler tarafından sayılmış, bölgenin önemli hadiselerinde Patrik'in görüşü ve onayı alınmıştır. Örneğin Kürt aşiret liderlerinin seçilmesinde Patrik'in sözü her zaman geçerli olmuştur. Bu durum toplumsal birlikteliğin bir başka kanıtı olarak kaydedilmiştir.

Nasturilerin etnik bağları, dinî ve aşiretsel yapıları ve en önemlisi Kürtlerle olan ilişkilerinin sosyal bağlamda incelenmesi, her iki topluluğun beşerî münasebetlerinin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. XIX. yüzyılın sonunda başlayan ve Birinci Dünya Savaşı'nda doruk noktasına geçen hadiseler hariç tutulursa, Nasturi ve Kürt ilişkileri ortak fikriyat üzerinden asırlarca sürmüştür. Bu fikriyatın değişip dönüşmesinde köylü insanların vebali olmamıştır. Bu vebalin sebebi, sömürgeci devletler ve bunların aracısı olan liderler olmuştur. Tarih boyunca öngörüsüz liderlerin halklarına danışmadan vermiş olduğu kararların etkileri yıllarca süren trajedilere ne-

den olmuştur. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nda ve sonrasında Nasturilerin çektiği acıların nedenlerinden birisi de Mar Şimun Benyamin'in halkının akıbetini düşünmeden Ruslarla yapmış olduğu ittifak olarak değerlendirilmiştir. Bir an için şöyle bir soru sorsak; “Nasturiler, söz konusu hadiselerle karşılaşmayıp Kürtler gibi Osmanlı Devleti ile birlikte hareket etmiş olsalardı şuandaki durumları ne olurdu?”. Bu yönlü bir sorunun cevabı: Muhtemelen söz konusu insan topluluğu, Mardin'deki Süryaniler gibi kendi kiliseleri üzerinde gelenek ve görenekleri ile Türkiye Cumhuriyeti'nin bir parçası olarak yaşıyor olacaktı.

Çalışmada yapılan saha araştırması neticesinde Nasturilerin etnik yapısıyla ilgili bunların Hristiyan Kürt, Yahudi gibi milletlerden olduğu noktasında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Fakat Nasturiler, etnik temellerinin Asur İmparatorluğuna dayandığını tereddütsüz bir şekilde söylemişlerdir. Kürtler ise Nasturileri çiftçi anlamına gelen “*file*” tabiriyle nitelendirmişlerdir. Bu tanımlama da etnik veya milliyet eksenli anlamlar içermemektedir. Ayrıca “*file*” kelimesi bazen “*filê me*” yani “bizim filemiz” diye de kullanılmıştır. Bu durum, Nasturi ve Kürtler arasında dini farklılığın dışında önemli bir farkın görülmediğini göstermektedir. Nasturilerin etnik kimliği olarak kabul edilen Asurilik ve Hristiyanlık dini, Rusya ve İngiltere gibi devletlerce kullanılan iki temel unsur olmuştur. XIX. yüzyıldan itibaren misyonerlerin de etkisi ile Nasturiler, dinî kimliğinin yanında Asuri kimliği üzerinden de mobilize edilmiştir. Savaştan sonra ise bu kimlikler etnik milliyetçiliğe yükselmiştir. Bu milliyetçilik arayışının nedeni Nasturi, Keldani, Süryani gibi halkları Asuri kimliği altında birleştirmektir. Çalışmanın çoğu yerinde belirtildiği gibi Nasturilik kavramı söz konusu halkın Hristiyanlığa bağlı bir mezhepsel kimliğidir. Her ne kadar Asurilik XIX. yüzyılda sıklıkla ön plana çıkartılmış olsa da bu kimlik milli duygulara güçlü pozisyon oluşturması bakımından önemli bulunmaktadır. Çünkü Hakkâri Nasturilerinin soylarını Asur İmparatorluğu gibi bir devlete dayandırması güç ve prestij kaynağı olarak görülmüştür. Buna rağmen Nasturiler, Hz. İsa'yı tanımlama ve dinlerini icra etme biçimi bakımından Nasturyos'un düşünceleri ile paralellik göstermişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde bölgedeki İngiliz ve Rus misyonerleri devletlerinin sömürgeci politikaları bağlamında Nasturi liderleri ile görüşüp onları taraflarına çekmeye çalışmışlardır. Nasturilere misyonerleri kanalıyla çeşitli vaatlerde bulunan söz konusu devletler, çıkarları bağlamında bu halkı kullanmaya başlamışlardır. Başta Layard'ın kazı çalışmaları olmak üzere, bölgedeki diğer görevlilerin çalışmaları Nasturi toplumunun etnik arayışlar içine girmelerine neden olmuştur. Bölgede devamlı faaliyet gösteren misyonerlerin diğer bir amacı, kendi ifadeleri ile geri kalmış dindaşlarını eğitmektir. Asıl amaç ise Osmanlı Devleti'nin

yönetimindeki gayrimüslimleri devlete karşı ayaklandırıp onu zayıflatmak suretiyle devletin topraklarını ele geçirmektir. Misyonerler sadece Nasturilere değil aynı zamanda Kürtlere de yaklaşp onları da devlete karşı kışkırtma politikaları gütmüştür. Lakin Kürtler Osmanlı Devleti ile aynı dinden oldukları için söz konusu politikalara ödün vermemişlerdir.

Osmanlı Devleti, Kürt beylerinin otoritesine son verdikten sonra Nasturi Patriği, Kürt aşiret liderleri ile hareket etmemiştir. Zaten Bedirhan Bey Olayı'ndan sonra gevşeyen Nasturi ve Kürt ilişkileri yavaş yavaş kopmaya başlamıştır. Söz konusu kopma halk kesiminde olmamış, lider pozisyonundaki Nasturi ile Kürtler nezdinde olmuştur. Bazı istisnalar dışında, bazı aşiret ve raiyat Nasturiler ile Kürt aşiretleri savaşın arifesine kadar eskisi gibi dostluk ve komşuluk temelinde ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Nasturi Patrik'i Mar Şimun Ruel zaman zaman Rus ve İngiliz misyonerlerine müracaat ederek Kürtlerin kendilerine iyi davranmadığını ve Osmanlı Devleti'nin hiçbir önlem almadığını bildirmiştir. Fakat Osmanlı Devleti'nin Nasturi ve Kürtler arasındaki anlaşmazlıkları devamlı sulh ile çözmeye çalıştığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Ayrıca araştırmada Osmanlı Devletinin, Nasturi halkı üzerinde baskıcı yönetimde bulunmadığı, söz konusu halkın inanç ve adetlerini özgürce yaşadıkları bulgusuna rastlanmıştır. Bunun yanında Nasturiler, dinî ve dünyevî liderlerini de seçmişlerdir. Bu anlamda devlet, Nasturi Patrik'inin vermiş olduğu kararlar ve onun yetkilerine müdahil olmamıştır. Aynı şekilde Kürtler de Nasturilerin dinlerine ve yaşam şekillerine saygı gösterip zaman zaman Nasturi ayin ve diğer özel günlerine iştirak etmişlerdir. Nasturilerin Kürtlerle veya Osmanlı Devleti ile başlayan sorunlarında dış aktörlerin etkisi olmuştur.

Ruslar, Nasturileri Osmanlı Devleti ile çarpıştırmak için daha XX. yüzyılın başında planlar yapmaya başlamışlardır. 1910'da Osmanlı Devleti'nin Urmiye Şehbenderi olan Ağa Petrus Hakkâri, Yüksekova çevresinde yaşayan binlerce Nasturi'nin Rus Ortodoks Kilisesi'ne geçmesini sağlamıştır. Bu durum Nasturi halkının Ruslara yaklaşmasını sağlayan önemli unsurlardandır. Nasturi Patriği Rusların desteğinden aldığı güçle, "eğer Nasturi ve Ruslar güçlerini birleştirirse Van'dan Musul'a kadar olan alanı işgal edebilecek kabiliyette olduğunu" belirtmiştir. Zaten sonraki süreçteki temel beklenti söz konusu devletlerin bölgeyi işgal etmek suretiyle Nasturilere de bir statü tanınması üzerinde şekillenmiştir. Söz konusu beklentinin dışında Nasturiler özellikle de Tiyar aşireti mensuplarının olumsuz faaliyetlerini sürdürdüklerine dair bulgular, saha araştırması verileri ve arşiv belgelerinden anlaşılmıştır. Örneğin, sayıları Kürtlerden daha fazla olan Tiyar aşiretinin, Kürt Silehi, Peyanisi, Guyi gibi aşiretler ile farklı sebeplerle çatıştığı tespit edilmiştir. Bu hadiselerle rağmen Osmanlı Devleti

Nasturileri dış tazyiklerden korumak için XIX. yüzyılın sonunda Patrik'i Van vilayetine çağırıp haklarının genişleteceğinden söz etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın Hakkâri'deki Nasturi ve Kürtler bağlamında görünen nedenleri; Nasturi ve Kürtlerin karşılıklı çatışmaları, aşiretsel çelişkiler, etnik ayrımlar ve misyoner faaliyetleri olarak görülmüştür. Tüm bunlara rağmen, savaştan önce Hakkâri Kürt aşiret liderleri ve Van Valisi'nin Nasturi Patriği ile yapmış olduğu uzlaşma arayışları sonuçsuz kalmıştır. Bunun yanında Patrik'in akrabası olan Nemrut Efendi'nin halkının bu savaşta dış devletlerle hareket etmemesi için vermiş olduğu olumlu gayretler de sonuç vermemiştir. 1914'ten itibaren Nasturi ve Kürtler karşılıklı saldırılarını arttırmışlar ve buna bağlı olarak çok sayıda Nasturi ve Kürt yaşamını yitirmiştir. Geline aşamada, Birinci Dünya Savaşı'nda Nasturiler, Ruslara destek vererek kendileri için sonu gelmeyen acı olaylara kapı aralamışlardır. Ruslar 1915 yılında Hakkâri merkeze bağlı Lewin bölgesi, Yüksekova ve Şemdinli bölgelerine kadar gelmişlerdir. Bunun dışında Kuzey Irak sınırında bulunan ve Hakkâri ile sınır olan Balinda bölgesini de tutmuşlardır. Sahadan elde edilen verilere göre, Rus askeri Yüksekova ve Şemdinli'de mevziler açmış ve birkaç yıl buralarda etkin olabilmıştır. Dolayısıyla 1915 yılının baharında Hakkâri'deki Kürtler, Rusların Hakkâri'yi işgal edeceği korkusu ile Irak'a göç etmişlerdir. Nasturiler ise aynı yılın sonbaharında Osmanlı Devleti tarafından İran'a doğru göç ettirilmiştir. Göçle ilgili yapılan mülakatlarda, hem Kürt hem de Nasturilerin göç yollarında ve göç ettikleri yerlerde açlık, çatışma, hastalık, yoksulluk gibi göçün kaçınılmaz sonuçları ile karşılaştıkları bulgularına rastlanmıştır. Aynı şekilde Kürtlerin göç ettikleri Irak'ta o dönem istikrarsızlık ve yoksulluk hâkim olduğundan Kürtlere kucak açabilecek bir devlet veya kuruluş olmamıştır. Göç edilen yerlerde çok sayıda insanın yaşamını yitirmesi ile çoğu çocuk sahipsiz kalmış ve sonraki süreçte Irak'taki aşiretlere sığınarak yaşama tutunabilmıştır. Bu nüshaların yazarı dedesinden duyduğu kadarı ile dedesinin iki kız kardeşi, 1915 göçünde Irak'ta kaybolmuştur. Söz konusu iki kız kardeş, Irak'ta yaşayan Kürt Berwari aşireti mensupları tarafından himaye edilip büyütölmüşlerdir. Söz konusu kızların torunları zaman zaman Hakkâri'ye gelip dayılarını ziyaret etmektedirler. Çalışma boyunca buna benzer çok sayıda hikâye dinlenmiştir. Göç ettirilen Nasturiler, 1916'da Kürtlerden intikam almak için Çukurca bölgesine dönüp oradaki evleri yakıp, yıkmışlardır ve Çukurca'da bulabildikleri Kürtleri esir edip Urmiye'ye kadar götürmüşlerdir. Buna rağmen, esir edilen Kürtlerin hiçbir baskı ve eziyet ile karşılaşmadığı söz konusu esirlerin torunları tarafından ifade edilmiştir. Öte yandan 1916 yılında da Çukurca'dan Irak'a yapılan Kürt göçü, savaşa bağlı açlık ve sefaletin sonucunda olmuştur ve yine çok sayıda insan göç yollarında hayatını kaybetmiştir.

Nasturiler göç ettiklerinde ilk etapta Rusların himayesinde İran'ın Xoy, Selmas ve Urmiye gibi kentlerine yerleşmişler ve onlara orada her türlü yardım yapılmıştır. Rusya'da devrim çıktıktan sonra bu defa İngilizler Nasturileri çeşitli kamplarda barındırıp onların ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Söz konusu devletlerin yardımlarına rağmen, Nasturiler, 1915'te göç ederken sadece sırtlarındaki elbiseleri ve kendilerine birkaç gün yetebilecek erzak alabilmişlerdir. Her ne kadar İran kentlerinde onları karşılayan Rus ve İngiliz yetkilileri olmuş olsa da Nasturiler de tıpkı komşuları Kürtler gibi söz konusu göçte hastalık, açlık ve çatışmalardan dolayı çok sayıda kayıp vermiştir. 1917'de Rusya'da Bolşevik Devrimi çıkınca Nasturilerin bir kısmı Rusya'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Rusya'ya göç eden Nasturiler, Sibiry gibi bölgelere sürülmüş, Malik Kamber'in deyimi ile baskı ve zulümlere uğramışlardır⁷⁴. Rusya'da çıkan devrimden sonra İngilizlerin denetiminde İran ve Irak'ta farklı kamplara yerleştirilen Nasturiler ise salgın hastalık, çatışma, kötü yaşam koşulları yüzünden farklı zorluklarla karşılaşmışlardır. Bunun yanında Nasturiler, Irak'ta Levi güçleri olarak İngilizlerin çıkarlarını korumak zorunda kalmışlardır. 1920'li yıllara gelindiğinde Irak'ta yaşayan Nasturilerin büyük bir kısmı Hakkâri'ye geri dönmüşlerdir. Hakkâri'ye geri dönen Nasturiler 1924'te gerçekleşmiş Han Gediği Olayı ile tekrar Irak'a göç etmek zorunda kalmışlardır.

Bu çalışma bağlamında tespit edilen diğer bir husus da bu alanda yazılan kaynakların bir kısmında Hakkâri'de yaşamış Nasturilerin nüfuslarının 100.000 ve daha fazla olarak verilmiş olmasıdır (Cuinet, 1871:719; Nacim, 1999:209; Yonan, 1999:210). Oysa sahadan elde edilen veriler ile arşiv belgelerine göre XX. yüzyılın başında Hakkâri merkez ve buraya bağlı köy ve ilçelerde yaşayan Nasturi sayısının 60.000 ile 80.000 arasında olduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan istatistiklere bakıldığında ortada ciddi bir fark görülmektedir. Söz konusu istatistiklerin farklı olması güç ve çıkar bağlamında değerlendirildiğinde, Osmanlı Devleti'nin yabancılar tarafından sıkıştırılıp buna bağlı yeni iddialar ortaya atılması olarak anlaşılmıştır. Örneğin Nasturilerin nüfusu 100.000 olarak gösterilmiş, fakat 1915 yılında İran'a göç eden Nasturi sayısı 40.000 (Coakley, 2011) olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla iki istatistik arasındaki farkı oluşturan insanların "katledildiği" gibi somut olmayan iddialar ortaya atılmıştır. Bunun temel nedeni, Osmanlı Devleti'ni uluslararası alanda zor durumda bırakmanın yanında, o dönemde Nasturiler

⁷⁴ Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Dr. Eliya Vartanov, "Sibiry Sürgünü: Asurilerin Anıları", Çeviren: H. Topuzoğlu, Yaba Yayınları, 2005.

için istenilen otonom bölge vb. vaatleri Wilson İlkelerine de dayanarak sağlam temellere oturtmaktır.

Nasurilerin Birinci Dünya Savaşı'ndan önce İngiltere, Rusya gibi devletlerle kurmuş olduğu ilişkiler ve bu ilişkiler sonucunda savaşta gerçekleşen hadiselerin en önemli sebebi milli uyanış olmuştur. Bu uyanışta Asuri etnik kimliği etkili olmuştur. Çünkü söz konusu kimlik, onları daha önce birlikte yaşadıkları Kürtler ve yönetimi altında yaşadıkları Osmanlı Devleti'nden farklılaştıran bir olgu olmuştur. Nasturilerin “Kürt mü yoksa Asuri mi?” olduğu tartışması bir kenara bırakılırsa, hem Kürtler hem de Nasturiler Hakkâri'deki yaşam alanlarında birbirlerinin ırki veya etnik temellerini sorgulamadan yüzyıllarca kolektif bir kimlik oluşturmuşlardır. Aktörler arasındaki “biz” kavrayışı, bu aktörlerin oluşturdukları ortak kültürün sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla sözü edilen kavrayış, kolektif kimliğin belirleyicisi olmaktadır. Wendt (2016) bu kimliği, ortak kader ve karşılıklı bağımlılığın sonucu olarak görmüştür. Bu bakımdan her iki topluluk da kolektif kimlik etrafında, birbirlerinin dinî aidiyetlerine karışmadan yaşamışlardır fakat söz konusu misyonerlik faaliyetleri ile Asurilik etnik kimliği kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim Gabriele Yonan, Asahel Grant gibi bazı yazarlar tarafından Nasturilerin kökeni sadece Asurilere değil, bunun yanında Kalde, Arami, Yahudi vb. doğu halklarına da dayandırılıp melez ırklardan sayılmıştır (Yonan, 1999:20; Grant, 2015:132; Wigram, 2004:111). Oysa XIX. yüzyıla kadar gerek Kürtler ve gerekse Nasturiler için etnik kimlik önemli olmamıştır. Önemli olan her iki topluluğun kendi dinleri üzerinde birlikte kurdukları yaşam kültürü ve buna bağlı ortak millet mevhumu olmuştur. Nitekim millet mevhumu kan bağına dayalı olduğu kadar, ortak kültür, vatan, tarih ve yaşanmışlığa bağlı ortak paydada şekillenen bir olgu olarak tanımlanmıştır.

Nasturiler üzerinde yazılan bazı kaynaklarda söz konusu halkın Kürtler tarafından katliama uğratıldığı iddia edilmiştir. Bu iddialar yıllarca işlenerek insanların zihninde bu yönde anlatılar oluşturulmuştur. Konu üzerinden araştırma yapmadan önce bu konuda insanların aklına “*acaba gerçekten durum böyle mi olmuş*” gibi sorular gelmektedir. Fakat mülakatçıların birinci elden kaynaklardan aktardıkları bilgilere göre, Hakkâri'de Nasturi ve Kürtlerin birbirine katliam yaptıklarına yönelik herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Elbette bir savaş olmuştur ve bu savaşta iki toplumun karşılıklı çatışmaları neticesinde can kayıpları da yaşanmıştır. Fakat bir olayın katliam olarak adlandırılabilmesi için, kendilerini savunamayan insanlara karşı toplu öldürme fiilinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Nasturi ve Kürtler arasında katliam yaşanmadığına dair iki delil sunulabilmektedir. Birincisi, 1915 yılının baharında Kürtlerin

büyük bölümü Hakkâri'den Irak'a göç etmiştir. Nasturilerin bölgedeki faaliyetleri devam ederken Hakkârili Kürt savaşçılar, Musul Valisi Haydar Bey ve Behdinan aşiretleri, 1915'in yazında Hakkâri'ye geri dönmüşlerdir. Bu dönüşte devletin kararı ile Nasturiler Tal köyünde toplanmış ve buradan göç ettirilmişlerdir. İkincisi, Nasturilerin çoğunluğu ve özellikle aşiret olanları Hakkâri deresinden Çukurca'ya kadar olan bölgede yaşamışlardır. Kürtlerin anılan bölgedeki nüfusu hiçbir zaman Nasturiler kadar olmamıştır. Bu bakımdan Kürtlerin Nasturileri katletme güçlerinin olmadığına yönelik başka bir delil daha ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada Birinci Dünya Savaşı'nda, Osmanlı Devleti'nin ilan ettiği fetvanın devletin yönetiminde yaşayan gayrimüslimlere karşı çıkarılmadığı bulgusuna rastlanmıştır. Söz konusu fetvanın amacı müttefiklerin yaptıkları ittifaklara karşı, Müslümanların güç birliği yapmasını sağlamaktır. Savaştan önce bölgedeki misyon faaliyetleri ve dış devletlerin Osmanlı Devleti'ni paylaşma hesapları sürmüştür. Savaş ile bu planlar uygulanmaya sokulmuştur. Nitekim Birinci Dünya Savaşı devam ederken itilaf devletleri, Osmanlı Devleti'nin topraklarını aralarında paylaşmak için "İstanbul Anlaşması, Londra Anlaşması, Sykes-Picot Anlaşması, St. Jean de Maurienne Anlaşması, Mac-Mahon Anlaşması ve Balfour Deklarasyonu" gibi gizli antlaşma ve sözleşmeleri yapmışlardır. Bu paylaşımlara rağmen azınlık gruplara yapılmış olan vaatler söz konusu devletlerin çıkarlarına bağlı olarak değişkenlik göstermiştir. Örneğin İngiltere, Türkiye ve Mezopotamya'daki amaçlarına ulaşmak için Nasturi gibi halklara vaatler vermiş ve onları kullanmıştır fakat bu amaçlara ulaştığında ya da ulaşma ümidi kalmadığında söz konusu vaatlerini unutabilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Nasturilerin liderleri (Ağa Petrus, Surma Hanım, Malik Kamber vb.) kendilerine İngiliz ve Ruslar tarafından savaştan önce verilen vaatlerin gereğinin yapılması için arayışlar içine girmişlerdir. Nasturi liderler, Paris ve San Remo Konferansları, Sevr ve Lozan Antlaşmalarında kendilerine Hakkâri ve Urmiye'ye kadar olan alanda otonom bir statünün verilmesini talep etmişlerdir. Nasturilere Hakkâri bölgesinde oluşturulması planlanan otonom yapı, sonraki süreçte İngilizlerin çıkarları bağlamında değerlendirilmiştir. Örneğin Sevr Antlaşması'nın 62. maddesinde, müttefik devletler Nasturi veya Asurilerin Irak ve Türkiye'de himaye edilmesinden söz etmişlerdir. Fakat İngilizler değişken politikalarının gereği olarak, Nasturilerin haklarını korumak için yeterince çaba göstermemiştir (Bar Mattay, 1996:113). Lozan Konferansı'nda, konferans heyeti başkanı Curzon ve İngiliz temsilcisi Rumbold, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Hakkâri bölgesinde yaşayan Nasturilerin savaşta büyük acılar çektiklerini, bunların haklarının güvence altına alınması gerektiğini belirtmişlerdir. Buna karşılık Türkiye temsilcisi İsmet Paşa, söz konusu halkın savaştan önce Osmanlı Devleti'nin

yönetimi altında rahat yaşadıklarını belirtmiştir. Rıza Nur Bey ise söz konusu halkın yaşadıklarının müsebbibinin müttefik devletler olduğunu ifade etmiştir (Meray, 1969:283-288). Bu açıklamalardan görüldüğü gibi devletler söylemleri ile mevcut yapıyı kendi tarafına çekip şekillendirmektedir. Bu durum, söz konusu devletlerin çıkarlarına göre yön değiştirmektedir. Söz konusu konferans ve antlaşmalarda İngilizlerin, Nasturiler için iki önerisi olmuştur. Bunlardan birincisi, onları İmadiye ve Urmiye'ye yerleştirip petrol bölgelerindeki hâkimiyetini onlar aracılığıyla güvence altına almak olmuştur; İkincisi, Nasturileri Türkiye tarafına yerleştirip onlar üzerinden sömürgecilik faaliyetlerine devam etmek istemeleri olmuştur. İngilizler, bu aşamadan sonra Musul'u Türkiye'den kopartmak için Nasturi kozunu kullanmışlardır. İngilizlerin çelişkili politikaları Nasturilerce de anlaşılmış olacak ki Ağa Petrus, Türkiye kabul ederse eski yaşam alanlarında kendilerine toprak verilmesini talep edip bu durum gerçekleşirse Levi güçlerinin Türkiye emrine verileceğini ifade etmiştir. İngilizler, Türk ve Nasturiler arasında olumlu havayı sezdiklerinde hemen Nasturi Levi kuvvetlerini Revandiz'de Özdemir Paşa komutasındaki Türk birlikleri ile çatıştırarak söz konusu olumlu havayı dağıtmışlardır. Lozan'da çözülmemeyen Nasturi meselesi Haliç Konferansı'na havale edilmiştir. Bu konferansta İngilizler, Nasturiler için daha önce Hakkâri'de talep ettikleri statüde ısrar ederek meselenin Milletler Cemiyetine havale edilmesini sağlamıştır. İngilizlerin amacı, Milletler Cemiyeti kanalıyla Musul Sorununu Nasturileri kullanarak istekleri bağlamında çözüme kavuşturmak. Nitekim Nasturilerin Paris Konferansı'nda dile getirdiği talepler Milletler Cemiyeti'ne de gönderilmiştir, fakat bu taleplerin gereği yapılmamıştır. Tüm bu talepler ve nihayet bunların karşılanmaması Nasturi liderleri tarafından fark edilmiş fakat Nasturiler direkt olarak İngilizlere karşı tavır almamışlardır. Çünkü nüfuslarının büyük bir kısmı bu dönemde Irak'ta İngilizlerin denetiminde yaşıyordu. Türkiye Dışişleri Bakanı Tefik Rüşdü Aras'ın deyimi ile Nasturiler müttefiklerce aldatılmıştır (Parhad, 2009:64-67). Sonuçta Nasturilere verilen vaatlerin gereğinin yapılmadığı, tam tersine onların ortada bırakıldığı bulgusuna rastlanmıştır. Nitekim bu bulgu Asuri yazarların (Şimun, 1991; Vartanov, 2005; Malik Kamber, 1969) kaleminden de dile getirilmiştir.

Nasturilerin Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ve savaş dönemindeki faaliyetleri konstrüktivizm teorisi bağlamında ele alındığında, din ve etnik temele bağlı nedenlerin olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda Asuri kimliği ve iki topluluk arasına koyulan dinsel ayrımların etkisi ile her iki tarafta da ciddi insan kayıpları yaşanmıştır. Nasturiler, Hakkâri dağlarında Kürt komşuları ile birlikte inançları üzerinden ve kiliselerine bağlı bir yaşam sürdürmüşken, onların içine gelen yabancı devlet görevlileri, devletlerinin emperyalist politikaları bağlamında onları kullanıp sonuçta da onları kendi hallerine terk etmişlerdir. Bu bakış ile olaya yaklaşıldığında,

Nasturilerin Hristiyan kimliği ve Asurilik kimliğinin, Rusya ve İngiltere gibi devletlerin çıkarları için araçsallaştırıldığı ortaya çıkmaktadır. Rusya'nın Ortodoks Hristiyanlar üzerindeki etkisi ile Nasturilerin bu devlete yakınlaşması artmıştır. Bunun yanında Asurilik kimliğine bağlı olarak Osmanlı Devleti'nden ayrı ve özerk bir yaşam talepleri artmaya başlamıştır. Dolayısıyla, söz konusu devletlerin Nasturiler ile olan karşılaşmaları din ve etnik kimliğe bağlı sosyal bir inşa olarak değerlendirilmiştir. Devletler uluslararası alanda kendilerini tanımlarken kimliklerinin diğer devletler ve toplulukların nezdinde nasıl görüldüğüne göre hareket etmektedirler. Örneğin Rusya, kendisini Nasturi gibi toplulukların indinde meşru kılmak için din üzerinden hareket etmiştir. Ayrıca sözü edilen devletler, Nasturi liderleri ile yaptıkları görüşmeler neticesinde Nasturi topluluğunun farkında olduğu, fakat onlar için önemli bir anlam ifade etmeyen millî ve etnik farklılıklar ortaya atmışlardır. Bu anlamda Nasturiler arasında etnik ve millî arayışlar başlamıştır. Etnik kimlik için iki genel tanım yapılmıştır. Birincisi, bu kavram ortak kan bağına bağlı insan gruplarını tanımlamak için kullanılmıştır. İkincisi, söz konusu kavram ortak tarih, vatan ve kültür birliği yapan insanları tanımlamak için kullanılmıştır. Aynı coğrafyada ve ortak tarih anlayışı içinde yüzyıllarca birlikte yaşayan çoğu insan topluluğu kendilerini aynı millettten saymışlardır. Bu topluluklar için ortak vatan, kültürel birikmişlik gibi hususlar kan bağı ve etnik bağ gibi kavramlardan daha önemli olmuştur. Nitekim konstrüktivizme göre tarihsel süreçte oluşturulan değerlerin değiştirilmesi zor olmaktadır. Çoğu zaman bazı insan grupları kendileri ile aynı kan bağından olduğunu iddia eden diğer grupların varlığından bile haberdar olmamışlardır. Söz konusu insan toplulukları, kader birliği yaptıkları fakat aynı kan bağına veya etnik yapıya sahip olmadıkları komşuları ile kendilerini aynı millettten saymışlardır. Kürtlerde şu deyim vardır: “*Civakên ku bi heft nîşan pêkve jiya bin ji heman gelî/miletî ne*” yani “eğer bir topluluktaki insanlar, yedi nesil birlikte yaşamış ise onlar artık aynı millettendir”. Bu deyim, sosyal ilişki ve kültürel yakınlık üzerinden inşa edilmiştir. Mamafih Hakkâri'de yaşamış Nasturiler, dünyanın diğer bölgelerine dağılmış ve kendileri ile aynı etniğe sahip insanlardan bihaber yaşamışlardır. Eğer Hakkâri'deki Nasturi ve Kürtler arasında bir ayırım olmuşsa bile bu dinsel farklılıklardan dolayı olmuştur. Fakat dinsel ayrımlar da sosyal yaşamdaki birlikteliği etkilememiştir. Nitekim bölgedeki Müslüman ve gayrimüslimler arasındaki dinsel farklılıklarda da nezaket ve hoşgörü hâkim olmuştur. Bunun en büyük delillerinden birisi, Nasturi ayinlerine Kürtlerin katılması, bir diğeri bazı Nasturi papazlarının Kuran okuması vb. hususlar olmuştur. Bu bakımdan toplumları aynı millet yapan ortak vatan, tarihi birliktelik, ortak kültür ve kader birliği gibi hususlar olmuştur. Wendt'e göre uluslararası yapı paylaşılan fikirler üzerinde inşa edilmiştir. Bu fikirler bazen uzlaşan bazen de çatışan bir formatta olmaktadır. Asuri kimliği, XIX. yüzyıldaki bilimsel faaliyetler ve dış

devletlerin oluşturdukları fikirlerin payandasında ön planda tutulmuştur. Böylece Nasturi ve Kürtlerin tarihsel olarak oluşturdukları ortak kültür ve yaşanmışlık, etnik ve kimliksel bağların yeni formlarda sorgulanmasının etkisi ile çözülmeye başlamıştır. Fakat buna rağmen, savaşın başında bazı Nasturi ve Kürtlerin dış tehlikelere karşı köylerini değiştirdiği, birbirlerinin hukukunu korumaya çalıştığı tespit edilmiştir. Bunun yanında, çatışmalar Nasturi Patriği ve aşiret reisleri tarafından başlatılmıştır. Özellikle raiyat Nasturileri bu çatışmalara pek iltifat etmemiş, Kürt köylüler ile birlikte yaşamaya devam etmişlerdir. Zaten Yüksekova bölgesindeki raiyat Nasturiler Kürtlerle çatışmadan bölgeden göç etmişlerdir. Kürtlerle çatışmada Tiyar, Cilo ve Tuhup Nasturi aşiretleri etkili olmuşlardır.

Konstrüktivizme göre yapı ve aktör karşılıklı ilişkiye girerek düşüncelerini ortaklaştırmaktadır. Gerek Rus ve gerekse İngiliz misyonerlerin Hakkâri ve çevresinde yapmış oldukları çalışmalar, aktörün yapıya etkisi olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu çalışmalar ile Nasturilerin Kürtlerle oluşturdukları ortak kültür ve yaşam pratikleri değişip yeni fakat birbirine yabancılaşan bir yapının kurulmasına neden olmuştur. Böylece Hakkâri'deki mevcut düzen yani yapı, dış aktörlerin faaliyetleri ile yeniden tanımlanmıştır. Bu bakımdan Nasturilerin dinî ve etnik bağlarını dayandırdıkları Asuri kimliği, söz konusu yapının değiştirilmesinde önemli bir görev yüklenmiştir. Rusya ve İngiltere gibi devletler için önemli olan Nasturilerin etnik kökeninin Asurlu veya başka bir topluma dayanması olmamıştır. Bu kimlik, söz konusu devletlerin Nasturiler üzerinde ulaşmaya çalıştığı emperyalist amaçlarının bir aracı olarak görölmüştür. Sadece emperyalizm değil aynı zamanda feodal yöneticiler de toplumların yapısına nüfuz ederek onlar arasında etnik, dinsel, dilsel çelişki ve çatışmalar çıkararak kendine alan yaratmıştır. Bu durum doğu toplumlarında yaygındır. Örneğin Hakkâri'de yaşayan Kürt aşiretleri arasında Ertuşi-Pinyanişi gibi aşiretsel bölünmeler (günümüzde böyle bölünmeler yoktur) yaratılmasının arkasında, dönemin mirlerinin çıkarlarının olduğu düşünölmektedir. Söz konusu mirler, her zaman toplumu ikiden fazla bölömlerle içinde görmek istememişlerdir. Eğer toplum iki kutup içinde olursa bu iki kutup arasında çıkarılan çelişkilerin etkisi ile onların yönetimi kolaylaşmıştır. Bu çelişkiler devletler için de geçerlidir. Nitekim Rus ve İngilizlerin Asuri kimliğini sıkça kullanmaları dinin yanında etnik kimlik vasıtası ile Osmanlı Devleti'ni parçalama politikaları olarak görölmektedir. Bütün bu olaylar çerçevesinde kimlik inşasının arkasında çıkarların olduğu söylenebilir. Sözü edilen amaçlar için karşıdakinin aşiret veya devlet şeklindeki sosyal örgütlenme içinde olması önemli değildir. Bu çalışmada Nasturilerin Asuri milleti olduğu bulgusuna sıkça rastlanmıştır; fakat Nasturilerin, Kürtlerle birlikte oluşturdukları ortak yaşam pratikleri onları

millet bağlamında her daim birbirlerine yakınlaştırmaktadır. Burada şu ayırımı yapmak gerekmektedir ki millet ve milliyetçilik ayrı hususlardır. Nasturilerin etnik olarak bağlı olduğu milletin, Asur İmparatorluğu olarak kabul edilmesi anlaşılabilmektedir. Fakat milliyetçilik modern kavram olup emperyal politikaların aracı olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla Asur milliyetçiliğinin ön plana çıkarılması, söz konusu devletlerce siyasallaştırıldığı düşünülmektedir.

1915'teki Nasturi olaylarının temel nedenlerinden birisi olarak kabul edilen misyoner faaliyetleri, çalışmanın ikinci teorisi olan naratif teoriye göre değerlendirildiğinde söz konusu misyoner faaliyetlerinin Nasturi toplumu üzerindeki etkileri kendisi ile mülakat yapılan kişilerin kimliğine göre farklılaşmıştır. Bu bakımdan Nasturilerle yapılan mülakatlarda, Hakkâri'de farklı amaçlarla bulunan misyonerlerin amacı, onlara dinlerini öğretmek, güçlü Hristiyan topluluklarını bir araya getirmek olarak değerlendirildiği tespit edilmiştir. Kürtler için misyonerlerin amacı, Nasturi ve Kürtler arasına ayrılıklar koymak olarak ifadelendirilmiştir. Bu bakımdan Nasturi Hristiyan kimliği ile Kürt Müslüman kimliği olayların algılanıp aktarılmasında önemli olmuştur. Bu belirlemelerle birlikte çalışmanın bütününde ortaya çıkan ana tema, misyoner faaliyetlerinin Birinci Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan olumsuz durumun sebebi olmasıdır. Naratif teori bağlamında, mülakat sonuçlarına yaklaşıldığında yukarıda belirtilen tüm olaylar aralarında sebep ve sonuç ilişkileri kurularak anlatılmıştır. Mesela literatürün bir kısmında, Osmanlı Devleti'nin amacının gayrimüslimleri bölgeden çıkartmak olduğu yazılmıştır. Kürt mülakatçılarından elde edilen bulgulara göre Rusya'nın amacı Ermeni ve Asuri/Nasturi gibi Hristiyan grupların güçlerini birleştirip Kürtleri bölgeden uzaklaştırmak olmuştur. Bunun dışında söz konusu Hristiyan gruplar, Hristiyan devletlerinin de koruması altında otonom bir yapı oluşturmayı hedeflemişlerdir. Tüm çalışma boyunca elde edilen bulgular konstrüktivizm ve naratif teorisinin ilkeleri doğrultusunda ele alındığında, toplumlar arasındaki sosyal ve siyasal çelişkilerin neden(ler)inin sosyal olarak inşa edildiği görülmüştür. Bu çalışmada incelenen Nasturi ve Kürt ilişkilerinin Birinci Dünya Savaşı'nda kopmaya başlamasının en önemli nedenleri: Din, kimlik, milliyet farklılığının kullanılması olarak tespit edilmiştir. Bu bakımdan konuya yaklaşıldığında, toplumlar tarihlerine yön vermiş olumsuz olayları kendinden sonraki nesillere aktararak onların unutulmamasını sağlamak istemişlerdir. Fakat her toplum söz konusu olayları kendi bakış açısı ile inşa ederek göreceli bir gerçeklik oluşturmuştur. Söz konusu inşa, insan algısında kalıplaşarak aktarılmıştır. Konstrüktivizme göre söz konusu gerçeklik, öznel arası anlamlar vasıtası ile sosyal olarak oluşturulmuştur. Bu durum hem fikirler hem de materyalist unsurlar üzerinden olabilmektedir. Bu anlamda kendileri ile KBY'de mülakat yapılan Nasturilere göre Birinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki olayların temel sebebi Osmanlı Devleti'nin din üzerinden

onlara yaklaşımı olarak aktarılmıştır. Aynı şekilde, Kürt mülakatçıların zihninde ise tüm olayların sebep veya sebepleri, Rusya ve İngiltere gibi devletlerin bölge üzerindeki emperyalist amaçları ve buna bağlı olarak Nasturi liderlerin bu devletlerle hareket etmeleri üzerinden inşa edilmiştir. Dolayısıyla akademik çalışmalar sosyal ve siyasal olayların tüm tarafları ile yapılan görüşmeler ve ilmi eserlerdeki bulguların karşılaştırılması ile yapılmaktadır. Bu çalışmada kullanılan konstrüktivist teori, siyasal ve sosyal olayların salt maddi unsurlara dayanmadığını, bunun yanında bu olayların arka planında normatif unsurların da olduğunu kavratmıştır. Aynı şekilde naratif teoriye göre söz konusu olaylar, olumlu veya olumsuz anlamda anlatı vasıtası ile nesiller boyunca aktarılmıştır.

7.2. Öneriler

Sosyal bilimlerde yapılan çalışmalarda eski medeniyet ve insan topluluklarının modern teori ve yaklaşımlarla analiz edilmesi mevcudun farklı bir bakış ile yazılması noktasında, literatüre orijinal bakış açısı kazandırmaktadır. Nasturiler üzerinde yapılan mevcut çalışmalara ek olarak sahada yapılan çalışmalar da önem taşımaktadır. Nasturiler konusu üzerinde önemli bir literatür mevcuttur, fakat bunun yanında konunun siyaset bilimi teorileri (konstrüktivizm ve naratif) ışığında incelenip analiz edilmesinin de bu alanda yeni çalışmalara öncülük edeceği varsayılmıştır. Dolayısıyla sosyal bilimler alanında araştırılan herhangi bir konunun, farklı kavram ve teorilerle incelenmesi, alanda yapılan çalışmalara yeni bir perspektif sunacağı beklenmektedir. Bu bakımdan, bu çalışmada olduğu gibi, sosyal ve siyasal olaylar anlatılar vasıtası ile dönemsel olarak aktarılmışlardır. Örneğin Nasturi olayları yüz küsür yıl önce gerçekleşmiştir. Aynı şekilde bu olayların neticesinde Hakkâri’de vuku bulan göçler belirli bir zihin kodu ile aktarılmışlardır. Çoğu zaman tarihe mal olmuş olaylar, tek bakış açısı ile ve daha da önemlisi, bu olaylar genellikle bir tarafı mesul gören bakış açısı ile yazılmıştır. Tam da bu noktada olayların hem Kürt hem de Nasturilerin şimdiki nesillerinin zihninde nasıl şekillendiğini ortaya çıkartmak önem arz etmiştir. Örneğin, şimdiki nesillerde, Nasturilerin Birinci Dünya Savaşı’nda Müslümanlar tarafından katledilip (Travis, 2006:328) çeşitli trajedilere sürüklendikleri üzerine bir algı oluşturulmuştur. Fakat ayrıntılı çalışmalar bu iddiaları çürütebilmektedir. Öte yandan savaş sonucunda Nasturilerin yaşadıkları göç süreci ve peşinden gelen mağduriyetler anlatılmıştır. Fakat bunun yanında Kürtlerin de göç sürecinde en az Nasturiler kadar acı durumlarla karşılaştıkları saha araştırmasındaki bulgulardan anlaşılmıştır. Her iki göç arasındaki temel fark, Kürt göçleri ve sonuçlarının yazılmamış olmasıdır. Bu bakımdan algının arkasındaki temel unsur, onu oluşturan söylemdir. Naratif

teoriye göre söylem dil aracılığıyla nesilden nesile aktararak kalıplaşmıştır. Dolayısıyla bilimsel araştırmaların rasyonelliği açısından aynı konunun farklı söylem ve bakış açıları ile işlenmesi önemli bulunmaktadır. Nasturi meselesi gibi spesifik konuların, farklı bilimsel yaklaşım ve metotlarla incelenmesi insanların zihninde yer etmiş veya kalıplaşmış olumsuz algıların kırılması noktasında önemlidir. Bu bağlamda yeni akademik çalışmalara önemli görevler düşmektedir.

Birinci Dünya Savaşı gibi önemli ve hassas konularda farklı bilgi ve belgelerin insanların atalarından duydukları bilgiler ile harmanlanarak incelenmesi bilimsel tarafsızlık açısından mühim olmaktadır. Elbette sosyal bilimlerde araştırılan konular ve bu araştırmanın neticesinde elde edilen bulgular tam olarak birbirlerinden bağımsız olmamaktadır. Fakat akademik araştırmalarda izlenen yol ve yöntemin diğer çalışmalardan farklı olması konuya farklı bir bakış açısı ile yaklaşılmasını sağlamaktadır. Bir akademik çalışmada: “*bu/bunlar da mı vardı?*” gibi sorular sorulup cevabı bulunmuşsa çalışma hedefine ulaşmış demektir. Nitekim Nasturilerin Birinci Dünya Savaşı’nda yaşadıkları ve sonraki süreçte karşılaştıkları hadiselerin aynı şekilde Kürtlerin başına da gelmesi noktasında yapılan karşılaştırmalar yukarıdaki sorunun cevabını vermiştir.

Sonuç olarak, Nasturiler üzerinde dil, kültür, edebiyat ve folklor gibi yeni çalışmaların yapılması önerilmektedir. Nasturiler üzerine yapılacak çalışmaların Kürtlerle karşılaştırılarak yapılması iki toplum arasındaki kültürel ve tarihsel benzerliklerin literatüre kazandırılması noktasında önemli olacaktır. Ayrıca Kürt ve Nasturilerin lawje, eyhok, sitran, çîrok vb. halk kültürünün karşılaştırılıp yazılması iki halkın tarihsel birlikteliğine ışık tutacaktır. Nitekim Nasturi ve Kürt tarihinin anlaşılıp aktarılmasında söz konusu halk kültürünün çok önemli katkıları olmaktadır⁷⁵. Ayrıca, Hakkâri bölgesinde çok sayıda Nasturi kilisesi vardır. Mülakat yapılan çoğu Nasturi/Asuri, Türkiye Cumhuriyeti devleti tarafından söz konusu kiliselerin restore edilmesini talep etmişlerdir. Bu kiliselerin aslına uygun bir şekilde onarılması hem turizm sektörü açısından hem de insanlığın ortak mirası olarak değerlendirilen kutsal mekânların korunması noktasında önem arz etmektedir.

⁷⁵ Bu konuda, Wasfî Ak tarafından yazılmış ve Sitav Yayınlarından (2016) çıkan “Çıl Kelatên Kurdistanê: Çîrok, Awaz û Stran” isimli eser önemli bulunmuştur. Eserde hem sitran hem kılamların sözleri yazılmıştır hem de bunların hangi tarihsel olaylar üzerinde söylendiği açıklanmıştır.

KAYNAKÇA

1. OSMANLI DEVLETİ ARŞİV BELGELERİ

a. Başbakanlık Osmanlı Arşiv (BOA) Belgeleri

Bab-1 Ali Dâhiliye Şifre Kalemi Belgeleri (DH.ŞFR.), 46/195-001; 46/78-001; 637/125.

Bâb-1 Âlî Evrak Odası (BEO), 1779/133425; 1785/133804-001; 1785/133807-001; 223/16719-001; 223/16719-003; 223/16719-004; 227/16960-001; 2697/202206-01; 2977/223207-005; 2977/223207-001; 3019/226382-003; 3019/226382-004; 3153/236461-01; 99/7388-001.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Şubesi (DH.EUM), 3/12-004; 11/53-2; 11/53-3; 23/113-001; 3/12-003.

Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH.TMIK.M), 11/75-001.

Hariciye Nezareti İdare Odası Belgeleri (HR.İD), 1806/34-001

Hariciye Nezareti Tercüme Odası Belgeleri (HR.TO), 435/21-002.

İrade Mesail-i Mühimme (İ.MSM), 51/1310.

Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Belgeleri (DH.KMS), 26/36-001; 23/43/002.

Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM), 670/13-11; A.MKT.MHM.67/13-002.

Yıldız Perakende Dahiliye Nezareti (Y.PRK.DH), 9/26/002.

Yıldız Perakende Evrakı Evrak-ı Yaveran ve Maiyeti Senniye Erkan-ı Harbiye Dairesi (Y.PRK.MYD), 7/125-001.

Yıldız Perakende Evrak-ı Umumi (Y.PRK.UM), 48/69-001.

b) Başbakanlık Cumhuriyet Dönemi Arşiv (BCA) Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Toprak İskân Genel Müdürlüğü, (BCA. TİGM), Muhacirin (272.0.0.12), 45-76-8.

2. İNGİLİZ BELGELERİ

İngiliz Arşiv Belgesi, Indian Office Records, Political and Security, 10/781, Kurdish Station.

3- KİTAPLAR:

- Abdulla, N. (2009). *İmparatorluk Sınır ve Aşiret: Kürdistan ve 1843-1932 Türk-Fars Sınır Çatışması*, (M. Aslan, Çev.). Avesta Yayınları.
- Acuna, S.S. (2011). *System Theory in Action: Applications to Individual, Couples and Family Therapy*, Wiley Publications.
- Ahmad, F. (2006). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye* (S. C. Karadeli, Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ainsworth, W. F. (1842). *Travels and Researches: Asia Minor, Mesopotamia, Kaldea and Ermania*, Volume II, London.
- Ak, W. (2016). *Çıl Kelatên Kurdistane: Çiroke, Awaz û Stran*. Q. Bateyi (Ed.), Sitav Yayınları.
- Akalın, C. ve diğ. (1982). *Hakkâri*. V. Günyol (Ed.), Yurt Ansiklopedisi, İstanbul: Anadolu Yayıncılık.
- Akgül, S. (2001). *Musul Sorunu ve Nasturi İsyanı*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Akyüz, G. (2005). *Tüm Yönleri ile Süryaniler*, Mardin: Kırklar Kilisesi Yayınları.
- Akyüz, Y. (1975). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Albayrak, K. (1997). *Keldaniler ve Nasturiler*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Albayrak, K.(2002). *Keldaniler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXV.
- Almond, G. A. and Verba, S. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton: Princeton University Press.
- Amar, J. P. (2011). *Maron*. In Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage: Electronic Edition. Edited by Sebastian P. Brock, Aaron M. Butts, George A. Kiraz and Lucas Van Rompay. Digital edition prepared by David Michelson, Ute Possekkel, and Daniel L. Schwartz. Gorgias Press, 2011; online ed. Beth Mardutho, 2018. <https://gedsh.bethmardutho.org/Maron>. <https://gedsh.bethmardutho.org/Maron/tei>.
- Anderson, B. (1983). *Imagined Communities: Reflection on the Origin and Spread of Nationalism*. New York: Verso Publications.
- Aprim, F. (2008). *Asurlular: Sürekli Bir Öykü* (V. İlmen, Çev.). İstanbul: Yaba Yayınları.

- Aras, R. (2009). *Nasıl Hatırlıyoruz?: Türkiye 'de Bellek Çalışmaları*. L Neyzi (Ed.), İş Bankası Yayınları.
- Arı, T. (2006). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği* (8. Baskı). MKM Yayıncılık.
- Armstrong, J. (1982). *Nations Before Nationalism*. Chapel Hill (Ed.), Cambridge: The University of North Carolina Press.
- Asna, B. ve Gezer, S. (2016). *Geçmişten Günümüze Hakkâri Tarihinde İnanç Sistemleri: Keldanilik ve Nasturilik*. Uluslararası Tarihte Hakkâri Sempozyumu (ss. 417-437), 2.
- Atay, T. (2004). *Din Hayattan Çıkar: Antropolojik Denemeler*. İletişim Yayınları.
- Atiya, A. (1995). *Mezopotamya'da İlk Doğu ve Batı Süryani Kiliseleri: Yakubi, Nasturi, Maruni*. İsveç: Nsibin Yayınevi.
- Atiya, A. (2005). *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*. (N. Hiçyılmaz Çev.). İstanbul: Doz Yayınları.
- Austin, H.H. (1920). *The Baqubah Refugee Camp: An Account of Work On Behalf of the Persecuted Assyrian Christians*. Assrian International News Agency Books Online, www.aina.org, Acces: 12.02.2019.
- Aydoğan, E. (2013). *Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Dış Politika, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Dersi II*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Mustafa Kemal Atatürk (2015. *Nutuk*) (1. Baskı). N. Bayramoğlu ve K. Güran (Ed.), Ankara: Kaynak Yayınları.
- Badger, G. P. (1852). *The Nestorians and Their Rituals*. London: Volume I & II.
- Bal, M. (1985). *Narratology Introduction to the Theory of Narrative* (2.nd. Ed). Toronto: University of Toronto Press.
- Balaban Salı, J. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Veri Toplanması Bölümü*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*, Englewood Cliffs. New Jersey: Prentice Hall.
- Banks M. (1985). *The Inter-Paradigm Debate*, M. Light, A. J. R. Groom (Ed.), International Relations: A Handbook of Current Theory, London: Pinter Publishers.

- Bar Mattay (K. P. Matfiyef) (1996). *Asurlar ve Modern Çağda Asur Sorunu*. (V. Kelat, Çev.). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Bar-Tal, D., & Salomon, G. (2006). *Israeli-Jewish Narratives of The Israeli-Palestinian Conflict: Evolvment, Contents, Functions and Consequences*. In R. I. Rotberg (Ed.), *Israeli and Palestinian Narratives of Conflict: History's Double Helix*, (pp. 142–173). Bloomington: Indiana University Press.
- Barthes, R. (1966). *Introduction to the Structural Analysis of the Narrative Occasional Paper*. Centre for Contemporary Cultural Studies, University of Birmingham, Stencilled.
- Barzani, M. (2006). *Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi 2*. Doz Yayınları.
- Bar Mattay (K. P. Matfiyef) (1996). *Asurlar ve Modern Çağda Asur Sorunu*. (V. Kelat, Çev.). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Baum, W. and Winkler D.W. (2003). *The Church of The East: A Concise History*. London and New York: Routledge Curzon Press
- Bauman, Z. (2014). *Sosyolojik Düşünmek*. (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Becker, A. H. (2015). *Revival and Awakening: American Evangelical Missionaries in Iran and the Origins of Assyrian Nationalism*. Chicago and London: The Universty of Chicago Press.
- Belli, O. (2008). *Van Gölü'nün Güneydoğusu ile Hakkâri Bölgesi'nde Bulunan Tarih Öncesi Döneme Ait Kayaüstü Resimleri*. III. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu, Ankara. Ajans Türk Basım.
- Berger, P. and Luckmann, T. (1991). *The Social Construction of Reality A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Penguin Books.
- Berghe, P. (1981). *The Ethnic Phenomenon*. New York: Elsevier Publications.
- Bilge, Y. (1996). *Geçmişten Günümüze Süryaniler: Anadolu'nun Solan Rengi*. İstanbul: Yeryüzü Yayınları.
- Bremond, C. (1964). *Le Message Narratif*, *Communications*. Number: 4 (pp. 4–32), (Rimmon-Kenan, Trans.).
- Brock, S. (1992). *Studies in Syriac Christianity: History, Literature and Theology*. Great Britain: Variorum Press.

- Brock, S. (2011a). *Ecumenical dialogue*. In Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage: Electronic Edition. Edited by Sebastian P. Brock, Aaron M. Butts, George A. Kiraz and Lucas Van Rompay. Digital edition prepared by David Michelson, Ute Possekkel, and Daniel L. Schwartz. Gorgias Press, 2011; online ed. Beth Mardutho, 2018. <https://gedsh.bethmardutho.org/Ecumenical-dialogue>.
- Brock, S. P. (2011b). *Diaspora*. in Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage: Electronic Edition, A. Butts, G. A. Kiraz and L.V. Rompay, <https://gedsh.bethmardutho.org/Diaspora>.
- Bruinessen, M. V. (2013). *Ağa Şeyh Devlet* (8.Baskı). (B. Yalkut, Çev.). Ö. Laçiner (Ed.), İletişim Yayınları.
- Bruner, J. (1996). *The Culture of Education*. Cambridge: MA: Harvard University Press.
- Bulut, F. (2009). *Dar Üçgende Üç İsyan*, Evrensel Yayıncılık.
- Butts, A. M. (2017). *Assyrian Christian*. E. Frahm (Ed.), *A Companion To Assyria* (pp.599-612). USA: Wiley Blackwell Press.
- Cebevuk, M. ve Demloci, (1954). *Mesah Barzan el Mazluma*, Bağdat.
- Chatman, S. (1978). *Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Chatman, S. (1990). *Coming To Terms The Rhetoric of Narrative In Fiction and Film*. Cornell University Press, Ithaca, NY.
- Coakley, J. F. And Brock, S. P. (2018). *Church of the East*. " In Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage: Electronic Edition. Sebastian P. Brock, Aaron M. Butts (Ed.), George A. Kiraz and Lucas Van Rompay. Digital edition prepared by David Michelson, Ute Possekkel, and Daniel L. Schwartz. Gorgias Press, 2011. <https://gedsh.bethmardutho.org/Church-of-the-East>.
- Coakley, J.F. (2011). *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*. Editör: S. P. Brock and A. Butts, G. Kiraz (Ed.), (pp.285-286), New Jersey: Gorgias Press. Hakkâri Maddesi, S. 186. <https://gedsh.bethmardutho.org/Hakkâri>.
- Colonel, L. ve Owen C. (1919). *Assrian Adventure, Late Director of Repatriation in the Civil Government of Mesopotamia*. Report.

- Connor, W. (1994). *Ethno-Nationalism: The Quest for Understanding*. Princeton University Press.
- Cuinet, V. (1892). *La Turquie d'Asie, Geographie Administrative et Statistique Descriptive et Raisonn e de Chaque Province de l'Asie Mineure*. Paris.
- Currie, M. (1998). *Postmodern Narrative Theory*. J. Wolfreys (Ed.), Macmillan Press.
-   lemerikli,  . (2006). *Mezopotamya Uygarlı ında Hakk ari*. Lis Yayınları.
- Dahrendorf, R. (1975). *Conflict and Contract: Relations and the Political Community in Times of Crisis*. Liverpool University Press.
- Davutoğlu, A. (2002). *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu* (10. Baskı).  stanbul: Küre Yayınları.
- Demloci, S. (1999). * mar a Bahdinan el Kurdiya, Ed. Abdulfettah Ali Botani* (2. Baskı). Erbil.
- Devetak, R. (2005). *Post-modernism*. Scott Burchill and Andrew Linklater and others (Ed.). *Theory of International Relations* (3. Edition). New York: Palgrave Macmillan Press.
- Devetak, R. (2013). *Eleştirel Teori*. A. Linklater ve S. Burchill (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (M. A can ve A. Aslan,  ev.).  stanbul: K re Yayınları.
- Donabed, S. and Donabed, N. (2006). *Assyrian of Eastern Massachusetts*. San Francisco: Arcadia Publishing.
- Donef, R. (2017). *The Assyrian Delegation at the Paris Peace Conference*. H. Travis (Ed.), *The Assyrian Genocide: Cultural and Political Legacies*, Routledge: Taylor and Francis.
- Durkheim, E. (1995). *The Elementary Forms of Religious Life*. (Fransızcadan  eviren: E. Karen Fields), New York: The Free Press.
- Elman, C. ve Jensen M. (2014). *Realism Reader*. New York: Routledge Group.
- Erdost, M.  . (2016). * emdinli R portajı* (3. Baskı). Onur Yayınları.
- Eriksen, H. T. ve Nielsen, F. S. (2001). *A History of Anthropology*. London-Sterling-Virginia: Pluto Press.
- Erim, N. (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinler*. Ankara: Türk tarih Kurumu Yayınları.
- Eryılmaz, B. (1996). *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaa'nın Yönetimi, Risale*.  stanbul: Yayınları.

- Ferrill, A. (1970). *The Origins of War: From the Stone Age to Alexander The Great*. Westview Press.
- Finnemore, M. (1996). *National Interests in International Society*. P. J. Katzenstein (Ed.), Cornell Universty Press.
- Fisher, W. R. (1987). *Human Communication as Narration: Toward Philosophy of Resaon, Value and Action*. Universty of South Carolina Press.
- Fortescue, A. (1996). *Batı Süryaniler'den Melkitler Suryaye Malkaye ya da Suryoye Malkoye*, (M. Ünüvar, Çev.) ACSA TV. <http://www.acsatv.com>, 12 Şubat 2020.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. ve Hyun, H.H. (2012). *How to Design and Evaluate Research in Education*. New York: McGraw Hill.
- Frahm, E. (2017). *The Neo-Assyrian Period (1000–609 BC)*, E. Frahm (Ed.), A Companion To Assyria (pp. 161-208). USA: Wiley Blacwell Press.
- Fraşerli, M. (2008). *Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanışı*. F. Tızlak (Ed.), Is-parta: Fakülte Kitabevi.
- Galletti, M. (2016). *Kürdistan Hıristiyanları: Çıplak Tarih*. (H. Bucak, Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Garret, M. (2018). *Narrative Theory*, Cambridge Universty Press.
- Gaunt, D. (2007). *Katliamlar, Direniş, Koruyucular: I. Dünya Savaşı'nda Doğu Anadolu'da Müslüman- Hıristiyan ilişkileri*. (A. Çakıroğlu, Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation Cultures*. New York: Basic Books, Inc. Puhlishers.
- Genel Kurmay Başkanlığı Stratejik Etütler Başkanlığı, (1979). *Askerî Tarih Bülteni*, Sayı: 7, Yıl: 4, Şubat 1979).
- Genel Kurmay Başkanlığı, (1992). *Arşiv Belgelerinde Kürt İsyanları I*. Ankara: Kaynak Yayınları.
- Genel Kurmay Başkanlığı, (2005). *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri I (1914-1918)*. Ankara: Genel Kurmay Ataşe ve Genel Kurmay Denetleme Yayınları.
- Genette, G. (1980). *Narrative Discourse: An Essay in Method*. (E. Lewin, Tran.). Ithaca, New York: Cornell Universty Press.

- Geylani, H. (2019). *Şeyh Ubeydullah Nehri: Kürt Mücadelesinin En Geniş Damarı*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of The Theory of Structuration*. Oxford: Polity Press, Cambridge, in association with Basil Blackwell.
- Giddens, A. (1999). *Toplumun Kuruluşu: Yapılaşma Kuramının Ana Hatları*. (H. Özel, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Grabill, J. (1971). *Protestant Diplomacy and the Near East: Missinoary Influence on AMerican Policy 1810-1927*. Minneapolis: Minesota Universty Press.
- Grant, A. (2015). *Nasturiler ya da Kayıp Kabileler*. (H. İlhan, Çev.). İstanbul: Avesta Yayınevi.
- Guli, N. H. (2016). *Hakkâri Beyliğinin Seceresi, Uluslararası Tarihte Hakkâri Sempozyumu*. Ankara: Canset Matbaacılık, I(I), 295-296.
- Gümüştekin, N. (2007). *Kültür Kavramı ve Osmanlı'dan Günümüze Kültürel Yapının İncelenmesi*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi.
- Günel, A. (1970). *Türk Süryaniler Tarihi*. Diyarbakır: Oya Matbaası.
- Hakan, S. (2007). *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*. İstanbul: Doz Yayınları.
- Heckmann, L. (2012). *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri* (3. Baskı). (G. Erkaya, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Herman, D. Jahn, M. and Ryan, M. L. (2005). *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*, New York: Routledge is an imprint of the Taylor and Francis Group.
- Heywood, A. (2007). *Siyaset*. (B. B. Özipek, Çev.). B. Kalkan (Ed.), Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2012). *Siyasetin Temel Kavramları*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Heywood, A. (2013). *Siyasi İdeolojiler*. (A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın, B. Kalkan, Çev.). Liberte Yayınları.
- Heywood, A. (2014). *Küresel Siyaset* (3. Baskı). (N. Uslu ve H. Özdemir, Çev.). İstanbul: Adres Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2017). *Millet ve Milliyetçilik: Program, Mit ve Gerçeklik* (6. Baskı). (O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Iannitto, P. L. (1994). *Hristiyan İnancı: Kutsal Kitaplara, Kilise Babaları ve Belgelerine Göre Açıklanan Hristiyan Gerçekleri*. İstanbul: Ohan Matbaacılık.
- Izady, M. (2007). *Kürtler: Bir El Kitabı*. (C. Atila, Çev.). Doz Yayınları.
- İbn Haldun, (1977). *Mukaddime I*. (T. Tursun, Çev.). Onur Yayınları.
- İçduygu A., Erder S., Gençkaya F. (2014), *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*. Mirekoç Proje Raporları 1/2014 TÜBİTAK 1001_106K291, Eylül 2009.
- Jackson, R. & Sorensen, G. (2007). *Intrudiction to International Relations: Theories and Approaches*. Oxford University Pres.
- Jackson, R. ve Sorenson, G. (2006). *Introduction to International Relations: Theories and Approaches* (3. Baskı). Oxford University Press.
- Joseph, J. (1961). *The Nestorians and Their Muslim Neighbours*. Princeton Press.
- Jwaideh, W. (2016). *Kürt Milliyetçiliği Tarihi: Kökenleri ve Gelişimi* (9. Baskı). (İ. Çeken ve A. Duman, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaplan, Y. (2014) *Tarihte Hakkâri, Şemdinan ve Nehri*. Uluslararası Muttasavıf Seyyid Taha-i Hakkâri Sempozyumu, İstanbul: Kayhan Matbaacılık, 108-127.
- Karacasulu, N. (2012). *Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları*. T. Arı (Ed.), Uluslararası İlişkilerde Post Modern Analizler: Kimlik, Kültür, Güvenlik ve Dış Politika. Bursa: MKM Yayınları.
- Karpat, K. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri*. (B. Tırnakçı, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Karpat, K. (2013). *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*. (B. Tırnakçı, Çev.). Timaş Yayınları.
- Katzenstein, P. (1996). *The Culture of National Security: Norms, Idintity and World Politics*, New York: Colombbia University Press.
- Kaya, S. (2013), *Sosyal İnşacılık (Konstrüktivizm): Uluslararası İlişkiler Kuramları II*. Eskişehir: AÖF Yayınları.
- Kaymaz, İ. Ş. (2003). *Musul Sorunu, Petrol ve Kürt Sorunları ile Bağlantılı Tarihsel ve Siyasal Bir İnceleme*. İstanbul: Otopsi Yayınları.

- Keyman, F. (2012). Uluslararası İlişkilerde Kimlik Sorunu ve Demokratik Dünya Düzeni. T. Arı (Ed.), *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1: Kimlik, Kültür, Güvenlik ve Dış Politika*, MKM Yayınları.
- Kıran, A. ve Arı, Ö. (2011). *Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık*, ResearchGate.
- Kieser, H.I. (2005). Iskalanmış Barış: Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938, Çev.: Atilla Dirim, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kiraz, S. (2014). *Sosyal İnşacılık Yaklaşımında Güvenlik, Uluslararası İlişkilerde Güvenlik: Teorik Değerlendirmeler*. Derleyen: E Çıtak ve O. Şen, İstanbul: Tarcan Matbaası Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi
- Kissinger, H. (2011). *Diplomasi*. (İ. H. Kurt, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kocatürk, Ö. (2018). *Sykes-Picot'ta Kırmızı Bölenin İngiltere İçin Önemi*. C. Eraslan, C. Bayram, Y. Ahbab (Ed.), Sykes – Picot'nun Yüzüncü Yılında Türkiye ve Ortadoğu Uluslararası Sempozyumu 12-13 Mayıs 2016, İstanbul: Türk Ocakları Yayınları.
- Kodaman, B. (1987). *Sultan II. Abdülhamit'in Dopu Anadolu Politikası*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 67, 4(21).
- Kodaman, B. (1992). *Şark Meselesi ve Tarihi Gelişimi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Korkmaz, E. (2018a). *Hakkâri'de Aşiret ve Siyaset İlişkisi (1880-2011)*. Q. Bateyi (Ed.), Van: Sitav Yayınları.
- Kothari, U. (2002). *Migration and Chronic Poverty, Institute for Development Policy and Management*, University of Manchester: Chronic Poverty Research Center Publications.
- Köroğlu, E. (2004). *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı: Propagandadan Milli Kimlik İnşasına (1914-1918)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kvale, S. (1996) *Interviews: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*, Thousand Oaks, CA: Sage.
- L.N.R. (1855). *Book and Its Story: A Narrative For the Young*. Philadelphia: Parry and Mcmillan Press.
- Larsen, M.T. (2017). *The Archaeological Exploration of Assyria*. E. Frahm (Ed.), A Companion To Assyria (pp. 583-597). USA: Wiley Blackwell Press.
- Layard, A. H. (2000). *Ninova ve Kalıntıları*. (Z. Avşar, Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.

- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: SEL Yayınları,
- Lenin, V.İ. (2000). *V.İ: Lenin Biyografi*. (G. Özen Sezer, Çev.). İstanbul: Sorun Yayınları.
- Lewis, B. (2002). *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (3. Baskı). (B. Babür Turna, Çev.). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Liliyan, M.Y. (1968). *Assyrian of the Van District During Role of Ottoman Turks*. (R. F.Babilla, Çev.). Tahran: Assyrian Youth Cultural Center.
- Linklater, A. (2013). *İngiliz Okulu, Uluslararası İlişkiler Teorileri*. (M. Ağcan ve A. Aslan, Çev.). A. Linklater ve S. Burchill (Ed.), İstanbul: Küre Yayınları.
- Luke, H. C. (2007). *Musul ve Kalıntıları*. (U. Kvasoğlu, Çev.). Nesnel Yayınları.
- Machiavelli, N. (2008). *Niccolo Machiavelli Prens*. (K. Atakay, Çev.). Can Yayınları.
- Magie, D. (1918). *The Population of Asiatic Turkey at The Outbreak of The War*. National Arc'hives U.S.A.: Document 1005. Microfilm M 1107. R. 46.
- Malek, Y. (1935). *The British Betrayal of The Assyrian*. Chicago: Published by Joint Action of The Assyrian National Federation and The Assyrian National League of America.
- Malik Kamber, (1969). *Malik Kamber'in Kalem ile Kendi Yaşam Öyküsü ve Jilo Aşireti*. (Hermez Nazlu, Çev.). Chicago, ABD: Assrian Star Publications.
- Malinowski, B. (2016). *Yabanıl Toplumda Suç ve Gelenek*. (Ş. Yeğin, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Martin, W. (1986). *Recent Theories of Narrative*. Ithaca and London: Cornel Universty Press.
- Mayevsiry, V. T. (1997). *XIX. Yüzyılda Kürdistan'ın Sosyo-Kültürel Yapı ve Kürt-Ermeni İlişkileri*. (H. Varlı, Çev.). Sipan Yayıncılık.
- Mayewsky, (1986). *Ermenilerin Yaptığı Katliamlar*. (A. Süslü, Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, No:6.
- McSweeney, B. (1999). *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations*. Cambridge: Cambridge Uni. Press.
- Mendenhall, M., Punnett, B. J. ve Ricks, D. (1995). *Global Management*. Oxford, UK: Blackwell Pub.

- Mendras, H. (2014). *Sosyolojinin İlkeleri*. (B. Yılmaz, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meray, S. (1969). *Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar Belgeler I* (1.Kitap). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Meray, S. (1970). *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar ve Belgeler* (2.Kitap) Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Mesûdi, A. H. (2005). *Murujul Zehep vel Meadinil Cavher* (1. Baskı). Beyrut: Mektûbetül As-riye.
- Miller, T. (2005). *Making Sense of Motherhood: A Narrative Approach*. United Kingdom: Cabbidge Universty Press.
- Minorsky, V. ve Bios, T. (2008). *Kürt Milliyetçiliği*. (E. Karahan, H. Akkuş, N. Uğurlu, Çev.). İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Moeller, M. (2013). *Ruble, Ruin and Romanticism: Visual Style, Narration and Identity in German Post-War Cinema*. (Film Studies, Çev.). Transcript Publishing.
- Mookan, A. (2003). *The History of The Assyrian Church of The East in The Twentieth Century*. India: St. Ephrem Ecumenical Research Institute.
- Muhammed, M. (2016). *Birinci Dünya Savaşından sonra Hakkâri Nasturileri*. Uluslararası Tarihte Hakkâri Sempozyumu, 2, 97-125.
- Naayem Joseph, O. İ. (1920). *Shall This Nation Die*. G. Oussani (Ed.), Assyrian International News Agency Books Online, www.aina.org.
- Nacim, J. (1999). *Türkler' in Katlettiği Asur-Kildaniler ve Ermeniler (1915)*. (R. ÖZTÜRK, Çev.). Mezopotamya Enstitüsü Yayınları.
- Nikitine, B. (2010). *Kürtler* (2.Baskı), (E. Karahan, H. Akkuş ve N. Uğurlu Çev.). Örgün Yayınevi.
- O'Neill, P. (1994). *Fictions of Discourse: Reading Narrative Theory*. Toronto: University Of Toronto Press.
- Onuf, N. (1989). *World of Our Making*. Columbia SC: University of South Carolina Press.
- Onuf, N. (1998). *Constructivism, A User's Manual: International Relations in A Constructed World*. V. Kubalkova, N. Onuf ve P. Kowert (Ed.), M. E. New York: Sharpe Publications, 58-78.

- Onuf, N. (2002) *Worlds of Our Making: The Strange Career of Constructivism in International Relations*, D. J. Puchala (Der.), Visions of International Relations, Columbia: University of South Carolina Press.
- Ortaylı, İ. (1985). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt 4, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2002). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi: Türkler*, Cilt: 10, Ankara.
- Osırogorsky, G. (1991). *Bizans Devleti Tarihi*. (F. Işıltan, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özkırımlı, U. (2008). *Tarihin Cenderesinde Yunanistan ve Türkiye'de Milliyetçilik*. İstanbul. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özev, M. H. (2013). *Eleştirel Teori Olarak Konstrüktivizm: Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*. H. Çomak ve C. Sancaktar (Der.), İstanbul: Beta Yayınları, s. 483-523.
- Parhad, S. (2009). *Görevin Ötesinde: Jelulu Malik Kamber'in Yaşam Öyküsü*. (V. İlmen, Çev.). İstanbul: Yaba Yayınları.
- Parpola, S. (2001). *Assyrian Identity Ancient Times and Today*, Helsinki: The Philosophy of the Neo-Assyrian Empire, 2, 28-32.
- Patterson, M. ve Monroe, K. R. (1998). *Narrative in Political Science*. California: Annual Review Politics Science.
- Polkinghorne, D. E. (1988). *Narratif Knowing and the Human Sciences*. State University of New York.
- Polo, M. (1871). *The Book of Ser Marco Polo*. (H. Yule, Çev.). Albemarle Street London: Nabu Press, 2(5).
- Pye, L. W. and Verba, S. (1965). *Political Culture and Political Development*. New Jersey: Princeton University Press.
- Rabah, M. (2020). *Conflict On Mount Lebanon: The Druze, the Maronites and Collective Memory*. S. Donabed (Ed.), Edinburgh University Press.
- Reus-Smith, C. (2013). *Konstrüktivizm*. (M. Ağcan ve A. Aslan, Çev.). A. Linklater ve S. Burckhill (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (285-313). İstanbul: Küre Yayınları, İstanbul.
- Ricoeur, P. (1984). *Time and Narrative* (2. Baskı). (K. MacLaughlin and D. Çev.). Chicago: Chicago University Press.

- Ricoeur, P. (2007). *Zaman ve Anlatı: Bir Zaman Olay Örgüsü-Üçlü Mimesis*. (M. Rifat ve S. Rifat, Çev.). İstanbul: YKY Yayınları.
- Rifat, M. (2009). *Göstergebilimin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Rimmon-Kenan, S. (1983/2002). *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group Press.
- Rumelili, B. (2014). *İnşacılık/Konstrüktivizm: Küresel Siyasete Giriş*. E. Balta (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sailer, T.H.P. (1931). What is Missioanry Educaition. *World Council of Churces*, 20(2), 189-201. <https://doi.org/10.1111/j.1758-6631.1931.tb04058.x>.
- Sever, E. (2008). *Asur Tarihi* (3.Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Sevgen, N. (1982). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Türk Beylikleri-Osmanlı Belgeleri ile Kürt Türkleri Tarihi*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Smith, A. D. (1998). *Nation and Nationalism: A Critical Survey of Recent Theories of Nationalism*, London: Rootledge Press.
- Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik: Kuram İdeoloji Tarih*. (Ü. H. Yolsal, Çev.). Atıf Yayınları.
- Smith, D. A. (1994). *Milli Kimlik*. (B. S. Şener, Çev.). İletişim Yayınları.
- Smith, S., & Owens, P. (2001). *Approaches to International Theory*. In J. Baylis, & S. Smith (Ed.), *The Globalization of World Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Smith, T. W. (1999). *History and International Relations*. New York: Routledge.
- Solhkhah, N. (2008). *The Assyrian Martyr Mar Benjamin Shimun Patriarch of the Church of the East*, Chicago: Published By Assyrian Universal Alliance Foundation.
- Somers, M.R. ve Gibson G.D. (1994). *Reclaiming The Epistemological Other: Narrative and The Social Constitution of Identity*. C. Calhoun (Ed.), *In Social Theory and the Politics of Identity* (35-99), Oxford, UK: Blackwell Press.
- Sonyel, S. (2001). *The Assyrian of Turkey Victim of Major Power Policy*. Arkara: Türk Tarih Kurum Yayınları.
- Stafford, R. S. (1935). *The Tragedy of Assrians*. Assyrian International News Agency Books Online.

- Surma Hanım,, (2015). *Ninova'nın Yakarışı: Doğu Asur Kilise Gelenekleri ve Patrik Mar Şamun'un Katli* (4. Baskı). (M. Barış, Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Şer, A. (2006). *Nusaybin Akademisi (Madraset Naşibin Al-Sahira)*. (N. Doru, Çev.). İstanbul: Yaba Yayınları.
- Şerefhan, B. (2018). *Şerefname: Kürt Tarihi* (5.Baskı). (A. Yegin, Çev.). Nûbihar Yayınları.
- Şimşir, B. (1990). *Lozan Telgrafları I (1922-1923)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Şimşir, B. (1994). *Lozan Telgrafları II (Şubat-Ağustos 1923)*, Ankara: TTK Yayınları.
- Şimun, E. (1991). *Süryanilerin Acı Sonu*. (Ş. Yurdagül, Çev.). İsveç: Nsibin Yayınları. (Bu eser isimsiz çıkmıştır fakat kitabın önsözünü yazan Sargis Mixayel'e göre bu kitabın yazarı Patrik Mar Şimun Eşai'dir (ö. 1920). Bunun için referansı "Şimun, 1991" olarak belirttik).
- Tajfel, H., Turner J. (1986). *The Social Identity Theory of Intergroup Behavior*. W. S. Austin (Ed.), *In Psychology of Intergroup Relations*, Chicago: Nelson-Hall (7-24).
- Tawfiq, Z. S. (2016). *İzeddin Şêr Hakkâri (778-822 H./1376-1419 M.)*. M. Adıyaman, Y. Kaplan, X. Sadini (Ed.), *Uluslararası Tarihte Hakkâri Sempozyumu I* (103-111), Hakkâri Üniversitesi Yayınları.
- Tekin, F. (2016). *Türkiye Irak Sınırı Çizilirken Hakkâri Kürt Aşiretlerinin Durumu ve Nasturiler*, M. Adıyaman, Y. Kaplan, X. Sadini (Ed.), *Uluslararası Tarihte Hakkâri Sempozyumu II* (251-265) Hakkâri Üniversitesi Yayınları.
- Theodore, S. (1990). *The History of Patriarchal Succesion of The D'mar Shimun Family*. Amerika: Mar Shimun Memorial Fondation.
- Timur, T. (2008). *Habermas'ı Okumak*. İstanbul: Yordam Kitap Basın Yayınları.
- Todorov, T. (2002). *Imperfect garden The Legacy of Humanism*. (Carol Cosman, Tran.). Oxford: Princeon Universty Press.
- Travis, H. (2006). Native Christians Massacred': The Ottoman Genocide of the Assyrians During World War I. *Genocide Studies and Prevention*, 1(3), 327-371.
- Turgut, R. (2016). *Kaçanis: Üç Asırlık Nasturi Patrikhane Merkezi (1600-1915)*. M. Adıyaman, Y. Kaplan, X. Sadini (Ed.), *Uluslararası Tarihte Hakkâri Sempozyumu II* (19-36), Hakkâri Üniversitesi Yayınları.
- Türköne, M. (2011). *Siyaset* (2. Baskı). İstanbul: Etkileşim Yayınları.

- Ülke, C. (2018). *Osmanlı İdaresinin Hakkâri'de Tesisi*, I. M. Adıyaman, Y. Kaplan, X. Sadini (Ed.), I. Uluslararası Zap Havzası Uleması Sempozyumu (473-479), Hakkâri Üniversitesi Yayınları.
- Vartanov, E. (2005). *Sibirya Sürgünü: Asurilerin Anıları (1949-1956)*. (H. Topuzoğlu, Çev.). Yaba Yayınları.
- Verheij, J. (2016). *Hakkâri, Batılılar ve Nasturiler: Hakkâri'nin XIX. Yüzyıl Tarihi ile İlgili Avrupa ve Amerikan Kaynakları*. M. Adıyaman, Y. Kaplan, X. Sadini (Ed.), *Uluslararası Tarihte Hakkâri Sempozyumu*, Hakkâri Üniversitesi Yayınları, 2(1), 65-95.
- Vine, A. R. (1937). *The Nestorian Churches A Concise History of Nestorian Christianity in Asia from the Persian Schism to the Modern Syrian*. Ltd Memorial Hall, E.C.4, London: Indepent Pres.
- Wallace, R. Ve Wolf, A. (2012) *Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin İyileştirilmesi*. (L. Elburuz-M. R. Ayas, Çev.). Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Waltz, K. N. ve Quester, G. H. (1982), *Uluslararası İlişkiler kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*. (E. Onulduran, Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Weber, C. (2005). *International Relatins Theor: A Critical Introduction* (second edition). Routletge Taylor & Francis Group, Second Published.
- Weber, M. (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology* (1. Baskı). G. Roth and C Wittich (Ed.), Berkeley-London: California Universty Press.
- Wendt, A. (1998). *Constructing International Politics in Theories of War and Peace*. M. E. Brown and others (Ed.), Cambridge and London: MIT Press.
- Wendt, A. (1999) *Social Theory of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wendt, A. (2013a). *Ortak Kimlik Oluşumu ve Uluslararası Devlet*. E. Diri (Der.), *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler*, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Wendt, A. (2016). *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, (H. Sarı Ertem ve S. G. Ihlamur Öner, Çev.). Küre Yayınları.
- Wigram, W.A. (1920). *Our Smallest Ally: A Brief Account Of The Assriyan Nation In The Great War*. London: The Macmillan Company Publication.

- Wigram, W.A. (2004). *İnsanlığın Beşiği-Kürdistan'da Yaşam*. (İ. Bingöl, Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Wilken, R. L. (2012). *The First Tousand Years: A Global History of Christianity*. New Haven and London: Yale University Press.
- Woodhead, L. (2004). *Christianity: A Very Short Introduction*. United States: Oxford University Press.
- Xemgin, E. (2005). *Kürdistan'da Dini İnançlar ve Etkileri (İslamiyet Öncesi)*. Doz Yayınları.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yalvaç, F. (2004), *Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar*. A. Eralp (Ed.), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yamada, S. (2000). *The Construction of Assyrian Empire: A Historical Study of the Inscriptions of Shalmaneser III (859-824 B.C.) Relating to His Campaigns to the West*. Boston: Brill Leiden Publisher.
- Yılmaz, A. (1994). *Etnik Ayrımcılık, Türkiye, İngiltere, Fransa, İspanya*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Yohannan, A. (1916). *The Death of A Nation: The Ever Persecuted Nestorians or Assyrians Christians*. New York: Knickerbocker Press.
- Yonan, G. (1999). *Asur Soykırımı: Unutulan Bir Holocaust*. (E. Sever, Çev.). İstanbul: Pencere Yayınları.
- Yücel, T. (1993). *Anlatı Yerlemleri: Kişi, Süre, Uzunluk*. Yapı Kredi Yayınları.
- Zarri, G. P. (2009). *Representation and Management of Narrative Information: Theoretical Principles and Implementation*. Milano-İtalya: Present Affiliation Virtualis Project Politecnico.
- Znamensky, P. V. (2000). *İstoriya Russkoy Tserkvi, İzdaniya Devyatiy*, Moskova: İzdatelstvo Krytskoye Patriarşie Podvor.
- Znaniecki, F. (1939). Social Groups as Products of Participating Individuals. American Journal of Sociology LXIV, P. 799-811.

4- SÜRELİ YAYINLAR:

- Adıyeke, N. (2014). Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalar ve Siyasal Uzlaşma Modeli. *Yeni Türkiye Dergisi*, (60), 345-357.
- Adler, E. (1997). Seizing the Middle Ground, Constructivism in World Politics. *SAGE Journal Publications*, 3(3), 319-363.
- Akbaş, Z ve Arslan Z. (2012). Libya'daki Arap Baharı'na Yönelik Türk Dış Politikasına Konstrüktivist Bir Yaklaşım. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 57-81.
- Aktan, C.C. (1995), Klasik Liberalizm, Neoliberalizm ve Libertarianizm. *Amme İdaresi Dergisi*, 28(1).
- Aktürk, Ş. (2018). Perspectives On Assyriannationalism. <http://www.aina.org>, erişim: 11 Ekim 2018.
- Albayrak, K. (2001). Geçmişte ve Günümüzde Keldani Kilisesi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 107-124.
- Albayrak, K. (2008). Tebdili Mekanda Ferahlık Var mıdır yoksa Eynel Mifer mi?, *Milel ve Nihal Dergisi*, 5(3).
- Alpman, P. S. (2018). Sosyal Teorinin Konusu Olarak Kimlik: Sosyal İnşacı Yaklaşım. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(2).
- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi. (1987). *Ana Yayıncılık*, III, 118.
- Aprim, F. (2002). The Assyrian Statehood: The Assyrian Statehood: Yesterday's Denial and Today's Moral Obligation. *Nineveh Online*, www.nineveh.com, erişim: 22.08.2019.
- Aras, R. (2014). Misilmenî: Exploring Perceptions about Christian and Muslim Armenians in the Kurdish Community in Turkey, *Milel ve Nihal Dergisi*, 1(11), 91-117.
- Arslantaş, E. (2017). 1960-1980 Yılları Arasında Uluslararası İlişkileri Anlamak: Paradigmalar Arası Tartışma. *Akademik Bakış Dergisi*, (64), Celal Abad Uluslararası Üniversitesi, Kırgızistan.
- Arvas, T. (2015). Osmanlı Belgelerinde Nasturi-Kürt Aşiret Anlaşmazlıkları (1856-1914). *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(5), 65-86.
- Asad, T. (2007). Antropolojik Bir Kategori Olarak Dinin İnşası. *Milel ve Nihal Dergisi*, 4(2), 103-137.

- Aybakan, L. (2015). Kürt-Nasturi İlişkileri: Ağa Petrus'un Özerk Asuri Devleti Projesi. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Derneği*, 1(1), 49-76.
- Aydın, M.(1985). Batı ve Doğu Hristiyanlığına Tarihi Bir Bakış. *AÜİF Dergisi*, Ankara: XXVII (126).
- Aydın, M.(1990). Sultan II. Mahmut Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri. Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989, *Edebiyat Fakültesi Basımevi*, İstanbul, 81-87.
- Bader, V. (2001). Culture and identity: Contesting constructivism, SAGE Publications (London, Thousand Oaks, CA and New Delhi) Vol 1(2): 251–285 [1468-7968(200108)1:2;251–285;016693].
- Baloğlu, B. (2005). Hipotez ve Varsayım Birbirinin Yerine Kullanılabilir mi?. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 2(32), 56-65.
- Bal, M. (1990). The Point of Narratology. *Poetics Today*, 11(4), 727–53.
- Barkin, J. S. (2003). Realist Constructivism. *International Studies Review*, 5(3).
- Bayar, M. (2018). Türk Dış Politikası Analizinde İnşa Kuramı ve Kültür: Kerkük Referandumu Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat araştırmaları Dergisi*, 29, 125 – 140.
- Bayburt, D. (2010). Lozan Barış Konferansı ve Musul Görüşmelerinde Nasturilerin Durumu. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 45, 1-36.
- Benjamin, Y. (1922). Assyrian in Middle America: A Historical and Demographic Study of the Chicago Assyrian Community. *Journal of The Assyrian Academic Society*, 21-23.
- Berg, V.D. and Murre, H.H.L. (1999). The Patriarchs Of the Church of the East From the Fifteenth To Eighteenth Centuries. *Journal of Syriac Studies*, 2(2), 235–264.
- Bochner, A.P. (2001). *Narative's Virtue*. ResearchGate, https://www.researchgate.net/publication/274194591_Narrative's_Virtues
- Bostancı, N. (1998). Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik. *Türkiye Günlüğü Dergisi*, (50), 38-55.
- Büyüktanır, D. (2015). Toplumsal İnşacı Yaklaşım ve Avrupa Bütünleşmesinin Açıklanmasına Katkıları. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 14(2), 1-24.

- Canyurt, D. (2016). Ermenistan Dış Politikası ve Konstrüktivizm: Türkiye Örneği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (25), 102-123.
- Checkel, J. T. (2003). Social Constructivism in Global and European Politics. *ARENA Working Papers*, WP 15(03).
- Coakley, J. F. (1996). Church of The East Since 1914. *Bulletin of the John Rylands Library*, 78(3),179-198.
- Coşkun, A. (2003). Din ve Kimlik. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (24), 5-23.
- Dalyan, M. G. (2009b). 19. Yüzyılda Nasturi ya da Doğu Süryani Toplumunda Kadın ve Kadının Sosyal Statüsü. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (19), 37-48.
- Dalyan, M. G. (2014). Birinci Dünya Savaşına Giden Yolda Ermeni-Nasturi İlişkisi. *Yeni Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 1(62).
- Davison, R. H. (1981). Küçük Kaynarca Antlaşmasının Yeniden Tenkidi. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (10-11), İstanbul.
- Demirtaş, A. H. (2003). Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar. *İletişim Araştırmaları*,1(1), 123-144.
- Demirtaş, B. (2009). Alexander Wendt, Social Theory of International Politics. Kitap İncelemesi, *Uluslararası İlişiler Akademik Dergisi*.
- Dercksen, J. (2019). The Old Assyrian Trade and its Participants. Heather D. Baker and Michael Jursa (Ed.), *Documentary Sources In Ancient Near Eastern And Greco-Roman Economic History Methodology And Practice*, Philadelpia: Oxbow Books.
- Doğan, C. (2010). Bedirhan Bey İsyanı Tanzimat'ın Diyarbakır ve Çevresinde Uygulanmasına Karşı Bir Tepki Hareketi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,1(12), Isparta.
- Donabed, S. and Mako, S. (2009). Ethno-Cultural and Religious Identity of Syrian Orthodox Christians. Feinstein College of Arts & Sciences Faculty Papers, http://docs.rwu.edu/fcas_fp.

- Ellis, C. ve Bochner A. P. (2016). Relationships as Stories: Accounts, Storied Lives, Evocative Narratives, <https://www.researchgate.net/publication/254703918>, erişim: 26.07.2020.
- Emeklier, B. (2011). Uluslararası İlişkiler Disiplininde Epistemolojik Paradigma Tartışmaları: Postpozitivist Kuramlar. *Bilge Strateji Dergisi*, 2(4).
- Görür, E. (2019). Hakkâri Sancağı'nda Nasturi Olayları (1896-1897). *Tarih İncelemeleri Dergisi*. XXXIV(2), 475-506.
- Graef, J. Silva, R., Hebert, L. (2018). Narrative, Political Violence, and Social Change (<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1057610X.2018.1452701>). *Studies in Conflict & Terrorism*:1–13. doi:10.1080/1057610X.2018.1452701
- Grayson, A.K. (2002). *Assyrian of the Early First Millennium BC (1114-859)*. Totonto Buffalo London: Universty of Toronto Press.
- Griselle, P.E. (2016). Süryaniler ve Kildaniler: Acıları ve Umutları. (C. Akıncı, Çev.). <https://akunq.net/tr/?p=39133>, erişim: 14.01.2020.
- Guzzini, S. (2002). The Concept of Power: A Constructivist Analysis. *Millennium: Journal of International Studies*, ISSN 0305-8298. 33(3), 495-521.
- Günay, N. Ve Çakıran, G. (2020). Rusların 1915 Yılında Van Vilayeti ve Çevresinden Ermenileri Kafkasya'ya Göç Ettirmesi Russian's Moving of Armenians from Van Vilayet and Environs to the Caucasus in 1915. *Akademik Bakış Dergisi*, 14(27), 133-150.
- Gültekin, E. (2012). Akıl Yürütme Formlarının Mantık ve Bilimlerde Yeri ve Değeri. *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Dergisi*, 5(5), 183 – 196.
- Güngör, M. (2020). Hristiyanlıkta Kudüs'ün Kutsallaşma Süreci. *Amasya İlahiyat Dergisi*, 1(14), 141-170.
- Herz, J. H. (1950). Idealist Internationalism and Security Dilemma. *World Politics*, 2(2).
- Holsti, K. J. (1964), The Concept of Power in the Study of International Relations. *Background*, 7(4), 179-194.
- Hoffman, M. (1989). Critical Theory and The Inter-Paradigm Debate. H. C. Dyer et al. (Ed.), *The Study of International Relations, Millennium: Journal of International Studies*.

- Iboco, F. (1998). 1915 Van Soykırımı: Asuri, Keldani ve Süryani Soykırımı. Sweden: *Mezopotamya Enstitüsü*.
- Ivic, S. (2019). The Universality of Hermeneutic and Narrative Experience: Ricoeur's Narrative Theory Applied to Science. *Koninklijke Brill Nv, Leiden*, 61-85, Doi:10.1163/9789004385290_006.
- Jeloo, N. (2014). Taş Kiliselerden Daha Fazlası Hakkâri Asurilerini Yeniden Keşfedelim, Uluslararası Tarihte Hakkâri Sempozyumu, (Hakkâri Üniversitesi Çeviri Ofisi, Çev.). 2(1), Hakkâri.
- Jeloo, N. (2016). Taş Kiliselerden Daha Fazlası Hakkâri Asurilerini Yeniden Keşfedelim, Uluslararası Tarihte Hakkâri Sempozyumu, 2(1), 37-53.
- Jeloo, N. (2019). Advances in Assrian Lanfuage Development and Education in İran and Ottoman Turkey (1835-1918). Dohuk: *Kukwa d Beth Nahrian Magazine*.
- Kaplan, Y. (2020). Hakkâri'de Nasturi Patrikliğinin Son Dönemi (1876-1915). *Milel ve Nihal Dergisi*, 17(2), 250-280.
- Kararırmak, Ö. Bugay, A. (2010). Postmodern Diyalog: Öyküsel Psikolojik Danışma. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (33), 24-36. (<https://www.worldcat.org/issn/2049-7113>).
- Katzenstein, P. Keohane, R., & Krasner, S. D. (1998). International Organization and the Study of World Politics. *International Organization*, 52(1).
- Kaya, S. (2008). Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar. *Ankara SBF Dergisi*, 63(3), 83-111.
- Kaymaz, İ. Ş. (2009). Aldatılan Bir Halkın Trajedisi: Asuriler (Süryaniler). *Akademik Orta Doğu Dergisi*, 4(1).
- Kılıçbay, M. A. (2003). Kimlikler Okyanusu. Kimlikler. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 6(23), Mayıs-Temmuz. Doğu Batı Yayınları, İkinci Baskı, Ankara.
- Kubalkova, V., Onuf, N., Kowert, P. (1998). Constructing Constructivism. *International London&Newyork, Relations In A Constructed World* (New York: M. E. Sharpe), 3(21).
- Koltuk, N. (2013). Balkan Savaşları ve Ortaya Çıkan Tabiiyet Sorunları. *ResearchGate.com*.

- Korkmaz, E. (2018b). Hakkâri İlinde Halk Takvimi ve Sosyo-Ekonomik Etkileri. Ahtamara I. Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Tam Metin Kitabı, 25-26 Ağustos 2018, Gevaş/Van, 1129-1140.
- Kurtaran, U. (2011). Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Sistemi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(8), 57-71.
- Lapid, Y. (2013). The Third Depate: On the Prospect of International Theory in a Post-Pozitivist Era. *International Studies Quarterly*, 33(3),
- Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration, *Demography*, 3(1).
<https://www.jstor.org/stable/2060063?seq=1>.
- Miller, J. H. (1978). The Problematic of Ending in Narrative. *Nineteenth-Century Fiction*, 33(1), 3-7.
- Nikitine, B. (1992). Kildaniler. İsveç: *Nsibin Dergisi*.
- Nikitine, B.(1993). Nesturiler. *İslam Ansiklopedisi*, IX(1), M.E.B.Y., İstanbul, 209.
- Olgun, H. (2008). Asuri Göçleri ve Kimlik Arayışları. *Milel ve Nihal Dergisi*, 5(3).
Dergisi 1(2), 108.
- Öke, M. K. (1987). Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu (1918-1926). *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*,1(11), 136-138.
- Özcoşar, İ. (2009). 19. Yüzyılda Misyonerlik Faaliyetlerinin Süryani Kadimler Üzerindeki Etkisi. *Mevzuat Dergisi*, 12-133.
- Özcoşar, İ. (2016). Bir Osmanlı Şehrinde Frenkleşenler: Diyarbakır Katolikleri. *Mukadimme Dergisi*,7(1), 115-133.
- Özdemir, B. (2006). Misyonerlik ve Protestan İslam Algısı. *Tarihçi Gözüyle Dergisi*, <http://tarihcigozuyle.blogspot.com/2006/02/misyonerlik-ve-protestan-islam-algs.html>, erişim: 06.02.2020.
- Özdemir, B. (2006). Süryani Diasporası: Kimlik ve Soykırım İddiaları. www.tarihcigozuyle.blogspot.com, erişim: 31.07.2019.
- Özdemir, H. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(3), 113-144.

- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma, *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1).
- Polletta, F. ve Callahan, J. (2017). Deep Stories, Nostalgia Narratives, and Fake News: Storytelling in the Trump Era. (<http://link.springer.com/10.1057/s41290-017-0037-7>). *American Journal of Cultural Sociology*. 5(3): 392–408. doi:10.1057/s41290-017-0037-7 (<https://doi.org/10.1057%2Fs41290-017-0037-7>). ISSN 2049-7113.
- Ruggie, J. G. (1998), “What Makes the World Hang Together? Neo-utilitarianism and The Social Constructivist Challenge, *International Organization*, 52(4), 855-885.
- Sadini, H. (2020). İsveç Kürt Kolonisinin Edebiyat Prensi: Fırat Ceweri. www.Independentturkish.com, erişim: 18.04.2020.
- pss/197537, 11.01.20201.
- Sağlam, Z. (2014). Güç Kavramı ve Ortadoğu’da Değişen Dengeler Üzerinden Güç Okuması. *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, https://insamer.com/tr/guc-kavrami-ve-ortadoguda-degis-en-dengeler-uzerinden-guc-okumasi_43.html.
- Sakin, S. ve Kapçı, Z. (2013). İngiltere, Nasturiler ve İç Toprak Projesi (1919-1922). *History Studies*, 5(5), 207-224.
- Satan, A. (2014). Hilafet ve Cihad Çağrısı. *Derin Tarih Özel Sayısı*, 1(1), 32-37.
- Sever, H. (1987). Asur Siyasi Tarihinin Ana Devreleri. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 31(1-2).
- Shedd, W.A. (1903). The Syrians of Persia and Eastern Turkey. *Bulletin Of The American Geographical Society*, XXXV(1). (Erişim) <http://www.jstor.org/>
- Shenhav, S. R. (2006). Political Narratives and Political Reality. *International Political Science Review*. 27 (3): 245–262. doi:10.1177/0192512106064474 (<https://doi.org/10.11>
- Sınır, G. (2019). Türkiye’nin Kimlik Değişimi Bağlamında Türkiye-Suriye İlişkileri (1990-2010). *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 1(1).
- Smolicz, J. (1981). Core Values and Cultural Identity, *Ethnic and Racial Studies Magazine*, EBSCO Publishing, 4(1), 75-90.
- Soltani, F., Jawan, J.A. ve Ahmat Z. B. (2014). Constructivism, Christian Reus-Smith and the Moral Purpose of the State, *Asian Social Science*, 10(10).

- Srinivasan, P. (2019). Constructivism In International Relations: An Analyst Perspective. *Academi.edu.tr*, erişme tarihi: 09.11.2019.
- Şahin, F. (2001). Sosyal Hizmette Güçler Perspektifi ve Çözüm Odaklı Mülakat. *Aile ve Toplum Dergisi*, 1(1), ISSN: 1303-0256.
- Şahin, M.C. (2016). Antropoloji ve Din: Tarihsel ve Kuramsal Temeller. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 451-473.
- Şardağı, E. ve Yılmaz, A. (2017). Anlatı Kuramı ve Reklamda Kullanımı: Anlatı Analizi Çerçevesinde Bir İnceleme. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 88-133.
- Şimşir N. B. (2005). Musul Sorunu ve Türkiye-İngiltere-İrak İlişkileri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 21(63).
- Topçu, E. (2019). Göç Devinimidir ve Zekayı Açar. *Independent Türkçe*, Erişim: 01.03.2020.
- Tüysüzöğlü, G. (2015). Kürdistan Bölgesel Yönetimi: Rantçı Devlet Yaklaşımı Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Uluslararası İlişkiler*, 12(47), 73-98.
- Uzelac, G. (2002). When is the Nation? Constituent Elements and Processes. *Frank Cass Publisher*, London, 7(2). www.researchgate.com
- Uzman, N. (2015). I. Dünya Savaşı Öncesinde Rusya'nın Doğu Anadolu Politikası. *Yeni Türkiye Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 21(73).
- Vermeer, P ve Der Ven, J. V. (2001). Dini Kimlik Oluşumu: Eğitimsel Bir Yaklaşım. (A. Zişan Furat, Çev.). Leiden: *International Journal of Education and Religion Magazine*, 2(2).
- Walt, S. M. (1998). International Relations: One World, Many Theories. *Foreign Policy, Special Edition: Frontiers of Knowledge*, (110), 29-46.
- Wendt, A. (1992). Anarchy is What Sates Make of it: The Social Construction of Power Politics. *International Relations*, 46(2), 391-425.
- Wendt, A. (1995). Constructing International Politics. *International Security*, 1(20).
- Wendt, A. (1996). Identity and Structural Change in International Politics. *The Return of Culture and Identity in IR Theory* (London: Lynne Rienner Publisher), 47-64.
- Wendt, A. (2013b). Anarşi Devletler Ne Anlıyorsa Odur: Güç Politikalarının Sosyal İnşası. (Ş. G. Gezer, Çev.). *Uluslararası İlişkiler*, 10(39), 3-43.
- Wiener, A. (2003). Constructivism: The Limits of Bridging Gaps. *Journal of International Relations*, 6(3), 252-275.

<https://www.acsatv.com/fil/Qashisho.pdf>, Erişim: 31.07.2019.

- Yanmış, M. ve Kahraman, B. (2013). Gençlerin Dini ve Etnik Kimlik Algısı: Diyarbakır rneği. *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, 8(2).
- Yeşil, S. (2013). Kültür ve Kültürel Farklılıklar: Liderlik Açısından Teorik Bir Değerlendirme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(44), 052-081.
- Yılmaz, A. (2013). XX. Yüzyılın Başında Nasturiler: Kültürleri, Kürtler ve Merkezi Otorite İle İlişkileri. *International Periodical for Language, Literature and History of Turkish*, 8(5), 225-242.
- Yılmaz, A. (2015). Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Nasturi Ayaklanmaları. *Tarih Okulu Dergisi*, 8(21), 107-129.
- Yılmaz, S. (2015). Uluslararası İlişkilerde Teori ve Pratik, [ulusalkanal.com.tr](http://www.ulusalkanal.com.tr), 02.09.2015, <http://www.ulusalkanal.com.tr/uluslararasi-iliskilerde-teori-ve-pratik-makale,4653.html>, (19.11.2019).

5- TEZLER:

- Akdemir, E. (2012). *Kimlik ve Kültür Tartışmaları Bağlamında Avrupa Kimliğinin ve Kültürünün Oluşumu ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Akın. İ. (2019). *Hakkâri Beyliği (1130-1849)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Aktoprak, E. (2008). *Batı Avrupa'da Ulus İnşa Süreçleri ve Ulusal Azınlık Sorunları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Alpay, E. (2018). *Sosyal İnşacılık Kuramı erevesinde Türk ve Bulgar Kimliği: Hak ve zgrlkler Hareketi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Anzerlioğlu, Y. (1996). *Nasturiler ve 1924 Ayaklanması*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Arvas, T. Z. (2010). *Hakkâri Nasturileri (1836-1936)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- elik, S. (1988). *Türkiye'de Nasturi Hareketleri (1830-1926)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

- Dalyan, M.G. (2009a). *19. Yüzyılda Nasturiler (İdari Sosyal Yapı ve Siyasi İlişkileri)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Hatay.
- Demirci, E. T. (2019). *Din Eğitimi Açısından İnsanın Anlam Arayışı Problemine Cahit Zarıfoğlu Masalları Bağlamında Bir Bakış*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Duman, G. (2010). *The Formations of The Kurdish Movement(s) 1908-1914: Exploring the Footprints of Kurdish Nationalism*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Ankara.
- Ehtibarlı, Y. (2016). *Uluslararası Hukukta Self Determinasyon Hakkı ve Hakkın Ekonomik Boyutu*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Ekici, K.D. (2018). *Sosyal Konstrüktivizme Göre Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikası (1983-1993)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Ereker, F. (2010). *Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Gencer, F. (2010). *Merkeziyetçi İdari Düzenlemeler Bağlamında Bedirhan Bey Olayı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Gürler, Z. (2017). *2000 Yılı Sonrası Türkiye'ye Gelen Göçmenlerin Sosyo-Kültürel Özellikleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Güven, M. S. (2012). *Kürt Ermeni İlişkileri (1828-1908)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Hughes, E.E. (2016). *Boundaries of Diasporic Nation-Building Amongst Assyrians and Chaldeans In The United States*. Unpublished Ph.D Thesis, Edinburg University, Edinburg.
- Işık, R. (2003). *Marunî Kilisesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- İleri, C. (2000). *Türkiye'de Nasturi Sorunu*. Yayınlanmış Yüksek lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kaplan, Y. (2021). *Nesturi Kilisesi'nin Temel İnanç ve Uygulamalarının Teşekkül Süreci (VI-XIII. Yüzyıllar)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kaya, A. M. (2007). *Sosyal ve Kültürel Yönleri ile Hakkâri*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Erzincan.

- Keleş, H. (2009). *Salnamelere göre Van-Bitlis Sancaklarında Dini-Sosyal Yapı*. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Metkin, K. (2014). *Uluslararası İlişkiler Sosyolojisi: Yapı-Amil*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Oyur, E. (2019). *Çok Kültürlü Kişilik ve Kimlik İmgisinin Kültürlerarası İletişime Etkilerini Belirlemeye Yönelik Bir Uygulama*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Örnek, S. (2017). *Süryani Milliyetçiliği ve Dinamiklerinin Tarihsel Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- Özcoşar, İ. (2006). *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Erzurum.
- Özdemir, E. (2017). *Türk Dış Politikası Açısından Bir Kriz Örneği: Iraklı Kürt Sığınmacılar (1991) İle Suriyeli Mültecilerin (2011) Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Özgen, Ö. (2016). *Hakkâri Vilayetinin Sosyo-İktisadi ve Siyasi Yapısı (1923-1960)*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Uşak Üniversitesi, Uşak.
- Özipek, K. (2016). *Hakkâri'deki Nasturi Kiliseleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Sarı, G. (2011). *Geçmişten Günümüze Süryaniler ve Süryanilerin Türkiye'ye Etkileri: İdil Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Sarı, M. (2012). *Kürt-Ermeni İlişkileri (1828-1908)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Satılmış, S. (2006). *I.Dünya Savaşında Nasturiler ve Misyonerlik Faaliyetleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Şenoğlugil, M. (2015). *Nasturi İsyanı ve Musul Sorununa Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Uçar, O. (2010). *Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Nasturi Olayları (1840-1870)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.

Urkan, G. (2016). *Nükleer Caydırıcılığın Soğuk Savaş Sonrası Küreselleşme Sürecinde Uğradığı Dönüşümün İnşacı Görüş Perspektifinden Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

5- GAZETELER VE ANSİKLOPEDİLER

Şalom Gazetesi, Haftalık Siyasi ve Kültürel Gazete, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-98521-kayip_on_Israil_kabilesi_.html.

The Assyrian Academic Society, “Assyrians of Chicago”, Assyrian International News Agency, (Erişim) <http://www.aina.org> 12 Mayıs 2010.

MÜLAKAT YAPILANLARIN LİSTESİ

Sıra No	Adı Soyadı	İkametgâhı	Yaşı	Mesleği
1	Abdullah Güzereşi	Hakkâri Merkez	70	Esnaf
2	Asuri Adnan	Kuzey Irak Dohuk Kenti	40	Esnaf
3	Asuri Cebrail	Kuzey Irak Zaho Kenti	50	Köy Muhtarı
4	Asuri Daniyel	Kuzey Irak Dohuk Kenti		Asuri Derneği Üyesi
5	Asuri Edım	Kuzey Irak Dohuk Kenti	55	Assyrian Cultural Association Member
6	Asuri Senver Daniel	Kuzey Irak Dohuk Kenti	45	Dernek Üyesi

7	Asuri Yuhanna	Kuzey Irak Zaho Kenti	55	Serbest
8	Asuri Zê	Kuzey Irak Dohuk Kenti	50	Asuri Derneği Üyesi
9	Asuri Zeye	Kuzey Irak Dohuk Kenti	50	STK Temsilcisi
10	Baskın Oran	Muğla	75	Akademisyen/Yazar
11	Dr. Majet Muhammed	Kuzey Irak Zaho Kenti	35	Akademisyen
12	Dr. Nicholas Al Jeloo	İstanbul	40	Akademisyen
13	Dr. Nizar Hasan E. Guli	Kuzey Irak Zaho Kenti	37	Akademisyen
14	Dr. Odisho Melko Georgis	Kuzey Irak Dohuk Kenti	60	Asuri Yazarlar Derneği
15	Dr. Ramazan Turgut	Van	40	Akademisyen
16	Esfendiyar Diri	Hakkâri Yüksekova	60	Serbest
17	Feyde Ana	Hakkâri Merkez	83	Serbest
18	Hacı Abdurrahman	Hakkâri Merkez	90	Serbest
19	Hacı Akın	Hakkâri Merkez	75	Serbest
20	Hacı Colemergi	Hakkâri Merkez	50	Cilo Doğa Derneği Başkanı
21	Hacı Güzereşi	Hakkâri Merkez	80	Serbest
22	Hacı Hasan Oramari	Hakkâri Yüksekova	78	Serbest
23	Hacı Lezgin	Hakkâri Merkez	97	Serbest

24	Hacı Marufi	Hakkâri Merkez	85	Serbest
25	Hacı Mehmet Diri	Hakkâri Yüksekova	85	Serbest
26	Hacı Tuhubi	Hakkâri Merkez	60	Serbest
27	Halit Sadini (Yalçın)	Van Merkez	54	Yazar
28	Hasan Güzereşi	Hakkâri Merkez	50	Memur
29	Hozan Oramari	Hakkâri Yüksekova	40	Memur
30	İbrahim Tuhubi	Hakkâri Merkez	59	Memur
31	İhsan Colemergi	İzmir	80	Emekli Öğretmen/Yazar
32	İVM1	Kuzey Irak Zaho Kenti	60	Papaz
33	Kürt Çeko	Hakkari Merkez	57	Emekli Memur
34	Lawrance Nadır	Kuzey Irak Dohuk Kenti	35	Araştırmacı
35	Mehmet Zerza	Hakkâri Şemdinli	61	Yazar
36	Papaz David	Kuzey Irak Dohuk Kenti	63	Mar Ersayi Kilisesi Papazı
37	Papaz İşu	Kuzey Irak Dohuk Kenti	70	Simtha Dergisi Yöneticisi
38	Prof. Dr. Hoger Tahir Tawfiq	Kuzey Irak Zaho Kenti	45	Akademisyen
39	Reşat Diri	Yüksekova	60	Serbest
40	Selahattin Ediş	Hakkâri Merkez	70	Aşiret Lideri

41	Seyda	Hakkâri Merkez	60	Emekli İmam
42	Seyfullah Güzereşi	Hakkâri Merkez	55	İşçi
43	Süleyman Tuhubi	Hakkâri Merkez	65	Serbest
44	Şükrü Nurçin	Şemdinli	80	Serbest
45	Tiyari	Van	75	Fotoğraf Sanatçısı
46	Vasfi Ak	Hakkâri Merkez	55	Yazar
47	Xet Nezan	Hakkâri Merkez	78	Yazar

EKLER

EK-1: Etik Kurulu Raporu

EKLER

EK-1: Etik Kurulu Onayı

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
ETİK KURUL
KARARI

Sayı : -804.01-E.2004030002

Konu : Etik Kurul Hak

Çalışmanın Türü:	Doktora Tezi
Konu:	Saha Araştırması
Başlık:	"1914-1924 Yılları Arasında Hakkâri'deki Nasrî Olaylarının Sosyo- Politik Analizi"
Yürütücü / Danışman:	Prof. Dr. Emel TOPÇU
Yazar:	Engin KORKMAZ
Karar:	Olumlu
Tarih	03.04.2020

e-imzalıdır

Prof. Dr. Şener BÜYÜKÖZTÜRK

Etik Kurul Başkanı

e-imzalıdır

Prof. Dr. Mazlum ÇELİK Etik Kurul Üyesi

e-imzalıdır

Prof. Dr. Osman Tolga ARICAK Etik Kurul Üyesi

e-imzalıdır

Prof. Dr. Yaşar ÖZBAY Etik Kurul Üyesi

e-imzalıdır

Prof. Dr. Ömer ÖZKAN Etik Kurul Üyesi

e-imzalıdır

~~Doç. Dr.~~ Şaziye Senem BAŞGÜL Etik Kurul Üyesi

e-imzalıdır

Doç. Dr. ~~Ahmet~~ KESER

Etik Kurulu Üyesi

Bu belge 5070 sayılı elektronik imza kanununa göre güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Ek-2: Mülakat Soruları

1- Birinci Dünya Savaşı’ndan önce Hakkâri’de yaşayan Kürt-Nasturi ilişkileri nasıldı?
2- Savaş öncesinde Hakkâri’deki Nasturilerin nüfusu kaç kişiden oluşuyordu?
3- Nasturilerin nüfus formasyonu (aşiret, raiyat) nasıldı?
4- Nasturi aşiretlerinin Hakkâri’deki yaşam alanları nerelerdi?
5- Nasturiler ile Kürtler arasında ortak bağlar var mıydı?
6- Dil, kültür, sosyal yaşam bağlamında Kürt-Nasturi farklılıkları ve ortak yönleri nelerdir?
7- XIX. yüzyıl ile beraber Nasturilerin “Asuri” kökenli olduğu iddiası hakkında neler söylemek istersiniz?
8- Nasturilerin günlük adetleri, dini ritüelleri, adet ve gelenekleri hakkında ne söyleyebilirsiniz?
9- Nasturi ve Kürtlerin yüzyıllarca ve sorunsuzca bir arada yaşamasındaki temel olgu nedir?
10- Birinci Dünya Savaşı’na gelmeden Hakkâri’de yaşayan Nasturi ve Kürt ilişkilerinin bozulmasının temel nedenleri nelerdir?
11- Nasturi ve Kürt ilişkilerinin bozulmasının arkasındaki sebepleri (dini, milliyetçi, etnik, ekonomik) nasıl değerlendirebilirsiniz?
12- Nasturilerin Birinci Dünya Savaşı’nda komşuları Kürtlerle çatışmalarının arkasındaki nedenleri açıklayabilir misiniz?
13- Kürt-Nasturi ilişkilerinin bozulmasında misyonerlerin etkisi nedir?
14- İki halkın (Kürt-Nasturi) ilişkilerin bozulması ve nihayetinde çatışmaya dönüşmesinde; millî, kavmî veya etnik aidiyetlerden hangisi daha baskındır ya da mesele tamamen din midir?
15- Rusya, İngiltere gibi devletlerin Doğu Anadolu’da oluşan isyanlardaki etkileri nedir?
16- Nasturiler üzerine yazılan kitaplar genelde “Osmanlı Devleti ve dolayısıyla Kürtlerin Birinci Dünya Savaşı’nda Nasturilere soykırım uyguladıkları” yönündedir, siz bu iddialara ne dersiniz?
17- Literatür araştırmamızda, emperyalist devletlerin, kendi hegemonyasında,

Nasturi/Asurilerin yaşadığı Hakkâri bölgesinden Urmiye ve Irak'ı kapsayan üçgende bir “Asuristan” devleti kurma planları olduğunu yazmaktadır. Siz bu görüşe nasıl yaklaşırsınız?
18- Nasturiler ve Kürtler 1915 yılında Hakkâri'den göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu göç hakkında neler söyleyebilirsiniz?
19- Nasturi ve Hakkâri'deki Kürtlerin göç ettikleri yerlerdeki şartları ve karşılaştıkları sorunları açıklayabilir misiniz?
20- Kendileri ile mülakat yapılan Nasturiler 1915 olaylarının Osmanlı Devleti'nin çıkardığı “cihat ve gayrimüslimlere etnik temizlik çağrısının” sonucu olduğunu iddia ettiler, siz bu konuda neler diyebilirsiniz? (Bu soru Kürt katılımcılara sorulmuştur).

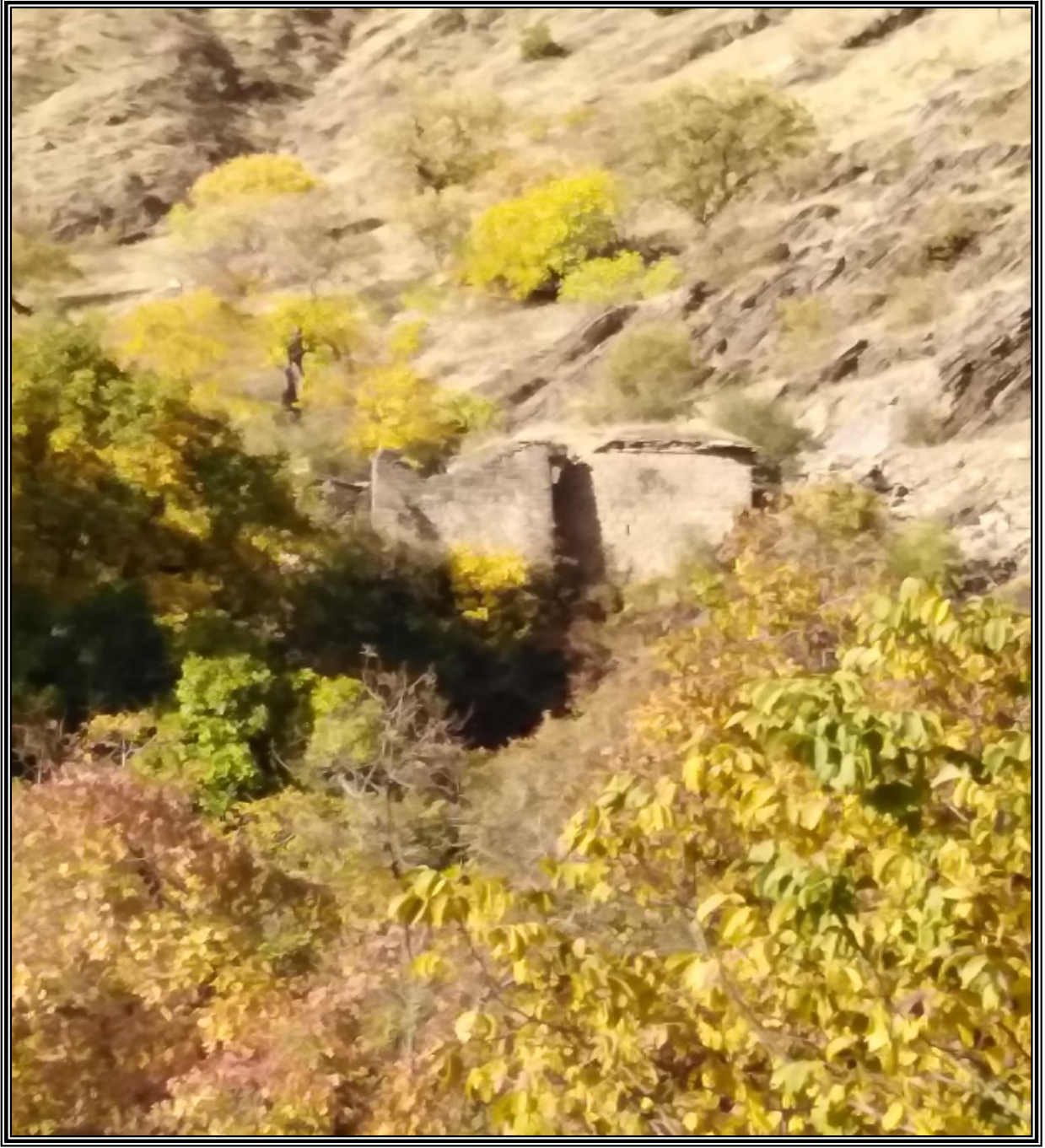
EK-3: Fotoğraflar

Foto: 1

Nasturi kadınlarca, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Hakkâri'de örülmüş bir çorap. Kaynak: Nasrullah Seven.

Foto: 2

Güzereş (Cevizli) Bêric Kilisesi dış görünümü, Çukurca - 2019.

Foto: 3

Güzereş Kilisesi, Çukurca - 2019.

Foto: 4

Helel Kilisesi, Hakkâri merkez - 2019.

Foto: 5

Tiyar ve Tuhup sınırlarını ayıran Kehniya Çizû (Çizu Çeşmesi), Çukurca - 2019.

Foto: 6

Nasturilerin “Pişon” dedikleri Zap Suyu’ndan bir görüntü, Kaynak: Enver ÖZKAHRAMAN

Foto: 7

Bir mülakat, sağdan: bendeniz, Mela Habib Bayi, Abdülkadir Kızılkaya ve Tahir Özdemir.
Hakkâri Merkez, Temmuz 2019.

Foto: 8

Kendisi ile mülakat yapılan Papaz Şlemun İšo, Kuzey Irak Duhok Kenti, Eylül 2019.

Foto: 9

Kendisi ile mülakat yapılan Dr. Odisho Melko Georgis, Kuzey Irak Duhok Kenti, Eylül 2019.

Foto: 10

Kendisi ile mülakat yapılan Papaz Philopos, Kuzey Irak Duhok Kenti, Eylül 2019.

Foto: 11

Seyda Emer Giravi ile Kuzey Irak Zaho Üniversitesi İnsani Bilimler Fakültesi, Eylül 2019.

Foto: 12

Zaho'da kilise önünde çekilen bir fotoğraf, sağdan: Dr. Macit Muhammed, Zaho Mar Ersayi Kilisesi papazı ve bendeniz. Kuzey Irak Zaho Kenti, Eylül 2019.

Foto: 13

Asur kralları ve dönemleri, Kaynak: Dr. Odisho Melko Georgis, Kuzey Irak Duhok Kenti.

Foto: 14

Bir mülakat, sağdan: bendeniz, Prof. Dr. Hoger Tahir Tewfiq, Assoc. Prof. Nizar Hasan Guli ve Seyda Emer Giravi, Kuzey Irak Zaho Kenti, Eylül 2019.

Foto: 15

Bir mülakat, sağdan: Hacı Mehmet Akan, Abdülkadir Kızılkaya ve Vasfi Ak. Çukurca Güze-reş Köyü, Kasım 2019.

Foto: 16

Bir mülakat, sağdan: Mela Kutbettin Güzereşi, Abdülkadir Kızılkaya, Hacı Mehmet Dara. Yüksekova, Haziran 2019.

Foto: 17

Mevcut Patrik Mar Şimun Siliwa ve Dr. Nicholas Al Jeloo, kaynak: Dr. Nicholas Al Jeloo.

Foto: 18

Şemdinli'ye bağlı Bêtkarok (Yayla) köyünde bulunan Dirha Reş (Kara Kilise). Kaynak: Yüksekovahaber Portalı.

Foto: 19

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, İstanbul ili Kâğıthane semti, Temmuz 2019.